

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANA BİLİM DALI

MEHMET ŞEMSETTİN GÜNALTAI'IN HAYATI
İLMİ, İDARİ, SİYASİ FAALİYETLERİ

733831

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Yaşar ÖZÜÇETİN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Ankara - 2003

733831

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Yasar Özgehan'eait.....
.....adlı çalışma jürimiz tarafından
Anabilim/Anasanat dalında DOKTORA/SANATTA YETERLİK/YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....
Prof.Dr.E.Semih YALÇIN

Üye.....
Prof.Dr.Mehmet ŞAHİNGÖZ(Danışman)

Üye.....
Prof.Dr.Salim KOCA

Üye.....
Doç.Dr.Mustafa TURAN

Üye.....
Yrd.Doç.Dr.Vahdet KELEŞYILMAZ

Keleşyılmaz

ÖNSÖZ

Toplumlar, geçmiş ve geleceğine sahip çıkabilen, Millî kültürünü atalarından bütünüyle devralıp, onu yaşayabildiği geliştirebildiği ve gelecek nesillere aktarabildiği oranlarda ayakta kalabilmişlerdir. Bu, dün böyle olmuştur, bugün de, yarın da böyle olacaktır. Bu özelliğinden dolayı K. Atatürk'ün deyimi ile "... Kültür fikrî zemin ile mütenasiptir. O zemin Milletin karakteridir". Türk Milletinin hayatında meydana gelen tarihî gelişim ve değişimin içinde temeli ve özü daima korunan bir değerler bütünü var olmuştur. Milletler için Millî kültür daima hayatî bir önem taşımış olan, uzun bir tarih sürecinden günümüze ulaşabilmiş, her millet bunu, Millî kültürü sayesinde gerçekleştirebilmiştir. Zira gelecekte varolmak azmi ve kararında olan her millet bunu ancak Millî kültürü sayesinde yapabilecektir. Millî kültürün en önemli meselesi varlığını devam ettirmek, kendini taşıyan, koruyan ve geliştiren insanlara sahip olmaktır.

Gelip geçici hevesler veya bir köşede kalmaya mahkûm gariplikler olmayacaksa ilimdeki, sanattaki yenilikler, varolan geleneklerin içinden filizlenir. Gelenek bir deneyim, beceri ve düşünce birikimi ile olgunlaşmış bir yapı tarzıdır. Ondan daha iyisi yoktan birden bire meydana gelmez. Bir geleneği değer açısından aşacak daha iyi tatmin sağlayacak bir yenilik, bir tatminsizlikten kaynaklanmakla beraber o geleneğin kazandırmış olduğu görme, duyma, sezme, tasarlama ve yapma becerileriyle başarılır. Yeni duygu, düşünce ve deneyimler ancak geleneğin verdiği kapasite ile yorumlanır ve yeni ifade şekillerine dönüştürülür. Bu şekilde ilim bir geleneğin rehberliğinde yeni gözlemlerin zorlamasıyla hakikate doğru giderken boşlukta düşünmekten ve karanlıkta gözlem yapmaktan kurtulur. İlimin ilerleme gücü, ilim adamlarının belirli bir zamana kadar tatmin edici bir şekilde gelmiş olan teorik birikimin, yeni gözlemleri açıklamasındaki yetersizliğinden kaynaklanır.

Toplumun ulaştığı bilgi seviyesi ile, ulaşmaya çaba sarf ettiği bilgi ve teknoloji seviyesi, toplumunun geçmişine bakışı, diğer toplumlar karşısında kendisine takdir ettiği değer ve onun şahsiyetini oluşturan unsurlardır. İnsanın içinde bulunduğu değerler, normlar sosyal kontrol unsurları, kişilerde hayatı rasyonel kılma, savunma mekanizması geliştirme ve birlikte yaşama arzusu uyandırmaktadır.

İlim dalları, bilgi alanları, sosyal olayları inceleme konusu yaparak şekillendirip analiz ve sentezler yoluyla hükme bağlamaya çalışır. İlim adamlarının, bürokratların sosyal olayları bütün cepheleri ile tanıyabilme “Sosyal Yapı” kavramına bakışlarının genişliği ile doğru orantılıdır.

Tarih olan unsurların doğru tespiti, toplanması, muhafazası ve değerlendirilmesi Türk kültürünün dünya medeniyetine neler kazandırdığını gösterdiği gibi sosyo-psikolojik değerme ve değerştirmelerin yönünü ve derecesini anlamamızı da sağlayacaktır.

Meşrutiyet dönemi, Türk siyasî ve fikir hayatı ortaya konulanlar, Cumhuriyet dönemi ile karşılaştırıldığında farklılıklar bulunmasına rağmen Türk toplumunun imparatorluktan millete, doğu medeniyetinden batı medeniyetine, dinî hayattan lâikliğe geçişte önemli bir merhaledir.

M. şemsettin Günaltay gibi Saltanat Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde ilim ve siyaset içinde aynı anda bulunan şahsiyetler sınırlıdır. Bu şahsiyetlerin hayatı, ilmî, idarî, siyasî faaliyetleri oldukça önemlidir.

Fikir ve bilgi üretme işi, kendi tarihî mirasına bağlı ve kendi, yabancı kültürlerden de faydalanan tenkit esprisine ve gücüne sahip ancak tenkit edilmeye de açık hür ve yaratıcı şahsiyetlerin işidir. Onlar, ülkemiz aydınlarına, siyaset adamlarına, idarecilerine özellikle Türk gençliğinin Millî ve vatanî davalarda ki olumlu ve çok hassas heyecanını kanallıze edecek kaynaklardır. Zira ilmî, fikrî, siyasî bir şahsiyet olan M. Şemsettin Günaltay, dinde aydınlığı ve hurafelerden taassuptan kurtulmuş saf ve temiz bir Müslümanlığın toplum hayatına yerleşmesini isterken, diğer yandan da milletin artık cihad-ı ekbere başlaması yâni yeni hayatta daima yükselmek tarihin biz tayin ettiğı şerefli mevkiyi alabilmek için bilimsel, sosyal, ekonomik ve teknik zaferi temin edecek vasıtaları bulması gereğini ve zorunluluğunu ileri sürmekle işte bu kaynaklardan biri olmuştur.

Yapılan ön çalışmada Günaltay hakkında ciddi bir çalışma ile karşılaşılması. Yapılan tetkik ve araştırmaların ise makale ve eserlerinin bir kısmının sadeleştirilmesi düzeyinde kaldığı ya da Cumhuriyet dönemi öncesi öne çıkan görüş ve düşünceleri ile sınırlı bir değerlendirmeye tâbi tutulduğu tespit edildi.

Bu çalışmanın sıklet merkezi M. Şemsettin Günaltay'ın ilmî, idarî, siyasî faaliyetleri ile Türk siyasî, düşünce ve fikrî hayatındaki yerinin belirlenmesine yönelik olacaktır. Özellikle Günaltay'ın yaşadığı siyasî, sosyal, fikir ve düşünce hayatı ortaya konularak içinde yaşadığı olayların ve yetiştiğı dönemin etkisi münasebetiyle konuya bir perspektif kazandırılmıştır. Bu şekilde sınırları belirlenen bu tez genel bir girişten sonra beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, M. Şemsettin Günaltay'ın eğitim ve öğretim hayatı ana hatları ile incelenerek meslek hayatı üzerinde durulmuştur. Bundan sonraki dört bölüm, tezin ağırlık merkezini oluşturan Günaltay'ın siyasî ve idarî faaliyetleri olup ilmî faaliyetleri ve fikir, ilim cephesine ayrılmıştır. Bu çerçevede milletvekillikleri, başbakanlığı ve demokrasiye

geçişteki rolü ikinci bölümde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Günaltay'ın eserleri, eserlerinin tahlili ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Dördüncü bölümde, Günaltay'ın medenî, dinî, ilmî ve kültürel meselelerdeki düşünceleri ve çözüm teklifleri üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde fikir, ilim ve siyaset adamı olarak Şemsettin Günaltay ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise toplu bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışma mümkün olduğu kadar objektif bir şekilde temel kaynaklara dayanılarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Araştırma safhasında T.B.M.M. Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi, T.B.M.M. Sicil, Başbakanlık, Cumhuriyet Halk Partisi, Türk Tarih Kurumu Arşivi, Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Meclisi Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlifî Kanuniyye ile Beşinci Şubece İcra Kılınan Tahkikat, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Düstur, resmî ve resmî olmayan yayınlar T.C. Devlet Yıllıkları ve dönemin gazete ve dergileri ana kaynaklarımızı oluşturmaktadır. Ayrıca M. Şemsettin Günaltay'ı daha yakından tanıyabilmek için onun torunlarından İstanbul Kadıköy'de ikamet eden Mehmet Günaltay ile görüşülmüş ancak istenilen düzeyde kapsamlı bir bilgi elde edilememiştir. Nihayet bütün eksiklik ve hataları bana ait olan bu çalışma ile yakın dönem M. Şemsettin Günaltay'ın ilmî, fikrî, ve siyasî anlamda faaliyetleri ortaya konulmak istenmiştir.

Gerek mesaim sırasında gösterdiği yakın ilgi, gerekse tezimin bütününü hoşgörü ve titizlikle yönlendirmesinden dolayı danışmanım Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ'e minnettarım. Ayrıca başta Tez İzleme Komitesi Başkanı Prof. Dr. E.Semih YALÇIN ve Prof. Dr. Salim KOCA olmak üzere bütün hocalarıma yetişmem için sarf ettikleri çabalarından dolayı çok şey borçluyum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	v
KISATLIMLAR	ix
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

M. ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN EĞİTİM – ÖĞRETİM VE MESLEK HAYATI

1 – EĞİTİM VE ÖĞRETİM HAYATI	20
2 – MESLEK HAYATI	21
3 – TÜRK TARİH KURUMU ÜYELİĞİ VE BAŞKANLIĞI	24

II. BÖLÜM

M. ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN SİYASİ FAALİYETLERİ

1 – M. ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN MECLİSİ MEBUSANDA MİLLET VEKİLLİĞİ	37
2 – M. ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN SORUŞTURMA KOMİSYONU (BEŞİNCİ KOL) İÇİNDEKİ GÖREVİ	51
3 – M. ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN XVIII. DÖNEM HÜKÜMETİ VE BAŞBAKANLIĞI	62
a – Hükümet Programı	66
1 – Genel Amaçları	66

2 – İçişleri	67
3 – Millî Savunma	67
4 – Dış İşleri	68
5 – İktisadî	68
6 – Sosyal	69
b- İcraatları	71
c – Demokrasiye Geçişteki Rolü	73

III. BÖLÜM

M. ŞEMSETTİN GÜNALAY'IN İLMÎ FAALİYETLERİ

1 – KİTAPLAR	75
2 – MAKALELER, TEBLİĞLER, KONFERANSLAR	126

IV. BÖLÜM

M. ŞEMSETTİN GÜNALAY'IN MEDENÎ, DİNÎ, İLMÎ, KÜLTÜREL MESELELERDEKİ DÜŞÜNCELERİ VE ÇÖZÜM TEKLİFLERİ

1 – MEDENİYET MESELELERİ	143
a – Fanatizmin Sakıncaları	143
b – Geri Kalmışlığın Sebepleri	144
c – Medeniyet Yarışında Geri Kalma	147
2 – DİNÎ MESELELER	148
a – Dinin İstismarı	149
b – Dinin Dünya İşlerinden Soyutlanması	151

c – Dinin Ahlâkî Yönünün İhmâl Edilmesi	152
d – İctihat Yolunun Açık Tutulmaması	153
3 – İLMÎ MESELELER	158
a – İlim Adamlığı Vasıflarının Kaybedilmesi	159
b – Müspet İlimlerinin İhmâli	160
4 – KÜLTÜREL MESELELER	162
a – Tekke Kültürünün Yozlaşması	162
b – Milliyet Fikrinin Zayıflaması	163
c – Millî Kültürün İhmâli	165

V. BÖLÜM

FİKİR, İLİM, VE SİYASET ADAMI OLARAK ŞEMSETTİN GÜNALTAI

1 – FİKİR CEPHESİ	172
2 – İLİM CEPHESİ	174
3 – SİYASÎ CEPHESİ	179
a – İnsan Hakları ve Hürriyete Dair Görüşleri	179
b – Basın Hürriyetine Dair Görüşleri	180
c – Toplantı Hürriyetine Dair Görüşleri	181
d – Adaletin Bağımsızlığı Hakkında Görüşleri	183
e – Demokrasi Anlayışı	184
f – Lâiklik Anlayışı	186

SONUÇ	188
KAYNAKÇA	192
EKLER	
ÖZET	
ABSTRACT	

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tebliğ
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bak.	: Bakanlığı
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
C.D.T.A.	: Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi
C.Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
D.P.	: Demokrat Parti
D.T.C.F.	: Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi
Ed	: Editör
Fak.	: Fakültesi
Haz.	: Hazırlayan
H.F.	: Hukuk Fakültesi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
K.T.Ü.	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
No.	: Numara, Number
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.B.F.	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.B.M.M.T.D.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayını

GİRİŞ

XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başları Osmanlı Devleti değişme ve gelişmelerin yaşandığı bir çağ olmuş, günümüz Türkiye'sinin siyasî, idarî, iktisadî, toplumsal, fikrî ve düşünce hayatının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Duraklamaya başlayan Osmanlı Devleti'nin II. Viyana yenilgisi, ilk toprak kaybı güç dengeleri açısından önemli dönüm noktasıdır.⁽¹⁾ XVIII. yüzyılda Osmanlı Devletinin yenilmesi ve uğradığı toprak kayıpları Batının üstünlüğünün bir sonucu olup, Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerilemesinde önemli bir faktör olmuştur. Avrupa'da beliren Merkezî devletler yayılmacı ve sömürgeci politikalarını globalleştirerek, birbirleri ile rekabete girişerek özellikle XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti üzerinde uygulamışlardır. Bu sömürgeci politikalarında etkin olan unsur endüstrilerine pazar ve hammadde bulmak bu pazar ve hammadde kaynaklarını muhafaza etmek, stratejik ve askerî olarak önemi olan yerleri ele geçirmektir.⁽²⁾ Zira jeopolitik konumu, ekonomik potansiyeli Şark Meselesi temelinde büyük güçlerin göz ardı edemeyecekleri bir durum ortaya çıkmıştır. Sömürge yollarının güvenliğini sağlamak olan İngiltere'nin politikası XIX. Yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünden yana bir politika takip etmiş, 1838 Ticaret Antlaşması sayesinde ekonomik üstünlük elde etmiştir.⁽³⁾ Aralarındaki rekabetten dolayı Osmanlı Devletini paylaşamayan büyük güçler, Müslüman olmayan unsurları Osmanlı Devletine isyana teşvik ederek nüfuz etmeye

⁽¹⁾ Geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, III. Cilt 1. kısım 2. B. , Ankara 1983 s.585-595.

⁽²⁾ Oral SANDER, Siyasi Tarih Ankara 1984, s 159-161; Bayram KODAMAN, II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası, Ankara 1987, s 107.

⁽³⁾ Mütâhhat S.KÜTÜKOĞLU Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri (1838-1850), 2, cilt İstanbul, 1976 s.5-6

çaba sarf etmişlerdir. ⁽⁴⁾ Kapitülasyonların sağladıkları imtiyazlarla da siyasî baskı oluşturmaktadırlar. Yapılan Ticaret Antlaşmaları ile Osmanlı Devleti'nin iktisadî hayatı zor duruma girerken borçlanmanın hızla artması 1880'li yıllarda devletin ekonomik anlamda iflası ile Duyûn-ı Umûmiye kurulacaktır. ⁽⁵⁾ Bu gelişmelerle çöküş dönemine giren Osmanlı Devleti çağdaşlaşma faaliyetleri ile devleti, içinde bulunduğu durumdan çıkarmaya uğraşırken aynı zamanda denge politikasını da dikkate alacaktır. ⁽⁶⁾ Devletin, İktisadî idarî açıdan çözülmesi hız kazanmıştır. Ayanların varlığı, iç isyanların otoriteyi sarsmasına karşı "Sened-i İttifak" aracılığı ile merkezî otoriteyi kurmaya çalışmış ⁽⁷⁾ ancak başarılı olamamıştır. Sırp ve Yunan isyanları ile beraber Mısır meselesi ve Mısır'ın elden çıkması devletin içinde bulunduğu durumu ortaya koymuş Boğazlar Milletlerarası bir mesele haline gelmiştir. Rusları cesaretlendiren bu durum Batılı devletlerin Osmanlı Devletini desteklemesi ile sona erdirilmiştir. ⁽⁸⁾ Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupa Devletlerinin güvencesi altına girmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü demek olup Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devletini kontrolü altına alınması anlamında idi. ⁽⁹⁾ Panislawizmi, emperyalist politikasının bir vasıtası olarak gören Rusya'nın çabaları ⁽¹⁰⁾, Balkanlardaki çıkan karışıklıklar 1877 – 1878 Osmanlı-Rus savaşına yol açmıştır. Ayastefenos Antlaşmasıyla Rusya'nın elde ettiği durum batılı devletlerce kabul görmemesi neticesi 1878 Berlin Antlaşması imza edilmiştir. ⁽¹¹⁾ Osmanlı Devleti'nin dağılma ve parçalanma safhalarından en belirgin olan bu antlaşma ile büyük topraklar kaybedilmiş, ermeni meselesi Milletlerarası bir boyut kazanmıştır. Bundan sonra İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak yerine parçalanması için çaba içinde olmuştur. Almanya, büyük bir dünya

⁽⁴⁾ Geniş bilgi için b.k.z. Necdet KURDAKUL, Osmanlı Devletinde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar, İstanbul 1981.

⁽⁵⁾ Geniş bilgi için bkz. Donald C.BLAİSDELL, Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Malf Denetimi "Duyunu Umumiye" Ç. Ali İhsan DALGIÇ, İstanbul, 1979.

⁽⁶⁾ Fahir ARMAOĞLU, 20. yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980) 2.b. Ankara 1984 s.43-46

⁽⁷⁾ Geniş bilgi için b.k.z. Niyazi BERKES, Türkiye'de çağdaşlaşma, İstanbul 1978. s.132-140

⁽⁸⁾ Oral SANDER, a.g.e. s.219-223; E.Ziya KARAL, a.g.e. s.218-241.

⁽⁹⁾ Bayram KODAMAN, a.g.e. s.109

⁽¹⁰⁾ Akdes Nimet KURAT "Panislawizm" A.Ü., D.T.C.F.D cilt 11 (Haziran – Aralık 1953), Sayı 2-4, s.241-278

⁽¹¹⁾ Yusuf Hikmet BAYUR, Türk İnkılabı Tarihi 1.cilt, 3.B. Ankara 1983 s.2-5.

imparatorluğu kurabilmek için Osmanlı topraklarının önemini anlamış, Osmanlı Devleti de bu güce dayanarak ayakta durmaya çalışacaktır.

Türkiye kültürünün belirli alanlarda gelişme göstermesine rağmen XVI. Yüzyıl ile başlayan Batı kültürünün ilim ve felsefede kat ettiği mesafeyi takip edememiştir. İslâm Medeniyetinin VIII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla kadar devam eden ilim düzeyini muhafaza edemeyerek yeni keşiflerden uzak kaldığı gibi sadece eski İslâm eserlerinin bazılarının şerhleri yazılıp, yarım olarak Türkçe'ye çevrilmiştir.

İlim sahasında açık olmama, felsefede durgunluğa yol açmıştır. İslâm filozoflarının eserlerini şerh etmekle yetinilmiştir. Orijinal fikir ve düşünceler iyi yetişmiş ve kendisini yetiştirmiş ilim adamı ve düşünürler az da olsa kendini belli etmiştir. Muhyiddin B. Arabî ve Mevlâna şerhleri düşünce hayatında etkili olmuştur. Tabiat felsefesi ve Aristoculuğa karşı şiddetli hücumlarıyla bilinen Gazalî Kelâmı esas alınmış, eserlerinin bir kısmı yarım olarak Türkçe'ye çevrilmiştir.⁽¹²⁾

Tanzimat'tan önce Sosyal ilimlerin seviyesi düşük olup yeni ilimlerin birçoğundan ülkenin haberi yoktu. Genel olarak felsefî düşünce, ortaçağ İslâm felsefesinin Gazalî-İbn-i Rüşd tartışmasının bıraktığı yerde bulunuyordu. Söz konusu dönemde Bruno'nun derin felsefî spekülasyonu, Galile ve Descartes'in matematik ve akıl yürütmeye dayalı sezgiciliği, Bacon'ın keskin tecrübeciliği Orta Doğuda olduğu gibi Türk toplum aydınları için de karanlıktı. Halbuki Batıya zaferi sağlayan bunlar olup Türkiye'nin de yenilişinin derin sebepleri buradaydı. Tanzimat'tan hemen önce Türk aydını bu durumdaydı. Daha sonraki yüzyıl içinde doğu-batı, eski-yeni, alaturka ve alafranga karşı

⁽¹²⁾ Hilmi Ziya ÜLKEN, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi Ülken Yay.İstanbul, 1979 s.39-40

karşıya gelmesine rağmen kafalarda hakiki bir dram oluşturamadı. Uzun bir dönem adı geçen iki dünya bir senteze varamadan aynı kafanın içinde birlikte yaşadı. Bir senteze ulaşamayan bu görüşün sürmesi Türk toplumunun en buhranlı problemi olmuştur.⁽¹³⁾ Avrupa'nın belli başlı merkezlerinde daimî ikâmet elçiliklerinin açılışı, Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin artması ve Batı ülkelerinde öğrenim görenlerin sayılarının çoğalması neticesi Türk aydınları Batıyı tanımış⁽¹⁴⁾, dolayısıyla bu durum daha önceki dönemlerle kıyas edilmeyecek derecede bir fikrî gelişme ve ilerlemeyi sağlamıştır. Ancak, bu oluşum Batı medeniyetinin esaslarını, mahiyetini kavrayıp, gerektirdiği şekilde hareket etmek için henüz yeterli olmamakta idi. Nitekim uygulama imkanının ne ölçüde olabileceği düşünülmeden, kamuoyu ve gerekli olan vasıtalar hazır edilmeden bazı reform ve yeniliklere girişilir. Teşkilâtların, yürütülebilmesi ve amacına hizmet edebilmesi için, içinde insan yetiştirilmeden kurulması ve böyle bir ortamda yapılan ıslâhatlar, yenilikler ve reforma ilişkin girişimleri neticesiz bırakmaya mahkûm etti.⁽¹⁵⁾ Bu tür uygulamalarla bugün dahi varolan hurafelerin, inançların toplum içine yerleştiği bilinmektedir. Tanzimat hareketi insan ve idarî işleyişin özünde önemli değişiklikleri gerçekleştirmiş olması gerekirken, icraata konulanlar şekil ve görünüm düzeyinden öte gidememiştir.⁽¹⁶⁾

Kendi yetişmelerini Tanzimat'a borçlu olanlardan bir kısmına göre Tanzimatın eksik, tereddütlü uygulamasında büyük aksaklıklar bulunan, böylece başarısız kalan bir Batılılaşmayı temsil etmesidir.⁽¹⁷⁾ Batılıların onu kendi medeniyetlerinin bir parçası kabul etmeleri, Avrupa'nın Tanzimat

⁽¹³⁾ Hilmi Ziya ÜLKKEN a.g.e. s.45,46

⁽¹⁴⁾ Geniş Bilgi için b.k.z.Ercüment KURAN, Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri (1793-1821). 2.B Ankara 1988; Ercüment KURAN, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü" VI. T.T.Kongresi Bildirileri, Ankara 1967 s. 489-496

⁽¹⁵⁾ Bayram KODAMAN "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", Osmanlı, 2. Cilt Yeni Türkiye Yay. Ankara, 1999 275-285, s.281

⁽¹⁶⁾ Geniş Bilgi için b.k.z. Mümtaz TURHAN, Kültür Değişimleri, M.Ü. İ.F.Vakfı Yay. İstanbul, 1987; Bu konuda değerlendirmeler için b.k.z. Abdurrahman ÇAYCI "Atatürk ve Çağdaşlaşma", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992, 641-658.

⁽¹⁷⁾ Erol GÜNGÖR, Dünden Bugünden Tarih-Kültür -Milliyetçilik, 2.B, Ankara 1984 s.19.

hareketini desteklemesinde etkisi büyüktür. Ancak bu hareket Osmanlı Devleti'nin Müslüman tebaaya yönelik, mevcut konumunda önemli değişiklikler ortaya koymamasına rağmen, Müslüman olmayan tebaaya dönük sağladığı hak ve hürriyetlerin bu açıdan da değerlendirmesi gereği ortadadır.

Tanzimat, aynı zamanda bir zihniyet olup biri, daha sonraki devrelerin küçümseyip "Tanzimat Kafası" dedikleri toplum anlayışı, İslahat hareketlerine çekingen ve muhafazakâr diğeri, uzlaştırmacı ve tavizci fakat sürekli araştırmacı ve batıcı damgasını vuran ikinci bir zihniyettir.⁽¹⁸⁾

Tanzimat dönemi Gülhane hattı ile başlamamış olup, bir problem halini almış olan, Osmanlı İmparatorluğu meselesinin ağırlaşarak devam ettiği ve yoğunlaşan yabancı müdahalelerin baskısı ile aydın bir zümrenin çözmeye çaba sarf ettiği bir dönemdir. Osmanlı Devleti bu ferman ile temel felsefe olarak Batının üstünlüğünü kabul etmiş ve girişilen reformlarda, Avrupa'yı model olarak almak esas olmuştur.

Kanun-ı Esasî'nin ilânında, aydınların siyasî alanda reform yani Meşrutî idare isteği, hükümdar ile maiyetinin yeni Osmanlılık siyasetini gerçekleştirmek istemesi ve yabancı devletlerin baskılarının birleşmesi etkili olmuştu.⁽¹⁹⁾

Kanun-ı Esasî, Osmanlı idarî zümre içinde iki farklı grup ortaya çıkardı. Muhafazakârlar, hükümdarın yetkilerinin kısıtlanması ve sınırlandırılmasına

⁽¹⁸⁾ Tarık Zafer TUNAYA , Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İstanbul 1960, s.32; Hilmi Ziya ÜLKEN, a.g.e. s.46

⁽¹⁹⁾ Kemal H.KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1967, s.17.

karşı çıkarken, ıslahatçılar, doğrudan doğruya hükümdar karşısında seçimle kurulmuş olan bir organın bulunması konusunda ısrar ediyorlardı.⁽²⁰⁾

Öteden beri hissedilen devlet ve halk ikiliği ilk Meclisin toplanması ile kendini göstermiştir. Müslüman olmayanların, sayılarının üstünde temsil edilmelerine rağmen, tabiatıyla büyük çoğunluğu Müslümanlardan meydana gelen bu Meclis, hükümet icrâatını inanılmayacak derecede sert bir şekilde tenkit ederek işe başladı.

1876 Anayasası ile kendisine verilmeyen yetkileri meclis, istemeye ve kullanmaya kalkışmış, Batıdaki benzerleri gibi çalışabilmesi için gerekli yetkileri alma girişiminde bulunmuşlardı. Serbestçe konuşamayan mebusların mecliste işi olmadığını, hükümdarın kendilerine danışmayı ihmâl ettiğini açıkça söylemekteydiler.⁽²¹⁾

Sosyal alanda Tanzimat'tan daha fazla ıslahat gerçekleştiremeyen Birinci Meşrutiyet, daha sonra yapılacak, ıslahat hareketlerinin ilk kıvılcımı olarak da kendisinden sürekli söz ettirecektir. Birinci Meşrutiyet ile, Millet temsilcilerinin ne olduğu anlaşılmış olup daha sonraki dönemlerin ideali olmuştur. Meşrutiyet denilen sistem, gerçek ıslahatın ilk şartı ve kendisiydi. Bu idealî yaşatanlar Abdülhamit devrine karşı olan ikinci Jön Türk hareketi içinde bulunmuşlardır. Artık batılılaştırmanın adı meşrutiyetin yeniden ilanı olacaktır.⁽²²⁾

⁽²⁰⁾ T. Zafer TUNAYA, a.g.e. s.44-45

⁽²¹⁾ Hakkı Tarık US, Meclis-i Mebusan, Cilt II. İstanbul, 1954, s.30-31

⁽²²⁾ T. Zafer TUNAYA, a.g.e. s.46

II. Abdülhamit hem kendi durumunu kuvvetlendirmek, hem de halk-devlet ikiliğini giderecek bir siyaset takibine çalışmıştır. Bunun gerçekleşmesi için siyasî-ideolojik bir kavram olan İslâmcılığın kabullenilmesi ile pratik kararlara ve maddî tedbirlere de önem verilmiştir.

İki asra yakın batılılaşma hareketi, şuurlu yada şuursuz bir faaliyet, olup inkılâp hareketi hakkında etraflı fikir tartışmalarının başlaması, işleri idare-i maslahat veya his açısından değil, geniş perspektifli bir düşünce açısından görülmesi şeklinde değerlendirmelidir. II.Abdülhamit devri bu düşünce çağının açıldığı devre olup aydınlar artık Tanzimat'ın Osmanlı tarihi ve medeniyeti içindeki yerini araştırmaya başlamışlardır.⁽²³⁾ Toplumda fikri bir gelişme meydana gelmiştir. Mevcut şartların müsait olmamasına rağmen bu gelişmenin izi ve eserleri özellikle bu devrin edebiyatında ve siyasî faaliyetlerinde görüldüğü gibi takibi dönemlerin fikir hareketlerinde de görmek mümkündür.⁽²⁴⁾

Devleti kurtarmanın yegâne yolu, Batıya benzemek olarak düşünüldüğünden eğilimler daha geniş alanlara yayılmasına rağmen Batı medeniyeti anlaşılamamıştır. İlim ve fende, medenî anlamda ilerlemeden, eğitimden bahsedilmesine rağmen bunların Batı medeniyeti ile ilgi ve münasebetleri somut bir şekilde tayin edilememiş ve onun gerektirdiği yerine getirilememiştir.⁽²⁵⁾ Batı için, halâ anlaşılmaz bir muamma şeklinde, bazen korku ve nefret bazen hayret ve hayranlık söz konusudur.

⁽²³⁾ Erol GÜNGÖR, Dünden Bugünden Tarih... a.g.e. s.24

⁽²⁴⁾ Tanzimat Döneminde Yapılan Reformlar için b.k.z. Niyazi BERKES, Türkiye'de... a.g.e. s.213-241; Stanford SHAW, Osmanlı İmparatorluğu... s.93-161; Ayrıca dönemin tahlili için b.k.z. Mümtaz TURHAN, Kültür... a.g.e. s.215-219 ; ENGELHARDT, Tanzimat, Çev.Ayda Düz Milliyet Yay. 1976, s.31-79

⁽²⁵⁾ Bayram SAKALLI, "Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Aydını", Osmanlı,VII. Cilt Yeni Türkiye Yay.(s.616-629), s.618,619

Yeni kuşakların savundukları fikirlerle devlet adamlarının içinde bulunduğu zor durum karşı karşıya geldi. Devlet adamları kendilerinin başını çektikleri fikrin sonucunu biliyorlar, yeni kurumlarda yetişen fikir ve yazı adamlarını bu güç duruma göre belirlemeye çalışıyorlardı. Bu buhranlı yıllarda yeni kuşaklar Tanzimat'ın eteği tutuşmuş ricaline müstebit gözüyle bakıyor, onlarsa yeni kuşakları tedbirsizlik ve devleti tehlikeye düşürmekle itham ediyorlardı.⁽²⁶⁾

Ülke dışında olup hürriyet için mücadelede bulunan muhalif grupların ve derneklerin faaliyet sahalarını genişleterek şiddetlendirmesi, Abdulhamit döneminin sona ermesine yol açmıştır.⁽²⁷⁾

Kanun-i Esasî'nin II. Meşrutiyetle yeniden yürürlüğe konması, Osmanlı Devletinin XVIII. yüzyıldan buyana mücadele ettiği modern toplum ve devlet yapısı fikrinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1908 Meşrutiyeti Osmanlı kurumlarının batılılması anlamında önemli bir adım kabul edilmiş, devletin geçmişine, mevcut durumuna ve geleceğine ait bütün sorulara cevap aranmıştır.⁽²⁸⁾ Dönemin basını ve yazarları bu hareketi "Hürriyetin İlânı" olarak adlandırmışlardır. Meşrutiyetçiler Kanun-ı Esasî'nin yürürlüğe konmasıyla, Parlatentonun toplanmasıyla devletin bir an önce kurtarılacağına, ıslahatların siyasetten sosyal hayata geçirilebileceğine inanıyorlardı. Ancak karşılaştıkları bazı faktörler; dış baskılar, kapitülasyonların mevcut durumunu koruyarak daha da ağırlaşması, ve bağımsızlık cereyanlarının devam etmesi, sosyal ve siyasî yapıda dağılmalara yol açmıştır.⁽²⁹⁾ II. Meşrutiyetin ilânı ile ortaya çıkan hürriyet

⁽²⁶⁾ H. Ziya ÜLKEN, Türkiye'de... a.g.e. s.53; Erol GÜNGÖR, Türk Kültürü ve Milliyetçilik ve Ötügen Yay. İstanbul 1999, s.200

⁽²⁷⁾ Mümtaz TURHAN, Kültür... a.g.e.s.190

⁽²⁸⁾ T.Zafer TUNAYA, Hürriyetin... a.g.e. s.1

⁽²⁹⁾ Geniş bilgi için b.k.z. Ali BİRİNCİ, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkiye Karşı Çıkanlar, İstanbul 1990.s.24-27, 36-41, 45-49; T. Zafer TUNAYA, Siyasal Partiler I. Cilt 2.B, İstanbul 1984, s.131-286

ortamı uzun süreli olamamıştır. Yönetimi İttihat ve Terakki ele almış tam manası ile kurduğu iktidar sayesinde mutlakıyetçi devlet fikrinin daha köklü bir şekilde yerleşmesini sağlamıştır. İttihat ve Terakkinin kendi hakim olduğu dönemlerde muhafaza etmeye gayret ettikleri çok unsurlu imparatorluk ile arzu ettikleri modern millet-devlet arasındaki çelişkili durumu çözememişlerdi. Dolayısıyla Osmanlılık siyasetinin gelişen olaylar münasebetiyle iflasına paralel olarak Türklerin hakim durumda olacakları merkezîyetçi bir Osmanlı Devleti meydana getirmek siyasetine yönelmişlerdi.⁽³⁰⁾ İttihat ve Terakkinin Hurafe ve gelenekçiliğe karşı bir mücadele içinde olduğu belirtilmelidir; İttihat ve Terakkinin uygulamaları Cumhuriyete dayanak noktaları oluşturduğu gibi, gerçekleştirilen inkılaplara da zemin hazırlamıştır. Milliyet fikri öncülüğü ile gerçekleştirdiği, sosyal ve kültürel faaliyetlerle, üstlenmiş olduğu rol, programların gerçekleşmesi açısından kayda değer bir özelliktedir.

Osmanlı tarihinde ilk defa olarak Millî İktisat fikri doğmuştur. Kapitülasyonlardan arınmış Millî bir iktisat kurmak için ellerinden geleni yaparak Türklerin serbest mesleklere katılmaları, Ticarî hayatla bütünleşmelerini sağlamıştır. Yerli sermaye ile kurulan ticarî işletmeler ve Millî bir bankanın oluşturulmuş olması ekonomik hayatta millîleşmeye yönelmenin bir belirtisi olmuştur. İttihat ve Terakki bu gelişmelerin tabii sonucu olarak müdahaleci devletçi ve merkezîyetçi bir sistem belirlemiştir.⁽³¹⁾

Hukuk alanında dikkati çeken en önemli hareket lâikleşme uygulamalarıdır. Meşrutiyet hadisesini değerlendirmeye tabî tutan B.Lewis şunları söylemektedir;

⁽³⁰⁾ Yusuf SARINAY, Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931, Ötüken Yay. İstanbul 1994 s.81,82

⁽³¹⁾ T. Zafer TUNAYA, Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, Yedigöller Matbaası, İstanbul 1960 s.49,50

“Osmanlı, Meşrutiyetin vaatlerinin samimiyeti ne olursa olsun olayların seyri bu vaatleri gerçekleştiremez duruma getirdi. İmparatorluğun halkları arasında milliyetçiliğin yayılması hakim millet Türklerin dahi sonunda milliyetçi temeli esas alması çok uluslu ve çok dinli bir imparatorluğun hükümdar hanedanına ortak bir bağlılık içinde yaşayacak, hür, eşit ve barışçıl bir uluslar birliği şeklindeki “Osmanlı” rüya da ebediyen sona erdi.”⁽³²⁾

II. Meşrutiyet, Batılı anlamda siyasal hayatın ortaya çıktığı, Türkiye için ilk defa kamuoyu olarak da nitelendirilen toplumsal katılımın gerçekleştiği, fikirlerin bir akım haline geldiği bir dönemdir. Eksikliklerine rağmen siyasî partilerin de görülmeye başlandığı II. Meşrutiyet dönemi, Batı fikir ve müesseseleri için açık “Bir Giriş Kapısı” şeklindedir.⁽³³⁾ Bu dönem aynı zamanda modern fikirlerin tatbiki için teşebbüslerde bulunulduğu bir dönem olup doğulu ve hazırlıksız bir toplum örneği ortaya koymuştur. İttihat ve Terakki, Meşrutiyet toplumunu kontrol altında bulundurmuş, parti programını teoriden çıkartıp kanunlaştırmayı, kurallar şeklinde getirmeyi, parlamentoya hakim olmasından dolayı zorlanmadan gerçekleştirmiştir. İttihat ve Terakkinin mutlakıyetçi özellikleri ile birlikte Millî-lâik ve otarşik bir devlet anlayışına ulaşmak istediği görülür. Bu şekilde II. Meşrutiyet döneminde uzun bir süre cesaret edilmeyen kararlar alınmış ancak Osmanlılık ve İslâmcılık kadroları içinde kalmak zorunda bulunulduğundan çekingen, muhafazakâr ve tavizci olunmuştur.⁽³⁴⁾

Gerilemenin başladığı dönemlerden itibaren, özellikle de Tanzimat’tan bu yana Osmanlı İdarecilerinin, düşünürlerinin ve ilim çevresinin sorduğu ve

⁽³²⁾ Bernard LEWIS, Modern Türkiye’nin Doğuşu, Çev. Metin Kırıatlı, T.T.K. Yay. Ankara 1984 s.229

⁽³³⁾ T. Zafer TUNAYA, Hürriyetin... , s.71

⁽³⁴⁾ T.Zafer TUNAYA, Türkiye’nin Siyasi Hayatında... a.g.e. s.50,51

cevabını bulmaya çalıştığı soru: “Devlet nasıl kurtulur” sorusudur. Cumhuriyet dönemine kadar olduğu gibi Cumhuriyet dönemi de dahil olmak üzere yapılan modernizm hareketlerinin gerekçesi bu soruya cevap aramak olmuştur.

Fikir ve siyasî dalgalanmaların yoğun olarak yaşandığı gerek Kanun-i Esasî, gerekse 1908 Meşrutiyeti beklenilene rağmen sosyal ve siyasal açıdan fazla değişiklik meydana getirememiş olup devlet şikayet edilen eski durumundan kurtulamamıştır. Dolayısıyla ülkede esen ümitsizlik havası içinde devletin geleceği ile ilgili endişeler belirmiştir. Bu kaygıların etkisi ile II. Meşrutiyet döneminde içinde bulunulan siyasî ve sosyal aksaklıkların düzeltilmesi ve devlet bütünlüğünü tehdit eden unsurların kaldırılması amacıyla bir takım düşüncelerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Farklı fikir grupları, kendi görüşleri dışındaki görüşlere de tahammül ederek her biri devletin çöküşünü önleyici tedbir ve ilkeleri belirlemeye, halk efkârına belli bir açıdan yorumlamaya sarf etmişlerdir.⁽³⁵⁾

Temelleri Tanzimat’a dayanan I. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan birbirine karşıt dünya görüşleri, II. Meşrutiyetle başlayan hürriyet ortamında daha fazla karşılaşma ve çatışma içinde oldu. Bu dönem, Tanzimatın getirdiği, hayatta ve kafada ikilik yaratan bir devir olduğu gibi bazen aynı kafalarda iki dünya çatışmadan yan yana bulunabildiği için sentez ile neticelenemedi. Bu ikililik söz konusu dönemin karakteristik bir özelliği oldu. Ortaya konulan yeni fikirlerle, muhafaza edilmek istenen eski fikirler arasında temelden bir çekişme bulunup bulunmadığını düşünmeden Doğunun ve Batının, cazip buldukları tarafları ile yetinilmekteydi. Ayrıca Batı eğitimi almış olanlarla medrese eğitimi alarak yetişenler farklı kutuplarını muhafaza ettiler. Artık aydın ve halkın ayrılığı daha belirgin olup, aydın halkın görüşünü geri bulurken halk aydını kendi dışında düşünüyorsa da Tanzimatın söz konusu ikici kafası ayrılığın ortaya çıkmasına engel oluyordu. Her çeşit basın

⁽³⁵⁾ T. Zafer TUNAYA, Hürriyetin...a.g.e.s.21.

hürriyetini sağlayan II. Meşrutiyet, ayrılığı gerginlik haline getirip farklı dünya görüşleri ile çatışan iki ideoloji olan İslâmcılık ve Batıcılığa, yeni Osmanlılar döneminde belirmeye başlayan Türkçülük de eklendi. Ülke meselelerinin buhrana girmesi ile ilgili sorumluluğu almak istemeyen birbirine karşı kutuplar varken, yeni ortaya çıkmış olan Türkçülük ilk dönemlerinde bu karşı kutupların dışında kalarak bu kutupların ara ara birinin desteği ile güçlenmiş, Osmanlılar ve nispeten İslâmcıların da hücumu karşısında mücadeleci bir kuvvet şeklinde kendini gösteriyordu.⁽³⁶⁾ Söz konusu ideolojiler siyasî partilerde dağınık bir şekilde bulunuyor ittihatçılar arasında İslâmcılar, Batıcılar, Türkçüler görülürken, Hürriyet ve İtilaf Partisi içinde de İslâmcılar ve Batıcılar da yer alıyorlardı. Ancak siyasî gerginliğin artması paralelinde İslâmcılar içerisinde modernist olarak bilinenler, ittihatçıların yanında yer aldığı halde geleneğe bağlı olanlar Hürriyet ve İtilaf içinde bulunmuşlardır. İslâmcılar modernistleri ile batıcıların anlaşması mümkün olduğundan ittihatçılar uzlaşma zemini bulmuşlar Türkçüler de ittihatçılar arasına karışmıştı. Geleneğe bağlı olan Hürriyet ve İtilafçılarla, Türkçülerin uyuşamamaları, mevcut olan ideolojik gerginlik ile siyasî gerginliğin birleşmesi sonucu daha da arttı.⁽³⁷⁾

Meşrutiyet dönemi yaşamak için çırpınılan ve düşünülen bir süre olup bir imparatorluğun geçmişine, mevcut durumuna ve geleceğine ait sorulara cevapların arandığı Osmanlı tarihi ve Cumhuriyet dönemi hemen öncesinin önemli olaylarından biridir.⁽³⁸⁾ Meşrutiyetin fikrî karakterine bağlı en çetin ve buhranlı dönemlerinde, kültür ve eğitim eksikliğine rağmen imparatorluğun çöküşünü durdurabilecek sebeplerin araştırmacıları olmuşlar toplum sevgisi, fertleri bencilliği aşan gayret ve çalışmalara, fedakârlıklara sevk etmiştir.⁽³⁹⁾

⁽³⁶⁾ H.Ziya ÜLKEN, Türkiye’de... a.g.e. s.195

⁽³⁷⁾ H. Ziya ÜLKEN, Türkiye’de... a.g.e. s.196

⁽³⁸⁾ T.Zafer TUNAYA, Türkiye’nin Siyasi Hayatında... a.g.e. s.75; T.Zafer TUNAYA, Hürriyetin... a.g.e s.1

⁽³⁹⁾ T. Zafer TUNAYA, Hürriyetin...a.g.e. s.66

Farklı fikir ve düşünce grupları, yayınlarıyla kurtulmak, kalkınmak ve taze bir hayata kavuşabilmek için çözüm için gerekli anahtarların kendilerinde oldukları iddiasıyla gruplar oluşturmuşlardır. Benzer fikir ve düşüncede olanlar imparatorluğun içinde bulunan durumdan kurtulmayı sağlayacak çeşitli ideolojiler ortaya koymaya çalışmışlardır. Devletin resmi ideolojisi durumundaki Osmanlıcılığın yanı sıra Garpcılık (batıcılık), İslâmcılık, Türkçülük, meslek-i içtima ve sosyalizm şeklinde ortaya çıkan fikir cereyanları olmuştur.

Çağdaşlaşmak fikri, düşünürlerce esas olduğundan dolayı her türlü yayın bu fikrin az veya çok, bir şekilde savunucusu olmuştur. Çağdaşlaşmak, İslâmlaşmak ve Türkleşmek⁽⁴⁰⁾ olarak ifade edilen bu üç cereyan hakikî ihtiyaçlardan doğmuştur.

Meşrutiyet yazar ve aydınları genellikle bu cereyanlardan birine dahil olmakla birlikte bazılarının bu cereyanlardan her hangi birine dahil olmadıklarını söylemelerine rağmen bu cereyanlar arasında tartışma ve fikir alışverişi içinde olmuşlardır.

II. Meşrutiyetin fikir akımları açısından Osmanlı İslahatına dair önerilerin kıymeti telifçi bir kritere dayanmalı ortaya konulacak her hangi bir tez, devletin Osmanlılık, İslâmlık ve Türklük ideallerine uygun olmalı. Düşünürler bu prensiplerin hayata geçirilmesiyle imparatorluğun yeniden ihya edileceğini düşünerek imparatorluğun ideolojik temellerini belirlemeye çalışmışlardır.

⁽⁴⁰⁾ Geniş bilgi için b.k.z. Ziya GÖKALP, Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, Ankara 1973

Erken yaşta mücadeleye başlayan ve 1908'den itibaren damgasını vuran dönemin fikir temsilcileri Osmanlı Devleti'nin son döneminde olduğu gibi Türk İnkılâbı sonrası döneminde, hükümet ve Cumhuriyet yönetimi içinde aktif rol oynayarak bürokrasinin önemli mevkilerinde bulunmuşlardır. Söz konusu fikir temsilcileri eğer bir sınırlandırmaya tabii tutulursa bu isimlerin belli başlıları; Ziya Gökalp, M. Fuat Köprülü, Hamdullah Suphi, Celâl Nuri, Abdullah Cevdet, M. Âkif ve çalışmamızda ele aldığımız M. Şemsettin Günaltay⁽⁴¹⁾ olarak belirtilebilir.

Bu şekilde I. Meşrutiyet döneminden, Cumhuriyet dönemine kadar geçen süreç içerisinde yaşayan bir çok ideolog karşımıza çıkmaktadır. Birbirleri ile tezat oluşturan söz konusu bu dönemler daha açık bir ifade ile biri diğerinin ortadan kaldırılışını ilân etmiş olan bu dönemler süresince aynı kişilerin batılılaşmak ile ilgili tezlerini takip ederek ele almak ilgi çekici bir özellik gösterir. Farklı dönemlerin şartlarına göre uygun fikir değişiklikleri Meşrutiyet dönemi fikir, düşünür ve siyasîlerin bir özelliği olarak ortaya çıkacaktır. II. Meşrutiyetle belirginleşen fikir akımlarındaki bu özellik göz önüne alınarak meselelere daha sağlıklı nüfuz etmek imkanı olacaktır.⁽⁴²⁾ II. Meşrutiyetin fikir cereyanlarını, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu için hazırlanmış olan laboratuvar tecrübeleri olarak değerlendirmek gerekir.⁽⁴³⁾ II. Meşrutiyetle birlikte geniş bir fikir ve ifade selinin başladığı görülür. Edebî, siyasî ve diğer tür dergiler, seviyeli yayınlarının başlaması ve Genç Türklerin yayın organlarından bazılarının İstanbul'a taşınmaları neticesi, kısılmış olan sesler açık ve gür bir şekilde görülmeye başladı. 1909 Askerî ayaklanma ile baskı önlemleri ile basın kontrolü geriye gelmesine rağmen ittihatçıların tutumu, savaş döneminin şartları fikir, ifade ve tartışma akışını sona erdiremedi.⁽⁴⁴⁾

⁽⁴¹⁾ T. Zafer TUNAYA, Türkiye'nin Siyasî Hayatında... a.g.e. s.77 ; T. Zafer TUNAYA, Hürriyet... a.g.e. s.73-77

⁽⁴²⁾ T. Zafer TUNAYA, Türkiye'nin Siyasî Hayatında... a.g.e. s. 79

⁽⁴³⁾ T. Zafer TUNAYA, Türkiye'nin Siyasî Hayatında...a.g.e. s.97-99.

⁽⁴⁴⁾ Bernard LEWIS , Modern...a.g.e. s.230

Garpçılık (baticılık), kaynağını ıslahat teşebbüslerinde bulmuş cereyanın mensupları arasında Abdullah Cevdet, Celâl Nuri, Süleyman Nazif, Kılıçzade Hakkı, Ahmet Muhtar bulunuyordu. En önemli yayın organları içtihat dergisi olup, cereyanın amacı Batının üstünlüğü ve yenileşme ile devleti restore etmektir. İmparatorluğun batılılaşmakla kurtulacağına inanmışlar, Garpılışmak metodunu ve yolunu, açıklamalarının esas temeli saymışlardır. Tam bir sistem ve fikir görünümüne sahip olamayan Garpçılık cereyanı rasyonalist bir temele dayanmıştır. Batının örnek alınmasının derecesi konusunda ayrılıklar mevcuttu.⁽⁴⁵⁾ Her alanda Batının örnek alınmasını savunanlar olduğu gibi⁽⁴⁶⁾ ılımlı olan baticılar, batıdan alınacakların seçilmesini ve Batı ile Doğunun ahenkli bir biçimde bağdaştırılması fikrini ileri sürüyorlardı.⁽⁴⁷⁾ İmparatorluğun gerileme sebebini bilgisizlik olarak teşhis eden baticıların; Modern Eğitim, Kadın Hakları, Latin Harflerinin kabulü ve Lâiklik gibi alanlarda radikal fikirleri olmuştur. İslâm dininin sosyal muhtevasından faydalanılması görüşünde olup siyasî anlamda Osmanlıcılığı savunmuşlardır. İktisadî anlamda Millî (Osmanlı) ekonominin kurulması taraftarı olup irfan ideali ile,⁽⁴⁸⁾ Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen inkılâplarla, benzeyen bir paralellik söz konusudur.⁽⁴⁹⁾

II. Abdülhamit dönemi ile birlikte İttihad-ı İslâm adı altında hakim siyasî düşünce olan İslâmcılık ikinci meşrutiyet ile birlikte bir fikir cereyanı olarak ortaya çıktı. Devletin yapısı ve toplumun inançları, cereyanın aksiyon kudretini artırmış, siyasî partiler programlarında İslâmcılığa yer vermişlerdir. İslâmcılık cereyanı mensupları muhafazakâr ve modernist Türkçü İslâmcılar olarak iki gruba ayrılabilir. Cereyanın belli başlı temsilcileri arasında Musa Kâzım, Said Halim, Hacı Fehim, Filibeli Ahmed Hilmi, Manastırlı İsmail Hakkı, Babanzade

⁽⁴⁵⁾ Kemal H. KARPAT, Türk...a.g.e. s.25

⁽⁴⁶⁾ Bernard LEWIS, Modern ... a.g.e., s.234-235

⁽⁴⁷⁾ İctihat Dergisi no.69 (Hicrî 1329) s.1508

⁽⁴⁸⁾ T.Zafer TUNAYA, Türkiye'nin Siyasi Hayatında... a.g.e.s.78-81; T. Zafer TUNAYA, "Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Siyasî Tefekküründe Garpçılık Cereyanı", İ.Ü. H.F.M. 14.Cilt, s.3-4 (1948) s.585-627; Peyami SAFA, Türk İnkılâbına Bakışlar Ankara 1981 s.49-53

⁽⁴⁹⁾ Mümtaz TURHAN, Kültür... a.g.e s.200

Ahmed Naim, Mehmet Âkif (Ersoy), M. Tayyip Gökbelgi'nin deyimiyle henüz ilmi ve fikri hayatının verimli çağına ulaşmamış II. Meşrutiyet devrinin Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak parolaları ile kamuoyu önünde söz ve tartışmalara karışmış olan dinî mecmualardaki neşriyatı ile bir İslâmcı olarak tanınan M. Şemsettin⁽⁵⁰⁾ (Günaltay) sayılabilir. Cereyanın yayın organı önce "Sırat-ı Müstakim" bir süre sonra "Sebilürrşad" adını almış olan dergidir. Ayrıca Volkan, Beynül hak, Mahfel, Livai İslâm, Mekatip, Medaris ve Hikmet gibi dergiler bu cereyanın fikirlerini yaymışlardır.⁽⁵¹⁾ Cereyan Osmanlı toplumunun, sosyal hayatı düzenleme ve düzeltme bakımından bütünüyle Dünyevî bir tutuma sahip olmuştur. Ahlâk, devlet, meşrutiyet, ilerleme, adalet, kadın hakları, milliyet gibi meselelerde dinî değerlendirmelerde bulunmuşlar. Devletin gerileme sebebini, İslâmî esaslardan ayrılmak olarak gösteren İslâmcılara göre, İslâm dininin gelişmeye engel olmayıp, İmparatorluğu kalkındırmanın tek formülü olarak İslâmın esas akîdesine dönülmeliydi. Meşrutiyet fikrini İslâmî Şurâ ve meşveret ilkesine dayandırarak savunuyorlardı.⁽⁵²⁾ Fikirler, 1908 yılı sonrası 1876 Anayasasının yeniden yürürlüğe konulmasıyla geniş yayın çabaları sayesinde billurlaşmaya başlamıştır. O dönemde beliren isimler içinde bu çalışmanın konusunu oluşturan M. Şemsettin (Günaltay) de, görüşlerini sırat-ı müstakim bir süre sonra Sebilürrşad adını alan dergide dile getirmişti. M. Şemsettin (Günalta) Batı kültürü ile temasından kazandığı tenkit ruhu ile hareket ederek mutaassıp dindarlardan kolaylıkla ayrılarak bu yönde mümtaz bir yere sahipti. 1914 yılında yayınlanan Zulmetten Nura adlı eserinde yanlış inançlar ve gerici fikirlerle bunalmış olan İslâm âlemini uyandırmak amacını düşünmüş ve söz konusu dönem için İslâmiyet'in batılı ideoloji açısından en ilerici taraflarının gün ışığına çıkarılmasına ve sahiplenilmesine dönük bir plân, program ortaya koymak istemiştir. Onlara göre Osmanlı İmparatorluğunun

⁽⁵⁰⁾ Tayip GÖKBİLGİN, "Şemsettin Günaltay" 6 Kasım 1961, Vatan.

⁽⁵¹⁾ T. Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasal Partiler, Hürriyet Vakfı Yay. 2.B, İstanbul, 1988 s.10; T. Zafer TUNAYA Hürriyetin... a.g.e. s. 74

⁽⁵²⁾ Geniş bilgi için b.k.z. T. Zafer TUNAYA, "Amme Hukukumuz... a.g.e. s.630-670; M. Ertuğrul DÜZDAĞ, Türkiye'de İslâm ve Irkçılık meselesi, İstanbul, 1976; İsmail KARA, Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi I. Cilt İstanbul 1986; Said Halim Paşa (Yay. M. Ertuğrul DÜZDAĞ), Buhranlarımız, Tercüman 1001 temel eser (tarihsiz) ; Peyami SAFA, Türk... a.g.e. s.49-53

çöküşünün sebebi İslâmın terki idi. İlerlememize engel olanın İslâmiyet değil bize öğretilen Müslümanlık olduğundan hareketle İslâm'ın esası olarak kendilerinin yeniden keşfedip yorumladıkları, eski ve gerçek İslâm anlayışı kastedilmeliydi.⁽⁵³⁾ Siyasal ve toplumsal alanlarda batıya yönelmenin gereği olmayıp, bütün unsurları, Batının da kendisinden iktibas ettiği İslâmın geçmişinde mevcuttu. Bilim ve teknoloji batıdan alınabilir bunların benimsenmesine ve gelişmesine İslâm hiçbir engel oluşturmazdı. İslâmcılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun, İslâm dünyasının kurtuluşunu, İslâmcı bir Rönesans formülüne bağlayarak yeniden kalkınmaları ve yükselmeleri için İslâmlaşmak gereğine inanıyorlardı.⁽⁵⁴⁾

İslâmcılar, Balkan savaşı sonrası Hristiyan Avrupa'ya cephe almak gereğine inanmaları, batıya karşı olan kin ve nefretleri, onları İslâmcı Türklere, diğer Türk aydınlarını, milliyetçilere yaklaştırmıştır.⁽⁵⁵⁾ İslâmcı cereyanlar belirttiği gibi ilerleyebilmek için Batının bilim ve tekniğini ihtiyaç olarak hissetmeleri, İslâmın ahlâk ve terbiyesinin de Avrupa için gerekli olduğu inancıyla İslâmcı-Garpçılığa ulaşanlar olmuştur. İleri sürdükleri Osmanlı İmparatorluğundaki gerilemenin kaynağında hurafeler, batıl itikatlar ve şeyhliğin bulunduğu gerekçesiyle batıcılarla ortak olan görüşleri vardır. Zira M. Şemsettin (Günaltay), "Hurafattan Hakikata" adlı eseri ile yanlış inançlardan temizlenme şeklindeki ilk fikrini derinleştirmiştir.

Milliyetçilik ile Müslümanlığı bir oranda bağdaştırabilenler bulanmakla birlikte, milliyetçilik-İslâmcılık konusunu çapraşık bir hale koyan yapı özelliklerinden biri ve ele alınan İslâmcılık akımına mensup yazarların,

⁽⁵³⁾ M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten NURA, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, İstanbul, 1339 (1915) s.79-125

⁽⁵⁴⁾ Bernard LEWIS, Modern... a.g.e. s.233,234 ; T. Zafer TUNAYA, Türkiye'nin Siyasi Hayatında... a.g.e. s.84 ; Mümtaz TURHAN, Kültür... a.g.e. s.202

⁽⁵⁵⁾ Yusuf Hikmet BAYUR, Türk İnkılâbı Tarihi; 2.B. 2.Cilt kısım 4, Ankara 1983, s.409; Zekeriya KURŞUN "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Gelişmesinde Arap Milliyetçiliğinin Rolü" T.Y. , 10 cilt Sayı.32 (Nisan 1990), s.17 ;

düşüncelerini, halâ hakimiyetin kaynağı olan Osmanlı Devletinin toprakları üzerinde tasarlamış olmalarıdır. Dolayısıyla Türklüğün ve Osmanlığın nerede başlayıp, Müslümanlığın nerede bittiği İslâmcı aydınlar için sürekli bir mesele olmuş,⁽⁵⁶⁾ ortak bağ olan dinin bertaraf olmasıyla İmparatorluğun parçalanacağı düşünülmekte idi.⁽⁵⁷⁾ İslâmcı cereyandan, Türkçülük akımına cephe alanların karşısında yer alan, modernist ve Türkçü İslâmcılar ise milliyetin İslâm'a aykırı olmadığı fikrini savunmuşlardır. Onlar, milliyet duygularının yok olmasının mümkün olmadığını, çağın milliyet asrı olduğunu, her farklı unsurun kendi dili ve kültürü etrafında toplanarak XX. Yüzyıl medeniyeti insanların, dinî duygulardan ziyade milliyet fikrine yakın bulundukları kanaatinde olmuşlardır. Türklerin Türklerden başka dostu olmadığını Türklerin bir Millet halinde birleşmeleri gerektiği⁽⁵⁸⁾ İttihad-ı İslâmın, İttihad-ı Anasıra muhalif olmadığı gibi görüşleri ortaya koymuşlardır. Çöküntü sebeplerini sıralayan M. Şemsettin (Günaltay) bu temel de çareyi milliyette bularak, "Millî Asabiyeti Uyandırılım"⁽⁵⁹⁾ diyordu.

Türkçülük akımı Meşrutiyet fikir cereyanları arasında yeni bir devletin ideolojik temelini oluşturacak derecede etkili yeni bir cereyan olarak kabul edilir. Bu fikrin ideologları, fikirlerini Küçük Mecmua gibi yayınlarla savunmuşlar, Ziya Gökalp gibi bir Türkolog'un etrafında toplanarak⁽⁶⁰⁾ sahip oldukları etkili bir kültür müessesesi olan Türk Ocağı aracılığı ile faaliyet alanını genişletmişlerdir. Türkleşmek, imparatorluğun kurtulması için tek çıkar yol kabul edilmiştir.⁽⁶¹⁾ Cereyanın belli başlı temsilcileri arasında Ziya Gökalp, Ahmet Agaoğlu, Yusuf Akçura, Ömer Seyfettin, M. Fuat Köprülü, Hamdullah Suphi, Kâzım Namî Duru, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu saymak mümkündür. İmparatorluk sınırları içindeki milliyet cereyanlarına, dağınık durumda

⁽⁵⁶⁾ Şerif MARDİN, "İslâmcılık, C.D.T.A. , Cilt 7, İletişim Yay. S.1937.

⁽⁵⁷⁾ Mehmet Akif (ERSOY), Tefsir-i Şerif (Sebilürreşad 1328, No:32-214), s.293,294.

⁽⁵⁸⁾ Ubeydullah EFGANÎ (Kavmi Cedid), Mucize-i Peygamberi, İstanbul,1332, s.114-125.

⁽⁵⁹⁾ M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. ,s.167-176.

⁽⁶⁰⁾ Mehmet Emin ERİŞİL GİL, Bir Fikir Adamının Romanı Ziya GÖKALP, 2.B. İstanbul 1984, s.67-

82

⁽⁶¹⁾ T. Zafer TUNAYA, Hürriyetin... a.g.e. s.74; T. Zafer TUNAYA, Siyasal... a.g.e. s.433

bulunan Türkler de uymalı, yaşama prensibi olan Millî bir şuur ve şahsiyete sahip olmalıdırlar. Türkçülük akımının lideri ve ideoloğu Ziya Gökalp, “Üç Cereyan” başlığı altında yazdığı makalelerini “Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak”⁽⁶²⁾ şeklinde formüle etmiştir.

Beynelmilliyet ruhunu gösteren sebep kitap, medeniyet ve dolayısıyla din olması münasebetiyle Türklükle, İslâmlık, bir milliyet diğerinin de Beynelmilliyet özelliği sebebiyle aralarında tezat bulunmamaktadır. Mütefekkirlere Beynel-edyan (dinler arası) bir Osmanlılık düşündükleri sırada İslâmlaşmak ihtiyacını hissetmemişlerdi. Ancak Türkleşmek mefkûresinin doğmaya başlamasıyla İslâmlaşmak ihtiyacı da hissedilir oldu. Türkçülüğün İslâmcılığa muhalif olarak ileri sürülmesine şiddetle karşı çıkan Gökalp’ın yanı sıra M. Şemsettin (Günaltay) de Türklerin amacının çağdaş bir İslâm Türkçülüğü olması gerektiği fikrini benimsemiş “Türkler, Batı Medeniyetinin akıl ve ilmî techiz edilerek bir Türk İslâm Kültürü yaratmaya çalışmalıdırlar”⁽⁶³⁾. Sonucuna ulaşmışlardı.

⁽⁶²⁾ Ziya GÖKALP, “Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak” I, T.Y., Cilt III. , Sayı 11 (35), (Mart 1329), s.331-337; Türkçülüğün Esasları, İstanbul 1976, s.64.

⁽⁶³⁾ H. Ziya ÜLKEN, Türkiye’de... a.g.e. s.391; M. Şemsettin (Günaltay), Maziden Âtiye, I. B. , Kanaat Matbaası ve Kitaphanesi, Dersaadet 1339, s.241-316

I.BÖLÜM

M.ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN EĞİTİM-ÖĞRETİM VE MESLEK HAYATI

1-EĞİTİM VE ÖĞRETİM HAYATI

M. Şemsettin (Günaltay), 1883'te Erzincan'a bağlı bugünkü adı Kemaliye olan Eğin de doğdu.⁽¹⁾ Ailesi, Uygur ve Çağatay Türklerinin yaşadığı yer olarak bilinen Urik adlı bir köye mensuptu.⁽²⁾ Babası Müderris İbrahim Ethem Efendi, Annesi Saliha hanımdır. İbrahim Ethem Efendi, Ulemâ içerisinde mevki ve şöhreti olan dar gelirli bir ailedendi. Ailesi ve aile çevresinin, bu belirtilen yönleri M. Şemsettin (Günaltay) üzerinde etkisini hissettirecekti.⁽³⁾ M. Şemsettin (Günaltay), Üsküdar Ravza-yı Terakki Mektebini ve Vefa İdâdîsini birincilikle bitirdi. Dârülmualim-i Âlî (Yüksek Öğretmen Okulu)'nin fen şubesinden 1905 de mezun oldu. Özel olarak Arapça, Farsça, Fransızca öğrendi.⁽⁴⁾ Dinî ilimler okudu.

(1) T.B.M.M. Âzasının Tercümei Hal Kağıdı örneği 7,601-700; T.B.M.M. Umumî Katipliği Tercümei Hal (Kısaca); T.B.M.M. Albümü 23 Nisan 1920 – 20 Ekim 1991, T.B.M.M. Genel Sekreterliği Yay. Ankara 1994 s.69; T.B.M.M. Sicil Arşivi Dosya No: 622.

(2) T.B.M.M. Umumî Katipliği, Tercümei Hal (Kısaca)

(3) Böyle bir aile çevresinin M. Şemsettin üzerindeki etkisini şu geçmiş olay açıkça ortaya koymaktadır. Bir gün Eğin eşrafından birisi kendi çocuklarına bırakacağı malı mülkü saydıktan sonra, Ethem Efendi de diyordu ki "Ben öyle bir şey bırakıyorum ki hem ona hem de torunlarının torunlarına yeter". Ethem Efendinin bıraktığı miras ilimdir. Ekonomik birikimlerinin karşısında ilim birikiminin değeri üzerine verilmiş bu ders Şemsettin tarafından hiçbir zaman unutulmayacaktır. Bayram Ali ÇETİNKAYA, M. Şemsettin Günaltay'ın Fikriyatı (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994 s.28

(4) Temsiller Meclisi, 130

2-MESLEK HAYATI

M. Şemsettin (Günaltay), İstanbul Dârüşşafaka'da hendese öğretmenliği, Kıbrıs İdâdîsinde müdür muavinliği görevinde bulundu. Müdürlük yaptı. Maarif Nezareti tarafından 1909 yılında tabii ilimler okumak üzere gönderildiği İsviçre'nin Lozan Üniversitesinde öğrenimini sürdürdü. Yurda döndükten bir süre sonra Midilli İdâdîsinde kısa bir süre müdürlüğe atanmıştı. Daha sonra Kıbrıs İdâdîsinde ve Gelenbevî (İzmir) Lisesinde tarih öğretmenliği ve okul müdürlüğü görevinde bulunmuştu. Midilli de bulunduğu süre içerisinde Sırat-ı Müstakim- Sebilürreşad ekibine yazar olarak katıldı. İlk yazıları felsefe ağırlıklı olup daha sonra sosyal konulara yöneldi.

Türk Ocağında Tarih dersleri yanında konferanslar verdi. 1913'de İslâm Mecmuasının çıkmasıyla İslâmcı-Türkçü diye adlandırılan ekip içinde yer aldı. Medrese ve İlâhiyat Fakültesinde dinler tarihi müderrisi oldu. 1914 de Dârülfünun Edebiyat Fakültesinde Türk Tarihi ve İslâm Kavimleri Tarihi Müderrisi oldu. Süleymaniye Medresesinde dinler tarihi ve İslâm felsefesi okuttu. 1922 yılında Şerr'iyye Vekâleti ve Telifat Heyeti üyesi oldu. Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi İslâm Dini Tarihi ve Fıkıh Tarihi Müderrisliğine ek olarak Fakülte sekreterliğine ve ertesi yıl da adı geçen fakültenin dekanlığına getirildi.⁽⁵⁾ Dârülfünun da yeni kuşaklardan seçilen genç bilginlerle, yeni bir ilim heyeti hazırlayan Ziya Gökalp öncülüğünde "İçtimaiyat Mecmuası" ve "Millî Tetebbular Mecmuası" çıkıyordu. Yeni akım olan "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" adına daha geniş bir yayın organı olan bu mecmuaların, Türkçülük ve çağdaş düşüncede çalışma arkadaşları arasında, Türk Tarihi Müderrisi Mehmet Şemsettin de bulunuyordu.⁽⁶⁾

⁽⁵⁾ T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, 7, 601-607; T.B.M.M. Albümü 23 Nisan 1920 – 20 Ekim 1991, T.B.M.M. Genel Sekreterliği Yay. Ankara 1994 s.69

⁽⁶⁾ H. Ziya ÜLKEN, Türkiye'de... a.g.e. s.306

M. Şemsettin (Günaltay), İlmî faaliyetlerini sürdürürken 1915 yılında İttihat ve Terakki Fırkasından Ertuğrul (Bilecik) Mebusu seçilerek Mebuslar Meclisine girdi. 1920 yılında Mebuslar Meclisi fesh oluncaya kadar bu görevini sürdürdü. Bu süre zarfında Dârülfünundaki derslerini de ihmâl etmedi. Mecliste Dârülfünunun ıslahat ile ilgili çalışmalarında olduğu gibi, Kanunî Esasî'nin değişikliği ile ilgili kanunun çıkmasında, ülkenin karşı karşıya bulunduğu bulaşıcı hastalıklar ile mücadele tedbirleri ve öğretmenlerin mevcut durumları, sahip olması gereken vasıfları v.b. ile ilgili yaptığı konuşmalar ile belirli kanunların çıkarılmasında etkisi oldu. 1918 de Mebuslar Meclisi İdare Memurluğu görevinde bulunarak⁽⁷⁾ İttihat ve Terakki ileri gelenlerini sorgulayacak olan Komisyon içinde yer aldı.⁽⁸⁾ 1919 da Meclisin fesh edilmesinden sonra iç tüzük gereği idare memurluğu sıfatı iki yıl daha devam etti. 1918 de Teceddüt Fırkası⁽⁹⁾ kurucuları arasında yer aldı. M. Şemsettin (Günaltay)'in ilim ve fikir hayatı ile birlikte hemen hemen aynı zamanda siyasî faaliyeti de başlamıştı. O, mütareke günlerinde dahi İstanbul Dârülfünununda Millî davayı kuvvetle savunan ve gençlere yol gösteren ilim adamı vasfını muhafaza etmişti.

M. Şemsettin (Günaltay), Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-ı Hukuk Cemiyetinin İstanbul şubesinde, daha sonra Kuvâ-yı Millîye içinde yer aldı. 1925 yılında İstanbul'da Belediye Encümeni üyeliğine daha sonra da

⁽⁷⁾ T.B.M.M. Azasından Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği, 7,601-700

⁽⁸⁾ Mondros Mütarekesinin imza edildiği Kasım ayı başlarında Savaş Kabinesi düştükten sonra önce İzzet, Tevfik Paşa Kabineleri kurulmuştu. Mebusan Meclisi eski hükümet adamlarının Âli Divana sevki meselesi müzakere edildiği sırada bu amaçla kurulan özel komisyonda (Beşinci Kol) bulunan M.Şemsettin sorguya çekilecekleri kararlaştırılan Said Halim Paşa, Çürük Sulu Mahmut Paşa, Cavid Bey v.b. gibi savaşın sorumluluğunu yüklenen kişilerin sorguları esnasında onlardan korkunç âkıbetin hesabını isteyenler arasında genç, enerjik, onurlu bir milletvekili dikkati çekiyordu. O da Ertuğrul Mebusu Şemsettin Beydi; M. Tayip GÖKBİLGİN “Şemsettin Günaltay” Vatan (6 Kasın 1961).

⁽⁹⁾ Teceddüt Fırkası, İttihat ve Terakkinin kendisini resmen fesh etmesi ile onun siyaset sahnesine bıraktığı varisi olup Mebusan Meclisinde küçümsenmeyecek bir gruba sahipti. Teceddüt Fırkası Hilafet ve Meşrutiyetin muhafazasını kabul etmekte, Osmanlılık İdeali ile Millî hakimiyet gibi eski bir uzlaştırma yöntemine başvurmakta, ferdi ve siyasî hakları garanti etmekte nazırların sorumlulukları üzerinde durmaktadır. Üyelerinden büyük bir kısmı T.B.M.M. 'ne katılmışlardır ; T. Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1950, İstanbul 1952 s.412-414

Belediye Başkan Vekilliğine seçildi.⁽¹⁰⁾ 1923 yılında T.B.M.M. ikinci döneminde Cumhuriyet Halk Fırkası Sivas Milletvekili olarak bulundu. Meclis Başkan Vekili oldu. 1938 -1954 yılına kadar arka arkaya Milletvekilliği görevini sürdürerek yedi dönem Sivas Milletvekili bir dönem de Erzincan Milletvekilliği ile Mecliste yerini aldı.⁽¹¹⁾ 1945 de Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkanı oldu.⁽¹²⁾ Günaltay, Milletvekilliği yanında İstanbul ve Ankara Üniversitesinin değişik Fakültelerinde Profesörlük görevinde de bulunarak öğrenciler yetiştirdi.

M. Şemsettin, Türk Ocakları yasasına eklenen metin ile oluşturulan "Türk Tarih Heyeti"nin 16 üyesinden de birisiydi. Onun da içinde bulunduğu toplantılarla 12 Nisan 1931 tarihinde "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" kurularak bir yönetim kurulu seçilmişti.⁽¹³⁾ Günaltay, 1941 yılından itibaren vefatı olan 19 Ekim 1961 tarihine kadar kurucuları arasında bulunduğu, üyesi olduğu "Türk Tarih Kurumu" Başkanlığı görevini sürdürdü. Aynı zamanda Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Tarih alanında Ordinaryüs Profesör olarak ders verdi.⁽¹⁴⁾

Hasan Saka Hükümeti'nin Ocak 1949 daki istifası⁽¹⁵⁾ sonucu yeni hükümetin başına 15 Ocak 1949 da Ankara Üniversitesinde Profesör olan

(10) T.B.M.M. Azasından Tercümei Hal Kağıdı Örneği, 7,601-700; T.B.M.M. Umumi Katipliği, Tercümei Hal (Kısaca).

(11) T.B.M.M. Sicil Arşivi Dosya No.622; M. Şemsettin Günaltay'ın III. IV. VII. VIII. Dönem Milletvekili Mazbatas

(12) T.B.M.M. Umumi Katipliğin Tercümei Hal(Kısaca); T.B.M.M. Albümü 23 Nisan 1920-20 Ekim 1991. T.B.M.M. Genel Sekreterliği Yay. Ankara 1994 s.69

(13) Fahri Çoker, Türk Tarih Kurumu Kuruluş, Amacı ve Çalışmaları T.T.K. Basımevi Ankara 1983, s.3-5, s.203; Uluğ İGDEMİR, Cumhuriyetin 50.yılında Türk Tarih Kurumu, T.T.K. Basımevi, Ankara 1973, s.4-6

(14) Günaltay'ın, öğretmenliği, müdürlüğü, müderrisliği, milletvekilliği ve diğer memuriyetlikleri ile ilgili başlama ve ayrılma tarihleri ile birlikte ayrıntılı bilgi Tekaüt Müdürlüğünün M. Şemsettin Günaltay'la ilgili olarak 1683 sayılı Kanuna göre bağlanacak Tekaüt ve yetim maaşı hesap müzekkeresinde yer almaktadır; T.B.M.M. Arşivi, Milli Eğitim Bakanlığı Zat İşleri Müdürlüğü Hesap Müzekkeresi.

(15) Vatan, 14 Ocak, 5 Şubat 1949.

mutedil, politik ve kültürel meselelerde liberal⁽¹⁶⁾ din konusunda anlayışlı ve dengeli bir görüşe sahip olarak bilinen M. Şemsettin Günaltay seçildi. Hükümet başkanlığı görevi 14 Mayıs 1950 seçimleri neticesi⁽¹⁷⁾ 22 Mayıs 1950 tarihinde hükümetin Demokrat Partiye devri ile sona erdi. Ancak, söz konusu bu seçimlerde Erzincan Milletvekili olarak T.B.M.M. içinde yerini aldı. 1954 seçimleri sonucu milletvekilliğinden ayrılmak durumunda kalıp İstanbul'a gitti. 1958-1959 yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Başkanlığı görevinde bulundu. 27 Mayıs 1960 İhtilâli sonrası Millî Birlik Komitesi ile beraber Kurucu Meclisi meydana getiren Temsilciler Meclisi üyeliğine seçildi. 1961 yılında Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Senatörü olarak seçildi.⁽¹⁸⁾ Ancak, 20 Ekim 1961 Cumartesi günü vefat etti. Vasiyeti üzerine Cenazesi Ankara da Asrî Mezarlıkta defnedildi.⁽¹⁹⁾ Bir çok görevlerde bulunan M. Şemsettin GÜNALTAY'ın Türk Tarih Kurumu üyeliği ve başkanlığı görevinin, öneminden dolayı meslek hayatındaki bu dönemine yer verilmesi uygun görülmüştür.

3-TÜRK TARİH KURUMU ÜYELİĞİ VE BAŞKANLIĞI

Türk Milletinin büyüklüğüne ve üstün uygarlık yeteneklerine inanmış olan Atatürk, son asırların aşağılık duyguları içinde inanç ve güvenini yitirmiş olan Türk Milletine yalnız savaş alanında değil uygarlık alanında da büyük millet olduğunu anlatarak onu uygar milletlerin düzeyine çıkarmak için öncelikle tarihini bilmesi, onu ilk kaynaklardan araştırarak, kendisinin öğrenmesi gerektiğine inanıyordu. Atatürk, Türk Milletini büyük inkılâplarıyla çağdaş milletlerin kültür seviyesine yükseltirken, ona engin mazisini tetkik

⁽¹⁶⁾ Vatan, 6 Şubat 1949.

⁽¹⁷⁾ Geniş bilgi için b.k.z. İstatistik Yıllığı, Ankara, 1953; Cumhuriyet 26 Mayıs 1950.

⁽¹⁸⁾ T.B.M.M. Albümü, 23 Nisan 1920 – 20 Ekim 1991, T.B.M.M. Genel Sekreterliği Yay. Ankara, 1994 s.69; Temsilciler Meclisi, 130. (M. Şemsettin Günaltay'ı tanıtıcı belge).

⁽¹⁹⁾ M. Şemsettin Günaltay'ın eşi Fatma Sabiha Günaltay 1955 tarihinde vefat etmişti. Günaltay çiftinin Saliha Seniha, Fatma Behine (şıbay), Ayşe Meliha, Gülten Mualla isimlerinde dört kızı bulunuyordu ; Kadıköy Kaymakamlığı, Kadıköy Nüfus Müdürlüğü tarafından T.B.M.M. T.P.T. Araştırma Grubuna 26.6.1996 tarih 928 sayılı gönderilen Nüfus Kayıt Örneği – Vukuatlı Nüfus Kayıt Örneği.)

etmek ve dünyada pek az millete nasip olan zengin ve şeref dolu bir tarihi yeni metotlarla yazmak ilhamını vermişti.

23 Nisan 1930 tarihinde Ankara'da Türk Ocakları binasında toplanan altıncı "Türk Ocakları Kurultayı" Türk Tarih Kurumunun kuruluşu ile ilgili ilk adımın başlangıcı olması açısından önemlidir.⁽²⁰⁾ 28 Nisan 1930 günü Atatürk'ünde hazır bulunduğu Kurultay Toplantısında başkanlığa sunulan önerenin görüşülerek 84. madde olarak Türk Ocakları yasasına eklenen metin şudur: "Merkez Heyeti Türk Tarih ve Medeniyetini İlmî bir surette Tetkik ve Tettebbu (Araştırma) eylemek vazifesi ile mükellef olmak üzere bir Türk Tarih Heyeti teşkil eder"⁽²¹⁾. Bu şekilde kurulan ve 16 üyeden oluşması kararlaştırılan Türk Tarih Heyeti ilk toplantısını 4 Haziran 1930 tarihinde Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) başkanlığında yaparak yönetim kurulunu seçti.

Türk Tarih Heyeti ilk toplandığı 4 Haziran 1930 dan, Türk Ocaklarının VII. Kurultayında kapatılma kararı verdiği 29 Mart 1931 tarihine kadar sekiz resmi toplantı yapmış bu dönem içinde farklı konuları Atatürk'ün de hazır bulunduğu toplantılarda görüşüp, tartışmıştır. Türk Ocakları Tarih Heyetinden daha önce ayrılmış olan Zakir Kadiri ve Mesaroş yerine M. Şemsettin (Günaltay) ve Hasan Cemil (Çambel) beylerin katılmasıyla oluşmuş olan 16 kişilik kurul 12 Nisan 1931 tarihinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini kurarak bir yönetim kurulu seçmişlerdir. 3 Ekim 1935 tarihinde adı "Türk Tarih Kurumu" na dönüştürülen Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin kuruluşundan sonra ilk işi liseler için bir tarih kitabı hazırlamak oldu. Kurumun bu eseri yazmakla görevli üyeleri, Tevfik Bıyıklıoğlu, Yusuf Akçura, Hasan Cemil Çambel, Doktor Reşit Galip ve M. Şemsettin Günaltay dan ibaret bulunuyordu. Yazılan müsveddeler Atatürk'e gönderilir o da düşüncelerini yazı ile bildirirdi. Atatürk, hazırlanacak olan bu kitabın "İslâm Tarihi" bölümüne çok önem vermişti. 16

⁽²⁰⁾ Uluğ İGDEMİR, Cumhuriyetin 50. Yılında... a.g.e. s.3

⁽²¹⁾ Türk Yurdu, , Sayı 223-229,(Mayıs 1930) s.88

Ağustos 1931'de Kurum Başkanı Tevfik Bey'e Yalova'dan yazdığı mektupta Zakir Kadiri Beye hazırlatılan "İslâm Tarihi" notlarının bir uzmanın kafasından, kaleminden çıkmışa benzemediğini belirtiyor ve şöyle diyordu: "Her işin esas hedefine kısa ve kestirme yolundan varmak şayanı arzu olmakla beraber yolun makul ve mantıkî ve bilhassa ilmî olması şarttır". Atatürk, Hulefa-ı Raşidin devri notlarının tetkikten geçirilmesi gerektiğini belirterek "Emevî Saltanatı ve ondan sonraki devirler Şemsettin Beyefendi tarafından hazırlanır. Benim de vaktim olursa bende meşgul olurum" diyerek Günaltay' ı, ilmî çalışmaları nedeni ile takdir ettiğini gösteriyor, 23 Ağustos 1931 de yazdığı mektubunda "Şemsettin Beyin hazırladığı notlarından okuduğum kısımlarını fevkalade enteresan ve kıymetli buldum ve bunlardan mülhem olarak yeniden size verdiğim notlara ufak bir ilave yaptım"⁽²²⁾ diyordu.

Türk Tarihinin ana hatları kitabının müsveddelerinin okunacağı 17 Nisan 1933 Pazartesi günü Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı Köşkünde Atatürk'ün Başkanlığında yapılan toplantıda bulunan 18 üyeden birisi de M. Şemsettin (Günaltay) beydi. Atatürk'ün program ve müsveddeler hakkında üyelerin genel düşüncelerinin ne olduğu ile ilgili sorusuna Şemsettin Günaltay Orta Asya bölümü, Türk Tarihinin bel kemiği olduğundan kendi müsveddesinin biraz uzun olduğunu⁽²³⁾ söyleyerek yazıların grup tarafından incelenerek henüz birleştirilemediğini belirtmişti.

⁽²²⁾ U. İĞDEMİR, Cumhuriyetin 50. Yılında... a.g.e. s.89.

⁽²³⁾ İlk müsveddelerin dört gün boyunca Atatürk'ün Başkanlığında 21 toplantıda okunması tamamlanmıştır. Varılan kanı birçok konular için araştırmalar yetersizdir. Bunları için yeni belgeler bulmak ve bilimsel yöntemlerle bunları inceleyerek bir sonuca varmak uzun zaman işidir. O halde Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının hemen çıkarılmasından şimdilik vazgeçilmeli, görev alan üyeler ve uzmanların kuruma verdiklerinden yayınlanma değeri olanların yayınlanması yoluna gidilmelidir. Daha sonra Türk Tarih Kurumu yayın dizilerinin sekizincisi bu monografiklere ayrılmıştır. ; U. İĞDEMİR, Cumhuriyetin 50. Yılında... a.g.e. s.23

Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin kuruluşundan sonra ilk işi liseler için tarih kitaplarının hazırlanması olmuş bu eser kısa bir sürede tamamlanarak Millî Eğitim Bakanlığınca bastırılmıştır. Bunu Ortaokul ve İlkokullar için hazırlanan Tarih kitapları izlemiştir.

Bu arada 2-11 Temmuz 1932 tarihlerinde toplanan I. Türk Tarih Kongresinin asıl amacı sözü edilen kitaplarda yerini bulan yeni tarih görüşünün ve tarih öğretiminde takip edilecek yolun öğretmenlere ve kamuoyuna anlatılması olmuştu. M. Şemsettin Günaltay bu kongreye “İslâm Medeniyetinde Türklerin Mevkii” adlı tebliğ⁽²⁴⁾ ile katılmıştı.

I. Kongreden bu yana Türk Tarihinin açıklanması ve belgelenmesi için süre gelen çalışmaların verdiği sonuçları Türk bilim çevreleri yanında dünya bilim alemine arz etmek amacıyla 1937’de II. Türk Tarih Kongresi’ni toplamıştı. Günaltay bu kongreye de “İslâm Dünyasının İnhitâtı Sebebi Selçuk İstilasını mıdır?” adlı tebliğ⁽²⁵⁾ ile katıldı.

Atatürk 5 Eylül 1938 tarihinde düzenlediği vasiyetnâmesinde parasal varlığından bir pay ayırarak hayatını güvence altına almak suretiyle Türk Tarih Kurumunun çizdiği ilke ve amaçlar doğrultusunda çalışmasına güvenlerini belirtmişlerdi.⁽²⁶⁾

⁽²⁴⁾ I. Türk Tarih Kongresi, Maarif Vekaleti ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Tarafından Tertip Edilmiştir. Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. Cilt I, Ankara, 1937, s.289-306

⁽²⁵⁾ II. Türk Tarih Kongresi, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, Kongre Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943 s.350-366

⁽²⁶⁾ II. Türk Tarih Kongresi, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, Kongre Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.XXXIV-XXXVIII. ; F. ÇOKER, Türk Tarih Kurumu... a.g.e. s. 18,19.

Türk Tarih Kurumunun yeni Cemiyetler Kanununa göre değiştirilerek 25 Mayıs 1940 tarihinde İçişleri Bakanlığınca onaylanan 2.Tüzüğü'nün 2. maddesinde Kurum ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yüksek himayeleri altında bulunduğu hükmü yer almış 3. maddesinde de "Maarif Vekili Bu Kurumun Fahri Reisidir" denilmiştir. Kurum çalışmalarının sonucunu her üç ayda bir tespit ederek yüksek hamisine arz edeceği hakkında 12. madde ile koruyucu başkan ile kurum arasında organik bir bağ kurulmuştur. Nitekim Kurum Başkanı Hasan Cemil Çambel 17 Aralık 1941 tarihinde sağlık durumu sebebiyle başkanlıktan istifasını koruyucu başkan Cumhurbaşkanı'na sunmuş istifa kendileri tarafından kabul edilerek başkanlığa üyelerden M. Şemsettin Günaltay getirilmiştir.⁽²⁷⁾

Türk Tarih Kurumunun Bakanlar Kurulu kararına dayanak olan Danıştay Genel Kurulunun 12 Eylül 1940 tarih ve 300-303 sayılı kararında;

"İcra edilen tetkikat neticesinde gayesi Türk Tarihinin Tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamimden ibaret bulunduğu ve bu amacına ulaşmak için kurulduğu günden beri mesaisini her gün biraz daha artırarak elde ettiği ilmî neticelerin dünya ilim âleminde takdirle karşılandığı ve bir taraftan üyelerine ve tarihin çeşitli sahalarındaki otoritelerine Türk Tarihi üzerinde tetkikler yaptırarak bunları neşrettiği ve diğer taraftan kazı yaptırarak en eski devirlerden bu güne kadar Türk Tarihinin ve Memleket Tarihinin meçhul kalmış noktalarını aydınlatmaya çalıştığı anlaşılmasına binaen bu kurumun Menafî Umumîye ye hadim cemiyetler meyanına ithali muvafık olacağı..." yazılı bulunmaktadır.

⁽²⁷⁾ F. ÇOKER, Türk Tarih Kurumu... a.g.e. s. 7-10

Türk Tarih Kurumunun çalışmaları arasında önemli bir konu da Türk Tarihine ait büyük olayların ve Türk büyüklerinin anılmasıdır. Dolayısıyla anma törenleri düzenlendiği gibi konferans ve seminerler de organize edilerek kitaplar yayınlanmıştır.⁽²⁸⁾ Türk Tarih Kongreleri ile, Türk İliminin Tarih sahasında elde ettiği başarıları ilim âlemine tanıtmak imkânlarını vermiştir. Günaltay'ın Türk Tarih Kurumu Başkanı olmasından sonra 15 Kasım 1943 Pazartesi günü III. Türk Tarih Kongresi toplandı. Günaltay Kongreye Türk Tarih Kurumu Başkanı olarak "Açış Nutku" ile katıldı.⁽²⁹⁾ Bu Kongreye Tebliğ gönderenler arasında özellikle Cumhuriyet devrinin yetiştirdiği genç unsurlar büyük çoğunluğu oluşturuyordu. Kongre münasebeti ile Türk Tarih Kurumunun çalışmalarının özelliklerini belirten bir sergi de düzenlendi.⁽³⁰⁾ Türk Tarih Kurumunun Türk tarihini tetkik ve elde edeceği sonuçları neşretmek olan amacı, Türk Tarihi kaynaklarını araştırıp bastırmak, Türk Tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi elde etmek için gerekli yerlere araştırma, kazı ve keşif heyetleri göndermek, kurumun mesaisinden elde edilen neticeleri her türlü yollarla neşre çalışmak ve ilmî müzakerelerde bulunmak şeklinde belirmişti.⁽³¹⁾

Kazılarla ülkemizin tarih öncesi devirlerini aydınlatmak, eski kültürlerin yönünü ve kaynaklarını, çözüme kavuşturacak vesikaları meydana çıkarmak, Etilerin yayılış alanlarını ve geçit noktalarını tespit etmek, en eski Anadolu Kültürü ile Orta Asya, Mezopotamya, Ege Havzası, Güney Rusya, ve Doğu Avrupa Kültürleri arasındaki münasebetleri araştırmak, büyük medeniyetlere yerleşme alanı olan Anadolu'nun daha yakın tarihe ait belgelerini meydana çıkarmak gibi belli başlı amaçlar göz önünde tutulmuştur. Ayrıca Türk'ün Ana Yurdu Orta Asya'da ve onun yayılmış, üzerlerinde, büyük medeniyetler kurmuş olduğu sahalardan, başkaları tarafından yapılmış kazı ve

⁽²⁸⁾ F. ÇOKER, Türk Tarih Kurumu... a.g.e. s. 10,11.

⁽²⁹⁾ III. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 15-20 Kasım 1943, Kongreye Sunulan Tebliğler, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1948 s.1-6.

⁽³⁰⁾ III. Türk Tarih... a.g.e. s.XXX. ; F. ÇOKER, Türk Tarih Kurumu... a.g.e. s. 19

⁽³¹⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.14.

araştırmaların neticelerinden üyelerin ve Türk ilim adamlarının faydalanmalarını sağlamak amacıyla bu kazı ve araştırmalara ait raporları, etütleri Türkçe'ye çevrilmişti.⁽³²⁾

Tarihimizin yazılı ana kaynakları yalnız kendi dilimizdeki eserlerde değil, milletimizle asırlarca münasebette bulunmuş Doğu ve Batı milletlerinin dillerinde aranması gerektiğinden, başka dillerde yazılmış olup Türk Tarihine ana kaynak olacak nitelikte Çin, Hint, İran, Arap, Bizans, Ermeni, Süryani ve diğer milletlerin eserleri sistemli bir şekilde dilimize çevrilmesi işi başlatılmıştır. Tarihimizin ana kaynakları arasında bulunan eserlerin dilimize çevrilerek bir kısmı neşredilmiştir.

Eski Tarihimize ait yabancı kaynakların tercümesine devam edilmiş üyelerin bu kaynaklardan istifade ederek hazırladıkları eserler de bastırılmıştır. Prof. Şemsettin Günaltay'ın "Yakın Şark, Mezopotamya ve Sümerler" adlı eseri kurum tarafından, "Uzak Şark" adlı eseri İstanbul Üniversitesi tarafından bastırılmıştı.⁽³³⁾

Batıda şöhret kazanmış olan büyük yazarların dünya tarihine ait ünlü eserlerini hem metot bakımından gençlerimize örnek olmaları, hem de genel tarih kültürünün Türk aydınları arasında yayılmasını sağlaması amacıyla Türkçe'ye kazandırmak düşünülmüştür.

⁽³²⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.15

⁽³³⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.16-18

Türk büyüklerinin biyografilerini neşretmek, meşhur tarihlerimizin yazılmış sayfalarından antolojiler hazırlanmıştır.⁽³⁴⁾

Türk Tarihinin en önemli kaynaklarını oluşturan kitabelerin, memleket içinde ve memleket dışında sistemli bir tarzda tespiti, estampajlarının, fotoğraflarının alınarak tasnif ve neşrini temin için “Türk-İslâm Devri Kitabeleri Derleme Heyeti” kurulmuştur. 1942 yılı Martında işe başlamış olan Ankara ve İstanbul’da olmak üzere iki kol halinde çalışan heyetin yirmi aylık çalışmaları sonucu gün geçtikçe zaman ve ihmâlin etkisiyle ortadan kalmak tehlikesi gösteren tarihî eserleri ilim adına kurtarmış ve tarih kaynaklarının tamamen ortadan kalkması tehlikesi önlenmiştir.⁽³⁵⁾

Kurum, geçmişteki ve bugünkü Türk Kültürünün bütün olduğunu göz önünde tutarak etnografik tetkiklere de önem vermiştir. Köylü ile kasabalı arasındaki farklar yok olmadan ve eski yaşama tarzı değişmeden önce, Türklüğün maddî ve manevî kültür malzemesini ilim adına kurtarmayı kendisine ödev saymıştır. Halkla yakından temas içinde olan, kazı heyetlerine bulundukları bölgede etnografik araştırmalar yapmaları görevini de vermiştir.⁽³⁶⁾

Kurum üyelerine kendi alanlarında yaptıkları tetkiklerin neticelerini neşretmeden önce ilgili ilim adamlarının tenkit ve tetkiklerine arz etmek fırsatını vermek amacıyla ilmî toplantılar düzenlemiş, 1941 yılı itibariyle bu özellikte bir çok ilmî toplantılar yapılmıştır.

⁽³⁴⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.20-21.

⁽³⁵⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.24.

⁽³⁶⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.25.

Türk Tarih Kurumu yayın işlerini çeşitli amaçlara göre dokuz seriye ayırmıştır. Bu seriler ; Tek veya en iyi nüshaları ülkemizde bulunan Türk Tarihine ait yazmaların tıpkı basımları, başka dillerde veya Türkçe'nin diğer lehçeleri ile eski Osmanlı dilinde yazılmış olan henüz bugünkü dile çevrilmemiş bulunan kaynakları, Türkçe de Türkçe'den başka dillerde yazılmış olan birbirinden ayrı ve diğer nüshaları bulunan ve henüz tenkitli baskıları yapılmamış olan kaynakları, Millî tarihi ilgilendiren başka dillerde yazılmış yeni tetkiklerin tercümeleri, kazılardan elde edilen neticeleri ilim dünyasına sunan kazı raporları, ülkedeki arkeolojik ve mimarî eserler hakkında yazılmış monografiler, tarihimizin çeşitli safhalarına ait yazılmış monografiler, Türk Tarihinin ana hatları adını taşıyacak büyük esere malzeme olarak hazırlanan tetkikler ve monografiler, kongrelerin zabıtları ile ilgili o zamana kadar yapılan kongrelerin zabıtlarının bastırılması olmuştur.⁽³⁷⁾

1937 den itibaren üç ayda bir çıkarılmaya başlanan Belleten ciddi çalışmalarıyla yurtiçinde ve yurtdışında önemli bir yer tutmuştur. Gerek Belleten gerek kurumun diğer orijinal eserleri dünya ilim merkezlerinde aranır bir duruma gelmiş ve neşriyatı Avrupa'nın ilim müesseseleri ile mübadele edilmiştir.

Kurum, yayınların belirli zamanlarda ve istenilen niteliklerde çıkarılmasını sağlamak için bir de basımevi kurmuştur. Bu basımevi, 1 Temmuz 1942 de faaliyete geçmiştir.

Kurum, büyük Türk tarihinin vücuda geçirilmesi için araştırmalara sistemli bir şekilde devam ederken ayrıca bir Osmanlı Tarihi ile bir Umumî

⁽³⁷⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.26-28.

Tarih ve ayrıca muhtasar bir Türk Tarihi yazmak için gereken tedbirleri almıştır.

Tarihle uğraşan Türk aydınları arasında Millî tarihimize ait çalışmaları teşvik etmek amacıyla ödüllü tez müsabakaları düzenlenmesi için bir talimatname hazırlanmıştır.

Kurum, her biri birer anıt özelliğine sahip bulunan tarihî eserlerin korunması işiyle yakından ilgilenmiştir.⁽³⁸⁾

Kurumun, Türk Tarihi'nin büyük şahsiyetleri ile, büyük olayların yıl dönümleri için törenler hazırlamayı ve neşriyat yapmayı da Millî bir ödev saymıştır. İbni Sina'nın 900. yıl dönümü münasebetiyle 1937 de Prof. Şemsettin Günaltay'ın başkanlığı altında kurulan heyet İstanbul Üniversitesinde yabancı ülke bilginlerinin de katılımlarıyla bir tören yapmış ve büyük Türk filozofunun çeşitli ilim bölgelerindeki verimlerini göstermek üzere bin sayfalık büyük bir eser çıkarmıştır. 1941 Şubat'ında ise Orta Asya'nın ünlü şairi Ali Şir Nevaî'nin 500. yıl dönümü münasebetiyle Tarih Fakültesiyle birlikte bir tören yapılmış ve büyük şairin hayatı ve eserleri hakkında iki ciltlik bir eser hazırlanmıştır.

Kurum, Büyük Türk Filozofu Fârâbî'nin 1950 yılına tesadüf eden 1000. yıl dönümü münasebeti ile filozofun eserlerini bastırmak, hayatı, dönemi hakkında monografiler yazmak ve yıl dönümü gününü parlak bir törenle kutlamıştır.

⁽³⁸⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.29.

Türk ve dünya tarihinin en önemli olaylarından biri olan İstanbul'un fethinin 1953 yılında kutlanacak olan 500. yıl dönümüne kurum büyük bir önemle hazırlık içinde olmuştur.⁽³⁹⁾

Prof. Hikmet Bayur'un başkanlığı altında oluşturulan komisyonun bir yıllık çalışmaları ile heyet on bir eserin hazırlanmasına, bibliyografyanın düzenlenmesine başlamış, Fatih devrinden önceki mimarî eserlerin tamir ve restorasyonu için gereken makamlara müracaat etmiş, İstanbul'un fetihten önce ve fetihten sonrasının üç maketinin yapılması için ilgililere görevler vermiş, arşivde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih'in ölümüne kadar geçen döneme ait bir çok vesikalar buldurmuş ve siyakat yazısından bugünkü yazıya çevirmek işine başlamış olduğu gibi Fatih'in divanını Türk harfleri ile açıklamalı olarak bastırılmak üzere düzenlemiş ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih'in ölümüne kadar Bursa'da yapılan anıtların sicillerini tamamlamıştır.⁽⁴⁰⁾

Kurum, eser mevcudu 40 bin civarında olan bir ihtisas kütüphanesi de oluşturmuştur. Eski ve yeni Doğu ve Batı eserlerini toplamaya çalışmış, bu kütüphanenin en modern şekilde katalogu hazırlanmıştır. Bu çalışmalardan sonra istenilen her hangi bir konunun bir anda bulunabileceği şekilde düzenlenmiş katalogu ile birlikte modern bir kütüphane, üyelerin ve ilgili ilim adamlarının istifadelerine sunulmuştu.

Kurum, milletlerarası kongrelere katılmış ancak II. Dünya Savaşının başlaması üzerine 1939 ile birlikte milletlerarası çalışmalar felce uğramıştır. Bundan dolayı bu gibi çalışmalara katılma imkanı kalmamıştı.

⁽³⁹⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.30.

⁽⁴⁰⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.30,31

1937 den beri Türk Tarihi sahasında çalışmış, eserleri ve yayınlarıyla dikkati çekmiş yirmi Türk bilgini Kurumun aslî üyeliğine seçilmiştir. Kurum, Tarih, Arkeoloji ve Antropoloji sahasında yeni unsurlar yetiştirmeye önem verdiğinden bu amaçla İstanbul müzeleri laboratuvarında kazılardan çıkan eşyaların tamir ve restorasyon işlerinde uzman yetiştirmek üzere stajyerlikler meydana getirdiği gibi arkeolog, mimar yetiştirmek amacıyla Maarif Vekaleti emrine burs vermiştir. Ayrıca kurum fakültelerden iyi derece ile mezun olmuş ve doktoralarını yapmış altı Türk gencine fakültedeki asistanlık, ilmî yardımcılık veya doçentlik gibi görevlerinde bir eksiklik meydana getirmemek suretiyle kendi ilmî çalışmalarında görev vermeye ve onların Millî tarih, araştırma ve çalışmalarında yetişmelerini temine çalışmış ve bütçesine bu iş için tahsisat koymuştur.⁽⁴¹⁾

Kurum Başkanı Ord. Prof. Şemsettin Günaltay'ın "Açış Nutku"nu yaptığı konuşmasıyla, III. Türk Tarih Kongresinin toplandığı 1943 yılından beri geçen süre içinde II. Dünya Savaşının her tarafta olduğu gibi Türkiye'de de sıkıntı ve güçlükler doğurmasına rağmen Türk Tarih Kurumu hızında hiçbir şey kaybetmeden devam ettiğini belirtiyordu. Çalışmaların toplu bir şekilde ilim âlemine ve aydınlara tanıtmak, ayrıca üniversitelerde ve diğer kültür müesseselerinde çalışan tarihçi ve arkeologların da yaptıkları araştırmaların neticelerinden birbirlerini haberdar etmek fırsatını sağlamak üzere IV.Türk Tarih Kongresi 10-14 Kasım 1948 de Ankara da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde toplanmıştı.⁽⁴²⁾ Kurum başkanı Günaltay bu kongreye "Söylev" ve "Kapanış Nutku" ile katılmıştır.⁽⁴³⁾ Bu söylev ve nutuklarda; gençliğin ülkeye bağlılığında Türklüğe inanışında, Millî onuru üstün tutma heyecanında, Millî hareketin gelişiminin gözlendiği milletin hayatına bu derece etkisi olan bu hareketin; ulusal tarih etütleri, kaynak eserler verme

⁽⁴¹⁾ III. Türk Tarih... a.g.e.s.32,33.

⁽⁴²⁾ IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler. T.T.K. Basımevi, Ankara 1952, s.XI

⁽⁴³⁾ IV. Türk Tarih... a.g.e. s.2-6

bakımından bilginlere büyük görevler yüklediği belirtilmişti. V. Türk Tarih Kongresi böyle bir değerlendirmenin belgesi olmuştur. Tarihçilerin Millî tarih ve dünya tarihini ilgilendiren bir çok dikkati çeken bildiriler hazırladıkları, bunların yalnız isimlerinin incelenmesi bile ülkede bilimsel ve metodik tarih anlayışının verimli olmaya başladığını göstermişti. Kurum Başkanı Ord. Prof. Şemsettin Günaltay bu kongreye bir söylev ile katılmıştır.⁽⁴⁴⁾

Kurumun kuruluşu safhasında kurucu üye ve üyeleri arasında bulunan, sonraki dönemlerde de Başkanlığına gelen Günaltay belirtilen faaliyet ve hizmetlerde bulunmuş ancak Başkanı olduğu kurumun 30. Kuruluş yılında toplanacak olan VI. Türk Tarih Kongresi'ne beklenmedik ölümü nedeniyle katılamamıştır.

⁽⁴⁴⁾ V. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 12-17 Nisan 1956, Kongreye Sunulan Tebliğler, T.T.K. Basımevi, Ankara 1960,s.2-7.

II.BÖLÜM

M. ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN SİYASİ FAALİYETLERİ

1-M.ŞEMSETTİN (GÜNALTAY)'IN MECLİSİ MEBUSAN'DA MİLLETVEKİLLİĞİ

İlmî faaliyetlerini siyaset adamlığı ile birlikte yürüten mütefekkir bir devlet adamı olan Günaltay 25 Kasım 1915 de İttihat ve Terakki Fırkası Ertuğrul Sancağından (Bilecik) Meclisi Mebusan'a üye seçildi.⁽¹⁾ Mebusan Meclisinde subayların görev yapabilecekleri sürelerin ne kadar olacağı, Subaylar arasında bir ayırma gidilmemesi ile ilgili, Kanun-i Esasînin değişikliğine dair kanun tasarısı, devlet işlerinde Batı takviminin kabulüne dair kanun tasarısı, 1333 (1917) senesi Sıhhiye Müdüriyeti bütçesi, İlmîye Medreseleri Kanunu, Ariza-i Cevabiye, Darüleytam (yetimler yurdu) lar Müdüriyeti Umûmiyesi Teşkilât kanununa ek kanun tasarısı, Şeyhülislâmlık bünyesinde toplanan yüksek danışma kurulu İslâmîye ve teşkili ve teferruatı hakkında kanun tasarısı, Galatasaray Lisesinin yatılı öğrencisinden alınan ücretlerin artırılması hakkında kanun tasarısı ve 1334 (1918) Divan-ı Muhasebat Riyaseti münasebetiyle yaptığı konuşmalarıyla adeta hocalılığını kürsüde de hissettirmiş ve ilgili kanun tasarılarının çoğu, onun ortaya koyduğu görüş ve düşünceler doğrultusunda kanunlaşmıştır.

Şemsettin (Günaltay) Bey, 1918 de Meclisi Mebusan'ın İdare memurluğuna idare amiri seçilerek İttihat ve Terakki ileri gelenlerini

⁽¹⁾ T.B.M.M. Albümü 23 Nisan 1920 – 20 Ekim 1991, T.B.M.M. Genel Sekreterliği Yay. Ankara 1994, s.69 ; T.B.M.M. Umum Kâtipliği Tercümei Hal (Kısaca); T.B.M.M. Azâsının Tercümei Hal Örneği, 7, 601-700

sorgulayan komisyonda bulundu. 3 Ocak 1919 da Meclisin feshi üzerine idare memurluğu görevi, içtüzük gereği 3 Şubat 1920 ye, yeni Meclisin toplanmasına kadar sürdü.⁽²⁾

Ertuğrul Mebusu M. Şemsettin (Günaltay) Bey Mebuslar Meclisinde değişik dönemlerdeki aldığı görevlerle ve belirli konularla ilgili çıkarılacak olan kanunlarda etkili bir isim olmuş, aşağıda belirtilen konularla ilgili değerlendirmeleri olmuştur. Subayların görev süreleri ve Subaylar arasında ayırım yapılmasını M. Şemsettin gerekçesi ile birlikte şöyle açıklamaktadır; Okula Subay olmak üzere giren kişiler bu meseleyi geniş bir çerçevede düşünmüşlerdir. Bunların arasında fark gözetilmemesi gerekir. Hepsi aynı derecede hizmet etmişlerdir. Bunlar arasında yaratılacak olan farklılık ordu içerisinde bir nefrete yol açar. Görevden istifa etmeyi gerektirecek bir mecburiyet olabilir. Dolayısıyla on beş sene olan mecburiyet beş seneye indirilmelidir.⁽³⁾

M. Şemsettin (Günaltay), Kanun-i Esasî'nin değişikliği ile ilgili bir kanun tasarısında ise Kanunu Esasînin 74. ve 62. maddelerini değerlendirerek başladığı konuşmasında ortaya koyduğu düşünce şudur; Meclisi Âyan üyelerine, mebus üyelerine devletle ortak menfaatte veya devletin doğrudan doğruya maliye yardımından faydalanmış olan şirketlere üye olarak girmeleri veya orada hizmet etmeleri bir çeşit memuriyettir. Bu durumda Âyan üyeleri kendi istekleri ile devletçe, başka memuriyete tayin olmuş sayılacağından Âyan azalığı düşmesi gerekir. Ancak Kanun-i Esasî'de bu durum açıklanmış değildir. Bunun açıklığa kavuşturulması zorunludur. Şirketlerde görev alındığı takdirde o şirketler hükümetin maliye işlerinden faydalanmış olur. Ancak bu

⁽²⁾ Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu; (Türk Parlamento Tarihi, T.B.M.M. IV. Dönem 1931-1935, II.Cilt, IV. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişi); T.B.M.M. Azâsının Tercüme-i Hal Örneği, 7, 601-700

⁽³⁾ Meclisi Mebusan Ceridesi, Devre 3, İctima Senesi 2, 1.Cilt, T.B.M.M. Basımevi 1993 s.264

şirketlere giren Meclisi Mebusan veya Âyan azaları hükümetin nüfuzu altında bulunmaktadır.

Halbuki Mebusan ve Âyan Âzalarında en fazla aranan şey fikir hürriyetidir. Yâni meşrutiyetin esaslarını ancak fikir hürriyeti sayesinde muhafaza edeceklerdir. Mebusan ve Âyan âzaları hükümetin, malî yardımından faydalanmış olan şirketlere girdikleri anda bu fikir hürriyeti kendilerinden kaybolur. Çünkü işin içine maddî istifade meselesi girer. Dolayısıyla bunun Kanun-i Esasîmize girmesi doğrudur. Diğer bir yönü ile gerek Mebusan gerek Âyan Âzalarının şeref ve hasiyetleri bu gibi işlemler de bulunmalarıyla da uygun değildir.

74. madde de mahkumiyet mutlaklıktır. Küçük bir suç ile de Mebusluktan düşebilir. 24 saat hapis ile de bu gibi hapislerin sıradan işlerde gerçekleşebilmesi mümkündür. Öyle bir şey yapmakla bir küçük hata veya bir kabahat yapmakla bir Mebusan veya Âyandan bir kişinin Mebusluktan ve Âyanlıktan düşmesi asla doğru olmaz. "Âzalık sıfatının kaybolması mensup olduğu heyet tarafından karar verilmesine bağlıdır" şeklinde olmalıdır. Yâni mensup olduğu heyeti âyan ise Heyeti Âyanca, Mebusan ise Heyeti Mebusanca kararlaştırılacaktır. Şu halde cezanın gereklerinin hepsi şeref ve hasiyete dönük hileli ise tabiatıyla bu iki meclis o kişiyi red eder veya etmezler mesele adalet dairesinde mecliste çözüme kavuşturulmalıdır.⁽⁴⁾

M. Şemsettin (Günaltay) Bey, Devlet işlerinde Batı takviminin kabulüne dair kanun tasarısı ile ilgili ilmî, şer'î ve hükümetin işlemlerinde Batı takvimi

⁽⁴⁾ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İctima Senesi 2, II. Cilt T.B.M.M. Basımevi 1991, s.10,11.

kullanılmıştır. Bu durumu mecburî olarak nitelendirirsek en büyük işlerimizi tescil etmiş olacağımızı belirtmişti. (oylamada kabul edilmiştir.)⁽⁵⁾

M. Şemsettin (Günaltay) Bey, 1333 (1917) senesi Sıhhiye Müdüriyeti Bütçesi münasebetiyle bulunduğu açıklamalarda şunları söylüyor ve sıhhiye müdüriyetini sorguluyordu. Gerek İstanbul'da ve gerek Anadolu'da sağlık durumu korkunç bir haldedir. Hastalık ve özellikle bulaşıcı hastalıklar her tarafta önemli yıkımlara yol açıyor. Sıhhiye Nezaretinin bu konuda aldığı önlemler nelerdir ? ⁽⁶⁾ diyordu. Sıhhiye Müdüriyetinin aldığı tedbirlerin olumlu olduğunu bunun olumsuz yönünün ise, ülkede sosyal hayatın değişmesi neticesi frengi ve benzeri hastalıklar yayılıyor. Bunun sonucunun da nereye varacağını açıklamaya gerek yoktur. Sıhhiye Müdüriyetinde bir Meclis-i Âlî-i ve Sıhhî var bu kuruluşun görevi, Sıhhî hayatına ait yönleri tam anlamıyla tatbik etmek ve bunun için gereken tedbirleri hükûmete göstermektir. Meclis-i Âlî-i Sıhhînin fen ve ilim karşısında vereceği kararı Dahiliye Nezareti uygulamaya mecburdur. Çünkü ilmin karşısında her baş eğilmelidir. Sıhhiye Müdüriyeti bu frengi ve benzeri hastalıkların yayılmasını engellemek için gereken tedbirleri düşünerek ve özellikle Meclis-i Âlî-i Sıhhî, ne gibi tedbirlerin gerektiğini göz önüne alacak Dahiliye Nezaretini aydınlatırsa ülkeye pek büyük bir hizmet ifa etmiş olurlar.⁽⁷⁾

İlmîye Medreseleri Kanunu münasebetiyle M. Şemsettin (Günaltay) Bey, (Ertuğrul)'in ortaya koyduğu düşünceler şunlardı: Taşra medresesinin İbdida-yı, hariç, ibdida-yı dahil ve Sahan derecelerinin tertip ve tanzimi Makam-ı Meşihata (şeyhülislâm makamı) ait olacaktır, kaydını kabul edecek olursak Makam-ı Meşihat her nerede teşkilât yapacak olursa orada bu medrese derecelerini açmak mecburiyeti karşısında bulunacaktır. Halbuki

⁽⁵⁾ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İctima Senesi 3, II. Cilt T.B.M.M. Basımevi 1991, s.58.

⁽⁶⁾ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İctima Senesi 3, III. Cilt, T.B.M.M. Basımevi 1991, s.48

⁽⁷⁾ Meclisi Mebusan... a.g.e. s.49

bazı kazalarda, bazı yerlerde ihtiyacımız yalnız köy imamınadır ve orada ibdida-yı kısım yani üç teşkilâtta birinci kısmına ait bir medrese açmak gerekir. Diğer yerlerde açılırsa orada öğrenci bulunmaz. Halbuki kanunen mecburiyet karşısında bulunur ise açılması gerekecektir.⁽⁸⁾ Bu maddenin şekli ile kabul edilmesi en doğru yol olacaktır. (madde olduğu gibi kabul edilmiştir).

Medrese öğrencilerini, kontenjanını ve öğrencilerin ilgili öğrenim dereceleri değişiklikleriyle ilgili, M. Şemsettin' in değerlendirmesi şu şekilde idi;

“Derecatı selase medresesi yatılı öğrencisini adedi 1350 yi aşmayacaktır. 50 öğrenciyi aşan sınıflar gereken duruma göre dersanelere ayrılır şeklindeki madde ile ilgili olarak Şemsettin bey şunları söylüyordu :

“Zannediyorum ki bu madde hükmünün yalnız İstanbul'a ait olduğu takdir buyrulmadı. Taşralarda ayrıca medreseler açılacaktır ve buradan çıkan öğrenci icabına göre imamlıkta ve sair hususatta istihdam olunacaklardır. Bu yalnız İstanbul ve havalisi içindir. Darülhilafe medresesi öğrencisi hakkındadır ve bu adet de onlara münhasırdır. Burada bilhassa mütehassıs yetiştirmek maksadı talep edilmiştir. Memleketin zannederim bundan fazla mütehassısa pek ihtiyacı yoktur.”⁽⁹⁾

M. Şemsettin (Günaltay), öğrenimi için İstanbul'a gelmiş, gereken ehliyeteye sahip olduğunu gösterip başlangıçta girmesi itibariyle, bir sınıfı bitirdikten sonra sınıfı geçmek için gereken sınavdan tam anlamıyla

⁽⁸⁾ Meclisi Mebusan... a.g.e. Devre 3, İctima Senesi 3, III. Cilt s.360,361

⁽⁹⁾ Meclisi Mebusan... a.g.e Devre 3, İctima Senesi 3, III. Cilt s.362

yeterliliğini gösteren bir kişiye bir üst sınıfa seni almayacağız demenin uygun olmayacağını, dolayısıyla böyle bir sınırlandırmanın medreselerde kabul edilmemesi gerektiğini dile getirmişti. Medreselere öğrenci kaydı için sınırlı bir miktar koymak ve bu miktar kadar öğrenci almak doğru değildir. (hariçte oluşturulacak medreselerde, başarılı bir öğrenci buraya gelerek bu medreselerde kabul edilmeyecekler mi?) Şeklinde bir soruya M. Şemsettin (Günaltay) Bey, şunları söylüyordu:

“Hükümetin teklif ettiği madde kabul edilmemesi gerekir. Çünkü iptidayı hariç için her sene 200 öğrenci alınacaktır. İptidayı dahil için sınırlandırılan miktar da ellidir. İptidayı hariçten iptidayı dahile geçecek öğrencinin miktarı elliye geçemeyecektir. İlmiye encümeni bunların heyeti umumîyesini aldı. Hariçten bir efendi gelir iktidarını ispat ederse bu efendi istediği herhangi bir şubeye girebilecektir.

Miktar, Heyeti Umumiye üzerine tutulduğu için dolmak ihtimali gayet azdır. Amaç zaten ihtimali azaltmaktır. Bu teşkilât bilhassa bir ihtiyaçtan doğmuştur. O ihtiyaç da medreselerden memleketin ilmî ve dinî nikatı nazardan muhtaç olduğu aydınlatmayı yapabilecek adamlar yetiştirebilmektir. Ve bu kişilerde en çok aranılan yön nicelik değil niteliktir. Onun için encümenimizde hükümetin bakış açısına katılarak nicelikten ziyade niteliği göz önüne almıştır. Burada iyi öğrenim görmüş ve iyi bir eğitim almış efendiler yetişmesi esasını kabul etmiştir. Zannedirim ki heyet de bu esası kabul edecektir. Bu maddenin olduğu gibi kabul edilmesini teklif ediyorum.⁽¹⁰⁾ (madde kabul edilmiştir).”

⁽¹⁰⁾ Meclisi Mebusan... a.g.e. Devre 3, İçtima Senesi 3, III. Cilt s.365, 366.

M. Şemsettin (Günaltay), bu yaklaşımı ile öğretimin nitelikli olmasının önemini ortaya koyduğu gibi İstanbul dışında açılacak medreselerin diğer alanlarda istihdam edilerek sınırlandırılmasını belirtmiştir.

M. Şemsettin (Günaltay), Medreselerden mezun olan öğrencilerin değerlendirilmesi düşüncesiyle belirli bir meblağ karşılığında görevlendirilmelerinin daha doğru olacağını dile getirdiği konuşmasında ise bu insanların ülke için bir ümit olduğunu bunların herhangi bir mesai karşılığı olmaksızın ücret verilmesinin doğru olmayacağını, verilecek olan ücretin belirli bir hizmet karşılığında olması gerektiğini ve bunların müderrisler gözetiminde muavinlik yapmalarının daha uygun olacağını dile getirmiştir.⁽¹¹⁾

Arıza-ı Cevabiye münasebeti ile M. Şemsettin (Günaltay) Bey, (Ertuğrul)'in ilim adamlığı ile kelime ve kavramların ifade ettiği anlamlarda ki bilgisini ortaya koymuş önerdiği düzeltmeler kabul edilmiştir.⁽¹²⁾

Darüleytamlar (yetimler yurdu) müdüriyet-i Umumiyesi teşkilât kanununa ek kanun tasarısı münasebeti ile M. Şemsettin (Günaltay) Bey'in (Maarif Enc. M. M.), (Ertuğrul), üzerinde durduğu noktalar şunlardı: yetimler yurdu mecburiyet sonucu olarak kurulmuştur. Yetimler yurdu yönetimini, doğrudan doğruya hükümete vermek doğru değildir. Yetimler yurdunda bulunan yetimler milletin çocuklarıdır. Dolayısıyla bununla doğrudan doğruya ilgilenecek olanlar da milletin bütün fertleri olmalıdır. Bu da ancak seçimle gerçekleştirilebilir. Darüşafaka (İstanbul da yetim ve öksüzler için kurulmuş olan yetimhane) tamamen millet tarafından idare edilmemektedir. İdare Heyeti, yetimler yurduna, gelecek açısından da bir yön vermelidir. İdare

⁽¹¹⁾ Meclisi Mebusan Devre 3, İctima Senesi 3, III. Cilt s. 367.

⁽¹²⁾ Meclisi Mebusan ceridesi I. Cilt devre 3, İctima senesi 4, TBMM Basımevi, 1992 s. 52,53.

Heyeti, yetimler yurdundaki bu yetimlere, iş hayatında da yardımcı olmalıdır. Bunlar bu kurumlardan çıktıktan sonra düşünölmelidir.

M. Şemsettin (Günaltay)'in, dile getirdiğı bu sözleri ile devletin sahipsiz ve kimsesiz olanlara şefkat ile yaklaşması gerektiğı vurgulanmıştı.

Heyeti idare plan ve program hizmetini görmeli, nazırlar ise idare etmelidir. Heyeti vükela tarafından seçilecek kişilerin bu esası dikkate alarak seçileceklerine şüphe yoktur.⁽¹³⁾

On kişiden ibaret olacak olan heyete herhangi bir ücret verilir verilmeyeceğı konusunda da M. Şemsettin (Günaltay) Bey, bu müessese Millîdir bu vazifeyi herkes fahri olarak yerine getirir.⁽¹⁴⁾ Cümleleri ile de bu görevin yetkili ellere verilmesini belirttiğı gibi bu görevin fahri olarak yapılmasının, karşılığında herhangi bir meblağ beklenmemesinin gerekliliğı üzerinde durarak devlet görevinde fedakârlığı ortaya koymakta idi.

Dinî anlamdaki yüksek kurulun sahip olacağı görev ve sorumlulukları sıralayan M. Şemsettin (Günaltay)'in bu anlamda yapılacak görevin ne kadar önemli olduğunu şu şekilde ortaya koymuştu:

Milletleri zinde tutan sebeplerin başında din gelir. Dinin bireylerin sosyallaşmasında, bireylerin ortak ölküler etrafında birleşmelerinde ve

⁽¹³⁾ Meclisi Mebusan... a.g.e. Devre 3, İçtima Senesi4, I. Cilt s. 600,601.

⁽¹⁴⁾ Meclisi Mebusan... a.g.e. Devre 3, İçtima Senesi4, I. Cilt s. 602.

ahlakın oluşumunda etkilidir. Temeli olmayan bir ahlâk anlayışı toplumsal dayanışmayı bozar.⁽¹⁵⁾

Mekâtibi sultaniye (Galatasaray Lisesi) yatılı öğrencisinden alınmakta olan ücretlerin artırılması hakkında kanun tasarısı ile ilgili M. Şemsettin (Günaltay) Bey, yatılı öğrencilerden alınacak harçların öğrencilere yapılan masraflar ile eşdeğer olması gerektiği düşüncesindedir.⁽¹⁶⁾

1334 (1918) senesi Divanı Muhasebat Riyaseti Bütçesi münasebeti ile M. Şemsettin (Günaltay) Bey, Kanun-i Esasînin 105. maddesine atıfta bulunarak Divan-ı Muhasebata görevini şu şekilde hatırlatıyordu:

“Emvali devletin (devletin mülkerin) kabs (toplanma) ve sarfına memur olanların muhasebelerini tetkik ederek hûlasaı tetkikat ve netice-i mutalaatını her sene bir takriri mahsus ile heyeti mebusana arz eylemek üzere bir divan-ı muhasebat teşkil olunacaktır”. deniliyor ve divan-ı muhasebatın vaziefesinin bundan ibaret olduğu açıklanıyor. Divan-ı muhasebat vazifesini ifa etmemiş dolayısıyla vazifesini ifa etmeyen bir heyetin bütçesini meclisi mebusan nasıl tastik eder?⁽¹⁷⁾

1334 (1918) senesi Sıhhiye Nezareti bütçesi müsebeti ile M. Şemsettin (Günaltay)'in değerlendirmesi; Sıhhiye Müdüriyetinin kurulmasında en esaslı amacın, ülkede hastalıkların yayılmasına engel olmaktır. Tababetin de takip

⁽¹⁵⁾ Meclisi Mebusan ceridesi Devre 3, İctima Senesi 4, II. Cilt, TBM Basımevi, 1991, s.37

⁽¹⁶⁾ Meclisi Mebusan ceridesi Devre 3, İctima Senesi 4, II. Cilt, s. 61

⁽¹⁷⁾ Meclisi Mebusan ceridesi Devre 3, İctima Senesi 4, II. Cilt s. 451

ettiği amaç budur. Bir hastayı tedavi etmekten ziyade daha evvel düşünülecek mesele fertlerin hasta olmaması sebeplerini sağlamaktır

O, aynı zamanda ülkenin içinde bulunduğu durumu gözler önüne sererek Sıhhiye Müdüriyetinin bu durum karşısında ne gibi önlemler aldığını açıklamasını istemişti. ⁽¹⁸⁾

1334 (1918) yılı Maarif Nezareti Bütçesi münasebetiyle M. Şemsettin (Günaltay), Meşrutiyetin ilanından bu yana Heyeti Umumiye yi en fazla meşgul eden meselenin maarif meselesi olduğunu belirttiği konuşmasında yapılan tartışmalarla maarifin belirli bir istikamet içerisine girdiğini söylemiş ve maarif meselesini şu şekilde tahlil etmişti.

Eğitim ülkeye ciddî, bağlı ve saygı gösteren vatandaşlar yetiştirmelidir. Maarif Nezaretinin ve eğitim hizmetini yerine getiren kişilerin, bütün mesailerinin bunun gerçekleştirilmesine yönelik olmalıdır.

Üniversitemiz bugün olgunlaşmış bir şekilde değildir, olgunlaşmaya yönelik bir istikamettir. Üniversitenin birinci amacı ülkede ilim ve bilgiyi temin ve ihtisası kurmakla birlikte Millî kültürün gelişmesi konusunda sağlam adımlar atmaktır. Bu da ancak üniversitenin özerkliğini temin etmekle olur.

Ülkede ahlakî ve dinî bir buhran sürmektedir. Buhran gittikçe daha korkunç bir şekil almaktadır. Bu buhranın bütün kaynağı okullarla medreseler olmuştur. Çünkü buhran özellikle aydın diye nitelendirdiğimiz sınıf arasında

⁽¹⁸⁾ Meclisi Mebusan ceridesi Devre 3, İctima Senesi 4, II. Cilt s. 489.

görülmektedir. Bu buhranı açan bu iki müessesedir. Bunun önüne geçmek ve ortaya koyduğu sarsıntıların önünü alarak ülkede ciddî seçkin üyeler yetiştirmek de yine bu iki müessesinin borcu olmalıdır.

Toplum, çeşitli bir çok münasebetlerin birleşmesinden oluşmuş bir organdır. Bu münasebetleri kuran esaslar ise ahlâkî kaidelerdir. Ahlâkî kaideler sayesinde ki toplumlar ahenkli bir şekilde verimli bir istikamete doğru gidebilirler. Bu yönüyle ahlâk ilmi görev ve sorumluluk ilmi şeklinde anlaşılmalıdır.⁽¹⁹⁾

Ahlâkî kanuna uyum, görev ve sorumluluğa uymak demektir. Bundan dolayı biz, okullarda ahlâkı tesis ettiğimiz zaman aynı zamanda görev hissini de tesis etmiş oluruz. Bu noktadan ahlâkın önemini hiç kimse inkar edemez; fakat ahlâk ne üzerine dayandırılabilir? Ahlâk için filozoflar üç yaptırım kuvveti gösterirler.

Biri vicdan, ikincisi tabiat, üçüncüsü de toplum. İşte biz bu üç kuvve-i müeyyideyi ayrı ayrı tetkik ettiğimiz zaman her üçünün de metin bir esasa dayanmadığını ve kanaat veren bir kıymetleri olmadığını görürüz. Şu halde okullarda ahlâkı metin bir esasa dayandırmak için birinci derecede göz önüne alınacak şey yaptırımın kutsî bir esasa dayanması gerektiğidir. Bundan dolayı ahlâkın oluşturulup sağlanması, vicdanın geliştirilmesi için okullarda din eğitime fazla önem vermek gerekir.

Eğitimde dinin yüce,derin, ve fennin felsefesinden ve her iki tarafın birbirlerinin bilgi dairesinden habersiz olmaları durumunda mesele vahim bir

⁽¹⁹⁾ Meclisî Mebusan ceridesi Devre 3, İctima Senesi 4, II. Cilt s. 577.

şekle sokulmuş olur. Maarif Nezaretinden en fazla rica ve istirham edilmesi gereken ve belki en ciddiyetle, tâyin edilecek öğretmenlerin seçiminde isabetli hareket etmesidir.

Öğretmen olacak kişilerde bir çok niteliğin bulunması ve bunların, fen ile dinin ne olduğunu bilmeleri gerekir. Aynı zamanda kendilerinde dinî, millî ve vatanî hissiyatta bulunmak zorunludur. Çünkü bu hislerden mahrum kimseler istenilen nesli yetiştiremez ve öğrencide dinî ve millî hissi uyandıramaz.

Son zamanlarda görülen ihtiraslar, ferdî eğilimler, şahsî hırslar, dinî ve Millî seçkin hislerin boğulmasından ileri gelmiştir. Karşısındakini aç bırakarak cebindeki parayı alan, sefahatlarına harcayan bir insanda eğer bu mukaddes hisler olursa, sosyal bir cinayet olan bu durumlar ortaya çıkmaz. Maarif Nezareti takip ettiği usulde dinî bilimler eğitimi önemsiz bir mesele olarak görmemelidir.

Din bilgisi öğretmeni, karşısındaki öğrencinin ruhî durumuna, manevîyatına hakim olmalıdır. O manevîyata hakim olabilmek için kendisinde gereken fazilet, geniş bilgi ve kültür bulunması gerekir. Bu mesele önemsiz anlaşılabilecek bir mesele olmamalıdır.

Programlarla ilgili orta okullarda takip olunan programlar istenilen amacı temin etmemektedir. Arapça'nın dinî lisan olmak itibarıyla de bu lisana vukufumuz zorunludur. ⁽²⁰⁾

⁽²⁰⁾ Meclisi Mebusan ceridesi Devre 3, İçtima Senesi 4, II. Cilt s. 578.

Kızlar öğrenim görmelidir, ancak kızların öğrenimi hiçbir zaman aile teşkilâtını sarsmamalıdır.

Milletler, toplumlar ailelerden oluşur. Aile ne kadar metin temeller üzerine kurulursa toplum da o kadar sağlam olur. Özellikle maarif Nezareti daima bu konuyu göz önünde tutmaya mecburdur. Kız okullarında ki bütün eğitim aile temelini kuvvetlendirmeye dönük olmalıdır. Bugün okullarda okuyan kızlarda bu hissin, aile kurulması hissini ne derece metin olduğuna herhalde vakıf değiliz. Şimdiye kadar ülkemiz bir çok darbeler ile karşı karşıya kaldı ve bu darbelerin hepsine büyük bir dayanıklılıkla karşı koydu. Bunun tek sebebi aile teşkilâtının dayanıklılığı idi. "Endmond De Mullen" de bunu bir örnek olarak gösterir; "Türkler, tarihen pek çok sadmelere uğradıkları halde, bugün yine zinde bir halde yaşayabiliyorlar. Bunun yegâne sebebi de Türklerde ki aile teşkilâtının metânetidir". Bunun en büyük kıskançlıkla muhafazasına çalışılmalıdır. Kız okullarında birinci amaç aile teşkilâtının dayanıklılığını sağlamak olmalıdır. Kadınların çalışma hayatına girmesi gerekir.

Köy imamları aydınlatılmalıdır. Köy öğretmenleri de bu konuda büyük roller oynayacaklardır. Dolayısıyla öğretmen okullarına çok önem verilmesi gerekir. Ülke ancak görev bilincinde bir öğretmen ordusu ile kurtarılabilir. ⁽²¹⁾

Öğretmen okullarında takip edilen programlar esaslı bir şekilde tenkit ve ıslaha muhtaçtır. Islahat edilmekle beraber orada yetişecek kişilere de girecekleri çevre ile uyum sağlayabilecek bir fikir vermek gerekir ki köylülerden nefret etmesin. Münasebette bulunduğu adamların ruhlarına

⁽²¹⁾ Meclisi Mebusan... a.g.e. 1. Cilt 1333 (1917) TBMM Basımevi, 1992 s. 579.

nüfuz edebilmelidir. Onlara doğru yolu göstermelidir. Köylüler o zaman kendilerini bir yol gösterici, bir eğitimci olarak görürler.

Okul kitapları ucuz fiyatla çıkarılmalıdır. Ülkede bilgi ve kültür faaliyeti, basım ve yayınlanma ile de devam etmelidir. Eğitim sadece okullarla sınırlı değildir.

Oluşturulan ilmî dernekler ülkenin en çok ihtiyacı olan faaliyetlerle meşgul olmalıdır. ⁽²²⁾

Maarif meselesinde öncelikle gerekli olan ve en fazla göz önüne alınması gereken bir mesele varsa o da öğretmenliğin özel meslek olmasını temin etmektir. Çünkü öğretmenliği meslek olarak tercih etmeyen kişiler tabiatıyla vazifesine büyük bir aşk ile bağlı olamaz ve kendisinden istifade edilemez. Öğretmenliği özel meslek yapabilmek için hükümetin fazlaca bir fedakârlıkta bulanabilmesi ve bununla beraber öğretmenlerin ödüllendirilmesi gereklidir.

Öğretmenlerin mesleklerine karşı aşık olmaları ve hayatlar müddetince o görevde kalmalarını temin etmek cidden dikkate alınacak bir meseledir. Bunun için düşünülmesi gereken şey öğretmenlerin terfilerine dair bir kanun düzenlemelidir.

⁽²²⁾ Meclisi Mebusan... a.g.e. 1. Cilt 1333 (1917) TBMM Basımevi, 1992 s. 580.

Terfi, iyi hizmeti, faaliyeti görülen bir okul öğretmenini müdür yapmak şeklinde değil belki de mesleğinde terfi ettirmek, maaşını arttırmak suretiyle ödüllendirilmelidir.⁽²³⁾

Görüldüğü gibi M. Şemsettin (Günaltay)'ın, dile getirdiği konuşmalarında dinin genişliği ve derinliğini ve fennin felsefesini bir arada tutarak bilgi ve kültür dairesinden haberdar olunması gerektiğini, Mebuslar Meclisine ait olması gereken yetki ve sorumluluğa müdahale edilmemesini ayrıca yukarıda belirtilen bazı görevlerin de maddî bir karşılık olmadan Meclisteki görevlendirmelerle fahri olarak yapılabileceğini, yapılması gerektiğini üniversitelerin özerkliğinden söz ederek fikri hürriyetin önemini belirtmektedir. Ayrıca bir millet ve ülke için öğretmenlerin önemini ortaya koyarak sahip olmaları gereken vasıfları günümüz ölçülerine göre sıraladığı görülmektedir.

2-M. ŞEMSETTİN (GÜNALTAY)'IN SORUŞTURMA KOMİSYONU (BEŞİNCİ KOL) İÇİNDEKİ GÖREVİ

1860'lı yıllar ile birlikte imparatorluk içinde birbirlerinden haberli ve birbirlerinden kuvvet alan bir muhalif aydın kesim ortaya çıkmış, devletin kurtuluşunu Meşrutiyet rejiminde gören Genç Osmanlı ve Jön Türk hareketi bu muhalif aydın kesimin tepkileri sonucu oluşmuştur. Muhalif aydın kesimin gayretleriyle Kanun-i Esasî ilan edilmiş ve I. Meşrutiyet devri başlamıştır. 1878'de Meclis-i Mebusan'ın tatil edilmesiyle 30 yıl gibi bir süreyle Osmanlı aydınları Meşrutiyetin tekrar ilânı için çaba sarf etmişlerdir.⁽²⁴⁾

⁽²³⁾ Meclisi Mebusan... a.g.e. 1. Cilt s. 590

⁽²⁴⁾ E. Semih YALÇIN, "Mustafa Kemal Paşanın İttihatçılığı", Türkler 13 (Editörler, H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002 (245-262) s. 245.

23 Temmuz 1908 de Kanun-i Esasî'nin yeniden yürürlüğe konulması ile İttihat ve Terakki, İmparatorluğun en önemli siyasal gücü durumuna gelirken, Sultan Abdulhamid'in tahttan indirilmesi ile de iktidara gelmiştir. İttihat ve Terakki iktidara gelince idealleri mükemmel olmasına rağmen imparatorluğun realitesi ile karşılaşmıştır. Ancak tecrübesiz olmaları sonucu kendileri gibi İmparatorluk da mahvolmuş, komisyonlarda sorgulanmış, Divan-ı Harp mahkemelerinde yargılanmış, kimi mahkûm, kimi idam, kimileri de Ermeni kurşunları ile can vermiş, sürgünleri görmüşlerdir.⁽²⁵⁾

İttihat ve Terakki hem devrinin en çağdaş ideolojisini kullanmış hem de bünyesinde imparatorluğun diğer bütün unsurlarına yer vermiştir. Fakat çekirdek kadrosunu daima Türk unsuru oluşturmuş ve esas olarak Türk unsurunun çıkarlarına hizmet etmiştir.⁽²⁶⁾ İttihat ve Terakki, teşkilâtını bütün unsurlara açtığına göre geniş kitleleri seferber edebilecek bir ideoloji olarak İttihad-ı Anasır veya Osmanlılık düşüncesini esas almıştır. Ancak bu kavramlar II. Meşrutiyet döneminde meşrutiyet idaresi ile bulanıklık ve berraklık ile birlikte Osmanlı toplumunda birliği değil ayrışmayı hızlandırmıştı. İttihatçılık daha sonraları siyasî olan bakışları ile İslâm kardeşliği ilkesine sarılmıştır. Yani İttihatçılar devletin birliği için İslâmcılık'dan değil, bütünleşmenin vasıtası olarak İslâm dininden faydalanmak istemişlerdi. Fakat Müslüman Arapların ve Müslüman Arnavutların din bağıını bir yana iterek açıkça milliyet ve istiklâl davasının peşine düşmeleri İttihatçıları şu düşünceye sevk etmişti: diğer unsurlara karşı hep Müslümanları koruyup onlara yakınlık duymalarına rağmen acaba bunlara güvenemeyeceklerse, zaten dışarıda hür ve bağımsız vatan hazırlamış diğer unsurlardan nasıl sadakat bekleyeceklerdi?

⁽²⁵⁾ Osman Selim KOCAHANOĞLU, İttihat – Terakkinin Sorgulanması ve Yargılanması, Temel Yayınları, İstanbul, 1998 s. 17; E. Semih YALÇIN Mustafa Kemal Paşanın... a.g.e. s. 245.

⁽²⁶⁾ ; E. Semih YALÇIN Mustafa Kemal Paşanın... a.g.e. s. 246

İttihatçıların politikalarını netleştirmesi ve yeni bir Millî bilince ulaşabilmeleri ancak Birinci Dünya savaşı gibi bir savaş felaketinin acı dehşeti sonunda olacaktı. İttihatçılar artık Türk unsuruna dayanacaklardı. Çünkü Birinci Dünya Savaşı İttihatçı düşüncüyü geliştiren, dönüştüren, çok yönlü etkileyen ve yol ayırmasına getiren en önemli tarihsel laboratuvar işlevi görmüştür.⁽²⁷⁾ Birinci Dünya Savaşı bu özelliğinden dolayı beşinci şubedeki sorgulamada en çok üzerinde durulan konulardan birisi olmuştur. Savaşa nasıl girildiği, tarafsızlık meselesi ve alınan ittifak kararı üyelerin en çok merak ettiği konuların başında gelmiştir.

Olayın teferruatı zabıtlara geçen ifadelerde görülecektir. Ancak tutanaklarda görülmeyen durum ittihatçıların savaşta tarafsız kalmalarının imkansızlığı ve bunun tarîhi bir hakikat gibi karşımıza çıkmasıdır.

Osmanlı ordularının yenilmesi 8 Ekim 1918'de Talat Paşanın istifasına neden olmuştur. Bu istifa, 1913 yılından beri iktidarda olan İttihat-Terakki'nin olduğu kadar İttihatçıların da sonunu getirmiştir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra İttihat ve Terakki'nin olağanüstü kader toplantısında İttihat ve Terakki'nin fesh edilerek bütün mal varlığının yeni kurulan Teceddüd Fırkâsı'na iltihak ve devredilmesi kararlaştırılmıştır. Artık resmî olarak İttihat ve Terakki Fırkası yerine ittihatçılar vardır.²⁸ Kongrenin ertesi günü 2-3 Kasım 1918'de İttihatçıların Alman deniz altısına binerek Odessa'ya doğru açıldıkları haberi üzerine İstanbul basınında ve kamu oyununda İttihat ve Terakki'nin ne kadar düşmanı varsa en ağır suçlamalarla Hükümet ve İttihatçılara karşı hücumla geçmiştir.²⁹ Bu sırada iktidarda

⁽²⁷⁾ Osman Selim KOCAHANOĞLU, İttihat – Terakkinin... a.g.e s. 21

⁽²⁸⁾ E. Semih YALÇIN Mustafa Kemal Paşanın... a.g.e. s. 253,254

⁽²⁹⁾ Mehmet ŞAHİNGÖZ, Ali Rıza Paşa Hükümetinin İstifası ve Tepkileri, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001 s.

olan Ahmet İzzet Paşa hükümeti 8 Kasım 1918'de istifasını vermiş, 13 Kasım 1918'de düşman deniz filosu İstanbul'u işgale başlamıştır.

Savaş sebebiyle Mebuslar Meclisi'nin Yasama süresi bir yıl uzatılmıştır. 3. Devre 5. Yasama yılı 10 Ekim 1918 Perşembe günü çalışmaya başlamış, Meclisin bu yasama dönemi tarihinde yaşamadığı kavgalara sahne olmuştur. Çünkü azınlık mebusları artık yıllardır içlerinde besledikleri kin ve nefreti işgalcilere duydukları güvenle pervasızca ortaya dökmüşlerdi. Yurt dışına kaçan İttihatçıları itham etmek için verilen 5-6 adet önerge içinde en önemlisi Said Halim ve Mehmet Talat Paşa kabinelerinin Divan-ı Âliye sevkleri hakkında verilen Irak mebusu Fuat Beyin önergesi olmuştur. Yapılan görüşmeler sonunda bu önerge 4 Kasım 1918 Pazartesi günkü celsede hükümetin de destek vermesi ile kabul edilmiş ve Harp Kabinesi üyelerinin Yüce Divana sevkleri kararlaştırılmıştır. Çekilen kur'a ile tahkikat görevi beşinci şubeye isabet etmiştir. 1876 Kanun-u Esasî ve dahiliye nizamname gereğince Yüce Divana (Divan-ı Âli) sevk edilecek kabine üyelerinin tahkikatları yani araştırma ve soruşturmaları, daha önce tespit edilmiş şubeler (komisyon) vasıtasıyla yapılıyor ve bu şubenin raporu genel kurulda görüşülüp kabul edilirse yargılanmak üzere Yüce Divana sevk ediliyordu.⁽³⁰⁾ İşte bu belirtilen hükümler gereğince âzaların şube taksimleri meclisin 10 Ekim 1918 günlü ilk celsesinde yapılmış ve Beşinci şubenin 44 azası da belirlenmiştir. Araştırma soruşturma komisyonu gibi çalışacak Beşinci Şubenin belirlenen üyeleri arasında Ertuğrul Mebusu M. Şemsettin (Günaltay) Bey'de bulunuyordu.

Beşinci Şube ilk toplantısını 6 Kasım 1918 Çarşamba günü yaparak başkanlığa Abdullah Azmi Efendiyi (Torun-Kütahya), Katipliğe de M.Şemsettin (Günaltay) Beyi seçmiş ve önerge sahibinden gerekli açıklayıcı

⁽³⁰⁾ Osman Selim KOCAHANOĞLU, İttihat – Terakkinin... a.g.e s. 30.

bilgileri aldıktan sonra eski kabine üyelerinin teker teker ifadelerinin alınmasını kararlaştırmıştı. Beşinci şube üyeleri arasında Türkler çoğunlukta olmakla birlikte Arap, Rum, Ermeni Mebuslar da bulunmuştur. İşin ilginç tarafı eski kabine üyesi olarak ifade verenlerden Ahmet Nesimi ve Cavid Beyler ile İttihat-Terakki'nin genel Kâtibi olan Mithat Şükrü Bey'de şubenin üyeleri arasındadırlar. Bu toplantılarda ilk ifadesi alınan kişi Said Halim Paşa olmuştur. Daha sonra sırasıyla eski kabine âzaları ifade vermişlerdir. Çürüksulu Mahmut Paşa, İbrahim Bey, Ahmet Şükrü Bey, Ahmet Nesimi Bey, Halil Bey, Cavid Bey ve Kara Kemal Beyler, Şeyhülislâm Hayri Efendi ile Musa Kazım Efendi şubeye bizzat gelmeyerek, ifadelerini yazılı olarak göndermişler, İttihat-Terakki'nin icraatlarından asıl sorumlu tutulması gereken lider kadrosu Talat, Enver ve Cemal Paşalar ise yurt dışına kaçtıklarından ifadeleri alınamamıştır.

Komisyon üyeleri arasında en çok soru soran ve karşısındakileri sıkıştıran iki kişi dikkati çekmiştir. Bunlardan birisi Kudus-ü Şerif Mebusu Ragıp Neşâşibi Bey iken diğeri de Ertuğrul Mebusu ve komisyonun da kâtibi olan Şemsettin Bey'dir. İlmî ve kültürü ile de yükselmiş olan M. Şemsettin (Günaltay) Bey, bu genç İttihatçı en çok I. Dünya Savaşı'na girişimizin perde arkası sorularını sormuş ve karşısındakini bir hayli sıkıştırmıştır. Onun bu tutumu devlet mekanizmasında ki işleyişin eksikliklerini samimi bir şekilde sorgulamaktan ibaret olmuştu.

Ertuğrul Mebusu Kâtib M. Şemsettin (Günaltay) Bey, Sadrazam, eski Meclis-i Âyan Azasından Said Halim Paşa'ya Goben ve Breslav adındaki harp sefinelerinin Çanakkale'ye dahil olmalarından önce İstanbul'a gelip gelmemeleri açısından bir haberleşme ve görüşmenin cereyan edip etmediği? Kabine, tarafsız iken savaşılan devletlere ait bir donanmanın limanımıza ilticası takdirinde savaşa sürükleneceğimize vakıf olup olmadığı? Hükümetin bilgisi ve bir kararı olmadan bu gemiler Çanakkale'den nasıl

geçebildikleri? Madem ki Almanya devletine ait iki savaş gemisi Boğazdan geçtiler; o halde bu gemilerin teçhizatını çıkarmanın gerekli olup olmadığı? gibi soruları ile şu değerlendirmelerde bulunmuştu; Zannediyorum ki bu gemileri bizim adımıza almak teşebbüsü ülkeyi savaşa sürükleyecek bir sebep olarak anlaşılacaktı. Madem ki o vakit savaş gerekli görülüyordu, o halde yapılacak iş şu olmalıydı, durumu bütün vahameti ile saltanat makamına arz etmek ve hatta gerekirse Millî Meclisi davet edip durumu onlara da teşrih etmek ve kabul etmedikleri takdirde istifa etmek, kısaca memleketi savaşa sürüklememek için gereken bütün teşebbüsleri icra etmek gerekirdi diyerek, madem ki gemileri satın almıştık o halde adı geçen gemilerin asıl mürettebatı gemilerde bırakılmamalıydı. Ayrıca Yavuz Karadeniz'e çıktığında hiç kimsenin haberinin olup olmadığı?⁽³¹⁾ Yavuz ve Midilli de Osmanlı Zabitanının bulunup bulunmadığı?⁽³²⁾ sorulan sorular arasında idi.

Sorgulamanın devamında M. Şemsettin (Günaltay) Bey, yine I. Dünya Savaşı ile ilgili bir takım açıklamalarda bulunarak şu soruları sormuştur. Tarafsız kaldığımız takdirde tarafsızlığımızdan dolayı bir saldırı gerçekleşirse İtilâf Devletleri'nin memleketimizin tamamını müdafaa ve muhafaza edeceklerini adı geçen devletler süferası zât-ı devletlerine söylemişler.

Rusya sefiri gayr-i taahhüdî olarak memleketimizin tamamının taarruz dışında kalacağına dair şifaî teminat verdi, o vakit: diğer itilâf devletleri de bunu kabul ediyor muydu?

⁽³¹⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye ile Said Halim ve Mehmed Talat Paşalar Kabineleri Âzalarının Divân-ı Âliye Sevkleri Hakkında Beşinci Şubece İcrâ Kılınan Tahkikat, Cilt 1, No. 503-523, Birinci İçtima 6 Teşrinisani 1334, TBMM Basımevi, 1993, s. 82

⁽³²⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. s. 82

Bizim Hariciye Nezaretimiz, bir tecavüz gerçekleştiği takdirde memleketimizin tamamının temini için İtilâf Devletlerinden kat'i bir taahhüt alabilirdi, yâni bir saldırı olduğu takdirde memleketimizin tamamını taahhüt etmiyorsunuz diye bir soru sorabilirdi; görülüyor ki hükümet bu gibi konularda ki tekliflere kulak vermemiş.

Tarafsızlığımız gereği olarak kendilerinden teminat almak ve Rusya'nın tecavüzü ihtimaline karşı İngiltere ve Fransa'nın mümanaat etmelerini tekellüf ettirmiş. Lazım değil mi idi? Bu durum gösteriyor ki hükümet tarafsızlık da sebat azminde değilmiş.⁽³³⁾ İfade-i Devletlerine göre kazara savaşa girdik; fakat hiç olmazsa harbe girdikten sonra memleketin erkan-ı askeriyesini, generallerini toplayarak onların fikirlerini almak uygun ve makul değil mi idi? O vakit Enver Paşa hürriyet kahramanı idi; fakat bir miralay idi. Halbuki onun çok üstünde generallerimiz vardı. Dolayısıyla onların görüşlerini almak ve bu kumandanları ve başkumandan vekilini ona göre seçmek gerekirdi.⁽³⁴⁾

M. Şemsettin (Günaltay), Cemal Paşa, Dördüncü Ordu Kumandanı olduğu halde Bahriye Nezareti yine uhdesinde bırakıldı. Bundan başka, Paşa hazretlerinin zaman-ı sadaretlerine bir çok Nezaretler vekaletle idare olundu ve bu yüzden işler karıştı. Paşa hazretleri bunlara niçin muvafakat etti? Diye sormuş ve böylelikle milletin geleceği hakkında karar vermek hakkının üç-dört kişiye bırakıldığını söylemiştir.⁽³⁵⁾

M. Şemsettin (Günaltay), Nafia Nazırı Eski Meclisi Âyan Âzasından Mahmut Paşaya ise yönelttiği sorular şunlardı: Kabine azası, amiralin

⁽³³⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. s. 84.

⁽³⁴⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. s. 85

⁽³⁵⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. s. 86-93.

(Karadeniz'e açıldıktan sonra) faaliyetinden haberdar mı idi? Amiral aldığı bir emir ile mi bu saldırıyı yaptı? ⁽³⁶⁾

Alman kumandanı bizim hükümetimizin, Meclis-i Vükelanın bir kararı olmaksızın Harbiye Nazırının emrine nasıl geçer? ⁽³⁷⁾

M. Şemsettin (Günaltay)'in, Adliye Nazırı Eski Meclis-i Âyan Âzasından İbrahim Bey'e de yönelttiği sorular şunlardı: donanma çıkmış Rus limanlarını bombardıman etmiş, tabi ki onlar bunu kendilerinden yapamazlardı; yani bu iş herhalde birinin emri ile yapılmıştır. Dolayısıyla Başkumandan Vekili acaba bundan haberdar değil midir? ⁽³⁸⁾

Maarif Nazır Eski Kastamonu Mebusu Ahmed Şükrü Bey'e ise; genel seferberliğin ilanından evvel Hükümet-i Seniye ile Almanya Devleti arasında akdedilen İttifak Muahedenâmesinden Meclis-i Vükelanın haberi var mı idi? Bu İttifak Muahedenâmesi saldırıya yönelik ve tesadüfi midir? Genel seferberlik ilanı Meclis-i vükala kararıyla mı oldu? Yoksa bir karara rapt edilerek mazbata yapıldı mı? Goben ve Breslav sefineleri (Çanakkale) boğazından geçmeden önce Almanya sefareti bu hususta hükümete müracaat etti mi ve bu gemiler için Hükümet-i Seniyye ile Almanya Devleti arasında alış-veriş muamelesi oldu ise bu danışma yoluyla mı yapıldı? Gemilerin İstanbul'a gelmesi siyasî bir mahiyete sahip idi. Dolayısıyla bu meselenin müzakere edilmesi gerekirdi. Gemilerin teçhizatını ihraç konusunda diğer devletler tarafından bir tebligat olmadı mı? Adı geçen gemilerdeki alınan neferleri ve mürettebatı hakkında da devletler bir tebligatta bulunmadılar mı? Bu gemilerin Karadeniz'e çıkması Meclis-i Vükelada müzakere edildi mi? Yoksa

⁽³⁶⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e s. 105.

⁽³⁷⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. s. 106.

⁽³⁸⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. s. 111.

Donanma Başkumandan Vekilinin veya Bahriye Nazırının emriyle mi çıktı?⁽³⁹⁾ Bahriye Nazırının istediği gibi Kuvay-ı Bahriyeyi tahrik ve sevk edebilir, şeklindeki bir ifadeye Karadeniz'in bir savaş mıntıkası olduğunu, Rusya hükümeti savaşan devletlerden biri olmak ve donanmamızdaki mürettebat ve kumandanlar da diğer bir savaşan guruba mensup bulunmak itibarıyla bu mesele ancak Meclisi Vükalanın kararıyla olabilirdi. Karadeniz vakası ile diğer devlet sefirlerine Bab-ı Âlinin, notanın tebliği arasında ne kadar zaman geçmiştir? Hariciye Nezaretinin Şifaî notayı vaktiyle vermemesine ve Meclis-i Vükelanın ancak olaydan üç gün sonra toplanmasın atfedilmektedir.⁽⁴⁰⁾

Rusya, Fransa ve İngiltere sefirleri İstanbul'dan hareket etmeden önce veya sonra Amerika sefiri, kabine âzasından bir kişiye, Karadeniz vakasının barış ile tasfiyesinin mümkün olduğunu söylemiş o kişi de Meclis-i Vükelada, sefirle aralarında geçen bu konuşmayı, tekrar etmiş. Hatta o kişi:

“Rüfekanın ekseri harbe taraftardır Halbuki Amerika sefirinin teklifi de gösteriyor ki bu işi sulhen tasfiye etmek ihtimali vardır; şu halde ben arkadaşlarım iştirak etmeyeceğim demiş ve bunu bir istifa sebebi olarak ileri sürmüş, kabineden çekilmiştir. Bene bunu arz etmek istiyorum.”

M. Şemsettin (Günaltay)'in bu noktada vardığı kanaat şudur: Gerek Ruslar tarafından gerçekleşmiş olsun ve gerek Hariciye Nazırının itirafı ile sabit olduğu üzere Alman gemileri tarafından olsun savaş başlamış, savaşı başlatan hükümet düşünmeli idi ki bu devlet, iki muharebeden ve bir ihtilâlden çıkmış idi. Dolayısıyla böyle büyük bir savaşa girmek askerî kudret müsait

⁽³⁹⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. Dördüncü İçtima, 12 Teşrinisani 1334, s. 125.

⁽⁴⁰⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. Dördüncü İçtima, 12 Teşrinisani 1334, s. 126

olsa bile maliye durumu hiç müsait değildi. Bu itibarla bizi savaşa sürükleyen ve bunun için bizimle ittifak eden Devlete savaş masraflarımızın mutlaka tazmin ettirilmesi gerekirdi. Anlaşıyor ki kabine bu hususta pek gevşek davranmıştır. Veya bu hususu hiç düşünmemiştir.

Ortada iki şekil vardı: ya savaş kaybedilir veya kazanılırdı. Savaşı kaybedersek bu hale geleceğimiz muhakkak idi. Bundan dolayı kaybetmek ihtimali dikkate alınmalı idi. Muzaffer olursak vereceklerdi deniliyor; fakat Muzaffer olmaz isek borç altında yaşayamayacağımız da meydanda idi.⁽⁴¹⁾ Selanik'te İzmir tüccarlarından bir İngiliz barış antlaşması için hükümete bir teklifte bulunmuş ve bunun üzerine Osmanlı Hükümetince Dedeağac'a bir özel memur görevlendirilmiş, Meclis-i Vükela bu meseleden haberdar edilmiş mi idi?⁽⁴²⁾

M. Şemsettin (Günaltay), Hariciye Nazırı Eski İstanbul Mebusu Nesimi Bey'e de şu soruları yöneltiyordu: Bern sefirimize bir yabancı tarafından vaki olan teklifi devlet için bazı menfaatler temin etmiş imiş. Bu menfaatler neden ibarettir. Bunu söylemek için sakınca yoktur zannındayım. Çünkü teklif edenin gayri resmi bir şahıs olduğu söyleniyor. Demek ki sorumlu değildir. Dolayısıyla ne durum içinde Türkiye'ye barış teklif ediyorlardı? Bu meseleyi tamamıyla anlamak şube için zorunludur.⁽⁴³⁾

⁽⁴¹⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. Dördüncü İçtima, 12 Teşrinisani 1334, s. 131.

⁽⁴²⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. Dördüncü İçtima, 12 Teşrinisani 1334, s. 135.

⁽⁴³⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. Dördüncü İçtima, 12 Teşrinisani 1334, s. 153.

Adliye Nazırı eski Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'e; Kabine Azâsının her biri kendi dairesinde müstakildir. Fakata kabineyi oluşturan vükelanın icraatlarından genel siyaset ile ilgili olan işlerde yetki yerine, karşılıklı olarak sorumlu oldukları şüphesizdir. Dolayısıyla herhangi bir nazırın dairesinde vaki olduğu işitilen su istimallerin men ve izalesi için diğer nazırların ikazda bulunmaları icap etmez mi idi?⁽⁴⁴⁾ Ordu hezimetten yeni çıkmış ve hazine boş olduğu bir zamanda Almanya Rusya'ya savaş ilan eder etmez bizde de seferberliğin genel bir şekilde ilanına heyet-i vükela ne gibi zorunlu sebeplerle geçerli karar verdi, o sırada maliye durumu nasıldı?⁽⁴⁵⁾ Goben ve Breslav'ın Çanakkale'den geçişinde Heyet-i Vükelanın bir kararı yok muydu? Madem ki gemiler mukavemete uğramadan boğazdan geçemezler imiş o halde bunların geçişine izin verilmesi için Boğaz Kumandanlığına emir verilmiş oluyor. Bununla ilgili bilginiz yok mu? Bu zırhlıların İstanbul'a geleceği hakkında Almanlar tarafından da hükümete bir müracaat gerçekleşmiş midir?⁽⁴⁶⁾

Bu arada Ahmet İzzet Paşa hükümetinden sonra kurulan Tevfik Paşa hükümeti ise, bir yandan güvenini yitirdiği Meclis çoğunluğunun, diğer yandan da istekleri bitip tükenmeyen işgalci orduların baskısı altında bunalmıştır. Kürsüde Dahiliye Nazırı Arif Bey sultan Vahdettin'in iradesini okumuş Mebusların hayret ve şaşkınlığı arasında Meclis fesh edilmiştir. Bu fesih kararıyla, güvensizlik önergesi ile düşürüleceği anlaşılan Tevfik Paşa hükümeti kurtarılırken, İttihatçı çoğunluğa dayalı bir meclisten de

⁽⁴⁴⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. Dördüncü İçtima, 12 Teşrinisani 1334, s. 162.

⁽⁴⁵⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. Dokuzuncu İçtima, 25 Teşrinisani 1334, s. 188.

⁽⁴⁶⁾ Meclis-i Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanuniye... a.g.e. Dokuzuncu İçtima, 25 Teşrinisani 1334, s. 189; Beşinci şube tarafından sorgulanan diğer isimler şu şekildedir: Nafia Nazırı, Eski Halep Mebusu, Ali Münif Bey, Onuncu İçtima 26 Teşrinisani 1334; Ticaret ve Ziraat Nazırı Eski Kayseri Mebusu Mustafa Şeref Bey, On birinci İçtima, 27 Teşrinisani 1334; Eski Dahiliye Nazırı İsmail Canbulat Bey, On birinci İçtima., 27 Teşrinisani 1334; Eski İaşe-i Umumiye Nazırı (Kara) Kemal Bey, On üçüncü İçtima, 2 Kanunuevvel 1334, On dördüncü İçtima, 7 Kanunuevvel 1334 Eski Şeyhülislam Meclisi Âyan Âzasından Musa Kazım Efendi, On altıncı İçtima 19 Kanunuevvel 1334.

kurtulmuşlardır. Aynı zamanda İttihatçıların Beşinci şubede yapılan tahkikatı da neticeye ulaşmadan sonuçsuz kalmıştır.

3-XVIII. DÖNEM HÜKÜMETİ VE BAŞBAKANLIĞI

Cumhuriyetin kurulmasıyla tek - parti sistemi bir iki küçük istisna ile 1945 – 1946 yılına kadar gittikçe kuvvetlenerek devam etti. Bu tarihten itibaren yeniden çok partili sisteme geçildi. Daha önce kültürel ve siyasî bir nitelikte olan değişimler, Cumhuriyet devri ile birlikte büyük çapta genişleyerek zorunlu olarak ekonomik ve sosyal alanlara da yayıldı.⁽⁴⁷⁾ Ülkenin gelişmesine uygun olarak yön tayin edici bir kuvvet kazandı.

Türkiye Cumhuriyeti, bir dizi reform hareketlerine girişerek, bireyci parlamenter sistem fikrini bir ülkü olarak muhafaza ederek tek – parti rejimi uyguladı, Toplumsal yapı ve düşünüşte meydana gelen önemli değişiklikler, çatışmalar, şahsî emeller, iktidar hırsı, kötü idare usulleri izlerini bırakmakla birlikte ülkenin siyasî sistemine yeni bir şekil verilmesi konusunda onu elde eden araçları her zaman haklı çıkarmadıysa da, daha katlanılabilir yaparak zorunlu hale getirdi.

1945 – 1946 yılından sonra İkinci Dünya Savaşı sonrası Halk Partisi mevcut siyasî ve sosyal gelişmelerin sonucu olarak rejimi liberalleştirme ihtiyacı duymuş ve siyasî partilerin kurulmasını teşvik etmiştir.⁽⁴⁸⁾ Muhalif güçler istenilen çizginin dışında gelişerek iktidar karşısında söz sahibi bir duruma gelebilmişlerdir. Bunda şüphesiz dış siyasî gelişmelerin etkisi büyük

⁽⁴⁷⁾ Kemal H. KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Maatbası, İstanbul 1967 s. 1

⁽⁴⁸⁾ Ergun ÖZBUDUN, Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, A.Ü., H.F. Yay. Ankara 1975, s. 37 – 38.; Bernard LEWIS, Modern Türkiye’nin Doğuşu, 2.B., Çev. Metin KIRATLI, T.T.K. Basımevi, Ankara 1984 s. 466, 314; T.B.M.M, TD, Dönem 7, Cilt 20, s. 8,9.

olup, Rus tehlikesi Türkiye'yi, savaşın galipleri olan Batı ittifakına itmiş⁽⁴⁹⁾ ve Türkiye'deki demokrasi hareketi bu ilişkiler zincirinde hayatiyet bulmuştur.⁽⁵⁰⁾ Ayrıca savaş yıllarında alınan çeşitli toplumsal, siyasî ve ekonomik tedbirlerin ülke içinde doğurduğu hoşnutsuzluk, ciddi bir hal almış⁽⁵¹⁾ genel bir karışıklığa meydan vermemek için bir emniyet supabının açılması zorunluluğu görünmüştü. Bu şekilde Türk siyasî rejiminin daha serbest bir hale gelebilmesi için gerekli zemini şartlar hazırlamıştı. Artık Halk Partisi'nin önünde, gelişmeye devam ederken değişen iç ve dış şartların gerektirdiği değişikliği yapmak veya mevcut durumu olduğu gibi muhafaza etmek şeklinde iki yol bulunuyordu. Bu durumu bilmenin tehlikesiyle, bilinen halin güveni ve belki de hayat ile ölüm arasında bir tercih olacaktı. Bilinen halin güveni istikametinde çok partili sisteme geçiş iktidardaki hükümetin bilerek aldığı bir kararla olmuştur.⁽⁵²⁾ Yavaş yavaş yürürlüğe konan bu karar, toplumsal değişmeyi hem hızlandıran hem de onun yönünü değiştiren zincirleme tepkiler doğurmuştur.

İktidar partisi C.H.P., katı devletçiliği ile iktisadî sıkıntıya sebep olduğu ve lâikliği eksik ve yanlış tatbik etmesi gibi iki noktadan ağır tenkide uğruyordu.⁽⁵³⁾ Muhalefetin güçlü sesi olan D.P.'nin hürriyet ve eşitlik ilkesi vazgeçilmez mücadele sloganı olmuştu.⁽⁵⁴⁾ Cumhuriyet Halk Partisi yavaş yavaş iç tüzüğünde ve programında yaptığı değişikliklerle normal bir parti hüviyetine girmeye ve halka yaklaştırmaya başlamıştır.⁽⁵⁵⁾ Halk Partisi yirmi beş yıl içinde koyduğu hürriyeti kısıtlayan kararları ortadan kaldırması veya gevşetmesi ile 1946-1950 demokrasi hareketi, partiler arası mücadelenin

⁽⁴⁹⁾ İsmail SOYSAL, Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Antlaşmalar, Ankara, 1965 s. 297-349; Metin TOKER, Tek Partiden Çok Partiye, Milliyet yay. İstanbul, 1980, s. 74.

⁽⁵⁰⁾ Ahmet YEŞİL, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, Kültür ve Turizm Bak. yay., I.B., Ankara, 1988, s. 153; B. LEWIS, Modern...a.g.e., s. 312.

⁽⁵¹⁾ Geniş bilgi için bkz. Ertuğrul BAYDAR, İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri, Maliye Bak. Tetkik Kutulu yay. Ankara, 1978

⁽⁵²⁾ 6 Ocak 1944 Ulus; 6 Eylül 1945 Cumhuriyet.

⁽⁵³⁾ H. K. KARPAT, Türkler (Cumhuriyet Devri), İslâm Ansiklopedisi, c.12-2, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988, 381-408, s. 403.

⁽⁵⁴⁾ 12 Ocak 1947 Cumhuriyet.

⁽⁵⁵⁾ Cumhuriyet Halk Partisi VII. Büyük Kurultayı., Ankara, 1948.

ötesinde ilginç bir dönem olup belki de gerçek demokrasi bu iç bünyelerde cereyan eden gelişmelerde ifadesini bulabilir. Her iki parti de yönetiminin politikasını uygun görmeyen aşırılarca şiddetle eleştirilmiş bu eleştiriler C.H.P.'de aşırı olanların parti içi etkinliklerine son verilmesine yol açmıştır.⁽⁵⁶⁾

C.H.P.'nin başka siyasî partilere de hak tanıyarak önce kendi fikir sisteminde ve iç yapısında gerekli ayarlamaları yapmak zorunluluğu ile daha genç ve liberal düşünceye sahip, çok partili sistem, tartışma hürriyeti taraftarı olan ılımlılara yerini bıraktı. Bunlardan ilki olan Hasan Saka 10 Eylül 1946 günü Başbakanlığa getirildi. Artık partiler arasında münasebetlerin yeni bir dostluk safhasına girerek bunun neticesi olarak siyasî gerginliğin gevşediği bir gerçektir. Hasan SAKA kabinesinin takip ettiği liberal siyasetin sınırlarına bir süre sonra gelinmiş, gerginlik ortamında bu işi kabullenebilmiş olan Hasan SAKA iktidarı zor bir dönemin atlatılmasında etkili olabilmisti.⁽⁵⁷⁾

Görünürde siyasî serbestliğin yanında dinî, kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda da köklü değişimler yer alıyordu. Hükümetin siyasetini de bunlara göre ayarlamak gerekiyordu.

İnönü, yeni hükümeti kurmakla görevlendirmek için temasta bulunduğu dört kişiden birisi olan Şemsettin Günaltay'a Hilmi Uran'ın tavsiyesi ile hükümeti kurma görevi verdi.⁽⁵⁸⁾ Şemsettin Günaltay'ın kendisi Ankara Üniversitesi'nde profesördü. Mutedil, politik ve kültürel meselelerde liberal, din konusunda anlayışlı ve dengeli⁽⁵⁹⁾ bir görüşe sahip biri olarak tanınıyordu.

⁽⁵⁶⁾ Hilmi URAN, “ Başbakanlıktan Recep PEKER Nasıl Çekildi?” , Dünya 17 Kasım 1958; Fahir GİRİTLİOĞLU, Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, cilt 1, İstanbul, 1965, s. 119.; Tevfik ÇAVDAR, “ Cumhuriyet Halk Partisi” C.D.T.A., c.8, İletişim yay., İstanbul, 1985-1986, 2025,2026.

⁽⁵⁷⁾ 14 Ocak 1949 Vatan.

⁽⁵⁸⁾ Hilmi URAN, “Tek Partiden Demokrasiye”, Dünya, 3 Aralık 1958, Tefrika 46.

⁽⁵⁹⁾ Vatan, 6 Şubat 1949.

Şemsettin Günaltay, 16 Ocak'ta kabinesini kurdu. Kabinesini oluşturanların çoğu genç ve ilimlilerden oluşuyordu.⁽⁶⁰⁾

Başbakan, Sivas milletvekili Şemsettin Günaltay tarafından hazırlanan Bakanlar Kurulu Listesi⁽⁶¹⁾ şu şekilde idi:

Başbakan	: Şemsettin Günaltay (Sivas)
Devlet Bakanı	
ve Başbakan Yardımcısı	: Nihat Erim (Kocaeli)
Devlet Bakanı	: Nurullah Esat Sümer (Antalya)
	Cemil Said Barlas (Ekonomi ve Ticaret Bakanı) 07.06.1949
Adalet Bakanı	: Fuat Sirmen (Rize)
Millî Savunma Bakanı	: Hüsnü Çakır (Samsun)
İç İşleri Bakanı	: Emin Erişirgil (Zonguldak)
Dışişleri Bakanı	: Necmettin Sadak (Sivas)
Maliye Bakanı	: İsmail Rüştü Aksal (Kocaeli)
Millî Eğitim Bakanı	: Tahsin Banguoğlu (Bingöl)
Bayındırlık Bakanı	: Şevket Adalan (İzmir)
Ekonomi ve Ticaret Bakanı	: Cemil Said Barlas (Gaziantep)
	Vedat Dicleli (Diyarbakır) 07.06.1949
Sağlık ve	
Sosyal Yardım Bakanı	: Kemâli Beyazıt (Maraş)
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Fazıl Şerafettin Bürge (Kocaeli)
Tarım Bakanı	: Cavit Oral (Seyhan)
Ulaştırma Bakanı	: Kemal Satır (Seyhan)
Çalışma Bakanı	: Reşat Şemsettin Sirer (Sivas)

⁽⁶⁰⁾ Hasan Saka kabinesinden, Günaltay kabinesine alınmayan yalnız F. Ahmet BARUTÇU'dur. 16 Ocak 1949, Cumhuriyet, Ulus.

⁽⁶¹⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8 cilt 15, s. 141,142.

İşletmeler Bakanı⁶²

: Münir Birsal (İzmir) 07.06.1949

Günaltay kabinesinde genç, ılımlı ama meşhur olan Nihat Erim, İsmail Rüştü Aksal, Kemal Satır ve Cemil Said Barlas'a da yer verilmişti. 16-24 Ocak'ta Prof. Şemsettin Günaltay yeni kabineyi açıkladı ve 42 aleyhte, 394 oyla meclisten güven aldı.⁽⁶³⁾

a-Hükümet Programı

Başbakan Şemsettin Günaltay Büyük Millet Meclisinde programını okumaya, hükümetin bu görevi, içinde bulunduğu şartları kavramış bir şekilde üzerine aldığını belirterek başlamıştır.

1-Genel Amaçları

Gelişmekte ve kökleşmekte olan demokratik rejimin memleketimiz için vaadettiği aydın, istikbali yaklaştıracak tedbirleri daima artan bir azimle almak bizim de vazifemiz olacaktır. Tek derecede seçim ve çok partili meclis sistemine dayanan demokrasimizin gayesi, halk idaresinin en mükemmel şekilde belirmesine imkan sağlamaktır. Büyük Meclisin geçen yıl kabul buyurduğu seçim kanunu bu amacın elde edilmesi için ileri bir eserdir. Hükümetimiz, 1950 seçimlerinin hiçbir vatandaşın yüreğinde şüpheye yer bırakmayacak en teminatlı bir şekilde yapılması için ilmin ve tecrübenin telkin edeceği tedbirleri göz önünde tutmaktan geri kalmayacaktır. Siyasî hürriyetlerle ferdin her türlü hak ve emniyetinin tekellüf edecek tedbirlere âzamî kıymet verirken cemiyetimizin temelini sarsacak ve genç demokrasimizin taze bünyesini kemirecek zararlı cereyanlardan yurdumuzu korumayı vazifelerin başında sayacağız.

⁽⁶²⁾ Bakanlığın kuruluşu, T.B.M.M. T.D., Dönem 8 cilt 20, s. 533.

⁽⁶³⁾ T.B.M.M. T.D. Dönem 8, cilt 15, s. 203-206.

2-İç İşleri

Her derecedeki memurların kendi sorumluluğu ile beraber selâhiyetini bilerek görevlerini yapmaları ve böylece vatandaşların işlerini onlara beyhude zahmet vermeksizin görmelerini ve halkın devlet işlerinde çalışanlara karşı gönülden sevgilerini sağlamak azmindeyiz.⁽⁶⁴⁾

İdare amirlerinin ve emniyet kuvvetlerinin asayişi ve halkın huzurunu sağlamak vazifelerinde her türlü tesirden, her nevi endişe ve tereddütten uzak olarak ve yalnız kanunu, kendilerine rehber bilerek cesaretle çalışmalarını yurt içinde huzurun başlıca teminatı sayıyoruz.⁽⁶⁵⁾

3-Millî Savunma

Ülke bütünlüğümüzün teminatı olan millî müdafaamızı her davanın başında tutacağız.

Dünya sulhünün korunması yolunda büyük gayretler gösteren memleketimizin kuvvetli olmasındaki faydayı takdir eden dost Amerika hükümetinin yardımı ile hareket kabiliyeti ve harp kudreti artmakta olan kahraman ordumuzun modern silah ve araçlara intibakını sağlamağa çalışırken, bir taraftan da millî savunma işlerinin bugünün ihtiyaç ve icaplarına göre idaresi için tertip ve tedbirleri almak kararındayız.⁽⁶⁶⁾

⁽⁶⁴⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8, Toplantı 3, cilt 15, s. 163.

⁽⁶⁵⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8, Toplantı 3, cilt 15, s. 164.

⁽⁶⁶⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8, Toplantı 3, cilt 15, s. 162.

4-Dış İşleri

Milletler arasında iyi geçinmeyi, yer yüzünde sulh ve emniyete ulaşmayı en büyük ideal saymakta devam edecek olan yeni hükümetimiz bu uğurda kudretinin yettiği kadar çalışmaktan geri durmayacaktır. Samimi olarak bağlı bulunduğumuz Birleşmiş Milletler Kurulu'nu, dünyayı bu neticeye ulaştıracak vasıtaların başında görüyoruz. Bu kurulun, bu güç ve âsil vazifeyi başarır ve daha iyi işler hale gelmesi emelimizdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yüksek emelimizce bilinmekte olan ve devam ede gelen dış politikası aynı yolda yürüyecektir. Yüksek huzurunuzda tekrar etmek isterim ki bu siyasetin ana vasıfları ittifak ve taahhütlerimize ve dostluklarımıza bağlılık, açıklık ve dürüstlüktür.⁽⁶⁷⁾

5-İktisadî

Hükümet, memleket iaşesini karşılamak, millî endüstriye gerekli hammaddelele işletme malzemeleri sağlamak, döviz kaynaklarımızı kuvvetlendirmek ve iktisadi kalkınmamızın temelini teşkil etmek ve istihsalı artırmak üzere ziraatımızı beş yıllık bir gelişme programına bağlayacaktır.

Hususi sermayenin iktisadî sahalarda girişeceği teşebbüsleri teşvik etmek ve kolaylaştırmak hükümetin başlıca şiarı olacaktır. Avrupa kalkınması için Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin girişmiş olduğu büyük ölçüde yardım hareketinden gereği gibi faydalanabilmeye âzami derecede dikkat göstermek kararındayız.

⁽⁶⁷⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8, Toplantı 3, cilt 15, s. 162,163.

Hükümetiniz, Büyük Mecliste belirtilen temayülleri göz önünde tutarak bazı kısıntılara ve geniş tertiplere gitmeyi kararlaştırmıştır. Bu sebeple halen Mecliste incelenmekte olan lüks, kazanç ve yol programını aksatmadan tatbik edebilmek için yüksek huzurunuzla başka bir teklifle gelmeyi düşünüyoruz.⁽⁶⁸⁾

6-Sosyal

Türk inkılâbının ana prensiplerini titiz bir itina ile savunmakta devam edeceğiz. Bütün diğer hürriyetler gibi vatandaşın vicdan hürriyetini de mukaddes tanırız. Din öğretiminin ihtiyarî olması esasına sadık kalarak vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için gereken imkanları hazırlayacağız. Fakat lâyiklik prensibinden ayrılmamıza asla imkan tasavvur edilmemelidir. Bilhassa din perdesi atında bu milleti asırlar boyunca uyuşturmış olan hurafelerin yeni baştan belirmesine asla meydan vermeyeceğiz. Dinin siyasete ve şahsî menfaatlere alet edilmesine de müsamaha etmeyeceğiz. Bu konuda alınması gerekli sayacağımız tedbirleri yüksek tasvibinize sunmakta tereddüt etmeyeceğiz.⁽⁶⁹⁾

Şemsettin Günaltay'ın yaptığı yeniliklerin başında gizli oyla güven istemesidir. Gizli oya müracaat edilmesi durumunda güvensizlik oyu verenlerin sayısı daha çok olabileceği ihtimaliyle, dolayısıyla bir dedikoduya yol açabileceğinden yeni Başbakan gizli oyla güven istemekle bu çeşit dedikoduları önlemiştir. Yeni kabinenin program konusunda yaptığı bir diğer yenilik, parti grubundan güven oyu alır almaz programını B.M.M.'nde okumayı beklemeden neşretmiştir. Hükümetin gelecekte icraatını herkesin öğrenerek üzerinde düşünüp bir fikir edinmesi ve Mecliste tartışıldığı zaman söylenen sözlerin, ileri sürülen yorum ve yapılan tenkitlerin kıymetinin daha iyi ölçebilmesi mümkün olmuştur.

⁽⁶⁸⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8, cilt 15, s. 164.

⁽⁶⁹⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8, cilt 15, s. 163.

Şemsettin Günaltay kabinesi programında, Milli Müdafaanın her davanın başında tutulacağı, yer yüzünde barış ve güvene ulaşmayı, gereklerine bağlılık ile en büyük ideal sayacağını belirtmiştir.

Demokratik rejimin vaadettiği aydın geleceği yaklaştıracak tedbirleri daima artan bir azimle alacağını “1950 seçimlerinin hiçbir vatandaşın yüreğinde şüpheyi yer bırakmayacak şekilde ilim ve tecrübenin telkin edeceği tedbirleri göz önünde tutmaktan geri kalmayacaktır.” Demekle seçim kanunu değiştirmek gerektiğini kabul etmiştir.⁽⁷⁰⁾

Yeni hükümet, “basın hürriyetini âzamî derecede teminat altına alan ve aynı zamanda vatandaş şeref ve haysiyetini kıskançlıkla koruyan Batı demokrasilerinin mevzuatını örnek tutacağını” vaadetmekle istediği şey de basın hürriyetine tam olarak saygı gösteren Batı demokrasilerinin kanunlarına benzeyen bir kanun olmasından başka bir şey değildir.⁽⁷¹⁾

Kabine, siyasî hürriyetler ve haklar bahsinde ferdin her türlü hak ve güvenini sağlayacak tedbirlere âzamî kıymet verirken genç demokrasinin bünyesini kemiren zararlı cereyanlardan da yurdumuzu korumayı görevlerinin başında saymıştır.⁽⁷²⁾

Şemsettin Günaltay, Din ve vicdan hürriyetini mukaddes tanıyacağını, din öğretiminin ihtiyari olmasının şarta bağlı kalacağını, fakat Lâiklik prensibinden asla ayrılmayacağını söyledikten sonra, özellikle din perdesi

⁽⁷⁰⁾ Ayın Tarihi, Sayı:182 (Ocak 1949 s.37 – 43

⁽⁷¹⁾ 25 Ocak 1949 Cumhuriyet

⁽⁷²⁾ 25 Ocak 1949 Akşam; “Başbakan Günaltay’ın Basın Temsilcilerine Demeci”, Ayın Tarihi, Sayı:185 (Nisan 1949), s.83

altında uyuşturucu hurafelerin yeniden hortlamasına, dinin siyasete ve şahsî menfaatlara alet edilerek bir ihtiras aracı olmasına müsamaha etmeyeceğini de belirtmekle Atatürk İnkılâbına bağlılık bakımından oldukça önemlidir.

Adalet olmayan bir ülkede hak ve hürriyetin, sosyal düzenin olmayacağından hareketle mahkemelerin ve hakimlerin her bakımdan bağımsız olmaları yolunda programda yer alan sözlerin ve teminatın takdiri ortadadır.

Yeni kabinenin memurlar hakkında ki düşünceleri de oldukça yerinde olup; her derecedeki memurların kendi sorumluluk ve yetkilerini bilerek görevlerini ifa etmeleri, halkın işlerini güçlükler çıkarmadan yürütmeleri, devleti halka sevdirmeleri özellikle idare amirleriyle güvenlik kuvvetlerinin particilikten, şiddetten ve gevşeklikten kaçınmaları huzur ve asayiş sağlamak açısından zorunludur.⁽⁷³⁾

Günaltay Hükümetinin programı, bütüncül ve reddetme eğilimi göstermemekle birlikte karma ekonomi kavramı ile eski devletçilik yaklaşımını ılımlaştırmış, ekonomide olduğu gibi diğer alanlarda da liberal bir tablo ortaya koymuştu.

b-İcraatları

Göreve başlayan Günaltay Hükümetinin ilk icraatı Nihat Erim başkanlığında on bir kişilik bir teknik heyet kurulması oldu. Bu heyetin amacı bir seçim kanunu hazırlamak için fikir, görüş ve teklifler alarak ön hazırlık

⁽⁷³⁾ “Başbakan Günaltay’ın Basın Temsilcilerine Demeci” , Aynı Tarihi, Sayı:185 (Nisan 1949), s.84

yapmaktı. Taahhüt edilen seçim kanunu ile ilgili çalışmalar başlatılmıştı. Hükümetin programı doğrultusunda gerçekleştirdiği icraatları şu şekilde sıralamak mümkündür; seçim zamanlarında siyasî partilerin devlet radyosundan yararlanmalarının kabulü,⁽⁷⁴⁾ istiklâl mahkemesinin kaldırılması,⁽⁷⁵⁾ Türk büyüklerinin türbelerinin ziyarete açılması, ilkokullarda din derslerinin okutulması, İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültesi'nin açılması, Diyanet işlerinin organizasyonu, Türk Ceza Kanunu hakkındaki 163. maddenin de içinde bulunduğu değişiklik ile birlikte seçim sistemine gizli oy-açık tasnif ve hakim teminatının getirilmesi⁽⁷⁶⁾ gibi uygulamalara yer verilmişti.

Batı bloğuna bağlı bir dış politika belirlemiş olan Türkiye, Batı bloğunu meydana getiren bir teşkilatlanma süreci içinde yer alabilmek için uğraşmıştır. 8 Ağustos 1949'da Avrupa Konseyine üye olmaya davet edilerek, Türkiye Batı bloğunun siyasal ve kültürel nitelikteki teşkilatına katılmıştır.⁷⁷ Batının askerî teşkilatı Nato'ya girebilmek için yoğun çaba harcamış, Batı ile bütünleşme çabalarının bir sonucu olarak Türkiye 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Ağustos 1949'da Güney Kore Cumhuriyeti tanınmıştır. Birleşmiş Milletler Teşkilatı içinde sürekli Batılı devletlerle birlikte davranmış ilki Mart 1950'de olmak üzere takip eden aylarda da Nato'ya üyelik için başvurularda bulunmuştur.⁷⁸

⁽⁷⁴⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8, Toplantı 3, cilt 18, s.720; Aynı Tarihi, sayı: 197 (Nisan 1950), s. 14.;

⁽⁷⁵⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8, Toplantı 3, cilt 18, s.488; Düstur, Üçüncü Tertip, 30-1, s. 1007.;T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, cilt 31, s. 671.

⁽⁷⁶⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8, Toplantı 4, cilt 24-2, s. 706.;T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, cilt 32, s. 511-549.; 16.2.1950 tarih 5545 sayılı kanun.; Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 sayılı kanunda bazı değişiklikler yapılmasına dair olan 3665 sayılı kanuna ek kanun, Düstur Üçüncü Tertip, 31-5, s. 1949, 23.3.1950 tarih 5633 sayılı Temsil Ödeneği hakkındaki kanuna ek kanun ile Diyanet işlerine ödenek konulmuştur.; 163. Madde ile ilgili, T.B.M.M. kanunlar Dergisi, cilt 31, s. 1015, Düstur Üçüncü Tertip, 30-1, cilt 30, s. 1431.; Ayrıca bu hükümet döneminde 23.3.1950 Tarih 5632 sayılı kanunla Millî Kütüphane kurulmuştur.; T.B.M.M. Kanunlar dergisi, cilt 32, s. 1344

⁷⁷ 5456'nolu 12.12.1949 tarihinde Avrupa Konseyi'nin kurulması hakkında imzalanmış olan statünün onanması gerçekleştirilmiştir; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem 8, Toplantı 4, cilt 32, s.77

⁽⁷⁸⁾ Mehmet GÖNLÜBOL, H. ÜLMAN, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1965)*, A. Ü., S.B.F. Yay. Sevinç Matbaası, Ankara 1969 s. 240 – 245; Fahir ARMAOĞLU, *20 Yüzyıl ... , a.g.e. s.447 – 449, 517 – 521 ; Haluk GERGER, Türk Dış Politikası (1946 – 1980)*, C.D.T.A., Cilt 2, İletişim Yay., İstanbul, 1985 – 1986, 537 – 550, s. 538

14 Mayıs 1950 günü ülkenin tamamında genel seçimler huzur ve güven içerisinde gerçekleşmişti.⁽⁷⁹⁾ Bu durum 1946 seçimlerinin kamuoyunda bıraktığı endişelerin 1950 seçimlerinde de yersiz olduğunu gösterdi. 14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimler neticesi Türkiye’de iktidar halkın isteği doğrultusunda el değiştirdiği gibi yirmi yedi yıllık Cumhuriyet Halk Partisi tek parti iktidarının da artık muhalefete düşmesi demekti.

c-Demokrasiye Geçişteki Rolü

Başbakan Şemsettin Günaltay Çok Partili Demokratik Hayata Atatürk’ün sağlığında geçmek istediğini belirttiği bir hatıratında şunları dile getirir;

“Serbest Fırka kurulmuş, sonraki günlerde İzmir’den üzücü haberlerin geldiğini, Atatürk’ü kendisine gönderilen telgrafta bu haberleri okurken çehresinin değişerek ümitlerle dolu bir simanın burada ümitsizliğe düşmüş olduğunu gördüm.”

Atatürk’ün, kendisiyle Yalova’da yaptığı görüşmede ;”Tarihçi Profesör, görüyorsun ya henüz vakit kavrayacak dereceye gelmemiştir.” dediğini hatırlatarak O, bu işi kendisinin hükümeti döneminde gerçekleştirmeye kararlılığını şu şekilde gösteriyordu: “Hedefim; seçim kanununu ne bir partiye, ne bir zümreye, ne de hükümete mâl etmek değil, doğrudan doğruya Türk Milleti’ne mâl etmektir.”⁽⁸⁰⁾ diyordu.

⁽⁷⁹⁾ 26 Mayıs 1950 Cumhuriyet

⁽⁸⁰⁾ Basın toplantısında “Başbakan Şemsettin Günaltay’ın Memleket Meseleleri Hakkında Demeci”; B.C.A.: 030 01. 12. 72. 3.; Ayın Tarihi, Sayı:186 (Mayıs 1949), s.42; 14 Mayıs 1949 Cumhuriyet; 24 Temmuz 1949 Ulus.

Seçim kanununun çıkarılmasından sonra bazılarının “Mesele kanunun çıkarılmasında değil, icraattadır.” dediklerini duyduğu zaman O, bu soruyu kendi kendine sorduğunu, bunun için önce Meclise, memurların hiçbir parti ile hiçbir münasebeti olmaması hakkında bir tasarı teklif etmeyi kararlaştırdığını söylüyordu. Ona göre demokrasi rejiminin yerleşmesi için ilk temeli seçim kanunudur. Ondan sonra tecelli edecek iradenin ahenkli bir şekilde yürümesinin temin edilmesidir. Günaltay’ın yukarıdaki belirtilen düşüncelerinin temelinde, tam ve sağlam bir demokrasi idaresi kurulduğu zaman milletin gerçek varlığını gösterecek olduğu görülmektedir.⁽⁸¹⁾

Başbakan Günaltay, Millî iradeye verdiği önemi ve amacını şu sözleriyle ortaya koymuş oluyordu; “Türk Milleti iradesinin huzur içinde, sükun içinde tecellisini istemektedir. Onun arzusuna tebaan temenni ve mit ederim ki, seçim mücadeleleri ancak prensipler ve esaslar üzerinde cereyan etsin ve dünyaya karşı Türk Milletinin, mtekmil bir millet olduğu ve bu idareye lyık bulunduğu ispat edilsin”⁽⁸²⁾

Günaltay’ın Cumhuriyet Halk Partisi Grubu ve Hkmet zerindeki etkili ikna ve telkinleri ile demokrasiye olan samimi inancını⁽⁸³⁾ iktidar olarak çıkardığı seçim kanunu ile göstermiş, icraatıyla onu perinlemişti. Daha sonraki siyasî parti liderlerine demokrasinin erdemliliğini unutulmayacak bir şekilde yerleşirmişti. Günaltay Hkmeti, demokrasi ve çok Partili Hayattan artık geriye değil ileriye doğru gitmenin bir dönüm noktasını oluşturmuştu.

⁽⁸¹⁾ Ayın Tarihi, sayı: 185 (Nisan 1949), s. 79,80.

⁽⁸²⁾ Ayın Tarihi, Sayı:196 (Mart 1950), s.68

⁽⁸³⁾ Başbakan Günaltay, Adli teminat konusunda, “Halk Partili arkadaşlarımı iknaya çalışırım” diyordu; “Başbakan Günaltay’ın Basın Temsilcilerine Demeci”, Ayın Tarihi, Sayı:186 (Mayıs 1949) s.49,50

III. BÖLÜM

M. ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN İLMÎ FAALİYETLERİ

1 – KİTAPLAR

1- Fennin En Son Keşfiyatından⁽¹⁾

M. Şemsettin (Günaltay)'in Midilli İdâdîsi Müdürü olarak görev yaptığı sırada kaleme aldığı bir eserdir. M. Şemsettin eserin önemi hakkında şu ifadeler yer vermektedir; Bu milleti oluşturan halkın bilgi ve kültür seviyeleri ne kadar ilerlerse O millet, gelişme derecesi ve saadetinden o oranda emin olur. "İlmen, irfanen bizi geride bırakmış olan Batılılar, bu tür yayınları ile bizi derin derin düşündürmelidir". Diyerek başladığı eserini sınırlı dimağların uğraştığı bu sahada söz konusu olan bu fen'i teoriden mümkün olduğu oranda arındıracak sade ve açık bir şekilde anlatmıştır. Buradaki amacı halkın seviyesini yükseltmek, katkıda bulunmaktır. Okullarımızda klasik eserlerin dahi nadir oldukları düşünülürse çöküntümüzün sebepleri arasında bu tür eserlerin eksikliğinin de olduğu kanaatindedir. Bir milletin ilerleme ruhu edebiyat ve sosyolojiye ait ciddî kitapların basılması ile sağlanabileceği gibi maddî ve zihnî ilerlemesi de fen ile ilgili kitapların basılması ile ilgilidir. Dolayısıyla sadece kitap bolluğundan fayda sağlanamayacağından hareketle hem ihtiyaca cevap veren kitaplar artmalı hem de halkta bu gibi eserlerin yorumlanmasına karşı bir rağbet uyanmalıdır. Müspet ilimler öğreniminde bulunan okul ve medrese öğrencileri bu eserden istifade edebilecekleri gibi meraklı olan herkesin merakını giderebileceği ve fikrini aydınlayacağı esaslı ve kesin bilgiler mevcuttur.⁽²⁾ Telsiz telgraf, telsiz telefon, telsiz telemekanik ve televizyon bahislerine eserde yer verilmiştir. M. Şemsettin (Günaltay),

⁽¹⁾ Fennin En Son Keşfiyatından, Matbaaı Ahmed İhsan, Şürekâsı, İstanbul, 1328 (1912).

⁽²⁾ M. Şemsettin (Günaltay), Fennin... a.g.e. s. 3,4.

Savaş alanlarında elde edilen neticelerin bu önemli haberleşmelerin sayesinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Esîr⁽³⁾ Bahsinde en son keşifler ve nazeriyeler gösterilmiş esîr-i Ziya, mevcât-ı esîriye (dalga)⁽⁴⁾ hakkında bilgiler verilmiş, katod, lenar, rontgen veya x ışınları, radyoskopi, radyografi, radyoaktif cisimler, iyonlar ve elektronlar, fenni nazariyelere ait önemli bilgiler de muhtevası içindedir. Bahsedilen konuların açık ve anlaşılır olmasına özen gösterilerek şekillere de yer verilmiştir.

2- Zulmetten Nura⁽⁵⁾

M. Şemsettin (Günaltay)'in ilk eserlerinden biri olan “Zulmetten Nura”, Zulmet cehalet ve miskinlik içinde kalan bazı avarelerin basiretsizliğini aydınlatmak için önemli bir eser olarak nitelendirilir. Onun bu eseri, Doğuda ortaya çıkan Batıya göre müspet ilimler öğrenimi ile dinini takviye eden birinin eseri şeklinde takdim edilmektedir. Eser ile dine dönük iftiraları, bu iftiraları ortaya atanları göstermek, İslâmiyet'in ne olduğu, ortaya konulmak istenmiştir.⁽⁶⁾

İslâmların ileri toplum olma yolunda Zulmet ve sefalet içine düşmeleri karşısında serzenişte bulunan çok nadir ilim adamlarından birisi olan M. Şemsettin (Günaltay), bu eseri ile feryadını ortaya koymuştur. Söz konusu esere dönük M. Akif (Ersoy)'un “Benim Şemsettin'im” dediği takriz yazısında; okuyanların, eseri tavsiye etmeleri, okuyamayacak olanlara anlatılması, uykudan silkinip kalkınmak için sadece bu eserin yetişemeyeceğinden söz ederek herkesin ayrı ayrı fedakârlıklarda bulunmaları gerektiği

(3) Esîr, Kainatı dolduran ve bütün cisimlere nüfuz eden, fizikçilerce ışık hareket ve elektrik gibi şeylere nakil vasıtası hizmeti gördüğü kabul olunan, tartısız, elastiki ve akıcı hafif bir cisim ; Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 7.B. Aydın Kitapevi, Ankara, 1986, s. 279.

(4) M. Şemsettin (Günaltay), *Fennin...* a.g.e. s. 81-189.

(5) M. Şemsettin (Günaltay), *Zulmetten Nura*, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, İstanbul, 1339 (1915).

(6) M. Şemsettin (Günaltay), *Zulmetten...* a.g.e. s. C.

belirtilmektedir. Müslümanların aramak, araştırmak daha sonra da ümitsizliğe düşmemeleri gerektiği üzerinde durulur.⁽⁷⁾

M. Şemsettin (Günaltay), Halkın fikri aydınlatılmadıkça, yanlış cereyanların önü alınmadıkça felâketlerden kurtulmak için ümit beslemek abestir dediği eserinde; kökleşmiş kanaatlerin hakikati görmeye engel olacakları⁽⁸⁾, Sessizliğin sebebinin dahilî olduğu⁽⁹⁾, Avrupa'dan merhamet dilemenin beyhude olduğu⁽¹⁰⁾, Avrupa'nın memleketimizle niçin bu kadar alakadar olduğu⁽¹¹⁾, Bütün Avrupa'nın bizim parçalanmamızı niçin istediği⁽¹²⁾, hayatın bir mücadele olduğu⁽¹³⁾, İnsanlarda din fikrinin ne zaman başladığı⁽¹⁴⁾, Dinin gerekliliği⁽¹⁵⁾, İslâmiyet'in özelliği⁽¹⁶⁾, İslâmiyet'in ilmin düşmanı olmayıp en samimi koruyucusu olduğu⁽¹⁷⁾, İslâm dininin ahlâkî fazileti⁽¹⁸⁾, İlerlememize engel olanın İslâmiyet değil bize öğretilen Müslümanlık olduğu⁽¹⁹⁾, İslâm dinin ilerlemeye ne kadar müsait olduğu⁽²⁰⁾, İlmiye sınıfının soysuzlaşması ve Müslümanların cehalete sürüklenişi⁽²¹⁾, İlerleyen medreseler ve hizmetleri⁽²²⁾, Soysuzlaşan medreseler ve mazeretleri⁽²³⁾, Medreselerin ıslahı ve yeniden kuvvetlendirmeye olan ihtiyacı⁽²⁴⁾, Tekkeler ve millî ruha olan etkileri⁽²⁵⁾,

(7) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. C,H,V,Z.

(8) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 9,10.

(9) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 11-21.

(10) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 14-26.

(11) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 27-31.

(12) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 32-36.

(13) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s.37-41.

(14) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 47.

(15) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 47-50.

(16) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s.51-64.

(17) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 65-71.

(18) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 72-90.

(19) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 91-152.

(20) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 153-158.

(21) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 160-166.

(22) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 168-176.

(23) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 176-186.

(24) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 184-186.

(25) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 187-192.

Tanzimatçılık devri ve sonuçları⁽²⁶⁾, Millî asabiyetin uyandırılması⁽²⁷⁾, Anadolu'nun yaralarının sarılması için oluşturulması gereken heyetler⁽²⁸⁾, Anadolu'da beli kırılan ırk ve çaresi⁽²⁹⁾, Anadolu'ya Fenni heyetlerin ve özellikle ziraat heyetlerinin gönderilmesi gerektiği⁽³⁰⁾, Sosyal yaralarımızdan biri olarak kabul edilen evlilik meselesi⁽³¹⁾ Sosyal inkılâbın nasıl olacağı⁽³²⁾, Gelecek neslin eğitim ve öğretim meselesi⁽³³⁾, Eğitim ve öğretim esasları⁽³⁴⁾, Ebeveynin eğitim ve öğretimdeki görevleri⁽³⁵⁾, Okullar ve öğretmenler⁽³⁶⁾, Okullarımızda eğitimin durumu, orta dereceli okullarda dinî bilimlerin öğretimi⁽³⁷⁾, Ahlak eğitimi⁽³⁸⁾, sağlığı koruma, beden eğitim ve egzersizleri⁽³⁹⁾, Tabiat bilgisi ve matematik öğretimi⁽⁴⁰⁾, Yabancı dil öğretimi⁽⁴¹⁾, Arapça, Farsça öğretimi⁽⁴²⁾, Türkçe öğretimi⁽⁴³⁾, Tarih ve Coğrafya öğretimi⁽⁴⁴⁾, Kaza ve kader meselesi⁽⁴⁵⁾, İslâm'da kaza ve kaderin Fatalizm olmadığı⁽⁴⁶⁾, İslâm'da tevekkül ve kader⁽⁴⁷⁾, Kurân-ı Kerimde kaza ve kader ile ilgili sözler⁽⁴⁸⁾, İctihadın her asır için zorunlu ihtiyaç olduğu⁽⁴⁹⁾, İctihadın anlamı ve

(26) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 193-208.

(27) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 210-219.

(28) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 220-225.

(29) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 227-252.

(30) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 253.

(31) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 260-262.

(32) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 268-272.

(33) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 273-282.

(34) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 283-288.

(35) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 289-296.

(36) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 297-302.

(37) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 303-311.

(38) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 312-319.

(39) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 320-326.

(40) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 330-336.

(41) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 338, 339.

(42) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 340-342.

(43) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 344, 345.

(44) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 346-348.

(45) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 349-351.

(46) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 352-361.

(47) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 362-372.

(48) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 373-378.

(49) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 382, 383.

hangi hükümlerde içtihat olunabileceği⁽⁵⁰⁾, İctihat kapısının kapandığı günden itibaren İslâm ümmetine ilerleme kapılarının da kapandığı⁽⁵¹⁾, Bir ilim heyeti için içtihat kapısının açılması gerektiği⁽⁵²⁾ gibi konulara yer verilmiştir. M.Şemsettin Günaltay'ın bu eseri fikir ve düşüncelerinin yer aldığı önemli bir eserdir.

3- Hurafattan Hakikata⁽⁵³⁾

Hurafattan Hakikata, geçmişte yükselip gelişmeye koşan Müslümanların dini ile bugün gerilemeden esarete sürüklenen İslâmların dini arasındaki farkları göstermek, hurafelerin menşelerini araştırmak düşüncesi ile yazılmış bir eserdir. Menfaatlerini milletin cehaletinde arayanların hoşuna gitmeyeceği hatta aforozlarına uğrayacağı bilinmesine rağmen dini tehlikede görenlerin, milletini uçurum başında görenlerin hakikati haykırmakta tereddüt etmeyecekleri, tereddüt ederlerse daha iğrenç bir gerilemeye sessiz kalınacağı düşüncesiyle bu eser kaleme alınmıştır. Yorum ve değerlendirmeler Kurân'a ve sahih hadislerle dayanılarak yapılmıştır.⁽⁵⁴⁾

Eserde; İslâmiyet'in hurafelerden etkilenmesinin gerçek sebeplerini tahlil edebilmek için İslâm dininin ortaya çıktığı Arap yarımadasının sosyal ve fikrî durumu⁽⁵⁵⁾, İslâmiyet'in ilk devri⁽⁵⁶⁾, İslâm akidesine Emevîler ile birlikte vurulan ilk darbe⁽⁵⁷⁾, İslâm da birliği sarsan ihtiraslar; İslâmiyet ve İran⁽⁵⁸⁾, İran ruhunun İslâm ruhuna üstünlüğü⁽⁵⁹⁾, İslâm ruhunun nasıl ve kimler tarafından

(50) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s.385-393.

(51) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 394-401.

(52) M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten... a.g.e. s. 402-405.

(53) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan Hakikata, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, İstanbul, 1332 (1916).

(54) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 5,6.

(55) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 6-22.

(56) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 28-70.

(57) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 71-78.

(58) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 79-85.

(59) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 90-102.

bozulduğu (Mezhepler-tarikatlar)⁽⁶⁰⁾, dinî, sosyal ve siyasî anarşistler; karmatî takımı ve İsmailiye mezhebi⁽⁶¹⁾, Anarşist dervişler çetesi Haşşaşın⁽⁶²⁾, İmam-i Ali'ye tapınan takım⁽⁶³⁾, Afrika'da İsmailiye mezhebi, Şeyhlik postundan saltanat tahtına⁽⁶⁴⁾, Dürzîler ve Nasırîler⁽⁶⁵⁾, Batınîye mezhebinin Anadolu'daki etkileri; Rafizilik Sufilik, Bektaşilik⁽⁶⁶⁾, İslâmlar arasında kardeşliğin sağlanlaştırılmasının, mezhep nefretlerinin ortadan kaldırılmasına bağlı olduğu⁽⁶⁷⁾, Hurafe Mecmuaları ve benzerleri⁽⁶⁸⁾, Ölülere prestij : Türbeler ziyaretgâhlar⁽⁶⁹⁾, Batıl itikatlar⁽⁷⁰⁾, Müslümanları kurtarmak için İslâm'ın saflığının iade edilmesi gerektiği⁽⁷¹⁾, İslâm da birinci esasın akıl olduğu⁽⁷²⁾, Bir Müslüman'ın kolay kolay kâfirlikle suçlanamayacağı⁽⁷³⁾, İslâm'ın zorbalık dini olmadığı⁽⁷⁴⁾ gibi konular İncelenmiş olup, Hurafattan Hakikata adlı bu eser M.Şemsettin (Günaltay)'in fikirleri ve düşüncelerinin yer aldığı önemli bir diğer eseridir.

4- İslâm Tarihi⁽⁷⁵⁾

M. Şemsettin (Günaltay), İslam tarihinin önemini şu şekilde belirtmektedir; İslâm Tarihi genel tarihin en büyük bölümüdür. Çünkü eski tarih ile sonraki devirler tarihi arasında karşılaştırmanın yapılabileceği özel bir

(60) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 103-134.

(61) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 140-148.

(62) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 150-182.

(63) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 183-189.

(64) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 190-194.

(65) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 198-205.

(66) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 206-233.

(67) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 235-262.

(68) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 263-282.

(69) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 283-295.

(70) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 296-309.

(71) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 316-329.

(72) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 331-334.

(73) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 337-347.

(74) M. Şemsettin (Günaltay), Hurafattan... a.g.e. s. 348-352.

(75) M. Şemsettin (Günaltay), İslâm Tarihi, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1922-1925 (Ayrıca Avam-ı İslâmiye Tarihi, Darülfünun derslerinden ikinci sümestr, 1336 (1922) ders notları da mevcut olup Millî Kütüphanededir).

safhadır. Eski medeniyet, İslâm tarihi ile sona ermiş ortaya çıkan medeniyet de İslam medeniyetinden doğmuştur. Dolayısıyla insanî ve ilmî açıdan tetkik edilmesi gereken bir konudur, İslâm tarihinin Müslümanlar için sahip olduğu bir başka özelliği de İslâmiyet'in özellikle sadece vicdanlara hitap eden olmayıp, ahlâkiyetle beraber siyasî, sosyal, kanunî ilkeleri ihtiva etmesidir. Bunun içindir ki İslâm dini ırkları, çevreleri, bilgi ve kültürleri farklı farklı olan çeşitli kavimler arasında bir bağ oluşturmuş sosyal hayatlarında ananelerinde bir birlik temin etmiştir. Gene bunun içindir ki İslâm Milletlerinin İslâm tarihi hakkında ki telkinleri, Hristiyan Milletlerin Hristiyan tarihi hakkındaki telkinleri aynı değildir. İslâm tarihi hangi ırktan ve çevreden olursa olsun bütün Müslüman devletler için aynı derecede bir öneme sahiptir. Çünkü her Müslüman devletin sosyal, siyasî, ahlâkî, kanunî prensipleri doğrudan doğruya İslâm tarihi ile ilgilidir. İslâm tarihinin bu kadar kapsamlı öneme sahip olduğu içindir ki Doğuda ve Batıda bu konuya ait yazılan kitapların çoğu usulden mahrum oldukları gibi Batıda yayınlanan eserlerin çoğu da kötü emeller ile gerçekçi ve objektif değildir. Tarih son zamanlara kadar, Doğulu tarihçiler, yaşanmış tarihi kendilerine nasıl ulaşmışsa o şekilde kaydetmiş ve o bilgiyi inceleme ve tenkit etmeyi genellikle düşünmemişlerdir. Kesin belgeye dayanmayan ciddî ve kapsamlı tenkitten geçmeyen bilgi ve eserlere ilmî bir kıymet verilmemesi oldukça tabiidir. Tarihî bir eserin ilmî kıymete sahip olabilmesi için tarihî olayların boyutlarını sebeplerinin tetkiki, neticelerinin araştırılması gerekeceği gibi özellikle yönetim kademesinde bulunanların değil aynı zamanda devletin de durumu fikrî hareketini, gelişme safhaları, sosyal hayatın değişmesi, mezhebî cereyanların etkileri, nihayetinde medeniyetin bütün unsurlarının etkisi çok iyi bilinmiş olması gerekir. Halbuki Doğuda tarih son zamanlara kadar bu şekilde anlaşılmamış bazı simalar istisna edilirse belirli bir usule uygun olarak tarih yazanlar pek az olmuştur. İslâm tarihine ait Batıda yazılan eserlerde Hristiyan gayret ve taassubunun açık izlerini görmemek mümkün değildir. Tarafsız davrananların eserleri dahi kötü amaçlı niyetlerden kurtulamamıştır.⁽⁷⁶⁾

⁽⁷⁶⁾ M. Şemsettin (Günaltay), İslâm... a.g.e, s. 2-7.

M. Şemsettin (Günaltay), İslâm tarihi adlı eserini derin bir boşluğu doldurmak amacıyla kaleme almış olup, eser vesika itibariyle Doğu kaynaklarına, usul itibariyle de Batı yazarlarına dayanmaktadır. Bu konunun doğru olarak aydınlatılabilmesinin zor olduğu şuuru ile mükemmel şahsiyetlerin artmasını teşvik edeceğini düşünmüştür. Ülkemizde yayınlanan İslâm tarihlerinde genellikle Hz. Peygamberin doğduğu asırdan başlanması usul olarak tercih edilmiş, tarih, yalnız olaylar toplamak suretinde anlaşılırsa bu usul belki tabii görülebilir. Fakat sonraki asırlardaki anlayışa göre tarihe daha kapsamlı daha derin bir alan verildiği taktirde bu anlamda geçmişin karanlıklarına kadar çıkarmak zorunluluğu vardır. Çünkü İslâmiyet Arabistan'da ortaya çıkmış ve dinin ilk yayıcısı Araplar olmuştur. Doğuda Hicretin 132. yılına kadar İslâmiyet'in geleceğini özellikle Araplar belirlemiş diğer halkların tarihî cereyanı üzerindeki nüfuz ve etkileri ancak bu tarihten sonra başlamıştır. Dolayısıyla İslâm tarihinin bu ilk devrindeki siyasî, idarî, askerî, adlî, malî, ilmî ve dinî bütün faaliyetlerin gelişme tarzlarını tespit edebilmek için İslâm öncesi Arap tarihinin de tetkiki bir zorunluluk olmuştur. Özellikle İslâmiyet'in yaptığı büyük inkılâbın mahiyetini ve büyüklüğünü tam anlayabilmek için İslâm öncesi Arap tarihinin tetkik edilmesine mutlaka ihtiyaç vardır. Çünkü bu tetkikler başlamadıkça İslâm devletine ait bir çok şeyin gerçek sebeplerini bulmak mümkün olamaz. Dolayısıyla bu eserde İslâm-Arap kabileleri tarihine yer verilmiş eski yazarların eserlerine ve oryantalistlerin eserlerine baş vurulmuştur. Eserin yeni devri yükseltmek bilgi ve kültür, medeniyet, hürriyet alanlarında diğer İslâm milletlerine de rehberlik etmesi sorumluluğu ile kaleme alındığı belirtilerek bu sorumluluğu taşıyacak olan geçlere teşvik sebebi olacağı ümit edilmiştir.⁽⁷⁷⁾ Eserde ; Arabistan'ın tabii durumu, İslâmiyet'in ortaya çıkacağı yerin coğrafi sınırları⁽⁷⁸⁾, Arabistan yarımadasında yaşayan kabileler ve medeniyetleri⁽⁷⁹⁾ incelenmiştir.

⁽⁷⁷⁾ M. Şemsettin (Günaltay), İslâm... a.g.e, s. 10-13.

⁽⁷⁸⁾ M. Şemsettin (Günaltay), İslâm... a.g.e, s. 16-30.

⁽⁷⁹⁾ M. Şemsettin (Günaltay), İslâm... a.g.e, s. 31-311.

5- Tarih-i Edyan⁽⁸⁰⁾

M. Şemsettin (Günaltay), Dinler Tarihi adlı kalemi alınan bu eserin önemini şu şekilde belirtmektedir; Tarih-i Edyan (Dinler Tarihi), insanlığın ruhî ve fikrî gelişme safhalarını, bu safhaların farklı bir şekilde hissedilerek görülmesini, tam anlamıyla ortaya koymak itibarıyla en fazla araştırılması gereken bir konudur. İnsanların en eski ve uzak zamanlardan en yakın devirlere kadar itikatlar ve ayin sahasında takip ettikleri yolların hakiki benzeri ancak dinler tarihi sayfalarında görülebilir. Bu yol değişik şekillerde hiçbir yerde kesintiye uğramamış devam edip gelmiştir.

İnsanlık hayranı olduğu Kâinatın aslının ne olduğuna sebep aramış, yaratıcıyı bilmek istemiş, çırpınmış, didinmiş her yere başvurmuş, her mabuda sokulmuştur. Zaman gelmiş medeniyet alanında büyük adımlar atılmış yeni bir hayata başlanmıştır. İhtirasların kabardığı ahlâksızların baş gösterdiği bir ortamda ümit ve teselli saçan kaynakları kurumuş, hayret veren bu kaynakları fışkırmış sosyal çarpıntı alabildiğine gelişmiştir. İnsanların vicdanını yatıştıracak, ruhunu tatmin etmeye sevk eden sebepler içerisinde en önemlisi ilim olmuştur. İnsanın bu alandaki araştırmaları neticesi bir parça aydınlık görür gibi olmuş o zaman dinî heyecanlar baş göstermiş bazen de bu muammanın durumundan dolayı acizlikle ümitsizliğe kapılmış, her şeyi inkâr iddiasına sapmıştır. Bilimi kesin bilerek, hayattan mümkün olduğu kadar çok istifade hevesine düşmüş sefahate atılmıştır. fakat, bilim kendini bırakmak isteyen insanın peşini bırakmamış onu yine huzursuz etmiş durmuştur. İşte yaratıldığından beri insanlığı hayret ve dehşete içinde bırakan devirleri düşündürmeye sevk eden muamma “nereden geliyor, nereye gidiyoruz?” sorusu dinî ve felsefî fikirlerin gelişmesi ile sonuçlanmıştır.

⁽⁸⁰⁾ Tarih-i Edyan, Kanaat Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul, 1922.

Dinler tarihi, insanlığın büyük muammalar karşısında nasıl didişmiş, nasıl çırpınmış, neler düşünmüş olduğunu gösterdiği gibi, bu düşüncelerin sonucu olan felsefe ve sosyoloji de medeniyet gelişmelerini de gösterir. İnsanlığın fikrî mücadele ve bir halden başka bir hale geçişlerini gösteren dinler tarihi safhalarında ilim ve felsefenin nasıl doğmuş olduğu, toplumların yeni şeyler bulanlara bağlı bulunduğu da görülebilir. Eski dinlerde yüksek kavramlar maddi sembollerle saklanmış, bir taraftan halkın ruhunu büyüleyecek şekil ve ayinler ortaya konulurken diğer taraftan da ilmî ve felsefî denilebilecek bir yol ile Kâinatı kaplayan yerden esrarın keşfine çalışmıştır. İşte bunun içindir ki dinler tarihine çok büyük bir kıymet verilmiş dinler tarihi felsefe ve medeniyet tarihi esas, sosyolojinin de kaynağı addedilmiş, bu yolda önemli kitaplar yazılmıştır.

İslâm ilminde meydana gelen siyasî, ilmî, dinî sosyal, düşüş yavaş yavaş artmış, her saha gibi ilmin bu önemli şubesi de ihmâl uğramıştır. Bu eser bu şubeyi yeniden açmak gibi bir amaca dönüktür.⁽⁸¹⁾

Eserde dinler ilmi, dinler tarihi, dinler felsefesi, dinler ilminin ortaya çıkışı gelişmesi ve tarihçesi⁽⁸²⁾, dinler ilminin İslâm ilminde durumu⁽⁸³⁾, dinin mahiyeti, dinlerin tasnifi (Hegel'in Fon Hartman'ın tasnifi, İslâm ulemasına göre dinlerin tasnifi)⁽⁸⁴⁾, insanlıkta din fikrinin menşei, insanlık için dinin gereği⁽⁸⁵⁾, dinî hayatın eski şekli (animizm, naturizm, fetişizm, totemizm)⁽⁸⁶⁾ Afrika'da ki vahşi kavimlerin dinî⁽⁸⁷⁾, Amerika eski halkı dinleri⁽⁸⁸⁾ Okyanus

(81) Tarih-i... a.g.e. s.3-6.

(82) Tarih-i... a.g.e. s. 7-14.

(83) Tarih-i... a.g.e. s. 15-18

(84) Tarih-i... a.g.e. s. 22-34.

(85) Tarih-i... a.g.e. s. 36-39.

(86) Tarih-i... a.g.e. s. 66-205.

(87) Tarih-i... a.g.e. s. 206-218.

(88) Tarih-i... a.g.e. s. 218-232.

halkı dinleri⁽⁸⁹⁾, Çin'de ki dinler, Konfüçyüs, hayatı ve mezhebi, Taoizm, Budizm,⁽⁹⁰⁾ Japonların dini, Japonların mukaddes kitapları⁽⁹¹⁾ vb konular incelenerek insanlığın en ilkel ve en eski zamanlarından en yakın devirlere kadar itikat ve inanç alanındaki gelişmeler üzerinde durulmuştur.

6- Felsefe-i Ülâ İspat-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri⁽⁹²⁾

M. Şemsettin (Günaltay)'ın, bu eser ile ortaya koymak istediği şunlardır; Maddî hayatın acı ve tatlısı arasında bunalan insanlar bile bazen vicdanlarında kopan bir soru karşısında bulunurlar, “nereden nereye gidiyoruz?”. İnsanlar yaratılmalarından buyana bu sorunun cevabı için didinip durmuşlardır. Ancak bazı kararsızlar her şeyi inkar ederek işi çözümllemek istemişler fakat, bu kez daha karanlık labirentlere düşmüşlerdir. İnkara yönelenler kendi kendilerini avutarak serap arkasından koşmaya mecbur olmuşlardır. İnanmaya karşı isyan edenler neticede hakiki Mabut yerine maddî bir Mabut koymuşlar, dogmatik kesilmişlerdir. Bu eser insanlığın ezelden beri işgal eden meselelerden önemlilerine temas ve insanların bu meselenin çözümü yolunda neler düşünmüş, hangi yollara yönelmiş ne gibi nazariyeler kurmuş oldukların tasfir etmiş, bu yollarda hangisinin daha sağlam daha makul olduğunu araştıracaktır.

Fen bilenler maskesi altında mukaddesatı yıpratmak isteyenler için Fen ile felsefenin (mabut-u tabiiyat) sınırları, metotları ve amaçlarının teyit edilmesi gerekir. Bu çalışmayla fen adına zehir saçanların, hakiki ilimlerinin mahiyeti anlaşılacağı gibi müspet bilimcilerle mabudu tabiiyatçılar arasında devam eden mücadelenin anlamsızlığı da ortaya çıkmış olacaktır. Karşılıklı ithamların sebebi tabiat ile mabud-u tabiatın sınırlarının karıştırılmış

⁽⁸⁹⁾ Tarih-i... a.g.e. s. 232-241.

⁽⁹⁰⁾ Tarih-i... a.g.e. s. 258-302.

⁽⁹¹⁾ Tarih-i... a.g.e. s. 306-308.

olmasından, metotlarının ayrılamamasından başka bir şey değildir. Her iki sahada takip edilecek metotlar belirlenirse fen ile felsefe, ilim ile din arasında hiçbir çekişme kalmaz. Hristiyanlıkta papaların din adına telkin ettikleri ile dinden uzaklaşmış Hristiyanlığın akaid ve usulü insanlığın hayalî esasları olduğu için insanlığın zekasının gelişmesi ve bilimlerin ilerlemesi neticesinde rağbet edilmekten düşmüş olması tabii olmakla birlikte, esası akıl üzerine kurulmuş olan İslâm dini ruhen, ahlâken mükemmelliğe teşvik etmiş ilme karşı hiçbir zaman hiçbir suretle karşı bir durum almamış, aksine her konuda akıl ve ilim tarafına yönelmeyi emretmiştir. Dolayısıyla İslâm'da, Batıda olduğu ilim ile din arasında hiçbir tezat yoktur.

Fen adına İslâm'a karşı, İslâmiyet adına ilme karşı mücadele çıkaranlar bu hareketleriyle cehaletlerini itiraf etmiş olurlar.

İslâm, ilmin en kuvvetli yardımcısıdır. Akıl ile nakil tezat teşkil ettiği zaman aklın gerektirdiğini ve naklin de ona göre anlam kazanması İslâm'ın üzerinde durduğu esaslardan biridir. Ancak İslâm'ın tezat olmadığı ilim hakiki müspet ilimdir. Aksi halde ilmi gözüken teoriler değildir⁽⁹³⁾. Bu eserin yazılış amaçlarından birisi de henüz ilim ve nazariyeyi fark edecek kadar yükselmiş olmayan gençleri aldatmak için ağlarını Fen ipleriyle ördükleri için zorunlu olarak bu gibi nazariyelerin incelenmesiyle mahiyetlerinin belirlenmesine yöneliktir. Eserin konusu ispat-i vacip ve ruh nazariyeleridir. Dolayısıyla felsefe, Mabud'el Tabiatın en yüksek bahsi demektir. Bu bahis ve nazariyelerin herkes tarafından anlaşılabilmesi için mümkün olduğu kadar açık ifade ile tetkik edilmiştir. Bu eser takip edilirken aynı zamanda insanlık fikrinin tarihî gelişimi ve olgunlaşması da takip edilmiş olacaktır. Eserde :

⁽⁹²⁾ Felsefe-i Ülâ, İsbat-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1339-1341(1923-1926).

⁽⁹³⁾ Felsefe-i Ülâ... a.g.e. s2-6.

marifet-i beşeriye, ilim ve felsefe arasındaki farklar ve münasebetler⁽⁹⁴⁾ materyalist hayat nazariyeleri ve bu nazariyelerin bozulması⁽⁹⁵⁾ Allah'ın varlığının delilleri⁽⁹⁶⁾ hayat ve ruh nazariyeleri⁽⁹⁷⁾, hayatı inşâ eden hayat nazariyeleri⁽⁹⁸⁾, beşeriyette ruh fikrinin oluşumu, ruh göçümü, hayatın cevherleri akidesi ve safhaları, ruh hakkında ilk felsefî yorumlar⁽⁹⁹⁾, İslâm felsefesinin ruh âlemi nazariyeleri⁽¹⁰⁰⁾, materyalist mezhep ve maddecilerin ruh hakkındaki düşünceleri, tenkidi⁽¹⁰¹⁾, paralelizm mezhebi, Bergson nazariyesi Panteistlerin nazariyesi⁽¹⁰²⁾, gibi konulara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir Felsefe-i Ülâ İspat-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri adlı bu eser M.Şemsettin (Günaltay)'in fikir ve düşüncelerinin yer aldığı, felsefi nazariyeleri değerlendirdiği bir eseridir.

7- İslâm'da Tarih ve Müverrihler⁽¹⁰³⁾

Bu eser, İslâm tarihi ile Türk tarihinin İslâmi döneme ait bölümler için giriş niteliğindedir. Batı dünyasında tarih araştırmalarının bilimsel metotları tespit edildikten sonra eski kaynaklar incelenmiştir. M. Şemsettin (Günaltay), Doğu milletleri ile ilgili tarihî araştırmalara girişen Oryantalistlerin takip ettikleri yolun bu olup bilimde zengin ve verimli sonuçlara tanık olduğumuz bu yolu takip etmeye çalışmak mecburiyetini dile getirir.

M. Şemsettin (Günaltay), bu eser ile ulaşılacak olan amacı şöyle açıklamaktadır; Bu eserde inceleme konusu yapılan kitaplara, ait oldukları

(94) Felsefe-i Ülâ... a.g.e. s. 9-21

(95) Felsefe-i Ülâ... a.g.e. s. 27-68, 162-176.

(96) Felsefe-i Ülâ... a.g.e. s. 69-119.

(97) Felsefe-i Ülâ... a.g.e. s. 120-129.

(98) Felsefe-i Ülâ... a.g.e. s. 130-161.

(99) Felsefe-i Ülâ... a.g.e. s. 177-283.

(100) Felsefe-i Ülâ... a.g.e. s. 303-463.

(101) Felsefe-i Ülâ... a.g.e. s. 463-469.

(102) Felsefe-i Ülâ... a.g.e. s. 470-499.

(103) İslâm'da Tarih ve Müverrihler, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1923-1926.

devirlere oranla en eski ve en değerli kabul edilen ve mevcut olan ana kitaplardır. Bu kitapların ilmî ve tarihî değerleri ile taşıdıkları vesika değeri yazarlarının içinde yaşadıkları hayat şartlarının bilinmesi ile de ilgili olduğundan bunların özel hayatları ile yaşadıkları dönemlerden bizi ilgilendireceği oranda söz edilmiştir. Konunun önemi dolayısıyla Batı dünyası bizden çok zaman önce bu eserleri incelemeye başlayıp bunların bir kısmını da aynen yayınlamışlardır. İslâm tarihçilerinin eserlerinde, topladıkları bilgilerin zenginliği açısından takdiri hak etmişlerdir. Bu eserler bu günün bilimsel anlayışına göre metodik tarih kitabı sayılamamalarına rağmen modern metotlar ile uygun olarak tarihî araştırmalarda bulunacaklar için kıymetli bir vesika hazinesi özelliği taşırlar.

Avrupalı eleştirmenlerin İslâm tarihçileri için kuru bir üslup ve eleştirisiz bir metot izlemiş oldukları şeklinde gördükleri kusur, bir başka açıdan büyük faydalar ihtiva etmektedir. Batılıların özellikle Arapça yazılmış olan tarihlerin dilini soğuk ve haşin bulmaları Doğunun dili ve ruhuyla özdeşleşememelerinin bir sonucudur. İslâm tarihçilerinin dilleri daha az heyecan verici, daha az liriktir, ancak buna karşılık bu üslupta bir incelik, açıklık, ve kesinlik vardır. Ayrıca Farsça ve Türkçe tarihler Batılı eleştirmenleri tatmin edecek bir derecededir.

İslâm tarihçilerinin eleştirel düşünceye yer vermemiş olmaları ile ilgili görüş genel olmakla beraber bazı tarihçilerin eserlerinde (İbn-i Miskeveyh ve İbni Haldun) gerçek bir eleştiri eğiliminin hakim olduğu dikkati çeker. Eğer bu yazarlar tam anlamıyla başarılı olamamışlar ise bunun sebebini yaşadıkları çağın politik ve toplumsal şartlarında, kamuoyundan tam bir destek görmemelerinde ve sağlıklı bir yargıya ulaşmak için gerekli bütün şartları ve vesikaları bulamamalarında aramak gerekir. Ancak İslâm tarihçilerinin genellikle eleştiriye çok az önem vermiş olduklarını da kabul etmek zorundayız. İslâm tarihçileri olaylarla ilgili rivayetleri birbirleriyle

karşılaştırarak, kritiğini yaparak onun sonucuna göre kesin hükümler çıkaran birer hakim rolü oynamışlardır. Onlara, duyduklarını inceleyip, araştırdıklarını toplayan, onu dejenere etmeksizin eserlerini aynen geçiren haber ve bilgi koleksiyoncusu gözüyle bakmak daha doğru olur. Amaçları doğrudan doğruya gerçeği keşfetmek olmayıp, gerçeğin keşfine çalışacaklar için gerekli bilgi ve rivayetleri toplamaktan ibarettir. Bu bilgi ve rivayetlerin karşılaştırma ve kritiğini, bir hüküm çıkarılmasını tamamıyla okuyucuya bırakmışlardır. O halde İslâm tarihçilerine birer eleştirmen gözüyle değil, rivayet ve bilgilerin sadık birer aktarıcısı gözüyle bakılmalıdır. Bu durum araştırmacılar için tarihçinin kişisel yargılarının etkisinden uzak, doğrudan rivayet ve bilgilerle karşılaştığı için gerçeğe ulaşmasını kolaylaştıracak bir etkidir. İslâm tarihçilerinin eserleri samimî ve şuurlu bir doğrulukla toplanıp aktarılmış bir vakayinâmedir. Bugün bilimsel metotlarla tarihî araştırmalarda bulunacakların arayacakları bu gibi eserlerdir. Kurân'ı Kerimde geçen nebîlerin ibret verici olaylarına ilişkin bir çok ayetlerin bulunması peygamberler tarihi hakkındaki araştırmaları doğurmuş, dinî bilimlerin gelişmesiyle Halifeler döneminin de bilinmesi ihtiyacı duyulmuştu. İlk halifelerin idarî, askerî, siyasî, ve ibadî hayatlarının da tetkik edilmesi gerektiğinden özellikle İslâmî dönemle, peygamberler tarihine ait tarihçilik başlamıştır. Kurân ve hadislerin tefsiri yolundaki gayretler Arap dili ile ilgili incelemeleri gerektirdiğinden doğrudan doğruya Arap tarihinin incelenmesi ve kayda geçirilmesi yolunda bir faaliyete başlanmıştı.

Arapların İslâm'dan önce diğer kavimler hakkındaki bildikleri çok az şey, İslâmî dönemde meydana gelen olağanüstü fetihler sonucu kendileri için, o zamana kadar bilinmeyen bir çok kavimlerle karşı karşıya getirmiş dolayısıyla tarihin alanı giderek genişlemiştir. Belirtilen sebeplerle önceleri siyer ve megâzî türünde başlayan tarih yazarlığına nakledilen bir hadisin güvenilirliği ve kıymeti hakkında bir görüşe varabilmek için rivayet edenlerin biyografisi

denilen tabakât faaliyeti eklenmiştir. Daha sonra tefsir, fıkıh, kelâm, dil... bilginlerinin biyografilerini toplayan eserler yazılmıştır.⁽¹⁰⁴⁾

İslâm tarihi ile İslâmî döneme ait Türk tarihi için kaynak olacak eserler oldukça fazla ve çeşitli olup, bu eserler konuları açısından; genel tarihler, özel tarihler, tabakât ve biyografilere ait kitaplar, mesleklerle ilgili kitaplar şeklinde kitaplar olup, ayrıca İslâmî dönemlerde ki dinler ve mezheplere politika ve yönetim işlerine, edebî ve toplumsal hayata ilişkin tarih araştırmalarına kaynak olacak bir çok kitaplardan söz edilebilir⁽¹⁰⁵⁾, eserde tarihî araştırmalar için kaynak olabilecek 74 esere yer verilmiştir.

8- Maziden Âtiye⁽¹⁰⁶⁾

M. Şemsettin (Günaltay), bu esrini kaleme alma gerekçelerini şu şekilde belirtmektedir; Dünyayı yıllarca yakan dünya savaşı felâketi şüphesiz insanlığa parlak yeni bir hayat açacaktır. Sadece entrika ve ihtirasların geniş bir gelişme sahası olan Avrupa değil, Dünyanın bütün insanlarını kanlar içinde bırakan zihniyet ve müesseselerin yıkılma belirtileri başladı. 1914 yılından itibaren farklı milletler kendilerini sindiren ağ iplerinin yine kendi kuvvetleriyle bağlanılmış olduğunu çok iyi anladılar.

Müslümanların ve özellikle bugüne kadar İslâmiyet'i müdafaa etme görevini tam anlamıyla yerine getirmiş olan Türklerin durumu ve geleceği şüphesiz on üç asırdan beri olduğu gibi bundan sonra da İslâmın ve Müslümanların geleceği yine Türklerin geleceğine bağlı olmaya devam edecektir.

(104) İslâm'da Tarih... a.g.e. s. 2-12.

(105) İslâm'da Tarih... a.g.e. s. 12-18

(106) Maziden Âtiye, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1339 (1923)

İslâm Dünyası Türklerin bu yüce ve ilahî olan hizmetin düne oranla daha iyi anlamış yeni Türkiye'yi İslâm dünyasının başkanı olarak tanımıştır. Bundan dolayı kendimizi tanımak, yükselme yollarını aramak, Sakarya zaferinin sağladığı parlak geleceğe dönüşmek yalnız hayatî ve millî bir görev değil, aynı zamanda dinî bir vecibedir. Çünkü Dünyanın yeni hayatında yeni Türkiye'nin rolü oldukça önemlidir. Yeni nesilleri, bu büyük rolleri tam anlamıyla yerine getirebilecek şekilde donatmamız gerekmektedir. Dünyada başlayan yeni cereyan hangi şekli alırsa alsın iman etmeli ve unutmamalıyız ki Hristiyan âlemini yine, Müslümanlar Pier Lermî (Fransız vaiz) ruhundan ayrılmış görmeyecekler. Asrın bugüne kadar sürekli geliştirdiği bu ruh ve zihniyetin yine menfaat hırsı üzerine kurulu birkaç parlak, cazip düsturlarla söneceğine inanmak ahmakça bir safdillik olur. Avrupa'nın insanlık prensiplerinin uygulama alanını Hristiyan âlimlerin hazır etmekte olduğuna, şimdiye kadar çok korkunç örneklerle şahit olduk.

M. Şemsettin (Günaltay), kaleme aldığı bu eseriyle gençlikte, millî tarihi, millî ruhu, millî seciyeleri araştırma ve arama, yeni hayatta yükselmek için gereken ilkeleri belirleme gayelerine doğru bir şevk uyandırmak amacını taşımıştır. M. Şemsettin (Günaltay)'in, fikir ve düşüncelerinin yer aldığı bir başka eseri olan Maziden Âtiye adlı bu eserde başlıca ele alınan konular şunlardır; Bir millet geleceğini ancak kendi belirler⁽¹⁰⁷⁾ millî hakimiyet şahsî saltanat⁽¹⁰⁸⁾, Türk'ün zaferi Millî ruhun harikasıdır⁽¹⁰⁹⁾, Türk'ler tarihin tanıdığı en eski milletlerden biridir⁽¹¹⁰⁾, Türk tarihi sosyal tipini ilk çevresi yaratmıştır⁽¹¹¹⁾, Türk'lerin gelecekteki tarihî yollarını tabiat hazırlamıştır⁽¹¹²⁾, Türk, tarihin millet olarak tanıdığı en esaslı milletlerden biridir⁽¹¹³⁾, Türkler,

(107) Maziden... a.g.e. s. 9-16.

(108) Maziden... a.g.e. s. 17-26.

(109) Maziden... a.g.e. s. 27-29.

(110) Maziden... a.g.e. s. 30-45.

(111) Maziden... a.g.e. s. 53-54

(112) Maziden... a.g.e. s. 55-63

(113) Maziden... a.g.e. s. 64-81.

tarixin tabiat safhasına girdikleri zamandan bugüne kadar⁽¹¹⁴⁾, Türkler ve İslâmiyet⁽¹¹⁵⁾, Oğuz Türkleri İslâm dünyasını ne halde bulmuşlardı⁽¹¹⁶⁾ Türk'lerin İslâmiyet uğrunda fedakârlıkları⁽¹¹⁷⁾, Hıristiyan dünyası karşısında Türkler⁽¹¹⁸⁾ Millî seciyeler⁽¹¹⁹⁾, Türk'lerde hükümetçilik ve askerlik seciyesi⁽¹²⁰⁾ Millî töre ve yasalar¹²¹ Maziden âtiye geçerken¹²², geleceği kurmak ve yükseltmek için¹²³, Kurtuluş yolu¹²⁴, Muhafazakarlık-Cezrlilik (Radikallik)¹²⁵, Yeni Türkiye yeni bir eğitim yöntemi takip etmelidir⁽¹²⁶⁾, Millî hakimiyet devrinde Bab-ı Âlî memurluğunun ruhu değişmelidir⁽¹²⁷⁾, Yeni Türkiye'nin hedefleri¹²⁸, Eğitimin genelleşmesi ve birleştirilmesi meselesi⁽¹²⁹⁾ ile ilgili tahlil ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

8- Müntehab Kıraat⁽¹³⁰⁾

Muallim Naci "Allah", Mehmet Akif "Tevhid", "safahat-ı hayattan", "Fatih Camii", "Seyfi Baba", "Elaksar'da", Namık Kemal "İslâm Ahlakı", "İslâmi birlik", "İstiklâl", "Grubu Afitab", Faik Ali, "Mihrac", Mehmed Seyyid "Hz. Ömer'in adaleti icraatına dair", Ali Ekrem "Münacaat", Endülüste bir Arap seyyahı", "Feryat", Mehmet Halim, "ölüm nedir?", İsmail Safa, "Zavallı ihtiyar", "Tehlil" (Kelime-i Tevhid)", Mirza Sadık, "Figannâme", Tevfik Fikret "Kamisi Yusuf"

(114) Maziden... a.g.e. s. 82-115.

(115) Maziden... a.g.e. s. 116-125.

(116) Maziden... a.g.e. s. 126-152.

(117) Maziden... a.g.e. s. 155-184.

(118) Maziden... a.g.e. s. 186-231.

(119) Maziden... a.g.e. s. 233-240.

(120) Maziden... a.g.e. s. 241-257.

(121) Maziden... a.g.e. s. 258-269.

(122) Maziden... a.g.e. s. 270-276.

(123) Maziden... a.g.e. s. 276-279.

(124) Maziden... a.g.e. s. 279.

(125) Maziden... a.g.e. s. 285-290.

(126) Maziden... a.g.e. s. 291-298.

(127) Maziden... a.g.e. s. 299-302.

(128) Maziden... a.g.e. s. 303-304.

(129) Maziden... a.g.e. s. 309-316.

(Yusuf'un gömleği), "Hüsnün Gazabı" Mehmed Seyyid "Hz. Ali'nin bir ihtiyarla kader hakkında muhavvesi (karşılıklı olarak), Naim Hazım "Karatay medresesinde", Hüseyin Siret, "Gelibolu Hamzabey sahili ve oradaki ayazma için", Abdulhak Hamid "Ziraat ticareti", İbrahim Alaaddin "iyilik doğruluk", M. Ekrem "Olanlar Feyziyab intibah-ı Asâr kudretten Alırlar hisse-yi ibret temaşa-ı tabiattan", Elmalı Hamdi "Hamd ve minnet sanadır Ya rab" ve Sami Paşazâde Sami'nin "Pederimin mezarından" gibi şiir, karşılıklı konuşma, münacaata yer verilen ve Sebilürreşad da yayınlanan Hz. Muhammed'in veladet-i humayunlarının da bulunduğu eserde ; M. Şemsettin (Günaltay)'in'de yazıları mevcut olup herhangi bir sıra takip etmeksizin eserde yer almaktadır.

M. Şemsettin'in bu eserdeki yazılarında; ilk Müslümanların dini sağlamlıkları, her türlü insanî duyguları, mefkurelerine feda ederek imanlarının zaferi için baba evladına, kardeş kardeşine , evlat babasına kılıç çekmekten çekinmedikleri belirtilmekte İslâm'ın bedevî Arapların ruhunda oluşturduğu İnkılabın ne kadar büyük olduğu üzerinde durulmaktadır.⁽¹³¹⁾ M.Şemsettin (Günaltay), ayrıca insanlık için dinin gerekliliği⁽¹³²⁾ imanın ahlâk için kıymetli bir dayanak olduğu⁽¹³³⁾, dinsizlik karşısında insan toplulukları⁽¹³⁴⁾, İslâm'da birinci esasın aklî bakış olduğu⁽¹³⁵⁾, İslâm'ın çalışmayı emrettiği⁽¹³⁶⁾ gibi konularda değerlendirme ve bilgilere yer vermiştir. Bu eserinde de M.Şemsettin (Günaltay)'in, fikir ve düşüncelerini görmek mümkündür.

(130) Muntahab Kıraat, Efka-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1339-1341 (1923-1925) ; Eser Darülhilafelerde son safhada okunan kitap niteliğinde olup, çeşitli medreselerde öğretimi kabul edilmiştir.

(131) Muntahab...a.g.e s. 37-41

(132) Muntahab...a.g.e s. 45

(133) Muntahab...a.g.e s. 46-56.

(134) Muntahab...a.g.e s. 57-60.

(135) Muntahab...a.g.e s. 62-66.

(136) Muntahab...a.g.e s. 99-107.

10- İslâm Dini Tarihi ⁽¹³⁷⁾

M. Şemsettin (Günaltay), İslam Dini Tarihinin yazılmasında çekinmeye ait bir kayıtlın olmaması gerektiğini belirtip yöneltlen iftiraların esassız olduğunu şu şekilde belirtmektedir; Bireyin tarihini, o dinin hangi asırda, nasıl bir çevre ve şartlarda ortaya çıktığını, ne yolda değiştiğini, çevrelerde takip eden devirlerde niçin değişikliğe uğradığını, diğer din ve ananelerden kalıntı veya ananevî telkinlerden ne derece etki olduğunu ilmî hüviyetle tetkik ederek takip etmek mümkündür. Burada ki ise, ilmî takip gerçekleşmiş bir kayıt değil çekinmeye ait bir kayıttır. Çünkü dinin, ilmî ve karşılaştırmalı tarihlerinden başka yerde ananevî tarihleri vardır. İslâmiyet hiçbir tenkitten yılmaz. Aklî muhakemelerden hiçbir suretle çekinmez çünkü temeli hakikat üzerine kurulmuştur. Bunun içindir ki İslâm'ın tarafsız tenkitçilerinin değerlendirmeleri gibi kindar düşmanlarının iftira ve bozmalarını tereddütsüz anlatıp tenkit edeceğiz. Bu tetkik neticesinde ileri sürülen iftiraların ne kadar esassız ve çürük oldukları sabit olacak. Karşı gelmelerinin kin kokan solukları ilahî nurun söndürülemeyeceği hakikati bütün açıklığıyla kendisini gösterecektir. ⁽¹³⁸⁾

Bu eserde İslâm'ın ortaya çıktığı asırda Doğunun durumu⁽¹³⁹⁾, İslâm'ın ortaya çıktığı bölgenin tabiatı⁽¹⁴⁰⁾, gibi konular ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

(137) İslâm Dini Tarihi, Darülfünun Matbaası, İstanbul, 1924. (İslâm Dini Tarihinin II. Cildi 1341 tarihinde basılmış olup, Araplarda hurafe ve kehanet, cahiliye devri Araplarında falcılık, cahiliyette kadın ve nikah, cahiliyette sosyal teşkilât, cahiliyette sosyal sınıflar gibi konular yer almaktadır.)

(138) İslâm Dini... a.g.e. s. 3-4.

(139) İslâm Dini... a.g.e. s. 16-27.

(140) İslâm Dini... a.g.e. s. 27-220.

11- Mufasssal Türk Tarihi⁽¹⁴¹⁾

M. Şemsettin (Günaltay), bu eserin kapsamı ile ilgili ve hazırlanırken karşılaşılan güçlüğü şu şekilde değerlendirmektedir; Bir milleti ilmî şekilde tetkik etmek o milletin geçmişinde ve halâ hazırda nasıl olduğunu araştırmaya bağlı bulunduğu gibi ortaya konulacak neticelerin de olaya uygun olmaları için araştırma esnasında duygusallıktan uzak tutulması gerekir.

Çeşitli zamanlarda dünyanın üç büyük kıtasında çeşitli adlar altında bir çok hükümetler kuran ve insanlığın geleceği üzerinde büyük etkiler bırakmış bir milletin tarihini yazmak ne kadar zor bir iş olduğu ortadadır. Bir de konu esaslı ve kapsamlı bir araştırmaya zemin olmamış ise bu zorluk bir kat daha artar. Yazar deneme mahiyetinde olmak üzere arz edilen bu eseri ile, zorluk ve yoksulluk içinde olunmasına rağmen Millî tarihimizi büsbütün ihmâl etmenin de doğru olmayacağını düşünmüş, bu boşluğu doldurmak görevini üstlenmiş ve bu konuda görevin birinci derecede Türklere ait olduğu şuurunu göstermiştir.

Türk Milleti çeşitli asırlarda, çeşitli coğrafyalarda Koyunlular, Tugyular, Uygurlar, Karluklar, Tarduşlar, Türkeşler, Hazarlar, Kıpçaklar, Türkmenler gibi siyasî veya etimolojik isimlerle tarih sahnesine çıkmış devam eden bir övünç yaşatmışlardır. Türklerin tarihini unutarak Millî tarihimize Hicrete kadar bir tarih verme, Kayıoğulları gibi aynı bir kavim arasından, Türk kitlesinden olan çeşitli boyları farklı gösterme, aynı bir kavim arasında çeşitli boylar içinde derin bir boşluk açmış millet fikrinin gelişmesine kuvvetli bir engel oluşmuştur. Bu garip zihniyet hiç şüphe yok ki milliyete gerektiği oranda önem vermemekten, daha doğrusu Millî tarihi bir bütün olarak tanımamaktan

⁽¹⁴¹⁾ Mufasssal Türk Tarihi ; I. Kitap Evkaf Matbaası, 1340-1338, (1924-1921), İstanbul; II. Kitap İstanbul Matbaası, 1339-(1923), İstanbul; III. Kitap İstanbul Matbaası, 1393 (1923), İstanbul; IV

dolayıdır. Millî tarihin ihmâli Türklerden bazı boyların Moğol anlamında Tatar ismini almaları bazı boyların da mezhep taassubu ile kendilerini İranlı saymalarına yol açmıştır. Rusların, İran'ın ortaya attığı siyasî amaçlara yönelik telkinleri neticesi olduğu gibi bizim aramızda uyanan son fikir de Millî tarih ile ilgili, bilgisizliğin bir neticesidir.

Üzülerek itiraf edilmeli ki Millî tarihimiz hakkında batılılar çok fazla çalışmışlar hayret verici mesaide bulunmuşlardır. Milletimizin aydın grupları arasında (Türk) kelimesi aşağılayıcı bir anlamda kullanıldığı tarihlerde Batıda büyük isminin yüceliği ve kapsamı bütün önemiyle takdir ediliyor, Türk tarihini aydınlatmak için Çin, Yunan, İran, Bizans, Ermeni, Gürcü, Arap... kaynakları birer birer gözden geçiriliyor Orta Asya'ya ilmî heyetler gönderiliyordu.

Geniş ve kapsamlı bir mahiyet olan Türk kaviminin antropolojisi en fazla merkezî Asya ile ilgili olduğu gibi Hazar denizinden Japon denizlerine kadar uzanan Kuzey Asya için de büyük bir öneme sahiptir. Bu karanlığın sebepleri, henüz tetkikin yeterli derecede gerçekleştirilmemiş olması ve tetkiklere girişenlerin araştırma safhalarını tarihî eser ile lisanların karşılaştırılmasına yer vermemeleridir.

Türk antropolojisini belirlemek için fizikî karakterin karıştığı kanlarla olan münasebeti de dikkate almak zorunluluğu vardır. Yalnız tarihî bir kaynağa dayanarak Türk tarihî yazmış olanlar Moğolları, Türklerden bir kısım olarak göstermek gibi bir hataya, Avrupa'yı istilâ eden Hunlar'ın özellikle Türklerden ibaret oldukları yolunda bir iddiada bulunmuşlardır.

Batı da yeni bir yöntem olarak ortaya çıkan Filoloji ilmi yeni araştırma konuları hazırlamıştır. Filoloji bir taraftan tarihin karıştırmış olduğu bu iki milleti ayırmakla beraber diğer taraftan lisanların terkibi ile konuşan kavimleri büyük bir grup içine toplamış bu kavimler arasında çok sıkı bir ilişki bulunduğunu ileri sürmüştür hepsine birden “Akvamı Turaniye” daha sonraları da “Ural-Altay” kavimleri adını vermiştir.

Araştırma ve karşılaştırmalar yalnız Türk ve Tatar adlarıyla bilinen kavimlerin gerek tarih, gerek antropoloji ve filoloji açısından aynı bir milletin iki şubesi olduklarını ve bunların menşelerini Altaylarda aramak gerektiği gerçeğini itiraz kabul etmez bir şekilde ortaya koymuştur.

Son zamanlarda kabul edilen nazariyeye göre herhangi bir lisan birliği, geçmişe ait siyasî ve sosyal bir birlik neticesidir. Zamanıyla Asya'nın merkezinde toplu bir siyasî bir kitle halinde yaşayan Türkler, ayrılmaya yol açan olayların etkisiyle ayrılmış, ayrı ayrı bölgelere dağılmış bir alanda sosyal, tabîî, çeşitli tesirlerin etkisinde kalmış neticede lehçeleri farklı bir çok şubeler ortaya çıkmıştır.

(Hiyug-hu)larla (Tung-hu) ların (Türklerle) (Tatar)ların en eski cetleri olduğunu Çin vakayinâmelerinin bu iki kavim hakkında verdikleri bilgilerin Millî menkıbenin Türk ve Tatarların menşelerine dair olan destanına çok fazla uygunluk göstermesiyle sabittir. Türklerin menşesine dair Çin vesikalarına ait bilgilerde yer alan Millî menkıbenin karşılaştırılması bizde Hiyung-nu'ların Millî menkıbesi, Oğuzlar idaresinde gösterilen Türk birliği olduğu kanaatini meydana getirmiştir.

(Hiyung-nu) şeklini sonradan alan bu isim Çin'in en eski tarihlerinde Hium-yu şeklinde kaydedilmiştir. Bu son şeklin Türkçe (Koyunlu) kelimesinden değiştirilmiş olduğu çok açıktır. Tung-hu isminin de Doğulu diye tercüme edilmiş olmasına nazaran bunun da (Doğulu) kelimesinden değiştirilmiş olduğu anlaşıyor. Millî menkıbede Tatar birliği, Oğuz birliğinin doğusunda gösteriliyor. Bu da tamamıyla Çin tarihçilerinin belirlediği mutabık olan bir durumdur.

Bu eserin yazılışında İslâm devrine kadar Batı lisanlarına tecrübe edilen Çin ve vakayinâmelerine müracaat edilmiş verilen bilgilerin bir kısmı özellikle bu vakayinâmelerden alınmıştır.

Moğolistan ve Türkistan'da gerçekleştirilen keşifler ile Millî tarihimizin bir çok yönleri aydınlatılabilmiş Çinli tarihçilerin tamamıyla değiştirdikleri isim ve unvanlardan bazılarının da asılları anlaşılmıştır.

Bir milletin tarihini yazmak o milletin ne yolda oluştuğunu nasıl büyüdüğünü, olgunlaşma yolunda ne gibi safhalar geçirdiğini göstermek demek olduğundan hareketle toplum olaylarından ziyade sosyal değişiklikleri tespit ederek onlardan bir takım sonuçlar çıkarmaya çalışmak gerekir.

Tarihî olayların kayıt ve tespitinde mevcut vesikalara dayanarak vesikaları ve kayıtları harice çıkarmak zorunluluğu vardır. Dolayısıyla bu eser yalnız bir vakayinâme mahiyetine sahip değildir. Kitapta Türklerin sosyal, medenî, siyasî, askerî müesseselerinin de vesikaların müsait olduğu derecede aydınlatılmasına gayret edilmiştir. Siyasî ve sosyal İnkılâpları belirli sınırlar çerçevesinde gösterebilmek için dünya ölçüsünde bir mahiyet almış olan Türk tarihinin başlıca üç büyük çağda araştırılması uygun görülmüştür.

Millî tarihimiz bir değil yüzlerce yazarların, araştırmacıların uzun süren mesailerine muhtaç bir konudur. Eserin özellikle gençlerde Millî tarihi tetkik ve araştırma, bir şevk uyandırma gibi bir gaye gözetilerek hazırlandığı belirtilmektedir. Türk tarihinin genel bir tarihini ihtiva eden eserlerimizin ülkemizde ilk defa neşredilen bir deneme olduğu göz önüne alınırsa mevcut eksiklikleri anlayışla karşılanabilecek ancak daha sonraki geniş araştırma neticelerine öncü olması açısından önem taşıyacaktır⁽¹⁴²⁾.

Birinci ciltte; Türk tarihinin çağlara taksimi hükümetlerin yıkılmasına göre değil, insanlığın sosyal gelişiminde büyük İnkılâplara yol açan olaylara bakılarak taksim edilmesi doğru bir usuldür. Eserde; Türk tarihinin kaynakları⁽¹⁴³⁾, dünyanın çevresi, yukarı Asya'nın eski halkları⁽¹⁴⁴⁾, Turan ve aslî Turaniler⁽¹⁴⁵⁾, Elâmlar ve Sumirler, Ural-Altay milletleri, Ural-Altay Milletlerinin göçleri ve istila yolları⁽¹⁴⁶⁾, Moğollar ve Tunguzlar⁽¹⁴⁷⁾ ile Türk tarihinin tetkiki gereken diğer bazı konular I. Ciltte giriş adı altında belirtilmiş olup, diğer ciltler doğrudan doğruya Türk tarihine ayrılmıştır.

İkinci ve üçüncü ciltte; Millî destan⁽¹⁴⁸⁾ Türklerin Menşei (Koyunlar-Doğulular), Koyunlu devleti, Koyunlu devletinin yıkılışı, Koyunlu Devletinde dahilî ihtilâller⁽¹⁴⁹⁾, Orta Asya'nın Çinliler tarafından istilâsı (Koyunlu Devletinin dağılması), Koyunlu Devletinin parçalanması, ve sona ermesi⁽¹⁵⁰⁾, Kuzey Koyunlular Devleti ve akıbeti⁽¹⁵¹⁾, Güney Koyunlular Devleti ve

(142) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 3-18.

(143) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 27-32.

(144) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 33-55.

(145) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 50-96.

(146) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 56-96.

(147) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 131-150.

(148) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 3-8.

(149) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 9-149.

(150) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 150-168.

(151) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 169-179.

akıbeti⁽¹⁵²⁾ ele alınan konulardır. Üçüncü ciltte : Uluhan Hanlığı⁽¹⁵³⁾, Çau Hanlığı⁽¹⁵⁴⁾, Hiya Hanlığı⁽¹⁵⁵⁾ Kuzey Leang Hanlığı⁽¹⁵⁶⁾, Doğulular, Batı Koyunluları, Avrupa'da Koyunlular, Orta Asya ve Avrupa'da Doğulular (Cücenler-Avarlar)⁽¹⁵⁷⁾ Maveraünnehir ve Kuzey Hindistan'da Koyunlular (Akkoyunlular veya Heftalitler)⁽¹⁵⁸⁾

Dördüncü ciltte; Göktürk Hakanlığı⁽¹⁵⁹⁾ Tukyü Hakanlığının azamet devri, iç mücadeleler ve Tukyü Hakanlığının parçalanması, Tukyü Hakanlığının yeniden yükselişi, Göktürk Hakanlığının tekrar yıkılışı, Doğu Göktürk Hakanlığında fetret devresi⁽¹⁶⁰⁾, Doğu Göktürk Hakanlığının fetreti devrinde Tölesler, Seyritarduşlar, Dokuzoğuzlar, Öte Asya'da Çinliler⁽¹⁶¹⁾, Doğu Göktürk (Tukyü) Hakanlığının ikinci devresi, (Orhun veya Karakurum Türkleri), (Doğu Göktürk Hakanlığının Kuruluşu), iç karışıklıklar ve Hakanlığın yıkılışı⁽¹⁶²⁾.

Beşinci ciltte; Kitabelerde hayret verici zaferleri terennüm edenler Orhun Türkleri ki Doğu Tukyular adı atında belirtilmişti. Asıl Türk milletinin bir kısmını oluşturuyorlardı. Bu asırda Türklerin ikinci bir önemli kısmı da Batı taraflarında ikamet ediyorlardı. Çin tarihçileri öncekilere Doğu Tukyular adını verdikleri gibi ikincilere de batı Tukyular ismiyle yer vermişlerdir.

(152) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 180-195.

(153) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 5-33.

(154) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 34-57.

(155) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 58-70.

(156) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 71-79.

(157) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 94-192.

(158) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 193-207.

(159) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 3-12

(160) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 13-181.

(161) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 182-185.

Her ne kadar Batı Tukyular; Orhun Türkleri gibi Millî tarihi aydınlatmaya yarayan kitabeler bırakmamışlarsa da Orta Asya'nın batısında sakin olan bu kavmin tarihi Çin, Bizans, Arap, Ermeni, Gürcü ve Acem tarihçilerin eserlerinden çıkarmak mümkündür. Batı Tukyular tarihini birbirine eşit iki devreye ayırmak gerekir. Miladî VI. Asır ortasından VII. Asır ortasına kadar uzanan birinci devre Batı Türkleri İstiklâllerini muhafaza etmişlerdir. VII. Asır ortasından VIII. Asır ortasına kadar uzayan ikinci devre ise Çinlilerin, Tibetlilerin, Arapların ve Türk ırkından diğer büyük kabilelerin nüfuzları altına düşmüşlerdir. I. Devrede bütün kabileleri hakimiyeti altında tutabilecek kararlı ve nüfuzlu başbuğlar gelmiştir. Halbuki ikinci devrede bu vasıflara sahip hükümdarlar ortaya çıkmamış bu durumun sonucu olarak Türkler, yabancı boyunduruğu altına düşmüşlerdir. Bundan dolayı siyasî teşkilât gereği olarak I. Devrede bile Millî birilik ara sıra sarsıntıya uğramış, o bir sürü ulusları birleştiren bağlar birkaç defa gevşemiş bazen de kopmuştur. Hatta denilebilir ki Batı Tukyular, hakimiyeti altındaki ülkelerde hiçbir zaman kuvvetli bir merkeziyet tesis edememişlerdir. Çünkü Batı Türk birliğine dahil olan kabileler; Teşkilâtı gereği olarak bir merkeze değil hanların şahıslarına bağlı olduklarından, hanlar ortadan kalkar kalkmaz merkezden ayrılmak hevesine düşüyorlardı. Gruplardan her biri bir çeşit muhtariyete sahip bulunuyorlardı. Toplulukları ise tek bir kraliyet değil belki ayrı gruplardan oluşan federasyonu oluşturuyorlardı. Federasyonun başında bulunan han hakim ve nüfuzu düşük aciz bir kişi olur veya maiyetindeki başkanlardan kendisine rakipler çıkarsa uluslar arasındaki eski rekabet derhal uyanıyordu. Bu sebeptendir ki Batı Türklerinin kuvvetli bir hükümet kuramadıkları görülür. Diğer bir sebep de zaptettikleri ülkenin İstiklâllerine son vermemiş olmalarıdır. Bundan dolayı Batı hanları istilâ ettikleri ülke başkanlarını yerlerinde bırakıyor merkez, görünüşte bir bağlılık teminini yeterli görüyorlardı. Çinlilerin miladî 258-259 tarihlerinde Batı Tukyulara iki darbe indirerek hanların nüfuz ve kuvvetlerini kırdıkları zaman Sogd ve Tuharistan bölgeleri durumdan yararlanarak Batı Hanlığından ayrılmış ve bir daha birleşememişlerdir.

(162) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 211-306.

Tukyu Hanlığın da kuvveti, devamlı bir hükümet tesis edememiş olmasının sebeplerinden bir diğeri de Saltanat veraseti hakkında değişmez ve ananevî bir kanun bulunması durumudur. Bundan dolayı, Tukyularda hanlık daima babadan oğula intikal etmiyordu. İktidar makamında bulunan han öldüğü zaman oğullarından ve kardeşlerinden her biri kendisinde hanlığa yükselmek için bir veraset hakkı görüyor, neticede hanzâdeler arasında iğrenç bir mücadele baş gösteriyordu. Halbuki bu suretle ortaya çıkan savaşlar millet için parçalanmayla neticeleniyor, Hanlığın kudret ve gücünü sarsıyor, dış düşmanların ihtiraslarını uyandırıyor.

Türkler mücadelecî ve cesur bir başbuğ idaresi altında karşı koyulamaz bir kuvvet oluyor önlerine gelen her engeli deviriyor, karşılarına çıkan her hükümeti baş eğmeye mecbur ediyorlardı. Ancak başbuğ muharebe meydanlarına atılmakta tereddüt gösterir ve akınlara durursa derhal iç kargaşalıklar ortaya çıkıyordu. Herhalde Türklerin başında azimkâr başbuğları bulunmadığı takdirde hükümetlerinin güç ve birliğini muhafaza kudretini gösteremiyorlardı.

Batı Türklerinin devamlı ve kuvvetli bir hükümet kuramamaları, siyaset sahnesinde daima önemli bir kuvvet oluşturmalarına engel olduğu gibi Edebiyat, Sanayii, ve diğer alanlarda da ilerlemelerine engel olmuştu. Çünkü Batı Türkleri, Çin ve İran gibi iki eski medeniyet arasında bulunuyorlardı. Eğer Batı Türkleri siyasî teşkilâtları gerekleri olarak hayatlarını devamlı surette savaş ile geçirmiş olmasalardı kendilerinde çok bol olduğu anlaşılan madenleri işleme istidadı tamamıyla gelişebilecek, belki de tarihlerini aydınlatmaya yarayan çok eserler ve kitabeler elimize geçecekti. Batı Türkleri Asya tarihinde hiçbir suretle ihmâl edilemeyecek roller ifa etmiş, kazandıkları zaferlerle komşu milletlerin tarihlerine kavuşmuşlardır.

Batı Göktürk Hanları Doğu da Altaylardan, Batı da Volkana nehrine Kuzeyde, Tarbagataydan, Güneyde İndus nehrine kadar uzanan geniş alandaki kabileleri idareleri altında toplayarak bir asırdan fazla o geniş bölgelerde huzur temin etmişler önceleri anarşi içinde bulunan bu kıtaları Bizans, İran, Çin ve Hind arasında ticaret güzergahı yapmayı başarmışlardır. Eski tarihin bu dört merkez medeniyeti, Türklerin aracılığı ile birbirleriyle münasebetlere girişmiş oldukları gibi yine onların aracılığı ile Asya ve Avrupa medeniyetleri bir diğeri ile temasta bulunmuşlardır. Ayrıca Batı Türkleri Asya'da fikirlerin de yayılmasına aracılık etmişlerdir. Asya'daki çeşitli dinlerle felsefi mesleklerin yayılma tarzları tetkik edildiği zaman fikirlerinin de batıdan doğuya giden kervan yollarını takip etmek suretiyle yapılmış oldukları görülür.

Çeşitli mezhepleri yaymaya çalışan insanların Türk Hanlarının yardım ve himayeleri sayesinde o zamanlarda Asya'nın bir ucundan diğer bir ucuna kadar güvenle gidip gelebilmişlerdir.

Batı Türklerinin dış siyasetlerine gelince bunlar Eftalitleri ezmek için önce İranîlerle ittifak etmiş bu sayede sınırlarını Ceyhun nehri boylarına kadar genişletmeyi başarmışlardı. Fakat bir müddet sonra İran şahlarının bu ittifaka dayanarak kendi lehlerine entrikalar çevirdiklerini anlamış, o tarihten sonra da İranîlerin müthiş bir düşmanı olmuşlardır. Bu uyanma sevgiyedir ki Türk Hanları, Bizans İmparatorluğu ile İranlılar arasındaki eski nefreti körüklemeye başlamış, İran aleyhinde olmak üzere İstanbul İmparatorları ile ittifak anlaşmasına girmişlerdir.

Batı Türkleri, Sasanîlerle Bizanslılar arasında ortaya çıkan devamlı mücadeleden istifade ile Ceyhun ile İndus nehirleri arasındaki illeri istila etmişlerdir. Bu suretle Batıdan tazyik gören İran, kuvvetten düşmüş neticede

İslâmiyet kesin bir darbe ile bu büyük imparatorluğu yıkarak Asya'da sûratle yayılabilmiştir. Ancak İran'ın yıkılmasından sonra Batı Türkleri de kuvvetliliklerini kaybetmeye başlamışlardır. Miladî 658-659 seneleri arasında Çinlilerin elde ettikleri kesin zaferleri Göktürklerin nüfuz ve kudretlerini bir daha geri gelmemek üzere yıkmıştır. Bundan sonradır ki Araplar, büyük bir mukavemet görmeksizin kolaylıkla Doğuya doğru ilerleyebilmişlerdir. Çinliler Batı Hanlığı devrinden sonra bunlara ait olan ülkeleri nüfuzları altında tutmaya çalışmışlarsa da bu ülkelerin Çin başkentine olan uzaklığı ve özellikle o devirde fazla kuvvet kazanan Tibet hükümetinin müdahâlesi neticesi olarak bunu başaramamışlardır. Bu durumdan istifade eden Araplar ise halifelerin hakimiyetini Seyhun boylarına kadar genişleterek Batı Tukyular Hanlığının varisi olmuşlardır. Bundan dolayı İslâmların Maveraünnehir ve Toharistanda tamamıyla hakimiyeti tesis edebilmeleri için bir asırlık bir süreye ihtiyaç olmuştur. Bu süre zarfında Batı Türkleri Araplara karşı Çinin yardımını istemişler fakat temin edememişlerdir.

İslâmiyet, Batı Türkleri arasında bütün kuvvetiyle yayılmıştır. Batı Tukyular tarihi, Türk tarihinin ancak bir bahsi olduğu gibi dünya tarihinde de özel bir yeri vardır. Bundan dolayı Batı Tukyular tarihi Bizans İmparatorlarının Doğu hükümdarlıklarını muhafaza için sarf ettikleri mesaiyi aydınlattığı gibi İranla Turan arasındaki mücadelelerin de son safhasını oluşturmakta, Arapların doğuya doğru sûratle ilerlemelerinin sebeplerini ve Çin siyâsîlerinin hilekârlıklarını göstermektedir⁽¹⁶³⁾.

Eserde ; Batı Göktürk Hanlığının kuruluşu⁽¹⁶⁴⁾, Batı Göktürk Hanlığında ihtiras mücadeleleri⁽¹⁶⁵⁾, Batı Türkistan'da Çin hakimiyeti⁽¹⁶⁶⁾, Çin hakimiyeti

(163) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 3-11.

(164) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 15-20.

(165) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 15-112.

(166) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 117-129.

altında Batı Hanlığı⁽¹⁶⁷⁾, Türkeşler⁽¹⁶⁸⁾, Göktürk teşkilât ve âdetleri, Göktürklerin yazıları⁽¹⁶⁹⁾, Çin İmparatorluğunda Türkler⁽¹⁷⁰⁾, Uygurların din ve medeniyetleri⁽¹⁷¹⁾, Kırgızlar, Karluklar, Karahitaylar⁽¹⁷²⁾, Doğu Avrupa'ya Türk akınları (Avarlar, Hazar Türkleri, Peçenekler, Kıpçaklar, Bulgar Türkleri)⁽¹⁷³⁾, İslâmiyet'in Orta Asya'ya doğru genişlemesi sırasında Maverâünnehir ile Sind ve Ceyhun nehirleri arasındaki Sahaların durumu⁽¹⁷⁴⁾, İslâmiyet'in ortaya çıkışı ve doğuya doğru yayılışı esnasında Sogud'luların ahlâk ve âdetleri⁽¹⁷⁵⁾, gibi konular yer almaktadır.

12- Müslümanlığın Çıktığı ve Yayıldığı Zamanlarda Orta Asya'nın Umumî Vaziyeti⁽¹⁷⁶⁾

M. Şemsettin (Günaltay)'in, bu eserinde üzerinde durduğu konular şunlardır; Yedinci Yüzyıl başlarında Çin'de büyük bir imparatorluk kurmuş olan Tang'lar Orta Asya için yaman bir komşu olmuşlardır. İmparatorluğun dış güvenliğinin temini Büyük Gök Türk (Tukyu) Hakanlığının saçılmasına bağlı idi.

Tang'ların Türk birliğini parçalamak için siyasî entrikalar çevirmeleri neticesi bu büyük hakanlık doğulu ve batılı adlar ile bölündü. Tang'lar, her iki hakanlığın ordu kentlerine gönderdiği siyasî görevliler eliyle hanlıklar içinde karışıklıklar çıkarmaya ve birbirleriyle çarpıştırmaya çalıştılar. Sonunda

(167) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 129-158.

(168) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 159-181.

(169) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 182-191.

(170) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 192-207.

(171) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 207-211.

(172) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 213-222.

(173) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 223-234.

(174) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 235-237.

(175) Mufasssal Türk Tarihi... a.g.e. s. 245-267.

(176) Müslümanlığın Çıktığı ve Yayıldığı Zamanlarda Orta Asyanın Umumi Vaziyeti, Başvekalet Müdevvenat Basımevi, Ankara 1933.

amaçlarına ulaşarak allak bullak olan Türk ülkesine yayıldılar⁽¹⁷⁷⁾, Türk ülkelerini Çin imparatorluğuna bağlamak için temelli bir teşkilât kuruldu. Daha sonraki yıllarda Doğu Türk ilindeki Kaşgar ve Hoten hükümetleri topraklarını da imparatorluğa ilhak etti⁽¹⁷⁸⁾. Çinliler parçaladıkları Türkistan'ı Şadlığa bağladılar. Çin İmparatorluğunun bu teşkilâtı takip etmesinin amacı, Türk illerini parçalamak, Türk boylarını birbirlerine rakip ve düşman gruplara ayırarak onların birleşmelerine engel olmak ve bu suretle bütün Orta Asya'yı Çin hakimiyeti ve Çin nüfuzu altında tutmaktır. Doğu Tukyü Hanlığının son hükümdarı ve bazı seciyesiz prensler Çin İmparatoruna bağlılık gösterdiler. Ancak, Türk Milleti hiç de böyle düşünmediği için Çin'in bu hakim durumu çok sürmeyecekti.

Ancak Türk'lerin yüksek seciyelerinden doğan bir zaafı vardı. Onlar, ülkelerine gelen, güler yüz ve tatlı sözlerle aralarına sokulan, yabancılara mertçe samimiyet gösteriyor onların doğru gibi görünen telkinlerine kapılıyorlardı. Bu zaafın acı ve yıkıcı zararını gördükleri halde bundan bir türlü kendilerini kurtaramamışlardı.

Türlü entrikalarla Türk birliğini bir daha sarstılar ve parçaladılar. Göktürk (Tokyu) Devletlerinin kolayca dağılmalarına siyasî kuruluşları da pek müsait idi. Bunlar hiçbir zaman kuvvetli bir merkeziyet vücuda getirmemişlerdi⁽¹⁷⁹⁾

Milattan önce sekizinci asırdan çok daha evvelden beri Maveraünnehir ve Bakteryan (Tuharistan) havalisinde Saka denilen Türkler bulunuyordu.

(177) Müslümanlığın Çıktığı ve ... a.g.e. s. 3

(178) Müslümanlığın Çıktığı ve ... a.g.e. s 4-5

(179) Müslümanlığın Çıktığı ve ... a.g.e. s. 6-7

Çinlilerin Yüeci adını verdikleri Türk'lere eski Yunanlılar Toharlar yâni Toerler diyorlardı. Tatarlar, Maverâünnehir ve Bakteryana kendi adlarını vererek (Tuhar-Tuharistan) dediler.

Araplar ikinci Halife Ömer zamanında İran şehinşahlığını yıkarak Ceyhun boylarına yaklaştıkları zaman on altı küçük hükümet bulunuyordu. Tibetliler 670 tarihinde Kaşgar havalisini zaptederek Türk'lerle yakından komşu oldular. Onları Çin aleyhinde tahrike başladılar.⁽¹⁸⁰⁾ Nüfuz ve hakimiyeti Ceyhun ve Sint ırmakları boylarına kadar yayılan Batı Göktürk (Tukyu Hanlığı) henüz yaşıyordu. Fakat bu hanlıkta tekinlerin sönmez bilmez ihtirasları yüzünden devamlı bir karışıklık içinde çalkalanıyordu. Maverâünnehir ve Tuharistandaki küçük prenslikler 60 seneden beri devam eden Arap akıntıları ile servetçe ve insanca çok büyük zararlara uğramışlardı. Ortak düşman karşısında bile bir türlü aralarında kuvvetli bir birlik kuramamış, nefretleri unutmamışlardı. Bunlar varlıklarını aralarında yapacakları birlikle müdafaa ile temin edeceklerine Çin imparatoruna, Kutluk Devleti Hakanına, Türkesler Hanına kurtuluşlarını arz etmekle vakit geçiriyorlar. Araplara karşı onların korumalarını bekliyorlardı⁽¹⁸¹⁾.

Emevîler devrindeki fetihlerde mefkurenin yayılması gibi ulvî bir amaç aramak zordur. Bir iki şahsiyet istisna edilirse Emevî Hükümdarları arasında Hz. Muhammed'in dinine inananlar yok gibidir. Bu insanların nefret ettikleri bir insanın mefkurelerini, inanmadıkları bir dininin sultasını, yaymak için çalışmayacakları ortadadır⁽¹⁸²⁾. O devirde yaşayan bir Arap şairin övünerek söylediği gibi (Kuteybe, kılıcı ile Türk'lere ölüm, Araplara'da yığın yığın mal saçmış)⁽¹⁸³⁾.

(180) Müslümanlığın Çıktığı ve ... a.g.e. s. 8-33

(181) Müslümanlığın Çıktığı ve ... a.g.e. s. 34-52.

(182) Müslümanlığın Çıktığı ve ... a.g.e. s. 59.

(183) Müslümanlığın Çıktığı ve ... a.g.e. s 72.

Araplara bir türlü ısınamamış olan Türk'ler bunları ülkelerinden sürüp çıkarmak için büyük bir faaliyete başladılar.⁽¹⁸⁴⁾

13- Mezopotamya-Sümerler, Akatlar, Gutiler, Amürüler, Kassitler, Asurlular, Mitannîler, İkinci Babil İmparatorluğu⁽¹⁸⁵⁾

Mezopotamya, coğrafi durumu, Sinearın ilk sakinleri Sümerler, Sümer tarihinin efsaneler devri, Arkaik metinlere göre Sinear tarihi, tarihin karanlıkları arasında Sümerlerin Kiş ve Keş krallıkları, Sümerlerin Lagaş ve Umma siteleri, Sümerlilerin ıslahatçı ve kanunu kurucu hükümdarlarından Urukagina devri, Arkaik devirde Sümerlerin Üçüncü Uruk sülalesi, Samî kavimler, ve samîleşmiş kavimler, Sinearda yapılan kazı ve araştırmalar,⁽¹⁸⁶⁾ bütün keşifler ve tetkikler Samîlerin kıyılarında göründükleri zamanlardan Sinear'da asırlarca bir geçmişe sahip yüksek Sümer medeniyeti bulunduğunu göstermektedir.

Samîlerin Sinearı istilası, Akatların fetihleri ve Sümer medeniyetinin yayılma sahası, Akad imparatorluğunun yıkılışı ve Sinear Döndüncü uruk sülalesi Gutî'ler, Gutî'leri Sinearı istilası, Sinear'da Sümerlerin Üçüncü Ur sülalesi, Üçüncü Ur sülalesinin yıkılmasından sonra Sinear Larsa ve İsin krallıkları Sinearda Elâmlar, Sümerler ve Amürüler mücadelesi⁽¹⁸⁷⁾, Sümerlerin dini, Sümerlerin mabudlarının vasıfları şekil ve kıyafetleri, Sinear'da ilâhlaştırılan kahramanlar, mabetleri, yüksek rahipler, prensler ve Sangular (Sahirler, Kâhinler, İlâhiciler), günah telakkisi, mükafat ve ceza, ölüm-cenaze merasimi, ahiret⁽¹⁸⁸⁾ Amürlüler ve Birinci Babil imparatorluğu,

(184) Müslümanlığın Çıktığı ve ... a.g.e. s. 82-83.

(185) Mezopotamya-Sümerler, Akatlar, Gutiler, Amürüler, Kassitler, Asurlular, Mitannîler, İkinci Babil İmparatorluğu, Akşam Basımevi, İstanbul 1934. (Bu müsveddinin ait olduğu bölüm yakın şart Anadolu, Mezopotamya, Ege havzası, Musul ve Suriye, Mezopotamya ; aynı zamanda "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinin müsveddeleri).

(186) Mezopotamya-Sümerler... a.g.e s. 3-67.

(187) Mezopotamya-Sümerler... a.g.e s. 71-109.

(188) Mezopotamya-Sümerler... a.g.e s. 109-125.

Hammurabi zamanı, Birinci Babil devletinin yıkılması.⁽¹⁸⁹⁾ Etilerin Sinear'ı istilası, Kassitler ve Sinear'da Kassit krallığı, Kassit krallığının yıkılışından İkinci Babil imparatorluğunun kuruluşuna kadar Sinear⁽¹⁹⁰⁾, Milattan önceki ikinci bin başında Ön Asya'da Samîler-Orta Asya'lılar rekabeti, yukarı Mezopotamya'da Subariler ve ilk Asurlular, Sümer ve Eti medeniyetlerinin ilk Asurlulara etkisi⁽¹⁹¹⁾. Mitanniler ve Nehorina devleti, Büyük Asur İmparatorluğu, ikinci Babil imparatorluğu, Ninuva ve Babil imparatorlukları zamanında Asurlular ve Kaldeliler, Ninuva ve Babil medeniyetleri⁽¹⁹²⁾ adlı konular eserde yer almaktadır.

14- Suriye ve Paletsin⁽¹⁹³⁾

Eserin muhtevası içerisinde; Suriye ve Filistin Coğrafi durumu⁽¹⁹⁴⁾, tarih öncesi ve tarih başlarında Lotanu'da Orta Asyalılar ve Samîler⁽¹⁹⁵⁾, Prehistorik devirlerde Mısırın Orta Asyalılar tarafından istilâsı⁽¹⁹⁶⁾, Tarihî devirde Suriye ve Paletsin'de etnik gruplar, Kenanîler, Fenikeliler⁽¹⁹⁷⁾, İkesuslar, Firavunlar idaresinde Suriye ve Paletsin⁽¹⁹⁸⁾, Suriye ve Paletsin'de Eti hegemonyaları, Etiler ve Firavunlar arasında Lotuna'da hegemonyalık mücadelesi⁽¹⁹⁹⁾ ile ilgili konular yer almaktadır.

(189) Mezopotamya-Sümerler... a.g.e s. 150-160.

(190) Mezopotamya-Sümerler... a.g.e s. 160-169.

(191) Mezopotamya-Sümerler... a.g.e s. 169-170.

(192) Mezopotamya-Sümerler... a.g.e s. 181-206.

(193) Suriye ve Paletsin Akşam Basımevi, İstanbul, 1934 (Bu müsveddenin ait olduğu bölüm ; Yakın Şark: Anadolu, Mezopotamya, Ege Havzası Mısır ve Suriye). Ayrıca Türk Tarihi'nin Ana Hatları Eserinin Müsveddelerinde, İbraniler, Suriye ve Paletsin, Mezopotamya, Sümerler, Akadlar, Gutiler, Amûrtûler, Kassitler, Asurlular, Mitanniler, İkinci Babil İmparatorluğu, gibi konular da mevcuttur.

(194) Suriye ve Paletsin... a.g.e s. 3,4.

(195) Suriye ve Paletsin... a.g.e s. 9-12

(196) Suriye ve Paletsin... a.g.e s. 13-17.

(197) Suriye ve Paletsin... a.g.e s. 18-26.

(198) Suriye ve Paletsin... a.g.e s. 31-42.

(199) Suriye ve Paletsin... a.g.e s. 42-52.

15- Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, Kadim Çin ve Hind⁽²⁰⁰⁾

M. Şemsettin Günaltay'ın bu eser ile ortaya koyduğu hükümleri şu şekilde belirtmek mümkündür; Sarı ırmak (Hoang Ho) boyları Çinin ilk gelişme safhasıdır. M.Ö. 3. binde Kuzeybatıdan bugün Çin Türkistan'ı denilen sahadan gelen istilâ dalgalarının hücumuna uğramışlardı. Çinin Kan-su eyaletine akan yeni insan dalgaları Kuzey Çin'i istilâ etmek, yerli halkı itaat altına almak için sürekli kanlı mücadelelere mecbur olmuş, görülmemiş bir mukavemetle devam eden bu çarpışmalar asırlarca sürmüştür.

Çin'de Neolitik medeniyeti kuran hakim zümrelerin menşei meselesi ile ilgili son keşif ve tetkikler Çin'de bu ilk medeniyeti kuran Fatih halkın anayurdunun Türkistan olduğunu meydana koymuştur. Türklerin Kuzey Çin'e inmeleri M.Ö en aşağı üçüncü bin içinde olduğu tahmin edilmektedir⁽²⁰¹⁾.

Gerek Çin'deki Mezopotamya Yang-Tse ve Hoang-Ho nehirleri arası ve gerek Irak'ta ki Mezopotamya yani Fırat ve Dicle nehirleri arası Türkistandan'dan gelen halk tarafından fethedilmiş ve medenileştirilmiştir. Merv kurganları ve Taklamakan çölünün Doğu ve Güney kısmında yapılan tetkikler prehistorik ve protohistorik devirlerde Türkistan havalesinin kuvvetli ve verimli bir medeniyet merkezi olduğunu meydana çıkarmıştır. Bu medeniyetin Neolitik safhası M.Ö. 8000-6000 arasına, eneolitik devresi 6000-5000 arasına, maden yani bakır safhası ise 5000-2000 arasına tesadüf ettiği tahmin edilmektedir⁽²⁰²⁾. Eserde; Çin tarihinin efsaneler devri, Çin, Sümer ve Altay mitolojileri arasındaki münasebetler mitik kavramlar devri, Çin tarihinin tufan devri ve Çinlilerin nuhu, Çin'de arkaik ilk sülale ve Hiya hanedanı, Şang

(200) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, Kadim Çin ve Hint , Milli Mecmua Basımevi, İstanbul 1937.

(201) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, a.g.e. s. 3-5.

(202) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, a.g.e. s. 6.

veya Yin sülalesi⁽²⁰³⁾, Çeo'lar devri, eski Çin dünyası, uzak ve yakın Doğu arasındaki münasebetler⁽²⁰⁴⁾, eski Çinlilere göre dünya, eski Çin'de sosyal sınıflar, eski Çin'de din, eski Çin'de Edebiyat ve menşeyinin dili, Lao-Tse, Lao-Tse mezhebinin sonradan aldığı şekil, Taoizm, Kogn-Tse hayatı ve mezhebi⁽²⁰⁵⁾.

Türk Tarihinin ilk devirleri ve eski Hind⁽²⁰⁶⁾, Hindistan halkı⁽²⁰⁷⁾, Orta Asya Brakisefallerinin Sind medeniyeti.

Hindistanın Aryalar tarafından istilası, Hindistan'da kastlar, vedalar devri, veda tefsirleri, Hind kozmogonisi, Brahmanizimden doğan sistemler, Buda Sakyamuni mezhebinin esasları, M.Ö. VI. Asırdan itibaren Hindistan tarihi, ilk Hint imparatorluğu⁽²⁰⁸⁾ gibi konuların yer almaktadır. Çin medeniyetinin beşiği Sarı ırmak havzası olup, bu bölgedeki insanların Hiya'ların sonlarına doğru yani M.Ö. 1700 yıl önce maden(bronz) devrine girmiş bulundukları, ortaya konulmuştur. Sind medeniyetinin menşeyinin Orta Asya olduğu, Sind medeniyetinin mahalli bir medeniyet olmadığına göre bu medeniyetin buralara dışarıdan gelmiş olmaları normaldir. Sind medeniyetinin bir taraftan Sümer diğer taraftan da ilk Çin medeniyetlerine benzeyen olması bu medeniyeti kurmuş olanların da Orta Asya'dan gelmiş olduklarını göstermekte olduğu belirtilmektedir.

(203) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, a.g.e. s. 11-38.

(204) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, a.g.e. s. 42-57

(205) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, a.g.e. s. 58-120.

(206) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, a.g.e. s. 154.

(207) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, a.g.e. s. 159-160.

(208) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, a.g.e. s. 190-298.

16- Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elâm ve Mezopotamya⁽²⁰⁹⁾

M. Şemsettin Günaltay, bu eseri Yakın Doğunun bir parçası olan ülkemiz için önemini şu şekilde açıklamaktadır; Son asırlarda arkeoloji ve tarih alanlarında yapılan araştırmalar Medeniyet beşiğinin Yakın Doğu olduğunu kesin bir gerçek olarak ortaya koymuştur. İleri sürülen Yunan mucizesi davası bu yeni buluşlar karşısında artık temelsiz kuru bir iddiadan başka bir kıymet taşımamaktadır. Kesin olarak biliyoruz ki medeniyet tohumun önce Elâm ve Sinear'da beliren filizleri buralarla yakın doğunun diğer bölgelerinde gelişmiş Anadolu'dan Ege bölgesine taşmış, buradan da Avrupa'ya yayılmıştır. Medeniyet filizlerinin doğuş devirlerini,serpilme çağlarını yakından takip etmek, insan topluluğunun yükseliş safhalarını incelemek bakımından önemi açık olan Yakın Doğunun eski tarihi bizim için Dünya kavimlerine oranla daha önemlidir. Çünkü yurdumuz Anadolu Yakın Doğunun en önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bunun içindir ki Yakın Doğunun yeni buluşlara dayanan eski tarihini, Türk çocuklarına tanıtmak oldukça önemlidir.

Yakın Şark adı verilen bu üç ciltlik eserin ilk cildi Türk tarihinin ilk devirlerinin yakın Şark – Elâm ve Mezopotamya şeklinde toplanmış ve şu konulara yer verilmiştir: Ön Sümerlerden medeniyet izleri en eski görünenler Elâmlılar olup, Ön Asya tarihine Elâmlılar, Sümerler⁽²¹⁰⁾, Samîler, Akad İmparatorluğu⁽²¹¹⁾, Amürüler ve Birinci Babil İmparatorluğu, Kassitler, Subariler⁽²¹²⁾, Büyük Asur İmparatorluğu, İkinci Babil İmparatorluğu⁽²¹³⁾ çevresi, Prehistorik devri, kuvvetli devirleri, medeniyetleri (Devlet teşkilâtı dinî ve veraset usulü, hukuk, malî teşkilât, edebî ve ilmî hareketler dinin

(209) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark Elâm ve Mezopotamya, 2.B. T.T.K Basımevi, Ankara, 1987.

(210) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark Elâm... a.g.e. s. 187 – 354.

(211) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark Elâm... a.g.e. s. 293 – 313.

(212) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark Elâm... a.g.e. s. 509 – 522.

(213) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark Elâm... a.g.e. s. 552 – 594.

kaynakları, günah telâkkileri) sanatı, Sümer kültürünün yayılış sahası, Sümer, medeniyetinin rönesansı vb. gibi bahislerle birlikte Sinear'ın Sus'un Elâm kültürleriyle Türkistan'ın Anav, Hind'in Mohancadoaro, Çin'in Honon kültürleri arasındaki bağlar belirtilmiştir.

Neolitik devirde büyük ilerleme hamlelerinden başka, medeniyetin en önemli temeli olan yazının icat edilmiş olduğu görülmektedir. Bu topluluğun ilâhi ve insanî bir oteriteye karşı ortak bir itaatı kabul etmiş ve belirli bir disiplin altına girmiş olduğu anlaşılıyor. Ön Asya'ya dışardan yeni bir ırk tarafından getirildiği ve gerçekleştirilmiş olan bu medeniyetin ki bu günkü medeniyetin kaynağı olmuştur. Ana yurdunu son kazılar ve tetkikler Türkistan Brakisefal ırk gibi, o ırkın yaratmış olduğu, medeniyetin de ana yurdudur. Enolitik medeniyeti önce Ön Asya'ya Geri Asya'ya sonra da Avrupa'ya götürenler de bu Brakisefaller olmuştur. Akdeniz çevresinde ve Enolitik kültürün olgunlaşmasını, sonra da bunun varisi olan dünkü ve bu günkü insanlık, medeniyeti, bu Türkistan dan gelenlere borçludur.

Orta Asya da prehistorik devirlerde başlayan ve gerçekleşen istila hareketleri tarihî devirlerde de devam edip gelmiştir. Türkler tarihî devirlerde Çin'i istilâ etmiş Hind'te büyük imparatorluklar kurmuş İran ve Asya ile Kuzey Afrika ve Doğu Avrupa'yı ise son asırlara kadar hakimiyetleri altında bulundurmuşlardır. Orta Asya'nın ilk medenî insanı, Ön Asya, medeniyetinin kaynağı Orta Asya kültürüdür. Orta Asya'nın bu ana medeniyeti, İran yolu ile bir taraftan Anadolu'ya, bir taraftan da Mezopotamya ya yayılmıştır. Tetkikler ve araştırmalar en eski sayılan Elâm medeniyetlerinin, ona esas olan en eski Ön Asya medeniyetleriyle ilişkili ve Orta Asya kültürüne bağlı bulunduğu yani Ön Asya ve Neolitik kültürünün, Türkistan'dan gelen göç dalgası vasıtasıyla getirilmiş bulunduğunu ve onun bu medeniyetin kaynağı değilse bile herhalde ortak büyük kardeşi olacağını göstermektedir.

Azyanik'lerin bugüne kadar bulunan kafataslarının brakisefal bünyesi, bilinen dillerinin bitişken oluşu, dinlerinin Orta Asya ve Sümer gibi tabiat kuvvetlerini kutsal sayma esasına dayalı bulunması yani Naturizm olması menşelerin Türkistan olduğunu ve bunlarla Sümerler arasında ırk bağı bulunduğunu doğrulamaktadır.⁽²¹⁴⁾

17- Tarih Lise I⁽²¹⁵⁾

Tarihin tanımına işaret edilerek başlanılan eserde, tarihin ortaya koyduğu tablonun doğru olarak çizilebilmesi için olayların ne zaman, nerede ve nasıl gerçekleşmiş olduklarını gösteren izler, eserler bırakmış olduklarına bağlı olacağından olaylara ait vesikaların önemi üzerinde durulmuştur. Tarihin yardımcı bilimleri ile bunların tarih ile münasebetlerinin⁽²¹⁶⁾ belirtildiği eserde: Prehistorik çağın devirleri,⁽²¹⁷⁾ Anayurtta en eski devletler,⁽²¹⁸⁾ Anayurtta büyük Hun İmparatorluğu,⁽²¹⁹⁾ ilk devirler medeniyeti (Eski Türk Medeniyeti),⁽²²⁰⁾ İskit imparatorluğu,⁽²²¹⁾ Çin,⁽²²²⁾ Hint,⁽²²³⁾ Elâm ve Mezopotamya,⁽²²⁴⁾ Mısır,⁽²²⁵⁾ Anadolu,⁽²²⁶⁾ Suriye ve Filistin,⁽²²⁷⁾ İran,⁽²²⁸⁾ Ege havzası,⁽²²⁹⁾ Roma,⁽²³⁰⁾ gibi konular kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

(214) Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark Elâm... a.g.e. s. 107 – 26

(215) Tarih Lise I, Maarif Basımevi, İstanbul, 1939: Maarif vekillliği Neşriyat Müdürlüğü'nün 83 – 5931 sayılı ve 30 – VIII – 1939 sayılı emriyle birinci defa olarak 2000 sayı basılmıştır; Ayrıca bu eser aynı matbaa tarafından 1941 yılında Maarif Vekillliği Talim ve Terbiye Heyetinin 2 – 7 – 1939 tarih ve 86 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş ve Neşriyat Müdürlüğü'nün 83 – 5878 sayılı ve 19 – VII 1941 tarihli emriyle ikinci defa olarak 4000 sayı basılmıştır.

(216) Tarih... a.g.e s. 1 – 2.

(217) Tarih... a.g.e s. 3 – 15.

(218) Tarih... a.g.e s. 16 – 18.

(219) Tarih... a.g.e s. 19 – 25.

(220) Tarih... a.g.e s. 26 – 40.

(221) Tarih... a.g.e s. 41 – 47.

(222) Tarih... a.g.e s. 48 – 60.

(223) Tarih... a.g.e s. 61 – 73.

(224) Tarih... a.g.e s. 74 – 105.

(225) Tarih... a.g.e s. 106 – 140.

(226) Tarih... a.g.e s. 141 – 177.

(227) Tarih... a.g.e s. 178 – 205.

Bu konularla ilgili devrin yazılı belgeleri, Yunan, Roma kaynaklarıyla, son asırlarda yapılan araştırmalarda ele geçen yazıtlar ve türlü sikkelere yer verilmiş, konular ayrıntılı bir şekilde ele alınıp akıcı, açık anlaşılır bir ifade kullanılmıştır. Eserde resimlere, (alet ve eşyalar, insanların yaşayışlarını gösteren tablolar, insan kafaları, heykel, mabet, kale yapısı, mumya yapılışı, savaş arabası, çivi ve hiyeroglif yazı, mezarlar, ticaret gemisi, savaş gemisi, duvar kabartmalarındaki askerler, senatonun toplantı hali, form meydanı vb.) Renkli haritalara, (Orta Asya Hun imparatorluğu Çin, Mısır imparatorluğu, Fenikeliler ve İbraniler, İskender İmparatorluğu, İskender İmparatorluğunun parçalanması, Türklerin ana yurdu ve göç yolları, Büyük Hun imparatorluğu M.Ö. 174, Topa devleti, İskit imparatorluğu, Hint, Elâm, Sümer, Akad, Asur, M.Ö. 2000.de Ön Asya Eti imparatorluğu, Frikya Devleti, Mısır, Babil, Asur, Med, Lidyalılar, İran imparatorluğu M.Ö 525, Eski Yunan ve Ege Havzası, Fenike Yunan müstemlekeleri, Makedonya, Roma imparatorluğu M.Ö. 264 – M. 395, Eski İtalya), başlıca önemli olayların tarihleri ve indekse yer verilmiştir.

18- Yakın Şark II. Anadolu, En Eski Çağlardan Ahameniş'ler İstilasına Kadar⁽²³¹⁾

Günaltay bu eserde mevcut dar çerçeve içerisindeki karanlıkların dağılmaya başlayıp, ufukların genişlediğini belirtmiş ve şu değerlendirmelerde bulunmuştur; Anadolu'nun eski tarihi On dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar Yunan yazarlarının çizdikleri dar bir çerçeve içine sıkışmış durumdaydı. Bu asırlar da başlayan Mezopotamya ile Mısır tarihlerini ortaya çıkaran ilmi araştırmalar Anadolu'nun eski çağlarına aydınlık serpmiş olsa da karanlıklara gömülen çağları belirtecek kadar güçlü değildi. On dokuzcu yüz yılın sonlarına doğrudur ki yavaş yavaş karanlıklar

(228) Tarih... a.g.e s. 206 – 226.

(229) Tarih... a.g.e s. 227 – 300.

(230) Tarih... a.g.e s. 317 – 405.

dağılmaya, ufuklar açılmaya ve genişlemeye başladı. Anadolu ve Kuzey Suriye de dolaşan Seyyahlar'ın her tarafta üzerlerinde türlü işaretler olan taşlar heykeller bulunduğunu görmüş, bütün bunların eski zamanlarda Anadolu ve Kuzey Suriye de yaşayan medeniyetçe ileri bir kavme ait olmaları gerektiğine hükmedilmiştir. Bu kavmin hüviyetini tespit etmek uzun tartışmalara sahne olduktan sonra Hattiler olduğu anlaşılmıştır.

Anadolu ve Kuzey Suriye de asırlarca hüküm sürmüş medenî bir halk topluluğu daha sonraki kazılardan anlaşılmıştır. Hattuşaşa çıkartılan tabletlerle yakın şarkın çeşitli bölgelerinde elde edilen belgeler Mısırdaki El-Amarna mevkiinde bulunan On sekizinci sülale firavunlardan Amenofisler Arşivi sayesinde nihayet en eski Anadolu tarihinin yazılması mümkün olabilmektedir.

Anadolu'nun Paleolitik devirlerinden başlayarak Ahamenişler'in Ön Asya'yı istilâları zamanına kadar geçen eski çağlar tarihine ait olan bu eserde: Anadolu'nun coğrafî yapısı ve iklimi, Anadolu tarihinin tarihçesi, Anadolu'nun Prehistoryası, Anadolu da tarihi çağlar,⁽²³²⁾ eski Hatti imparatorluğu büyük Hatti imparatorluğu, Hatti kültür tarihi, Güney – Doğu Anadolu, Büyük Hatti imparatorluğu'nun yıkılışından sonra Anadolu, Hatti Beylikler çağı,⁽²³³⁾ Doğu Anadolu, Orta Anadolu, Batı Anadolu, Güney – Batı Anadolu ve Güney Anadolu,⁽²³⁴⁾ İran istilâsından sonra Anadolu,⁽²³⁵⁾ gibi bölümlerle protohattiler, Luviler ve Hattiler, Hurri – Mitani'lerle Urartular, Yeni Hatti beylikleri, Ege göçleri, Akalar ve Friklerin devirleri, medeniyetleri ayrı ayrı incelenmiştir.

(231) Yakın Şark II Anadolu En Eski Çağlardan Ahameniş'ler İstilasına Kadar, 2.B.T.T.K Basımevi, Ankara 1987

(232) Yakın Şark II Anadolu En Eski Çağlardan... a.g.e s. 1 – 74.

(233) Yakın Şark II Anadolu En Eski Çağlardan... a.g.e s. 75 – 316.

(234) Yakın Şark II Anadolu En Eski Çağlardan... a.g.e s. 317 – 359.

(235) Yakın Şark II Anadolu En Eski Çağlardan... a.g.e s. 360 – 364.

Elde edilen belgelerden eski çağları düne kadar karanlıklara gömülen Anadolu da, yaklaşık 4400 yıl önce Hattiler adını taşıyan, yanlış olarak Protohattiler denilen bir halkın yaşamış olduğunu öğreniyoruz. Bunlar, boy boy yerleşmiş oldukları yerlerde birer site beylikleri kurmuşlardı. Beylikler merkezî siteler tarafından idare ediliyor ve bu şehirlerin isimleri ile anılıyorlardı. M.Ö. üçüncü binin son yarısında bu şehir prensliklerinin en önemlileri Kussar ve Hattuş adlarını taşıyan siteler idi. Orta Anadolu'ya sığmayacak kadar kuvvetlenen Hattuş, Kuzey Suriye'yi kaplamış ve buradan da Mezopotamya'ya taşmış Yakın Doğunun en güçlü devleti olan Birinci Babil Krallığını yıkmıştır. M.Ö. ikinci binin ikinci yarısı başlarında, Büyük Hatti Devleti ile Mısır Firavunları arasında Suriye ve Filistin hegemonyası sebebiyle şiddetli bir mücadele başlamış uzun süren bu düşmanlık, nihayet Kadeş Barış Antlaşması ile sona ermiştir. (M.Ö. 1278)

Çivi yazılı tabletlerle Mısır kaynaklarından öğrendiğimize göre büyük Hatti Krallığının mutlak ve kutsal karakterine rağmen devlet teşkilâtında bazı demokratik kurullar bulunuyordu. Çivi yazılı tabletler üzerinde tespit edilmiş kanun maddeleri 3400 yıl önce Anadolu ortasında düzenli, teşkilâtli olgun bir topluluk bulunduğunu ve bu toplulukta sosyal hak ve düzenin gözetilmesine büyük bir önem verildiğini açıkça belirtmektedirler. Hatti anıt ve belgelerinin bir bölge ile sınırlı kalmayıp çok geniş bir sahaya dağılmış olması bu zamanlarda Anadolu'nun tamamının bu medeniyet ve ilerlemeden etkilendiğini göstermektedir. Çözülebilir tabletlerle diğer kaynaklardan çıkartılan ve eserde belirtilen Hatti medeniyetinin genişliliği ve çeşitliliği, eski Anadolu tarihinin hayret uyandıran önemi hakkında bize fikir verebilir.

19- Yakın Şark III. Suriye ve Filistin⁽²³⁶⁾

Yakın Doğu tarihinin gelecekteki akıbetini göz önüne alarak uyanık bulunmak zorunda olmamız gerektiğini belirten yazar yeni olayların Yakın Doğuda yol açacağı siyasî, ekonomik ve fikrî gelişme tesislerinin bu bölgenin bir parçası olan yurdumuzda da hissedilebileceği münasebeti ile bu eseri kaleme almıştır.

İsrail Oğullarının yeni ruhlarının canlılıkları ile millî varlıklarını muhafaza etmişler onlar Romalılara karşı siyasî hürriyet ve istiklâl mücadelelerinde, istiklâl ve vatanı kayıp etmişlerse de aynı ruhun yarattığı manevi varlığı, millî birliği canlı tutmak, geliştirmek ve kurtarmak yolunda sesiz bir şekilde yıllarca ve nesillerce çalışan fikir iman liderleri ile başarılı olmuşlardır.

Suriye ve Filistin'in prehistorik devirden başlayarak eski çağlar tarihini ihtiva eden eserde; Suriye ve Filistin'in coğrafi durumu en eski çağlardan M.Ö. XII. Yüzyıla kadar Suriye – Filistin M.Ö. XII. Yüzyıldan VII. Yüzyıla kadar Suriye – Filistin,⁽²³⁷⁾ genel başlıklar altında ele alınarak toprak ve iklimi, prehistorik devirlerdeki durumları ve istilâları ve etnik grupları, firavunlar idaresi, Hatti hegemonyası Büyük Hatti krallığı ile firavunlar arasında Suriye ve Filistin hegemonyası mücadelesi, komşu milletlerin Suriye ve Filistin'e kültür tesirleri, Suriye ve Filistin'de Aramiler, Ârâmilerin medenî rolleri, sosyal ve din hayatları, Fenike ve ilk halkı Fenike medeniyeti üzerinde durulmuştur.

Filistin ve İbraniler, İbrani krallığı, Yahuda krallığı, Babil esaretinden sonra İsrail Oğulları,⁽²³⁸⁾ Romalılar idaresinde Yahudiler,⁽²³⁹⁾ İbranilerin dini,

(236) Yakın şark III. Suriye ve Filistin, T.T.K Basımevi Ankara, 1947.

(237) Yakın şark III. Suriye... a.g.e. s. 1 – 286.

(238) Yakın şark III. Suriye... a.g.e. s. 289 – 313.

sürgünden sonra Yahudilerin dinî durumu,⁽²⁴⁰⁾ başlıkları altında da; Filistin'deki etnik kavimler, İsrail Oğulları, Musa'nın şahsiyeti ve eseri, Hakimler devri, monarşinin kuruluşu, İsrail Oğulları krallığının parçalanması Filistin üzerinde Âsur hegemonyası, Ahemenişler, Selekoslar idaresinde Yahudiler, Filistin de siyasî bakımdan Roma idaresi VIII. yüz yıl yarısından Babil esaretine kadar dinî durum, Peygamberler tarafından yapılan telkinlerin ilk izleri, sürgün dönüşünden sonra Yahvizm, İbranilerin mukaddes kitapları ve mahiyetleri, Yahvizmden doğan mezhepler incelenmiştir.

20- İran Tarihi, En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar⁽²⁴¹⁾

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında Dünya medeniyetinin beşiği olan Yakın Doğuda tarihî araştırmalar başladıktan sonradır ki Mısır, Mezopotamya, Suriye – Filistin küçük Asya tarihlerini belirten eski yazıtların çözümleri, yolları bulunmuş medeniyet eserleri meydana çıkarılmış bu sayede Ön Asya'nın ve İran'ın karanlıklar içine gömülmüş olan eski tarihi de yavaş yavaş aydınlanmaya başlamıştır. M.Ö. birinci bin ortalarına kadar çıkarılabilen Ön Asya tarihinin üçüncü bine kadar uzamasını sağlamıştır.

En son buluntulardan faydalanılarak hazırlanmış olan İran tarihi adlı bu eserde: İran'ın coğrafi durumu, M.Ö. III. ve II. Binde Güney – Batı İran,⁽²⁴²⁾ M.Ö. XVIII. yüzyıl ortalarından XII. Yüzyıl ortalarına kadar Anzan ve Sus Kralları, Yeni Anzan ve Sus Krallığı,⁽²⁴³⁾ İran'ın kültür tarihi,⁽²⁴⁴⁾ M.Ö. III. ve II. binde Kuzey ve Batı İran, Med imparatorluğu, Pers imparatorluğu,⁽²⁴⁵⁾

(239) Yakın şark III. Suriye... a.g.e. s. 379 – 392.

(240) Yakın şark III. Suriye... a.g.e. s. 395 – 430.

(241) İran Tarihi, En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar, 2.B T.T.K Basımevi Ankara 1987

(242) İran Tarihi, En Eski Çağlardan... a.g.e. s. 1 – 15.

(243) İran Tarihi, En Eski Çağlardan... a.g.e. s. 17 – 72.

(244) İran Tarihi, En Eski Çağlardan... a.g.e. s. 73 – 86.

(245) İran Tarihi, En Eski Çağlardan... a.g.e. s. 87 – 258.

Ahamenişler devri medeniyeti,⁽²⁴⁶⁾ ele alınarak Sümer medeniyeti ile Hazar Denizi ötesindeki eski medeniyet arasında yakın bir münasebet bulunduğu İran'ın ilk defa doğudan gelen bir halk tarafından iskân edilmiş olduğu Yakın Doğu medeniyetinin doğudan batıya yayılış merkezleri Hozistan ve Mezopotamya'nın ilk halkları ile İran doğusu halkı ve hatta Kuzey Hind'in halkı arasında esaslı bir bağıllık bulunduğu gösterilmektedir.

21- Yakın Şark IV⁽²⁴⁷⁾

Yakın Şark'ın daha önceki yayınlanan üç ciltinde (Elam-Mezopotamya, Anadolu, Suriye – Filistin) bu bölgenin prehistorik devirlerinden başlayarak İran Ahamenişlerinin bütün Ön Asya'yı otoriteleri altında birleştirdikleri zamana kadar geçirdiği tarihî safhalar ayrı ayrı belirtilmiştir. Üçüncü ciltte ise İsrail Oğulları tarihini bölmek için Filistin – Fenike tarihi Romalıların istilasına kadar getirilmişti.

Bu dördüncü cilt ise Yakın Doğu ülkelerinin Ahamenişler hakimiyeti altında birleştikleri zamanlardan bu bölgelerin kesin olarak Roma imparatorluğu altına girdikleri devre olan İsa'nın doğum tarihi başlarına kadar uzayan karışık devrenin tarihini ihtiva etmektedir. Küçük Asya ile Kapadokya doğusundaki bölgelerin bu devirleri hakkında ülkemizde belgelere ve kaynaklara dayanılarak esaslı bir tetkik yapılmamış olması sebebiyle bu eser boşluğun doldurulması ve aydınlarımıza yeni bir tetkik sahası açmak amacıyla hazırlanmıştır.

Yakın şark serileri, bu karanlık devirleri aydınlatmak için mevcut kaynaklara ve elde edilen buluntulara, belgelere göre ilk eser olması münasebetiyle öneme ve kıymete sahiptir.

⁽²⁴⁶⁾ İran Tarihi, En Eski Çağlardan... a.g.e. s. 259 – 333.

Eserde; Pers hakimiyeti altında Yakın Doğu (Yakın Doğu ülkelerinin ilk defa tek otorite altında birleşmesi, tek hükümet idaresinde birleşen Yakın Doğu ülkelerinde malî ve idarî teşkilât, Ahamenişler devrinde Yakın Doğu ülkelerinin idare şekli, Ahamenişlerin genişleme ve çekilme hareketlerinin ekonomik, sosyal ve siyasî sonuçları, Yakın Doğunun tek otorite altında birleşmesinin Akdeniz medeniyet ve kültürüne etkisi)²⁴⁸ İskenderle halefleri çağında Yakın Doğu (Ahamenişlerin yıkılışlarından sonra Yakın Doğu Selevkos imparatorluğunun kuruluşuna kadar Yakın Doğu, İskender fetihlerinin fikir, din ve medeniyet alanındaki etkileri, Selevkos imparatorluğunun parçalanması, selevkos imparatorluğunun geçici dirilişi),²⁴⁹ Yakın Doğuda Romalılar (Romalıların Ön Asya işlerine karışmaları, Antakya'da taht mücadelesi, Selevkosların tahtına hakim olan Kleopatra ve oğulları M.Ö. III. Yüzyılda Yakın Doğu ve Akdeniz de ekonomik ve sosyal gelişme),²⁵⁰ Selevkoslar devrinde Ön Asya'da kurulan küçük devletler (Nabatîler, Bitinya krallığı, Golva veya Galatların Küçük Asya'ya geçişi Galatların idarî ve siyasî teşkilâtı, Bergama Krallığı, Bergama Medeniyeti),²⁵¹ incelenmiştir.

Yakın Doğunun beş asırlık devrine ait olayların akışını takip eden bu cildin hacminin büyüklüğü yüzünden iki fasikülle ayrılmıştır.

22- Hürriyet Mücadeleleri⁽²⁵²⁾

Bu ülkenin demokrasiye erişebilmesini Osmanlı Devletinin çöküş devrindeki zorbalık, soygunculuk ve boğuşmaları... ile açıklayan Günaltay'ın bu eserinde üzerinde durulan konular arasında şunlar bulunmaktadır; İran da

(247) Yakın Şark IV 2Bl. T.T.K Basımevi, Ankara, 1951

(248) Yakın Şark IV... a.g.e. s 11 – 54.

(249) Yakın Şark IV... a.g.e. s 55 – 111.

(250) Yakın Şark IV... a.g.e. s 112 – 170.

(251) Yakın Şark IV... a.g.e. s 171 – 253.

(252) Hürriyet Mücadeleleri, (Haz. Sabahat Erdemir), Gün matbaası, İstanbul, 1958.

hükümdarlar Ahuramazdan'nın yer yüzünde vekili olarak görüldüğünden kendisi de ilâhî hüviyet olarak canlandırılıyor. Bütün hak ve yetkilere sahip tanınıyordu. Bu anlayış Abbasîleri iktidara getiren İranlılarla Bağdat Sarayına girmiş Müslümanları rızalarıyla esarete boyun uzatan tevekkül eden, kadere boyun eğen şuursuz yığınlar haline getirmişti. Bu durum içinde eski padişahların ölkü ve silah arkadaşları olan dik başlı Levent âlplerin yerlerini riyakâr fitne ve entrika dolu vezirler, hırs sahibi kadınlar, hilekâr harem ağaları ve nihayet nüfuz ve menfaate tapınan kapı kulları işgal ediyorlardı.⁽²⁵³⁾

Karlofça ve Kaynarca muahedeleri arasında geçen zaman, nüfus ve istibdadı almak isteyenlerle vermek istemeyenlerin sebep oldukları ihtilâllerin, isyanların ve padişahı atıp yerine yenisini getirmek gibi maceraların kanlı panoromasıdır.

İstanbul ihtilâlcileri halk ve millet adına bir şey istemiyorlardı. Onları tahrik edenler, padişahın etrafında bulunan ve nüfuz ticaretiyle, servet ve sefahat içinde yüzenlerin yerlerini, servetlerini, kafalarını istiyorlardı. İsyancıların bu münasebetle "talim gâvur işidir, istemezük" nakaratı ile ifade edilen yenilik düşmanlığı idi.⁽²⁵⁴⁾

Ne İstanbul'da ne taşralarda zulüm, soygunculuk, işkence, gasp eksilmemiş artmıştı. Değişen yalnız şahıslardı, tasavvuf ve dervişliğin kucağına gömülen halk "Allah ilk kefen soyucuya rahmet etsin" nakaratı ile eskileri arıyorlardı.

(253) Hürriyet...a.g.e., s.4.

(254) Hürriyet...a.g.e.,s.11.

Fransa'da 1789 ihtilâlini yapanların hedef ve amaçları, 1791'de yayınladıkları insan hakları beyannamesi ile bütün Fransız vatandaşlarını esaretten zulümden kurtarmak, yüksek ve millî bir ideale erişmekti.⁽²⁵⁵⁾ İstanbul ihtilâli, Osmanlı İmparatorluğunu ölüm döşeğine sürüklediği halde Fransa ihtilâli, Fransızları Avrupa'nın hakimi durumuna çıkarmıştır. İnsanlığa geniş bir anlayış ve görüş ufku açan Fransız İhtilâlinin, Osmanlı Devleti'nde Dışişleri Bakanının değerlendirmesi neticesi çağdaş Avrupa hakkında bilgisinin hiçliğini ortaya koyuyordu.

Abdülmecit devrine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan ihtilâllerde halkın hiç ilgisi olmayıp boğuşma özellikle iktidar ve nüfuzu ellerinde tutanlarla, ellerine almak isteyenler arasında oluyordu. Fakat arada ezilen, mahvolan hep, kendisine hiçbir hak tanınmayan halk idi. İsyan ve ihtilâllerin şekli ne olursa olsun, bunları hazırlayanların arkasında maddî kuvvet olarak yeniçeriler ve ağalar, ruhanî kuvvet olarak da softalarla ulema denilen seciye düşünürleri bulunuyorlardı. Gerek Gülhane Hattı Hümayununda ve gerek Islahat Fermanında gayr-i müslimlere ait hususlara önem verildiği görülmekte idi. Bu dönemlerde Ruslar Ortodoksları, Fransızlar Katolikleri, İngilizler Protestanları ve bütün Avrupalılar bütün Hristiyanları himaye ettiklerine, Bab-ı Âlî'yi devamlı baskı altında bulundurdıklarına göre Tanzimatçıların bu gayretlerini zorunlu görmek gerekir. Fakat aydın olduklarına ve ülkenin durumunu bildiklerine göre Türkiye'nin ve Müslüman unsurların da düşünülmesi onlar için Millî bir görev idi. Türk ve Müslüman unsurların uğradıkları haksızlıklar, çektikleri ızdıraplar gayr-i müslimlerden az değildi. Ne üzücüdür ki onları düşünmek ve himaye etmekle sorumlu olanlar ancak, namazlarına, oruçlarına bakmak ile yetiniyor, Hilafet görevini bundan ibaret sayıyorlardı.⁽²⁵⁶⁾

(255) Hürriyet... a.g.e.,s.14.

Padişahlar kültürlü olsalardı devletin tanzimi bizde de Rusya'da olduğu gibi bazı alanlarda ıslahat ve ilerlemeye yol açabilirdi. Ne çare ki padişahların seviyesizliği yüzünden Tanzimat verimli olamamıştır. Esasen Tanzimatçılar, eserlerine yaşabilmek kabiliyeti de verememişlerdi. Yeniyi alırken eskiyi de muhafaza etmişlerdi. Hem doğulu kalıyor hem de Batılı olmak istiyordu. Bu durum Tanzimatın bir zaafı idi.

Her zaman , her yerde hürriyet inancını doğuran, besleyen, istibdatlar, zulümler, şiddetler olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda da böyle oldu. İmparatorluğun aydın zümreleri Kanun-ı Esasîyi almak ideali uğrunda gizliden gizliye çalışmaya başladılar. Hür nefes almak için Avrupa'ya kaçan aydınlar orada Jön Türkler adıyla çeşitli dernekler kurdular. Osmanlı tarihinde Millî amaçlarla gerçekleşen ilk şuurlu ve geniş hürriyet ayaklanması İttihat ve Terakki hareketi idi. 1908 İhtilâli ile geri alınan ve ilan edilen 1876 Kanun-i Esasînin saltanat hukukuna ilişkin değişikliğine rağmen padişahın sınırsız yetkileri pek az sınırlandırılabilmişti.⁽²⁵⁷⁾

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla hazırlanan Teşkilat-ı Esasîye Kanunu incelendiği zaman burada hakim olan zihniyet 1789 Beyannamesindeki " Hakimiyet Esasen Milletindir. Hiçbir heyet, hiçbir fert, milletten sadır olmamış bir hakimiyeti infaz edemez..." maddesi, Teşkilâtı Esasî'de görülmektedir. Teşkilât-ı Esasîye Kanununu yapan Birinci Büyük

Millet Meclisi istilâ altında ve perişan bir halde bulunuyordu. Böyle bir ülkede Millî birliğin temini her türlü düşüncelerin önünde olacağı düşüncesiyle İnsan hak ve hürriyetlerin güvenliğini göz önünde bulundurmakla beraber en büyük önemi Millî birliğin kurulmasına ve

⁽²⁵⁶⁾ Hürriyet... a.g.e.,s.26-27.

korunmasına vermişti. Millî hakimiyet tek parti esasına verilerek büyük inkılâpların yapılabilmesini ve muhafazasını sağlamak için tek parti rejimi bir müddet için gerekli görülmüştü. Parlamento usulünde kanun yapmak hakkı ne millete ne de icrâ kuvvetine verilmemiştir. Bu hak yalnız milletvekillerine verilmiş, bu suretle de insan hakları korunmak istenilmiştir. Kanun yapmak hakkı hükûmete bırakılsa idi. Hükûmet yapacağı kanunlarla kendi sultasını, kendi hakimiyetini güven altına almaya çalışırdı. Kanun yapmak hakkı doğrudan doğruya Millete bırakılmış olsaydı, bu takdirde de milletin yapacağı kanunlarla vatandaşların yarısında bir eksiği, yarısından bir fazlasına ezdirilmiş olacaktı, Adlî kuvvete verilse o da kendi menfaatine hizmet edecek kanunlar çıkaracaktı. Neticede bir aristokrasi ortaya çıkmaması için parlamento usulü bir yöntemdi. Fakat bu usulün faydalı olabilmesi bir ülke de seçenlerle seçilenlerin hürriyet ve insan haklarının kutsiyetine inanmış olmalarına bağlıdır. Görüldüğü gibi parlamento usulü de bazı şartlar mevcut olmadıkça insan hakkı ve hürriyetinde eşitlik prensiplerinin korunmasını temin edememektedir. Bu esaslar temin edilmedikçe de demokrasi rejiminin tehlikeye düşmesi doğaldır.

İkinci Dünya Savaşı sonucu, insanlığın zihniyet itibarıyla büyük bir gelişim safhası olmuş, Halk Partisinde de demokrasiye gitmek ihtiyacı baş göstermişti. Çünkü Milletin yalnız icrayı değil, kontrolü de bizzat yapması ihtiyacı duyuluyordu. Gerçi Meclis teorik olarak kontrol görevini görmekle yükümlü bulunuyordu fakat uygulamalarda böyle olmuyordu. Yasama ve yürütme görevlerinde bulunan milletvekillerinin aynı partiye mensup olmaları ciddî kontrol ve muhalefet yapılmasına müsait olmuyordu. Dolayısıyla kesin olarak demokrasiye gitmek, gereken bir ihtiyaç halini almış bulunuyordu. Eski alışkanlığa bağlı olan ve demokrasinin doğuracağı zorluklardan yılanlar bu hareketi tasvip etmiyorlardı. Fakat CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İnönü, Atatürk'ün gerçekleştirilmesini, partisine bıraktığı

(257) Hürriyet... a.g.e.,s.51-52.

demokrasi rejimini kurmak hususunda kararlı idi. Etrafında bu kanaatte olanlar da inançlı ve kararlı bulunuyorlardı. Bu cephe karşısında tek parti taraftarlarının karşı duruşları kırıldı. İktidar başındakilerle, ülke aydınlarının bu ortak amaçları karşısında aleyhtar sesler kısılmış demokrasiye gitme arzusu genelleşmişti.⁽²⁵⁸⁾

Günaltay'a ait hürriyet ve demokrasi ile ilgili fikir ve önerilerinin yer aldığı bu eserde: basın hürriyeti,⁽²⁵⁹⁾ toplantı hürriyeti,⁽²⁶⁰⁾ adliyenin bağımsızlığı,⁽²⁶¹⁾ demokrasilerde partiler, partilerin gerekliliği,⁽²⁶²⁾ Millî liderler, demokratik rejimde parti,⁽²⁶³⁾ siyasî partiler ve fonksiyonları,⁽²⁶⁴⁾ seçimde azınlıkta kalan siyasî partiler⁽²⁶⁵⁾ gibi konulara yer verilmiştir.

2 – MAKALELER, TEBLİĞLER, KONFERANSLAR

1-Türk Tarihinin Ana Kaynaklarından Camiüttevarih ve Fazlullah Reşidüddin⁽²⁶⁶⁾

Türk tarihinin İslâm devrinde yazılan ana kaynaklardan en önemlisi, İlhanîler zamanında kaleme alınmış olan bir eserdir. Günaltay bu makalede şunları belirtmektedir; İran'a hakim olan İlhanîlerin hükümdarı Gazanhan'ın emri ile Vezir Ebu'l Fazl Reşidüddin başkanlığında bir heyet tarafından

⁽²⁵⁸⁾ Hürriyet... a.g.e.,s.61-67.

⁽²⁵⁹⁾ Hürriyet... a.g.e.,s.73-75.

⁽²⁶⁰⁾ Hürriyet... a.g.e.,s.76-79.

⁽²⁶¹⁾ Hürriyet... a.g.e.,s.80-81.

⁽²⁶²⁾ Hürriyet... a.g.e.,s.82-87.

⁽²⁶³⁾ Hürriyet...a.g.e.,s.88,89.

⁽²⁶⁴⁾ Hürriyet...a.g.e.,s.90-93.

⁽²⁶⁵⁾ Hürriyet...a.g.e.,s.94-96.

şehnâmeye karşılık olarak Mogollar için bir zafernâme düzenlettirilmek istenmişti. Reşidüddin, eski kıymetli ve nadir eserlerin nasıl mahvolduklarını , kopya edenler tarafından nasıl değiştirilip bozulduğunu gördüğü için kendi eserlerini de bu durumdan kurtarmak amacıyla bir çok önlemler almıştır.

Camiüttevarihin Türk tarihi açısından önemli olan kısmı birinci cilttedir; Türk kavimlerinin ortaya çıkışı ile bir takım şubelere ayrılmasında, çeşitli boy ve urukların durumundan bahsedilen birinci bölüm bir başlangıç dört kısma ayrılmıştır. Başlangıçta Türklerle iskân edilen bölgelerin coğrafi durumlarından, sınırlarından, değişikliklerinden ve bu bölgelerde oturan Türk boylarından bahsedilmiş birinci kısmın da ise Oğuz boylarına ve menkıbelerine, Oğuz efsanesine ayrılmıştır. İkinci kısımda Moğollardan ve Moğol boylarından, üçüncü kısmın da başlı başına birer hükümet kurmuş olan ve diğer kısımlarda bahsedilmemiş olan Türk boylarından, dördüncü kısımda ise, Moğolların Durlegin ve Nirun boylarından bahsedilmiştir. Kitabın ikinci bölümü ise Moğol, Türk kavimlerinin tarihlerine özellikle Cengiz'den itibaren Gazanhan zamanına, çeşitli ülkelerdeki Moğol devletleri tarihlerine aittir.⁽²⁶⁷⁾ Türk oldukları kesin olan bazı boyların Moğollardan sayılmış olmalarına rağmen Türk tarihi açısından, Arap, Acem ve Türk dilleriyle yazılmış tarih kitaplarının en kıymetlisidir. Camiüttevarihin'in ikinci cildi ise içindekiler itibariyle birinci cilt kadar önemli olmamakla birlikte Hind ve Çin tarihleriyle İsmailiye fırkasından bahseden kısımları önemlidir. Camiüttevarihe Timuriler zamanında bir zeyl yazdırılmıştır.⁽²⁶⁸⁾

(266) "Türk Tarihinin Ana Kaynaklarından Camiüttevarih ve Fazlullah Reşidüddin", Belleten, I/1(1937), 165-179

(267) "Türk Tarihinin Ana Kaynaklarından Camiüttevarih..."a.g.e.,s.170,171.

(268) "Türk Tarihinin Ana Kaynaklarından Camiüttevarih..."a.g.e.,s.173.

2-İbni Sina ve Mantık⁽²⁶⁹⁾

Günaltay İbni Sina'nın mantık anlayışını kısaca şu şekilde belirtmektedir; Türk bilgini İbni Sina mantığının öncelikle ne verebileceğini araştırmış, mantığı o surette tanımlayıp açıkladıktan sonra kanunlarını tespitte çalışmıştır. İbni Sina'nın kanaatine göre, mantık bir aleti kanuniyedir. Fikrin doğru ve yanlışını ayırmaya, bilinenlerden bilinmeyenlere erişmeye hizmet eder. Fakat bu hizmet; mutlak değil, bağımlıdır. Çünkü başlangıçların öncesi ne ise neticesi de ona göre ortaya çıkması tabidir. Mantık harikalar yaratan bir şey değildir. Aldığını veren bir makinedir. Eğer başlangıç ve öncesi, bilgi de bir hata olursa bu hata birbirine bağlı karşılaştırmalarla gittikçe büyüyerek özellikle hatadan ibaret bir meslek vücuda gelebilir. Tabiidir ki bunun sorumluluğunu mantığa yüklemek doğru değildir. Bir aleti kullanan adamın, hata ve beceriksizliğini alete yüklememelidir.

İbni Sina mantığı tetkik edildiği zaman, her şeyden önce mantığın ne olduğunu ona verip ondan ne alabileceğimizi yanlışlıklara sürüklenmemek için neler yapmak gerektiğini açık bir şekilde tespit etmiş olduğu görülür.

İslam düşünürleri, Aristo ve Farabî'den sonra İbni Sina'ya "Muallim-i Salis" demek suretiyle büyük şahsiyetin mantığa hizmetini anlatmak istemişlerdir. Mantığın tertip ve düzeni itibarıyla İbni Sina'nın kendisinden öncekilere üstün olduğu şüphesizdir. Felsefenin bütün parçasını ve şubesini sıkı bağlarla düzene koyan İbni Sina, Mantıkta da açık bir metot, sağlam bir usul tatbik etmiş Farabî'nin dağınık bir halde bıraktığı bahsedilen yerleri birleştirmiş ve düzenlemiştir. Eski kelâmcıları mantık hakkında telaşa düşüren şeyler, İbni Sina, mantığı düzene koyduktan sonra İslâmî ilimlerle meşgul olanların çekinmeleri ortadan kalkmıştır. İbni Sina, karşı olanlara mantığın gerekliliğini ve önemini şu şekilde açıklıyor; "Mantık ilimlerin

(269) "İbni Sina ve Mantık", Büyük Türk Filozof ve Tıp Ustadı İbni Sina Şahsiyeti ve Eserleri

tamamını anlayabilmek için en iyi yardımcısıdır. Bu ilmi anlamayanlar cehalete sevk ile, faydalarını inkar ediyor, mantığa karşı düşmanlık gösteriyorlar. Fakat bu muhalefet; şüphesiz cehalet neticesidir. Bu gibileri mazur görmelidir. Çünkü insan bilmediği şeyin en büyük düşmanı olur.”⁽²⁷⁰⁾ İbni Sina, mantığın rolünü de Kant’dan çok zaman önce, daha açık bir ifade ile etraflı bir şekilde ele almıştır; “Mantık bir aleti kanuniyedir ki insan ona riayet ettikçe fikir ve nazarda delalet düşmekten masun (sağlam) kalır.” Bu tanım İslâm mantıkçıları tarafından kabul edilmiştir. Avrupa mantıkçıları bu ilmin rolünü ve mahiyetini daha iyi bir şekilde açıklamış değildir.⁽²⁷¹⁾

3- İslâm Dünyasının İnhitatı Sebebi Selçuk İstilasası mıdır?⁽²⁷²⁾

Günaltay’ın bu tebliği IX ve X. asırlarda Müslüman doğuda büyük bir hız alan ilim hareketinin, takip eden asırlarda durması ve Doğu’nun yavaş yavaş yoğunluğu artan bir cehalet kâbusu ile örtülüşü durumu, Selçuk istilâsının bir sonucu gibi gösterilmektedir. Bu iddiaların esassız ve realiteye zıt olduğunu göstermek Müslüman dünyasındaki lâik, ilim ve felsefe hareketinin nerede ve kimler tarafından yaratılmış, hangi dimağların yardımı ile hızlanmış olduğunu ve sonra bu hareketin ne gibi sebeplerin etkisi ile durduğu konularının araştırıldığı bir çalışmadır.

Günaltay’ın bu tebliğinde üzerinde durulan konular şunlardır; İlimde, felsefe ve lâik ilimler hareketini yaratan ve kuvvetlendirenlerin Türklerden başka unsur olduğu yolundaki iddianın gerçekten ne kadar uzak ve ne kadar tehlikeli bir iddia olduğu ortadadır. IX. asrın ortalarına kadar rasyonalistlerin elinde olan Abbasilerdeki devlet teşkilâtı bir süre sonra Halife Mutevekkilalalah (847-861)’ın iktidara geçmesiyle rasyonalistlere karşı

Hakkında Tetkikler, Muallim Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul, 1937, 1-24.

(270) “İbni Sina...”, a.g.m. s.3.

(271) “İbni Sina...”, a.g.m.s.5.

(272) “İslâm Dünyasının İnhitatı Sebebi Selçuk İstilasası mıdır?”, Bellekten, II/5-6 (1938), 73-88.

ananeciler devlet teşkilatına hakim oldu. Selçuk devletinin kuruluşundan 127 sene önce (913) ananecilerden rasyonalizm safını terk ederek kendilerine katılan Ebu Musa El Eşari ile birlikte, giderek daralan bir çerçeveye içersinde düşünmeye mahkûm kalan dimağlar, miskinlik ve tembelliğe sürükleyen tarikatçılık içine gömüldüler. Sonuçta zaman ve yerin, durum ve şartların değişiklikleri ile hükümlerin de değişmesi zorunluluğu unutuldu.⁽²⁷³⁾ Müslüman dünyasındaki çöküşün gerçek sebeplerinin aranması gereken yerin bu olduğu belirtildikten sonra Türkiye'yi kurtaran büyük inkılâbın derin ve şuurlu bir görüş, zorunlu, kurtarıcı bir hamle olduğu da belirtilmiştir. İslâm dünyasının kuvvetten düşmeye sürüklenmesini başlatan bu gerçek, asıl sebebi görmezden gelerek kuvvetten düşme sebebini Selçuk istilâsında aramak cehalet olmasa bile kindar olacağı kuşkusuzdur. Eğer, Selçuk istilâsının gerçek sonuçları aranacak olursa İslâm dünyasının kuvvetten düşmesi ile değil sürüklendiği kesin ölümden kurtulmasıyla karşılaşılır.⁽²⁷⁴⁾

4- Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatlara Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi⁽²⁷⁵⁾

Günaltay, Türk Tarih Tezi ile doldurulan boşluğu şu cümleler ile açıklamaktadır; 1931'de Türk Tarih Tezi ortaya atıldığı zaman tarihçi diye geçinen bazı kişiler sınırlı bilgileriyle, yabancı yorumlara göre yazılmış eserlerden toplanan bilgilere dayanarak ulu orta tenkitlere başlamışlardı. İmparatorluk devrinde yabancıların üstün gelme çabası altında inleyen ve bütün hakları ayaklar altına alınmış olan Türk'ün tarihine ancak altı yüz senelik bir süre verilmiş, imparatorluğun gerçek kurucuları olan Selçuk Türkleri unutturularak, şerefli olarak görülenler, İmparatorluğun Türk olmayan unsurlarına dayandırılmıştı.

(273) "İslâm Dünyasının İnhitatı...."a.g.m., s.81-84.

(274) "İslâm Dünyasının İnhitatı...."a.g.m., s.85.

(275) "Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatlara Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi", Belleten, II/7-8 (1938), 337-365.

Birinci Türk Tarih Kongresi, eşsiz Türk dehasının karanlık içinden bulup çıkardığı Türk Tarih Tezi, yine o dehanın ilmî esas ve metotlara dayanılarak açıklandı. Büyük bilim adamları yeni açılan bu tetkik sahasında, yapılan araştırmaları takdirle karşılayıp, ilmî yayınlarda bulundular.⁽²⁷⁶⁾

Türkistan'ın en eski kültür merkezi ve Türklerin ana yurdu olduğu Brakisefal ırkın ana yurdunun Orta Asya olduğu Türklerin beyaz ırktan olup anayurtlarının Moğolistan olmayıp Türkistan olduğu, Sümerler başta olmak üzere Ön Asya'nın Azyanik denilen kavimleri ve Etilerin Orta Asya'dan geldikleri kazı bulgularına, Doğu tarihi hakkında eski vesikaların ilmî esaslara göre tetkiklerine ve nihayet geniş ve kapsamlı yüksek bir ilim görüşüne dayanan bir gerçek olduğu kesin bir şekilde ortaya konulmaktadır.⁽²⁷⁷⁾

5-İbni Sina'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi⁽²⁷⁸⁾

İbni Sina'nın ölümünün 900. yıl dönümünde onun felsefede, tıpta, ve diğer ilimlerdeki başarıları, özelliklileri belirtilirken ırkî meselesi de araştırılmıştı. Günaltay, İbni Sina'nın milliyeti ile ilgili şu hükmü ortaya koymaktadır; Şahsî isimlerin ırkî hüviyeti belirlemesi konusunda mutlak bir delil olarak alınmasının tehlikeli sonuçlar verebileceği düşüncesinden hareketle şahıs isimleri ancak başka delillerle bir sonuç çıkarma aracı olabilir. Bahsedilen dönemlerde Türk isminin anlamı bu gün ifade ettiği anlamlardan ayrı ayrı bulunmaktadır. Cuzicanî'ye yazdırılmış olan tercümeyi halinden çıkarılan bilgiye göre Büyük Doğu Mütefekkirinin babası Belhli, anası

⁽²⁷⁶⁾ "Türk Tarih Tezi ..."a.g.m.,s.338.

⁽²⁷⁷⁾ Türk Tarih Tezi ..."a.g.m.,s.339-365.

⁽²⁷⁸⁾ "İbni Sina'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi", Belleten IV/13 (1940), 1-37.

Buharalıdır.⁽²⁷⁹⁾ Bu yurtlarda da evvelce Sakaların yerleşik halk olarak bulunduğu görülür.⁽²⁸⁰⁾

6-Abbasoğulları İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükselişinde Türklerin Rolü⁽²⁸¹⁾

Günaltay, bu makalesinde Türklerin rolünü şu şekilde belirtmektedir; Avrupalı tarihçiler Abbasoğulları İmparatorluğunun kuruluş ve yükselişini İranlılarla Araplara mal etmek istemişler ancak ana kaynaklar bu olaylarda rolü İranlı ya da Arap zannedilenlerin çoğunun Türk olduklarını göstermektedir.⁽²⁸²⁾

Türkler, Abbasoğulları İmparatorluğunu, Müslüman dinini tehdit eden düşmanları ezebilmiş, parlak zaferleriyle birlikte ilmî, medenî, maddî, idarî alanlardaki parlak başarılarıyla Abbasoğulları İmparatorluğu'nda en önemli rolü oynamışlardır. Türkler İslâm İmparatorluğunda vicdan ve fikir hürriyetini bu parlak devirde büyük ilgi ile himaye ediyorlardı.⁽²⁸³⁾

7-Selçuklular Horasan'a İndikleri Zaman İslâm Dünyasının Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Dinî Durumu⁽²⁸⁴⁾

Günaltay, adı geçen dönemde İslâm dünyasını ve Selçuk oğullarının rolünü şu şekilde belirtmektedir; Oğuz Türkleri, Selçuk oğullarının başbuğları altında Müslüman dünyasının geleceğini ellerine aldıkları zaman İslâm dünyası acıklı maceralar içinde çırpınıyor, küflü hurafeler arasında kudretli,

(279) "İbni Sina'nın Şahsiyeti...." a.g.m., s.12-15.

(280) "İbni Sina'nın Şahsiyeti..." a.g.m., s.20-23

(281) "Abbasoğulları İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükselişinde Türklerin Rolü", Belleten, VI/32-24, (1942), 177-205.

(282) "Abbasoğulları İmparatorluğunun..." a.g.m, s.178.

(283) "Abbasoğulları İmparatorluğunun..." a.g.m., s.195-205.

(284) "Selçuklular Horasan'a İndikleri Zaman İslâm Dünyasının Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Dinî Durumu", Belleten, VII/25 (1943), 59-99.

adil ve azimli bir sima ile sahneye çıkan Selçuk oğullarının başarıları bir kurtarıcı gibi karşılanmaları, iç ve dış sebepler içinde düşünülmesi gerekir.⁽²⁸⁵⁾

8-İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikah Şekilleri⁽²⁸⁶⁾

Günaltay, Cahiliye devrindeki mevcut durumu ortaya koyduktan sonra İslâmiyet'in yaptığı inkılabın büyüklüğünü şu şekilde değerlendirmektedir; Doğu kaynaklarında "Cahiliye Devri" denilen İslâm'dan önceki asırlarda Hicaz Yarımadası dışında oturan halk çok iptidaî bir göçebe hayatı yaşıyordu. Arap zümreleri dinî ve sosyal hayat tarzı itibarıyla ateşperest Sasanîlerin ve Hıristiyan Bizanslıların kültür etkileri altında Arap toplumundan nispeten uzaklaşmışlardı.⁽²⁸⁷⁾ İslâmiyet'ten önce Araplar arasında cinsî münasebet anlamında kullanılan nikahın çeşitli şekilleri mevcuttu. İslamiyet, cahiliye devri örf ve âdetleri, hayat tarzı, hayat anlayışı üzerinde bir çok değişiklikler yarattığı gibi kadın düşkünü olan bu kavmin nikah şekilleri ve kadın anlayışları üzerine etkili inkılâplar yapmıştır. Şüphesiz asırların yığıldığı anlayışları değiştirmek, örf ve adetleri yıkmak, eşliğe alınacak olan kadın sayısını sınırlandırmak önemli bir inkılâptı. Böyle bir inkılâbın şiddetli bir tepkiyle karşılaşması çok tabii idi. Peygamberin bu önemli inkılâbı safha safha tatbik etmek suretiyle gerçekleştirme yöntemini uyguladığı görülür. Nihayetinde tek bir kadınla evlenmenin adalet, hak ve ahlâk açısından mutluluk yolu olduğu belirtilmiştir.⁽²⁸⁸⁾

⁽²⁸⁵⁾ "Selçuklular Horasan'a.g.m.",s.80-98.

⁽²⁸⁶⁾ "İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikah Şekilleri", Belleten, XV/60, (1951), 691-707

⁽²⁸⁷⁾ "İslâm'dan Önce Araplar Arasında..."a.g.m.,s.691.

⁽²⁸⁸⁾ "İslâm'dan Önce Araplar Arasında..."a.g.m.,s.702-706.

9-Üniversiteyi Açış Dersi “Türklerin Ana Yurdu ve Irkı meselesi”⁽²⁸⁹⁾

Günaltay'ın Türklerin Ana yurdu ve ırkı meselesi ile ilgili ulaştığı neticeler şunlardır; Devam ede gelen bir anlayış olarak Türk Ana yurdunun Altayların Doğu ve Çinlilerin Tatan dedikleri çevre, bu günkü Moğolistan havalisi olduğu yönünde idi. Dolayısıyla Türklerin de bu bölgelerin diğer kavimleri gibi sarı ırka mensup oldukları sonucu çıkarılıyordu.⁽²⁹⁰⁾ Batılı yazarları bu yanlışlığa sürükleyen, Doğu kaynaklarının yanında bu çalışmada da yer verilen, Moğollar devrinde İran'da yazılan Camiüttevarih adlı meşhur eser idi.⁽²⁹¹⁾ Aşağı Mezopotamya'da yapılan kazı Dünya medeniyetinin menşei hakkında tarihî anlayışı alt üst ettiği gibi Ön Asya medeniyeti ile eski Orta Asya medeniyeti ve bu vasıta ile eski Çin ve Hint medeniyetleri arasında ilişki ve bağ izlerini de ortaya çıkardı. Bulgular eski Mısır da dahil olmak üzere eski Ön Asya milletlerine ilk kültürünü veren kaynağın Sümer kültürü, Sümer medeniyeti olduğunu gösterdi. Sümerlerin Mezopotamya'nın yerleşik halkı olmadıkları bir gerçek olup, Sümerler bitişken bir dil konuşan brakisefal insanlardı. Çin'de ve Kuzey Hindistan'da ilk medeniyeti kuranlarla, Ön Asya'da; Mezopotamya, Suriye, ve Anadolu'da ilk medeniyeti yapanların ataları, Türkistan'da ortak bir medeniyet demetleri altında yaşayan aynı kavme mensup bulunuyorlardı.

Düne kadar kendimizi Moğollarla birlikte sarı ırktan saymış Türk'ün göçebeliğini, kabiliyetsizliğini söyleyip durmuştuk. Fakat artık kendimizi ne onun ne de bunun arkasından gidecek kadar aciz görmüyoruz.⁽²⁹²⁾

(289) “Üniversiteyi Açış Dersi “Türklerin Ana Yurdu ve Irkı meselesi”, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1939/1941, I-XIV.

(290) Üniversiteyi Açış Dersi “Türkleri Ana Yurdu...”, a.g.m., s.I.

(291) Üniversiteyi Açış Dersi “Türklerin Ana Yurdu...”, a.g.m., s.II.

10-Başbakan Prof. Şemsettin Günaltay'ın Nutku⁽²⁹³⁾

Patoloji Kompare Kongrelerinin beşincisinin toplanma yeri olarak Türkiye'nin seçilmiş olmasını memnurlukla karşıladığını ifade eden Başbakan Günaltay, farklı milletlere mensup yüksek ilim adamlarının insanlığın faydası ve mutluluğu yolundaki ortak gayretlerinin birleşmesine imkan veren bu gibi kongrelerin sadece ilmî verimlilik açısından değil, birbirlerinden uzak bölgelerde yaşayan milletleri yaklaştırmak, birbirlerine tanıtmak ve karşılıklı sevgi ve güven havası içinde hepsini insanlık camiasında kaynaştırmak imkanını sağladığından dolayı faydası ve önemi üzerinde durmuştu. Günaltay'ın üzerinde durduğu konular 6u şekilde sıralanıyordu; Çeşitli hastalıkları karşılaştırılmalı bir şekilde incelemenin verimli sonuçları tıp sahasında olduğu kadar ziraat alanında da büyük ilerlemelere keşiflere yol açmış ve açmaktadır.⁽²⁹⁴⁾ İnsanlığı ızdıraplar içinde kıvrandıran sebepler yalnız görülen hastalıklar olmayıp çeşitli sebep ve sarsıntıları yüzünden bu gün buhranlar içinde çırpınan insanlığın huzur ve sağlığa kavuşması için sosyal ve ahlâkî hastalıkların önlenmesi bunların tedavi çareleri aranması yolunda ilgili bilginlerin iş birliği etmelerine büyük ihtiyaç vardır.⁽²⁹⁵⁾

11-Farabî'nin Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri⁽²⁹⁶⁾

Günaltay bu makalede Farabî'nin ortaya koyduğu ideali şu şekilde açıklamaktadır; Büyük insan sosyal ve siyasî tepkilere meydan vermeden dimağları kaplayan cehalet ve taassup bulutlarını dağıtmaya çalışmış, ilmî araştırma sahsında dogmatik çıkmazlar dışında geniş bir serbest düşünce yolu açmış , yeni metotlarla yeni doktrinlere dayanan felsefî bir sistemle kozmolojisini açıklayan bir plan çizmiştir. İslâm dünyasında felsefenin temelini atan Farabî olduğu halde bu şeref Orta çağ boyunca diğer İslâm

(292) Üniversiteyi Açış Dersi "Türklerin Ana Yurdu..."a.g.m.,s.XI-XIV.

(293) "Başbakan Prof. Şemsettin Günaltay'ın Nutku",Kader Basımevi, İstanbul, 1949.

(294) Başbakan ...a.g.m.,s.3.

(295) Başbakan... a.g.m,s.4

tarihi filozoflarından bazılarına verilmiş, Batı da İslâm filozofları diye tanınanlar da bunlar olmuştur.

Farabî'nin siyasî ünite olarak düşündüğü ideal site hüviyeti ve idare şekliyle onların birliğini oluşturan hükümetin ortak başkanına tanıdığı yetkiler, göz önüne alınınca filozofun başkanlı bir cumhuriyet rejimini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Türk filozofu bununla da kalmayarak, insanlığın ancak XX. asırda ve iki büyük dünya savaşının yarattığı faciaları gördükten sonra düşünebildiği dünya devletleri birliği fikrini bin yıl önce insanlık ideali olarak ilk defa ortaya atmıştı.⁽²⁹⁷⁾

Farabî İslâm mütefekkirleri arasında bilgisine, başarısına oranla en az tanınmış bir şahsiyettir.

12-Şarkî Tokyo (Türk) Hakanlığında Fetret Devresi M.630-681⁽²⁹⁸⁾

Günaltay, Çin'in menfaatına ulaşmak için uyguladığı politikayı ve bunun neticesini şu şekilde açıklamaktadır; Miladî VII. asır ortalarına doğru Türk dünyası, fecî ve kanlı maceralara sahne olmuş hanların idaresizliği, prenslerin ihtirasları yüzünden ayrılmıştı. Çin, menfaatine ulaşmak için parçalıyor Türk Milleti yabancı boyunduruğu altına sürükleniyordu.⁽²⁹⁹⁾

Çinlilerin korktukları şey Hakanlığın tekrar kurulması meselesi olduğundan Türkleri Tataristan'a göndermekle beraber Çin boyunduruğundan çıkamamaları için gerekli her tedbiri tercih etmişlerdi.

(296) "Farabî'nin Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri", A.Ü., DTCF, VIII, 4 Aralık 1950, 423-436.

(297) "Farabî'nin Şahsiyeti ..."a.g.m.,s.434-436.

(298) "Şarkî Tokyo (Türk) Hakanlığında Fetret Devresi M.630-681",Darülfünun Edebiyat Fakültesi mecmuası, sene 1, Sayı:3, 247-270

“Türklerle öyle bir idare vermeli ki hiçbir zaman diğer milletdaşlarıyla birleşmesin. Çin hakimiyet ve nüfuzundan kurtulamasınlar. Türklerin yularını uzatmalı yani onları Çin’den çıkarmalı fakat hiçbir vakit ucunu elden bırakmamalı”⁽³⁰⁰⁾ deniliyordu.

İşte Millî vicdanın uyanışı yabancı boyunduruğunun baskısı neticesiyle olmuş yıkılan sülaleleri , Hakaniyeye mensup prenslerden (Kutlug Han) M.681 tarihinde yiğitlik meydanına atıldığı zaman az bir süre zarfında büyük bir kuvvet kazanmaya dağınık ve perişan halde yaşayan Türkleri toplayarak Doğu Hakanlığını diriltmeyi başardı. Türkler de elli sene devam eden felaket devrinden sonra tekrar millî istiklâlini kazanmış oldular.⁽³⁰¹⁾

13- İslâm Medeniyetinde Türklerin Mevkii⁽³⁰²⁾

Günaltay, bu tebliğinde Türk zeka ve bilgi – kültürünün İslâm medeniyetinde ne derece etkili olduğunu şu şekilde belirtmektedir; VIII. asırdan XIII. asra kadar geçen uzun devirlerde Dünyanın en yüksek medeniyeti, bugünkü Batı medeniyetinin temeli olan İslâm medeniyetini kuranlar ve yükseltenler ile ilgili övünç hissesi Araplarla, İranlılara ayrılıyor Türkler ise en son safhaya atılıyor, genellikle bu safhanın tamamen dışında tutuluyordu.

Varılan netice Leon Kahon'un belirttiği gibi “Eğer Türklerin hizmeti olmasaydı, İslâm medeniyeti o kadar itilâ etmez o derece vasî iklimlere dağılmazdı” şeklinde olmuştur.

(299) “Şarkî Tokyo (Türk) Hakanlığında...”a.g.m.,s.248-249.

(300) “Şarkî Tokyo (Türk) Hakanlığında...”a.g.m.,s.256.

(301) “Şarkî Tokyo (Türk) Hakanlığında...”a.g.m.,s.269.

Emevîler devri sonuna kadar İslâm topluluğunu kaplayan fikrî durgunluğun Türklerin hakim bir durumda bu topluluğa, girmelerinin hemen ardından verimli bir harekete dönüşmesinin sebebi, bu hareketi yaratan Türklerin bilgi, kültür, zihnî oluşum itibariyle topluluğu oluşturan diğer unsurların üstünde bulunmalarındır.⁽³⁰³⁾

Türk aydınları, şimdiye kadar başka milletlere mal edilen büyük medeniyetin ve büyük fikirlerin gerçekte Türk zekâsının mahsulü olduğunu meydana koyarak Tarihî büyük haksızlığı düzelttirecek tetkiklere sevk ve onları, ilimler kuran, medeniyetler yaratan atalara lâayık halefler olduğumuzu fiilen gösterecek heyecanlı ve devamlı çalışmaya teşvik ederse amaç gerçekleşmiş olur.

Günaltay bu tebliğini şu cümle ile bitiriyordu. Dün ümitsiz ve perişan Türk'e: "Toplan, yürü, zafer ve istiklâl senindir diyen İlâhî ses bu gün de bize ve yarınki nesle mazini hatırla! Beşeriyete nurlar saçan medeniyeti yaratanlar senin atalarındır. Yürü, senin olan irfan iklimlerini tekrar zaptet!"³⁰⁴ emrini veriyor, diyordu.

14- Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar⁽³⁰⁵⁾

Türk Dil ve Tarih Tezleri, Üçüncü Türk Dil Kurultayında, Bükreşteki Dünya Ulusal Prehistorik Arkeoloji ve Antropoloji Kongresinin Lengüistik

(302) "İslâm Medeniyetinde Türklerin Mevkiî", I. Kongresi, Maarif Vekaleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir, konferanslar ve müzakere zabıtları, C.I, Ankara 1937, 289 - 306

(303) İslâm Medeniyetinde... a.g.t. s. 289 – 290.

(304) İslâm Medeniyetinde... a.g.t. s. 306.

(305) "Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar", Devlet Basımevli İstanbul 1938. (M. Şemsettin Günaltay ile H. Reşit Tankut birlikte hazırladıkları bir eserdir.)

seksiyonunda ve İkinci Türk Tarih kongresinde yerli ve yabancı tarih ve dil bilginlerine sunulmuştur. Türk bilgisinin bu en yeni, dünya ölçüsünde önemli buluş ve görüşlerini izah için ileri sürülen kanıtları derli toplu göstermek isteği ile Türk Tarih ve Dil Kurumlarının ellerinde bulunan dayanakların kaleme alındığı değerli bir çalışmadır.

Tezlerinin tetkikini kolaylaştırmak ve onlar üzerinde fikir yürütmek isteyenlere aydın bir saha açabilmek amacıyla konuların ana hatlarından bazıları hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır. Tarih Tezinde açıklanması gerekli görülen noktalar; Türk Tarih Tezinin kabul ettiği Orta Asya'nın kurması meselesi,⁽³⁰⁶⁾ Türkistan'ın en eski kültür merkezi ve Türklerin Ana Yurdu oluşu,⁽³⁰⁷⁾ Brakisefal ırkın Ana Yurdunun Orta Asya olduğu,⁽³⁰⁸⁾ Türklerin beyaz ırktan olup, Ana Yurtlarının Moğolistan değil Türkistan olduğu,⁽³⁰⁹⁾ başta Sümerler olmak üzere Ön Asya'nın Azyanik denilen kavimlerin ve Etilerin Orta Asya'dan geldikleri⁽³¹⁰⁾ ve Güneş Dil Teorisinin kaynaklarıdır.⁽³¹¹⁾

M. Şemsettin Günaltay'ın, Sırât-ı Müstakîm de yazılan Makaleleri,⁽³¹²⁾ Sebîlürreşadda yazılan makaleleri,³¹³ İslâm Mecmuasında yazılan

(306) Dil ve Tarih Tezlerimiz... a.g.m s. 5 – 9.

(307) Dil ve Tarih Tezlerimiz... a.g.m s. 9 – 17.

(308) Dil ve Tarih Tezlerimiz... a.g.m s. 18 – 19.

(309) Dil ve Tarih Tezlerimiz... a.g.m s. 19 – 21.

(310) Dil ve Tarih Tezlerimiz... a.g.m s. 21 – 23.

(311) Dil ve Tarih Tezlerimiz... a.g.m s. 27 – 50.

(312) Sırât-ı Müstakîm; (M. Şemsettin (Günaltay)ın Bu Makaleleri genişletilmiş Bir Şekilde" Felsefe-i Olâ İsbât-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri" adlı eserinde yayınlanmıştır).

"İslâm'da Fen ve Felsefe-1", C.6 Sayı. 145 (Haziran 1327), 229-233.

"İslâm'da Fen ve Felsefe-2" C.6. Sayı 146 (Haziran 1327), 244-247

"İslâm'da Fen ve Felsefe-3" C.6. Sayı 147 (Haziran 1327), 262-266

"İslâm'da Fen ve Felsefe-4" C.6. Sayı 148 (Haziran 1327), 276-280

"İslâm'da Fen ve Felsefe-5" .6. Sayı 149 (Haziran 1327), 293-297

"İslâm'da Fen ve Felsefe-6" .6. Sayı 150 (Temmuz 1327), 293-297

"İslâm'da Fen ve Felsefe-7" C.6. Sayı 151 (Temmuz 1327), 324-328

"İslâm'da Fen ve Felsefe-8" C.6. Sayı 152 (Temmuz 1327), 338-342

"İslâm'da Fen ve Felsefe-9" C.6. Sayı 154 (Ağustos 1327), 372-375

"İslâm'da Fen ve Felsefe-10" C.6. Sayı 155 (Ağustos 1327), 387-389.

- "İslâm'da Fen ve Felsefe-11" C.6. Sayı 156 (Ağustos 1327), 402-406
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-12" C.7. Sayı 157 (Ağustos 1327), 6-9.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-13" C.7. Sayı 158 (Eylül 1327), 20-23.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-14" C.7. Sayı 160 (Eylül 1327), 54-59.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-15" C.7. Sayı 161 (Eylül 1327), 77-78.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-16" C.7. Sayı 162 (Eylül 1327), 84-86.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-17" C.7. Sayı 163 (Ekim 1327), 106-107.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-18" C.7. Sayı 164 (Ekim 1327), 122-125.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-19" C.7. Sayı 165 (Ekim 1327), 135-136.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-20" C.7. Sayı 166 (Ekim 1327), 156-158.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-21" C.7. Sayı 167 (Kasım 1327), 167-170.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-22" C.7. Sayı 170 (Kasım 1327), 213-216.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-23" C.7. Sayı 172 (Aralık 1327), 251-254.
 "İslâm'da Fen ve Felsefe-24" C.7. Sayı 175 (Aralık 1327), 297-299.
 "Din ve Felsefe : İslâm'da Fen ve Felsefe" C.7, Sayı 178 (Ocak 1327), 341-343
 "Din ve Felsefe : İslâm'da Fen ve Felsefe" C.7, Sayı 179 (Ocak 1327), 361-363.
 "Felsefe Dersleri : Fen ve Felsefe", C.6 Sayı 139 (Nisan 1327), 133.
 "Felsefe Dersleri : Fen ve Felsefe", C.6 Sayı 140 (Nisan 1327), 150-152.
 "Felsefe Dersleri : Fen ve Felsefe", C.6 Sayı 141 (Mayıs 1327), 175-176.
 "Felsefe Dersleri : Fen ve Felsefe", C.6 Sayı 142 (Mayıs 1327), 184-187.
 "Felsefe Dersleri : Medhal" C.6 Sayı 144 (Mayıs 1327), 216-218.
 (313) Sebilüreşad; (Yazarın, adı geçen bu makaleleri, Zulmetten Nura, Hurafattan Hakikata, Türk tarihine ait kısımları da Maziden Âtiye adlı eserlerinde yayınlanmıştır.)
 Balkanlar İttihat Etmış. Osmanlılar Siz de Meydan-ı Şehamete Koşunuz" C.2-9, Sayı 34-216, (Ekim 1328), 144-146
 "Beşerî Cemiyetler İçin Dinin Lüzumu" C.15 Sayı 385 (Aralık 1334), 369-376.
 "Beşerî Cemiyetler İçin Dinin Lüzumu" C.15 Sayı 386 (Ocak 1335), 387-390.
 "Herkes Kendi Vazifesine" C.2-9 Sayı 49-231 (Ocak 1328), 398-399.
 "Hurafattan Hakikata" C.12 Sayı 291 (Mart 1330), 84-85.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-26" C.1-8 Sayı 2-184 (Mart 1328), 18-19.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-27" C.1-8 Sayı 3-185 (Mart 1328), 35-37.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-28" C.1-8 Sayı 4-186 (Mart 1328), 57-58.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-29" C.1-8 Sayı 15-187 (Mart 1328), 76-77.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-30" C.1-8 Sayı 6-188 (Mart 1328), 97-99.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-31" C.1-8 Sayı 7-189 (Nisan 1328), 115-117.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-32" C.1-8 Sayı 9-191 (Nisan 1328), 155-156.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-33" C.1-8 Sayı 10-192 (Nisan 1328), 177-178.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-34" C.1-8 Sayı 14-196 (Mayıs 1328), 258-260.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-35" C.1-8 Sayı 15-197 (Mayıs 1328), 275-276.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-36" C.1-8 Sayı 16-198 (Mayıs 1328), 296-297.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-37" C.2-9 Sayı 28-210 (Ağustos 1328), 22-23.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-38" C.2-9 Sayı 36-218 (Eylül 1328), 187-188.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-39" C.2-9 Sayı 45-227 (Ocak 1328), 329-331.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-40" C.2-9 Sayı 47-229 (Ocak 1328), 359-361.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-41" C.2-9 Sayı 48-230 (Ocak 1328), 381-383.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-42" C.2-9 Sayı 50-232 (Şubat 1328), 410-412.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-43" C.2-9 Sayı 51-233 (Şubat 1328), 422-425.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-44" C.2-9 Sayı 52-234 (Şubat 1328), 440-443.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-45" C.10 Sayı 235 (Şubat 1329), 7-10.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-46" C.10 Sayı 236 (Mart 1329), 18-20.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-47" C.10 Sayı 237 (Mart 1329), 39-42.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-48" C.10 Sayı 238 (Mart 1329), 58-62.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-49" C.10 Sayı 239 (Mart 1329), 74-76.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-50" C.10 Sayı 240 (Mart 1329), 90-91.
 "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe-51" C.10 Sayı 241 (Nisan 1329), 106-107.

- "Felsefe: İslâm'da Fen ve Felsefe -52 " C.10 Sayı 242 (Nisan 1329), 124-126.
- "Müessesatı İlmiyeden: Mekatip ve Medaris", 53 C. 10 S. 243 (Nisan 1329), 137-140
- "Müessesatı İlmiyeden: Kütüphaneler", 54 C.10 Sayı. 245 (Mayıs 1329), 179-182.
- "Müessesatı İlmiyeden: Rasathaneler", 55 C.10 Sayı. 247 (Mayıs 1329), 209-212.
- "Müessesatı İlmiyeden: Rasathaneler", 56 C.10 Sayı. 248 (Mayıs 1329), 224-226.
- "Müessesatı İlmiyeden: Rasathaneler", 57 C.10 Sayı. 249 (Haziran 1329), 239-241.
- "Felsefe : Kadim Yunanlılarda Kurun-u Vusta'da Tenasüh, C.10 Sayı 258 (Ağustos 1329), 383-385.
- "Felsefe-Karn-ı Ahırda Tenasüh, C.10 Sayı 259 (Ağustos 1329), 398-400
- "Felsefe : Hint ve İran-Kadimde Tenasüh, C.10 Sayı 257 (Ağustos 1329), 367-369.
- "Felsefe : İran-ı Kadimde din, C.10 Sayı 260 (Ağustos 1329), 413-415.
- "Felsefe : İran-ı Kadimde din, C.11 Sayı 261 (Ağustos 1329), 2-4.
- "Felsefe : İran-ı Kadimde din, C.11 Sayı 262 (Eylül 1329), 18-19.
- "Felsefe : İran-ı Kadimde din, C.11 Sayı 267 (Ekim 1329), 98-100.
- "Felsefe : İslâm'da Fen ve Felsefe : Mutezilîn, C.10 Sayı232 (Nisan 1329), 124-126.
- "Felsefe : İslâm'da Fen ve Felsefe : Mutezilîn, C.10 Sayı237 (Mart 1329), 39-42.
- "Felsefe : Tenasüh Akidesi, Kadimi Mısırlilere Göre Tenasüh, C.10 Sayı 255 (Temmuz1329), 337-338.
- "Fenniyat : Fennin Saha-iİttilai, C.1-8 Sayı 21-203 (Temmuz 1328), 400-40.
- "Hıfzıssıhaya Dair ,C.1-8 Sayı 23-205 (Temmuz 1328), 436-437.
- "Hıfzıssıhaya Dair ,C.1-8 Sayı 25-207 (Ağustos 1328), 480-482.
- "Hıfzıssıhaya Dair, C.2-9 Sayı 31-13 (Eylül 1328), 82-84.
- "Fıkıh ve Feteve : İctihat Ne Demektir ve Ne Gibi Ahkamda İctihat Olunabilir?", C.10 Sayı 246 (Mayıs 1323),193-195.
- "Muhtekirlerin Pençeleri Altında Kıvranan Köylüleri Düşünelim (İctimaiyat), C.2-9 Sayı 33-215 (Ekim 1328), 123-125.
- "Bir Milleti Sefalete Saik Kuvvetler ve Kurtaracak Eller", C.1-8 Sayı 16-198 (Mayıs 1328), 297-300.
- "Tanzimatçılık İflas Etti mi?, C.10 Sayı 236 (Mart1329), 21-23.
- "Kanayan Yaralarımız", C.1-8 Sayı 26-206 (Ağustos 1328), 457-459.
- "İctimai-i İnhitatin Sebebinin Usul'ü Terbiyede Aramalıdır", C.12 Sayı 305 (Temmuz 1330), 329-331.
- "İctimaiyat : Zulmetten Nura, C.10 Sayı 244 (Nisan 1329),153-155.
- "İktisadiyat : Acaba Bu Meziyetler Bizde Var mı?" (Makalat), C. 10 Sayı 239(Mart 1329), 81-82.
- "Marmara Açıklarında Bir İhtisas" (Makalat), C.2-9 Sayı 3-212 (Eylül 1328),70-71.
- "Vaaizler Meselesi (Makalat), C.10 Sayı 256 (Temmuz 1329),352-354.
- "İtiraf ve Eşhad Makalesi Münasebetiyle, C.2-9 Sayı 52-234 (Şubat 1328),44-45.
- "Bursa'da Darüşşafaka Tesisi Münasebetiyle, C.1-8 Sayı 19-201 (Haziran1328), 362-364.
- "Barbaros'un Mevlidinde Bir Gece (Makalat), C.1-8 Sayı 16-199 (Haziran 1328), 319-320.
- "Sabır ve Sebat Daima Mucip-i Neattır (Makalat), C.2-9 Sayı 37-219 (Kasım 1328), 199-200.
- "Nafi Seyahatlar... C.1-8 Sayı 18-200 (Haziran 1328),341-343.
- "Anadolu Mektupları : Marmaraya Doğru (Mekatip), C.10 Sayı 247(Mayıs132),216-218.
- "Anadolu Mektupları : Bursa Yolunda (Mekatip), C.10 Sayı 249 (Haziran 1329), 247-248.
- "Mekatip", C.1-18 Sayı 5-187 (Mart 1328), 86-88.
- "Müslümanları Yükseltmek Lüzumu, Müslümanlar Ne İstiyor?" C.15 Sayı 387 (Ocak 1335), 406-410
- "Tenkid ve Takriz Âsâr-ı Bakiye", C.10 Sayı 244 (Nisan 1329), 162-164.
- "Terbiye ve Talim Programların Tanziminde Hükümetin Hak ve Vazifeleri", C.2-9 Sayı 30-212 (Eylül 1328), 36-70.
- "Talim ve Terbiye Meselesi", C.1-8 Sayı20-202 (Temmuz 1328), 379-380
- "Tedrisat ve Terbiye-i Ahlakiye (Terbiye ve Talim) C.2-9 Sayı 33-215 (Ekim1328), 125-127.
- "Mekteplerde Hıfzıssıhha ve Terbiye-i Bedeniye", C.2-9 Sayı 32-214 (Eylül 1328), 109-110.
- "Terbiye-i İctimaiye Prensipleri (Terbiye ve Talim), C.1-8 Sayı 21-203 (Temmuz 1328),398-400.
- "Talim ve Terbiyede Ebeveynin Vezaifi", C.1-8 Sayı 22-204 (Temmuz 1328),417-419.
- "Mektep Programlarının Tanziminde Nazar-ı İtibare Alınacak Esaslar", C.2-9 Sayı 29-211 (Eylül 1328),45-47.
- "Medreselerin Islahı Hakkında İtiraf ve Eşhadçılara", C.10 Sayı 238 (Mart 1329), 64-66.
- "Talim ve Terbiyede Mektepler", (Terbiye ve Talim), C.1-8 Sayı 24-206 (Ağustos1328), 460-462.
- "Talim ve Terbiyede Mektepler", (Terbiye ve Talim), C.1-8 Sayı 25-207 (Ağustos1328), 477-478.
- "Terbiye ve Talim Esasları", C.1-8 Sayı 26-208 (Ağustos1328), 497-498.

makaleleri⁽³¹⁴⁾ de mevcuttur. Ayrıca Türk Ansiklopedisinin bazı ciltlerinin hazırlanmasında müşavir olarak bulunmuş ve yazıları yayınlanmıştır.

“Mekteplerde Tedris Olunacak Ulûmun Tertibi”, (Terbiye ve Talim), C.2-9 Sayı 28-210 (Ağustos 1328), 26-27.

“Vahdet-i Vücut” Diye Tercüme Edebileceğimiz “Panteizm”in Deneden İbaret Olduğunu Araştıralım”, C.10 Sayı 239 (Mart 1329), 76-78.

“Yunan Dritnavî (Kruvazör Destoyer, Muhrib), Alıyormuş”, C.11 Sayı 270 (Ekim 1329), 145-147.

“İslâm Tarih ve Müverrihler, ”, C.25 Sayı 626 (Kasım 1340),29; Sırat-ı Müstakîm Mecmuası 14 Ağustos 1324 (1908) tarihinde yayın hayatına başlamış 1912 yılına kadar bu adla yayınlanan mecmuanın tamamı 182 sayıdır. Daha sonra 183. sayı ile Sebilürreşad olarak yayınına devam etmiştir. 1925 yılına kadar yayın hayatını sürdüren mecmua bu tarihten sonra yayınına uzun süre ara vermek zorunda kalmıştır. Sebilürreşad 1948-1965 yılları arasında yeniden yayınlanmak suretiyle neşriyatını tamamlamıştır. ; Abdullah Ceyhan, Sırat-ı Müstakîp ve Sebilürreşad mecmuaları fihristi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991 s. I-IX.

(314) İslâm Mecmuası ; (M. Şemsettin (Günaltay)ın bu mecmuadaki makaleleri de genişletilmiş olarak Zulmetten Nura, Hurafattan Hakikata ve Maziden Âtiye adlı eserlerinde yayınlanmıştır).

“Müslümanlık Âleminde İntibah Emmareleri 1” C.1 Sayı 1 Dersaadet Matbaası 1332, 25-26.

“Müslümanlık Âleminde İntibah Emmareleri 2” C.1 Sayı 4 Dersaadet Matbaası 1332, 110-114 ; Müslümanlar için dinî bir inkılâba ihtiyaç vardır. Bu inkılâp yeni bir din icadına kalkışmak değil, Hurafattan Hakikata koşmak, Hakayık (doğru olan) dinine, arasından yosunlu kofların hayalde canlandırdıkları tortulardan ayıklayarak devri saadetteki Müslümanlığa dönmek Ashab-ı Kirâmın gittiği yolda gitmek demektir. Bir millet için nura, ırfana, fazilete sevk eden bir din ne kadar gerekli ise hurafata, cehalete, sefaletle sürükleyen bir din de o kadar zararlıdır. A.g.m. s. 114

“İslâm’da Kadının Mevkii ve İçtimaiyesi 1”, İslam Mecmuası C. 1, Sayı 6 Dersaadet Matbaası, 1332, 170-173.

“İslâm’da Kadının Mevkii ve İçtimaiyesi 1”, İslam Mecmuası C. 1, Sayı 10 Dersaadet Matbaası, 1332, 311-315.

“İstikbali Kurtaracak Azim ve Ümitdir”, , İslam Mecmuası C. 1, Sayı 16 Dersaadet Matbaası, 1332, 450-454 ; Almanya’nın 1856 yılında Fransa’nın ayakları altında kalması sonucu Almanlar da esaslı bir uyanış oldu. Almanlarda intikamı hissi ve millet hissi fikri ile başarıya ulaşmış nihayet 1870’de Alman milleti çıkarmıştı, a.g.m s. 451 ; azim ve ümit bir milleti düştüğü felaketten kurtardığı gibi ümitsizlik de o milletin çökmesine yol açar. Milletlerin gelecekleri kendi, kendi kanaatlerinin neticesidir. , a.g.m. s. 453.

IV. BÖLÜM

M. ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN MEDENÎ DİNÎ İLMÎ KÜLTÜREL MESELELERDEKİ DÜŞÜNCELERİ VE ÇÖZÜM TEKLİFLERİ

1 – MEDENİYET MESELELERİ

Milletin fertleri arasında antlaşmazlığın kalkması, ülkenin sarsılmadan medeniyet alanında koşabilmesi için din ve milliyet, kutsî heyecanların kaynağı, bilimlerin yüksekliği de hayatî ihtiyaçların dayanağı olmalıdır.

a – Fanatizmin Sakıncaları

Bir milletin medeniyeti olgunluk abideleri sınırlı birkaç esaslı fikirlere dayanır. Herhangi bir milletin müesseseleri, abideleri, edebiyatı, sanatı, nihayetinde milletin varlığını temin eden her şey bu esaslı fikirlerden oluşurlar. Bu fikirler kolay oluşmayarak şekil aldıkları gibi yine çok güçlülkle çarpışarak yok olurlar. Bir çok fikirler vardır ki esasız ve batıl oldukları halde kamu oyu önünde incelendiği halde halk üzerinde kuvvetli etkili tesirlerinden geri kalmazlar. Çünkü halkın ruhuna uygun olan bu fikirler, senelerin yığıldığı, asırların takviye ettiği kalanlardır. Halkın zihnine yeni bir şey yerleştirmek ne kadar zor ise tesis etmiş, bir fikri çıkarmak da o kadar, belki ondan daha zordur.⁽¹⁾ Halk, daima kendi zihniyetinin gereklerine tâbi olmuştur. Halk her şeyin kendi arzusuna kendi zihniyetine uygun olmasını ister. Fikrine değil,

⁽¹⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s. 9.

hissine uygun görmediği şeylere, zevkini okşamayan acı hakikatlere karşı derin bir nefret duyar. Kökleşmiş kanaatler daima hakikati görmeye engel olurlar. Öyle bir mevkide bulunuyoruz ki en ufak bir hakikati bile gizlemek büyük bir cinayet olacaktır. Kusurlarımızı felâketimizin sebeplerini en derin ve en gizli noktalarına kadar açmak, tahlil etmek gerekir. Eksiklikler öğrenilmeden, hatalar itiraf edilmeden önce kurtulmak için müracaat edilecek her teşebbüs sonuçsuz kalır ve hiçbir fayda sağlayamaz.⁽²⁾

b- Geri Kalmışlığın Sebepleri

Asırlarca istibdat ve mezalim altında ezile ezile kendi hayatlarından bile bıkmış olacak bir hale gelmiş olan Doğuluların gerileme ve sefalet sebepleri içerisinde hayat tarzlarıyla ve başlarına belâ olan cahillerin telkinleri önemli bir yer tutar.

Geri kalmış olmamızın sebepleri vardır. Bu sebepleri dışarıda aramak doğru değildir. Dış sebepler hep görünen sebeplerdir ki bunların da gizli sebepleri, hazırlayıcı sebepleri vardır. Metin ve sağlam bir bina kuvvetli bir rüzgarla kolay kolay yıkılmaz. Fakat temelleri çürümüş, bölme duvarları ayrılmış, bağlantı demirleri oynamış olan bir bina bir sarsıntıya dayanamaz. Binanın çökmesine sebep, içinin çürümüş, eskimiş olmasıdır. Rüzgar ancak görünen bir dış sebeptir. Rüzgar olmasa da bir süre sonra o bina yine kendiliğinden çökmeye mahkûm olurdu. Rüzgar, yıkılmasını hızlandırmaktan başka bir şey yapmamıştır. Bizde gerileme ve çöküş sebeplerini içeride aramamız gerektiği gibi, kurtulmamız çarelerini de yine kendimiz bulabiliriz. Bizi mahveden kendimiz olduğumuz gibi kurtaracak olanda, yine kendimiz olduğumuza inanmalıyız.⁽³⁾ Ülkenin kurtuluşunu başka milletler arasındaki ayrılığa havale ederek gaflet uykusuna daldığımızı sefahat ve eğlence

⁽²⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s. 10.

kucağına atıldığımız için korkunç bir akıbet karşısına sürüklendik. Ağzımıza vurulan kilitler, ihtiraslarımızın önüne çekilen setler kalkar kalkmaz sırtlanlar gibi birbirimizi didiklemeye başladık. Bütün dünyayı unuttuk. Yer yüzünde sanki yalnız biz varmışız, bizden başka kimse yokmuş, bizim didişmemizden istifade etmeye hazırlanmış düşmanlarımız mevcut değilmiş gibi birbirlerimize geçtik, boğuştuk, yaralandık. Post kavgasına, değersiz ihtiraslar peşine düştük. Ananeleri yıktık, halkı kaynaştıran bağları kırdık, her şeyi küçük gördük. Ülkede şerefine çirkin çamurlar fırlattığımız namuslu hiçbir sima kalmadı. Hürriyeti edepsizlik, meşrutiyeti kanun tanımamazlık şeklinde anladık. Herkes kendi görevini, kendi işini unuttu. Hamalından vezirine her fert kendisini bırakarak başka şeylerle ülkeyi yıkıma sürükleyecek siyasî ihtiraslarla uğraşmaya başladı.

Okullarda, medreselerde dersler bırakıldı. Yerlerine siyaset mücadeleleri yerleştirildi. On yaşındaki çocuklar bile ders kitaplarını okuyacaklarına, parti gazetelerine düştüler. Akıl hocalığı taslayanlarımız, siyaset yamaklığında ileri gidenlerimiz Avrupa'nın, devletin mevcut durumunu bozdurmayacağı fikri ile oyalanmaya başladılar, ihtiras peşinde koşanlar ise ülkenin koparılan yerlerini çoktan unutmuşlardı. Karşılaşacağımız tablo artık beklenmeliydi. Çünkü işaretleri çoktan belirmişti.

Yaşamak isteyen bir millet yalnız kendi azmine, kendi fedakârlığına dayanır. Ancak biz böyle yapmadık. Biz bu felaketler bize gelmemiş gibi rahattık. Medenî Avrupa'dan merhamet dilenmek ve yardımını istemekle vakit geçirdik. Halbuki Medenî Avrupa sözde insanlığın koruyucusu, zulmün düşmanı olduğunu her vesile ile Doğulu Milletlere söylerken öyle acıklı olaylara aracılık etmiştir ki cinayetleri görmemek, duymamak şeklinde ortaya çıkan bu tutumu ile tamamen onu söndürmek çabasına girmişlerdir. Onların

⁽³⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s. 11.

yalnız Müslüman olmaları, kendilerinin medeniyet prensiplerinden hariç tutulmalarına, insan sayılmamalarına bir sebeptir. Bizim gelecekte alacağımız vaziyet önemli olup, felaketlerden aklımızı başımıza toplarsak ve gayretli çalışırsak mutlu bir gelecek için ümitli olalım, aksi takdirde daha korkunç felaketlere hazırlanalım. Batının Doğuya medeniyet dersi verme hayalleri ile yaşayan, bizi cahillikle, barbarlıkla suçlayan Medenî Avrupa'nın kinlerle ve garazlarla dolu olduğu unutulmamalıdır. İbret alınacak bu felâketler bize bundan sonra nasıl çalışmak gerektiğini pek acıklı bir şekilde göstermiştir. Savof tarafından vahşi Bulgar ordusuna hitaben neşredilen çirkin beyannâmede, "Türkler denizin öbür tarafına Asya'nın vahşi iklimine kovulmalıdır" sözlerini hiçbir zaman unutmamalıyız.

Namusun, dinin, vatanın, hayatın amansız ihtiras sahiplerinin kanlı çizimleri altında bozguna uğratılmış, aşağılanmış bir şekilde çiğnendiğini görmemek, din ve namusuyla beraber bütün serveti gasp edildikten sonra boğazlanma mutluluğuna bile ulaşamayarak ezan yerine çan seslerinin dinlendiği mabet kapılarında sürünerek düşmanlarından rezil bir şekilde ekmek parası istemek mecburiyetinde kalmamak için geceyi gündüze katarak çalışmalı, Millet uğrunda hiçbir fedakârlıktan çekinmemeliyiz. Lânet ve aşağılanmaktan bu suretle kurtulabiliriz.

Avrupa'dan medeniyet, insanlık adına bir şey beklemek Avrupa'yı tanımamazlıktır. Avrupa'nın "medenileştirme vazifesi" adı altında doğuya yüklenmesi de hep menfaat gereğidir. Avrupa'nın medenileştirme maskesi altında sömürge projeleri, barışı sağlama öncülüğünde gizlidir.

Avrupalılar gözünde medeniyet dünyası Hristiyan dünyasından ibarettir. Diğer Müslümanlar ya barbar veya medeniyetsiz mahlûklardır.

Barbarlar, medeniyetsiz mahlûklar ise medenî toplumların hizmetkârı, esiri oldukları gibi medenî hukukça da hiçbir zaman Avrupalılar ile eşit olamazlar.

Esaret boyunduruğunda ezilen kavimlerin çoğunu İslâmlar oluşturmaktadır. Çünkü her yerde Müslümanlar cehalet ve tembelliğin salgın mikroplarıyla istilâ edilmiştir. Dolaysıyla maddî medeniyette ilerlemiş kavimlerin esaretlerine düşmüşler, yıllardan beri inlemelerine rağmen ciddi bir ilerleme görülemiyor. İlerlemiş Avrupa'yı "medenileşme vazifesi" adı altında Cahil Doğuya sevk eden sebep bazı Avrupa yazarlarının iddiası gibi insaniyet hissi, merhamet değildir. Avrupa medeniyetinin ruhu menfaat ve ihtiraslar tutkusudur. Onların faaliyet ve ihtiraslarına meydan veren belki de teşvik eden şey de bizim cehaletimiz sanat, ticaret, ilim, bilgi ve kültürde bu derece geri kalmaklığımızdır.

Avrupalılar kendi aralarında Hristiyanlığa karşı ilgisiz kalmakla beraber Hristiyanlıkla İslâmiyet karşı karşıya gelince din aleyhinde en fazla fanatik olanlarda bile kamuoyunun telkinleri ile birden bire galeyan görülüyor, taassup bütün gücü ile kendisini gösteriyor, Müslümanlara karşı asırlardan beri beslenen kin ve intikam lâvları fırlamaya başlıyor. Avrupa'da din daha önceki mevkiini kaybetmiş olmasına rağmen, İslâm kindarlığı ve Hristiyanlık taassubu büsbütün kaybolmamıştır.⁽⁴⁾

c- Medeniyet Yarışında Geri Kalma

Yer yüzünde hayat bir mücadele yaşamak da bu mücadelede kazanmaktır. Her canlı yaşamak için, daima çevresinde hayatına kastedenler ile çarpışmaya mecburdur. Zayıf düşer veya dayanıklı olmazsa onun için

⁽⁴⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s. 14 – 32.

hayatta kalma hakkı yoktur, mutlaka ölüme mahkûmdur. Yaratıcı kanunu böyle söylüyor, bu yolda cereyan ediyor. Yaşadığı çağın ihtiyaçlarına uygun hareket etmeyen toplumlar da böyledir. Bir millet yaşadığı asrın gereklerine uygun bir durum alamaz, o asrın ihtiyaçlarını yerine getiremezse ve buna çalışmazsa mevcut parçalı günden güne körelir. Hayat mücadelesinde bekâ hakkını en fazla hak eden yaşar ve kazanır. Cehalet, tembellik, ahlâksızlık, azimsizlik, sefalet gibi hastalıklara tutulmuş olan milletler, bilgili, çalışkan, adil, azimli ve zengin milletler tarafından sona erdirilir. Dünya üzerinde, yaşamaya yetki kazanan milletler varis olmuşlar.⁽⁵⁾ Şu halde yaşamak, kazanabilmek için bilgili olmak, kuvvetli bulunmak, servet sahibi olmak, icra edici çalışmaktan başka çare yoktur. Bizim için bu dünyada kendi gayretimizden başka dayanak olmadığına inanmalıdır. Bu gerçeği bütün yönüyle anlayarak ne tür yollar takip edileceğini ona göre takdir etmeliyiz, bir an tereddütle geçirebileceğimiz vaktimiz yoktur. “Ne yapalım Kader böyle imiş” diye Allah’a iftira ederek köşeye, tembelliğe çekilir iş göreceğimize birbirimizi boğmakla uğraşırsak kesin yok olmayı, tam anlamıyla yıkılmayı beklemeliyiz. Kâinatta ki bütün bitkiler, hayvanlar, insanlar sürekli hareket ediyor, çalışıyor, uğraşıyor, didiniyor. Yalnız, biz hem çalışmıyoruz, hemde çenemiz durmuyor. Allah bize irade vermiş, yaşamak için gerekli olan fıtratın prensiplerini anlayacak akıl vermiş. Ve kendimizden başka hiç kimseye dayanmayacağımız, dayanamayacağımızı ferman buyurmuş. Biz ise sürekli, “kader böyle imiş, takdire rızadan başka çare yoktur.” Nakaratını tekrarlayarak devam ediyoruz.⁽⁶⁾

⁽⁵⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s. 39.

⁽⁶⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s. 41.

2 – DİNÎ MESELELER

Dünyada inanmak ve tapınmak fikri insanlıkla birlikte doğmuş yine insanlıkla birlikte yaşayacaktır. İnsanlar arasında medenî, bedevî, vahşi hiçbir fert yoktur ki din hissini duymamış olsun.

İnsanlar arasında en büyük bağ din olduğu gibi, en açık uçurum da yine dindir. Kant'ın ifade ettiği; "yegane din hakiki esatir ve hurafattan mücerret olan ve kabil-i tatbik olduktan başka bizce ilmi zaruri ile bilinen, bir takım kavanin ve kaidelere muhtevî olmalıdır." Sözleri ile tanımladığı din tam anlamıyla İslam dinine uygundur.⁽⁷⁾ Dinin amacı, insan toplumunun ahenk, mutluluk ve kurtuluşunu sağlamaktır. İnsanların yaratılışa mahkûm ihtirasları olduğu için din gibi bir kaynağa ihtiyaçları vardır. Faziletleri tarif eden din, takdir eden akıldır. Bundan dolayı İslâmiyet din ile akı hiçbir zaman ayırmamış daima birlikte tutmuştur.

a- Dinin İstismarı

İslâmiyet, Dünyada ve Ahrette insanların mutluluğunu temin edecek kurallardan ibarettir. İslâm dini bir ilahî kanundur ki akı selim sahiplerini fazilete, güzel ahlâka, gayrete nihayetinde kendi arzuları ile dünya ve Ahret hayatında mutluluk ve kurtuluşa eriştirecek amaçlara sevk eder. Dinin bu tanımına göre bir Müslüman'ın dünyada en mutlu, uhrevî hayata karşı en çok ümitli bir insan olması gerekir. Bir İslâm toplumu da medenî, ahlakî, adlî, ilmî, zenginlik olarak en fazla ilerlemiş, en fazla mutlu topluluk olması gerekir, fakat, dünya üzerinde bulunan insanların bu gün en talihsizi en miskini İslâmlardır. Medeniyette, ilimde, servette, ticaret ve sanatta en fazla geri kalmış, fertleri birbirlerinin en büyük düşmanı olan insan toplulukları varsa

⁽⁷⁾ M. Şemsettin (Günaltay), Zulmetten ... a.g.e., s46

İslâm dernekleridir. Bizi dünya mutluluğundan mahrum bırakan, ilerlememize engel olan yukarıda tanımı yapılan din değildir, olamaz hakiki din ile sefalet ve aşağılık birleşemez. Din, Müslümanları dünya mutluluğunu temin edecek yollara sevk ettiğinden dolayı aşağılık ve miskinlik sonucu olan yollar İslâm kavramına dahil olmazlar. Müslümanlar, dini bu yolda anlamış oldukları sürece ilerlemişler, bu anlayışı unuttukları günden itibaren de gerilemeye yüz tutmuşlardır.

Din yükseldikçe ilerleme, servet ve zenginlik artmış, din çökmeye başlayınca, dini anlayan ulema kalmayınca, din ile birlikte Müslümanlar da çöküntüye sürüklenmişlerdir. İlim, bilgi ve kültür, servet ve zindelik kazanamayınca dini muhafaza etmek imkanı yoktur. Din büyüğü geçinenler, bu çaresiz halkı “dünya Müslüman olmayanlar, Ahret de Müslümanlar içindir” gibi batıl, bulaşıcı, zehirli sözlerle zehirleyerek miskinlik ve aşağılığa sevk etmişlerdir.

Son asırlarda Dünyanın her tarafında bulunan Müslümanlar çoğunluk itibarıyla hakiki dinin hükümlerinden uzaklaşmışlardır.

Bugünkü İslâmlar kendilerini tembelliğe vererek her şeyi Allah’tan beklemek yolunu tutmuşlardır. Halbuki Yaratıcı, ancak çalışarak, gayret göstererek, vasıtalar ortaya çıkararak, istediklerimize kavuşacağımızı haber veriyor. Dualarımızın yerine gelmesi için öncelikle vasıtalarına sarılarak kusurlarımızı kapatacak tedbirleri almalı, onları kullanacak tecrübeli elemanlar yetiştirmeli ve ancak ondan sonra tam tevekkül ile Allah’tan istemeli ve ondan beklemeliyiz. Dualarımız ancak o zaman gerekli hedefe ulaşır. Fıtratın kanunu, Allah’ın kanunu bu yolda geçerlidir.⁽⁸⁾

⁽⁸⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s. 52 – 63: Hurafattan... a.g.e. s. 331 – 335.

b- Dinin Dünya İşlerinden Soyutlanması

Müslümanlığın müspet bilimlerle uzlaşamayacağı hiçbir nokta yoktur. Fennin dayanağı akıl olduğu gibi İslâmiyet'in de dayanağı akıldır. Henüz kesinlik kazanamamış nazariyeler bir tarafa bırakılırsa müspet olmak şartı ile hiçbir fen meselesi bulunamaz ki dinin tebliğleri ile muhalif olsun. Görünürde muhalif gibi tesadüf edilirse bunların da ayrı anlamlandırılması, dinin uygun görmesi vardır. Çünkü bir meselede akıl ile nakil çelişirse aklın delili tercih, naklin delilinin değişmesi İslâm'ın hükümlerindendir. İslâmiyet akıl ve hikmet üzerine bina edildiğinden, ilgili olan hakiki hikmet araştırmayı emrediyor ve dini akıldan ibaret sayıyor. Ancak İslâm ülkelerini baştan başa yoğun bir cehalet kabusu basmış ve bunun neticesi olarak herkes uyuşup kalmış bir haldeki millet fertleri gerçekte ölü, görünürde, hareket eden bir cenâze haline gelmiş, cisimlerimiz bize mezar, diyarımızda sefalet saçan bir mezaristan şeklini almıştır.⁽⁹⁾ Hz. Peygamber, "din ile dünyayı birlikte ıslaha" davet ediyor. Hz. Peygamber, akli esas almayı insana addetmiş ve her konuda akli selimin rehberliğine uymayı tavsiye etmişlerdir. Akıllarını saadet rehberi seçerek bir sonuç çıkarma ile manen ve maddeten ilerleme ve gelişmeye koşmadıkları halde Müslümanlık iddiasında bulunanların İlâhî gazaba mecbur oldukları Peygamber cümlesindendir. Dünyayı ihmâl etmek Allah'ın rızasına muhalefettir. İbadet adına vücudu riya altında ezmek, tembellik ilkesine mahkûm bırakmak, dinen reddedilmiştir. Bu gibi hareketin meşruluğuna kurban olanlar bilmelidirler ki Dünya bir mücadele alanıdır. Burada saldıran eller, kolları bağlı durana daima üstün gelir. Tabiat kanunu, dünya düşüncesini ihmâl edenlerin geleceğini mahveder. Artık onların ibadet kavramları vebal, miskin köşede inzivada besledikleri işlerin bütünü ise ayaklar altına alınır. Dini yanlış anlayarak dünyaya ait kabul edileni hafife alan, küçük gören, bu konuda ileri giden milletlerin tarihi neticeyi göstermektedir.

(9) M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s. 71; Hurafattan... a.g.e. s. 58.; "İslâm da Fen ve Felsefe" Sırât-i Mustakim, 2 Haziran 1327 6.C.229 – 233, s. 231.

İslamiyet diyor ki, hayatın sabit, değişmez bir takım kurallara bağlı, bir takım kanunları vardır. O kanunlara muhalefette bulunanlar, Allah'ın fermanına karşı gelmiş olurlar. Gerekli gibi hareket edenler ise fiilleri ile elde ederler. Rızık ile kazanç da o kanunların tabiatının hikmet dairesindedir. Bundan dolayı o kanunları, rehber edinenler mutlu olurlar, muhalefette bulunanlar da mahrum kalırlar. Kazancın kanunlarının başlıcalarından biri erkenden işe başlayarak çalışabildiği kadar çalışmaktır. Aydınlatma kisvesine bürünen, din büyükleri olduğunu ileri sürerek hakiki âlimlerin hakkını gasp eden kara cahil, islamın ne söylediğinden habersiz bir takım kişiler; "bu durum Müslümanlığa çok uygundur. Çünkü Müslümanlar Ahret ademidirler." Dünya onlara görünmez gibi saçmalıklarla Müslümanların sefalet ve felakete sürüklenmesinde başlıca rol oynamışlardır. ⁽¹⁰⁾

c- Dinin Ahlâkî Yönünün İhmâl Edilmesi

Bir din ki esasi ahlâkî fazilettir. İslamiyet güzel ahlâktan ibaret olduğu için üstün vasıflarını takdir, söylediklerini tatbik edenler için yüksek bir olgunluk açar. Ahlâksız bir insan, içinde yaşadığı toplum için boş bir adam gibidir. Dinler, insanların mutluluk ve kurtuluşunu temin için gereken kuralları ortaya koyacaklarından, belirtilen kurallar arasında güzel ahlâka önemli bir mevki vermeleri gerekir. Bir din ki esas hükümlerini güzel ahlâk oluşturur ve ahlâkî fazileti tam iman sayar, toplumu mutluluk ve ilerlemeye sevk edeceğinden şüphe olmaz.

İslamiyet akli en iyi tedbir, güzel ahlâkı da en yüksek olarak göstermesiyle amacının ilim ve güzel ahlâk olduğunu ortaya koymuş oluyor. Bundan dolayı maddî hayat açısından sağlık ne ise manevî hayat açısından

⁽¹⁰⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s.79-86; Hurafattan... a.g.e.s.72-78.

da bilgi ve kültür, güzel ahlâk da odur. Dinin söylediği “toplum ahenginin muhafaza ve düzeni, fertlerin birbirlerine karşı davranış tarzları hakkında, başkaları tarafından senin hakkında yapabildiğini istediğin şeyi sende başkasına yap, istemediğin şeyi de yapma!” şeklinde söylediği ahlâkî kuralı, sosyoloji ilmi ile uğraşan filozoflar ancak XX. yüzyıl medeniyetinde ortaya atabilmişlerdir. İslâmiyet güzel ahlâk ile ahlâklanmış olan içi dışına, özü sözüne uymayan kimselerin imanında şüphe olduğunu söylüyor. İnsanlığı gelişme ve ilerlemeye sevk edecek ahlâkî esaslardan bir şey bulunamaz ki İslâmiyet onu tavsiye etmiş olmasın. İslamiyet, bütün manasıyla bir toplum dinidir. Fakat bu din bizim çorak dimağlarımızda temizliğini, saflığını kaybetmiş acayip bir şekle girmiştir. Hz. Peygamber, ahlâkî fazilet ile ahlâklanmış kimsenin ibadeti az olsa da yine Ahrette en yüksek mertebeye kavuşacağını, ahlaksız insanlar gündüz akşama, gece sabaha kadar namaz kılsalar, ibadet etseler de cehennemin en aşağısına düşeceklerini haber veriyor. Kendilerini din uluları olarak görenler dinin bu yüksek yönlerini öğretecekleri yerine ötekini berikini çekiştirmekle uğraşmışlar, dinin yüksek buyruklarını tetkik etmek gereğini dahi duymamışlardır. Milletin eğitimi ile uğraşanlar bu noktayı ciddî olarak tatbik etmelidirler.⁽¹¹⁾

d- İctihat Yolunun Açık Tutulmaması

Bir din veya herhangi bir felsefe akîdelerinin leh veya aleyhinde söz söyleyebilmek için din veya akîdenin kendisini tetkike bakılmalıdır. Kader ve tevekkül, batıl, şeriatın esaslarından uzak telkinlerle Müslümanların zinde ruhlarını öldürmek konusunda müstebitlerin belli ihanetkârları olanlar, aslında bu hareketleri ile İslâmiyet'ten ne kadar uzak, şeriatın hükümlerinden ne kadar habersiz olduklarını göstermişlerdir. Geneli istilâ eden bu yoğun

⁽¹¹⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s. 74-78

cehalet bu hakikatin gelişmesine daima engel olmuştur. İnsanlar, her asırda akîdeleri olan dinlerinden sosyal tarzları ile ilgili uygun hükümleri çıkarmak istemişler ve isterler. Bu sebeptendir ki aynı bir din aynı bir millette farklı zamanlarda birbirlerine karşıt eserler meydana getirmiştir.

Tevekkül ve kader yanlış yorumlarla çığıırından çıkarılmış , halka yanlış bir şekilde telkin edilmişti. İslâmları tembellikten sefalet, çöküntüye sevk eden cahiller ona aşağılık ve hakaret anlamı yüklemişlerdi. İslâm Dininde tevekkülün şartı Tabii kanunların gerektirdiğine uygun hareket ve her türlü başlama sebeplerini hazırladıktan sonra olmasını beklemek demektir. Herhangi bir şey hakkında insanın yapabileceği her türlü tedbirden sonra bir emri vaki karşısında , ancak kader böyle imiş! Denilebilir. Kaderi cebr-i mutlak şeklinde anlayıp yorumlayanlar , düşünmemişler ki, meseleye verdikleri şekil ile dinin esasını bozmaya çalışıyorlar, ahlâkî sorumluluğu çürütüyorlar. Akli esas almayı imandan sayan bir din nasıl olur da insanı irade ve ihtiyardan mahrum bir kukla addederek kendi bünyesini ve bekâsını da temelinden yıkar. Her din sorumluluk esası üzerine kuruludur. Sorumluluğun verilmesi de ihtiyar ve irade ile sabittir.¹²⁾

İnsanlık, gelişme amaçlarında ilerledikçe önünde daha geniş bir ufuk kaçınılmaz bir ihtiyaç ortaya çıkıyor. İnsanlar, medeniyette, fikrî gelişimde ilerledikçe hayat tarzı ve aralarındaki ilişki de o oranda değişip şekilleniyor. Bu durum yeni yeni ihtiyaçların doğmasına sebep olur. Sonuçta bir asrın ihtiyacı diğer bir asır ile karşılaştırılamayacağı gibi seneden seneye bile fark ettiği anlaşılır. İhtiyacın çeşitliliği ve sıklığı insanlar arasında bilginin de genişliği ve sıklığını gerektirir. Daha değişik ihtiyaçlara daha önceki zamanlara göre içtihat edilerek belirlenmiş usulleri yeni ihtiyaçları tatmin edemez. Yeni düzenler ister. Bu düzenlemeler yapılmaz, yeni içtihatlarla

ihtiyaçlar takviye edilmezse Millet olduğu yerde sayar kalır, belki de geriler. Bu durum, önceki bir asır için gerçekleşmiş olan içtihat edenlere bağlılıktan ya da bugünkü saha da yürüyebilecek kuvvetin estirilememesinden ileri gelir. Bir asırda yaşamış insanlar, önceki asrın içtihadın neticeleri olan bilenlere bağlamak kadar münasebetsiz bir şey olamaz. Çünkü o, insanları, bütün insanlar ilerlemeye koştuğu bir sırada tembelliğe , maziye gömülmeye sevk etmiştir.

Usul ulemaları fıkıh ilmini nefsin kendisi için faydalı ve zararlı şeyleri bilmelidir şeklinde tarif ediyorlar. İnsanın fayda ve zararı ise zamana, mekana, çevreye göre değişir. Şu halde her zamanın ihtiyaçlarına göre içtihatla bulunmak bir zorunlu emir olur. Din, dünyadaki yapılan her şeyde İslâmları bu hedefe ulaştırmaktan alıkoyacak hiçbir şey ile emretmez. Hz. Peygamber, dünya işlerine kendilerinin akıllarının daha fazla ereceğini ihtar buyurarak Ashab-ı Kiramı dünya işlerinde serbest bırakmakla bu gerçeği belirtmişti. İctihat, bir dini hükmün ışığı altında gizlenmiş anlam çıkarma, dolayısıyla anlama konusunda geniş bir çalışmada bulunmaktır. Diye tarif edilir. Devirden devire çeşitli ihtiyaçlar ortaya çıktığından her asırda içtihadla mutlaka gerek vardır. Hz. Peygamberin; bir müçtehit içtihadında hata ederse bir sevaba, isabet ederse on sevaba nail olacağı hakkındaki beyanatı ile açıktır. Ancak İslâmlar, her ilmi ihmâl ettikleri gibi çalışmak, didinmek, hiç kimsenin işine gelmiyordu. Bu zor zahmetten kurtulmak için içtihat kapılarını kapamak daha kolay ve daha uygun görüldü ve içtihat kapısının kapanmış olduğu şayiası halk arasında yayıldı.

İtikadı hükümlerde, önceki tariflere göre içtihat geçerli olacağı gibi derecesi ne kadar yüksek olursa olsun, hiçbir ferdi taklit etmek de meşru değildir. Çünkü itikada bağlı hükümlerin çoğu aklın delilleriyle kesin sabit

(12) M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s.362-372,373-378.;Müntehap...a.g.e.s.45-56.

olmuş, Kur'an ile doğrulanmıştır. Diğer kısım ki Kur'an-ı Kerimde ve hadiste oldukları gibi aklın karıştırılmamasını gerektirecek bir delilde yoktur. Dolayısıyla bunların teslim ve kabulü de zorunludur. İbadetle ilgili hükümlerde, dinin belirttiği esaslar değişmezdir. Bu hükümler din tarafından tamamlanmış olduğundan ibadetle ruh, saklık, niyet ve rızayı zorunlu hale getirir ki bu da, nefsi ıslah eder. İmanı takviye dini emirlerin gereği ile olur. İbadetin icrası için şer'î bir teklif ruhani bir lezzet yeterli olduğundan ibadetin zaman ve mekan itibarıyla değişmesi gerekmez. Ancak ileride zorunlu veya güzel olan Peygamberimizi görmüş ve kendisinden hadis dinlemiş olanların temizi konusunda çeşitli rivayetlerden izah olanı tercih, öz, kısa olanı yorumlama suretiyle derince bir içtihatla bulunulabilir. Uhrevî hayata ait hükümlerde insanlar bildikleri gibi hareket edemezler. Mülkler kısmında ise men edilenlerden uzak, kötü ve kusurlardan sakındıran hükümlerini ahlâkî fazilet kazandırması ve isteklendirme esaslarına dönüktür. Ancak bir şey söylenmemiş olan bir fiilin durumu kıyasla ispat edilebilir. Müçtehidin bu esaslara dokunmaması ilerleme ve gelişmemize hiçbir engel oluşturmaz. Özellikle bunların değiştirilmemesi milli birlik ve eğitimi sağlayacağı gibi fertlerin ahlâkî fazilet kazanmalarını da temin eder. Müçtehitlerin en fazla mesailerı ise dünyevî işlerle ilgilidir. Çünkü dünyevî işleri bilgi – kültürü, adeti, zaman ve mekanın çatışması değiştirir.

Her asırda o asrın gereklerine göre içtihat da bulunmak şarttır, çünkü dünyevî işleri azaltmak mümkün değildir. İslâm, adalet, eşitliğe riayet nazar ve zarardan korunmak gibi bir takım yüksek esaslar ortaya koymuştur ki İslâm hukukçuları bu esaslara göre içtihatla bulunur. Bütün işlerde esas menfaat temini, hayatın tanzimi, hayat işlerini düzelterek olmasıyla dünya mutluluğunu hazırlamaya çalışmaktan ibarettir.⁽¹³⁾ Hicri IV. asır sonlarına kadar büyük düşünürler. Serbest bir şekilde içtihatlarına devam ederek

zamanın, mekanın mevcut çatışmasıyla hükümlere tezat teşkil edeceğini biliyorlardı. Çünkü biri değişikliğe uğradığı zaman diğerinin tezat kalması zamanın ihtiyaçları ile hükümler arasında bir uygunluk, dengeli bulunmasına yol açar. Halbuki dengeli adım ortaya çıktığı anda hükümlerin söylediği gaye doğar. Neticede hükümler ile zaman arasında anlaşmazlık kendi haline bırakılırsa kabul edilenlerden uzaklaşılır. Sonuçta toplumun ahengini ihlal edecek bozucular belirir. Hicri V.asırdan itibaren içtihadın kıymeti takdir edilmedi. Takdir edilen ulemanın yerine sınırlı fikirleri, verimliliği az olan orta fazilette kişiler hakim olmuştu. Zihnin hareket alanı sınırlandırıldı. Daha önce ileriye doğru atılan adımlar tutukluğa uğramışlar, gerilemeye meyletmişlerdi. İctihat adı bile duyulmuyor, her şey için evliya sınırlarının ilim kitaplarına müracaat ediliyordu. Bütün karanlığıyla taklit devri başladı. İctihat kapısının kapanmasında ulemanın soysuzlaşması, yöneticilerin istibdadı başlıca sebeptir.

İlim ışığından yoksun, ilimden ziyade ihtirasları için devlet erkanına, hükümdara hoş görünmekten ve bu sayede bir mevki elde etmekten başka bir şey düşünmüyorlardı. Nadir olarak parlayan zekalar içtihat devirlerini hatırlamaya ve o alanda bir adım atmaya cesaret edemiyorlardı. Çünkü dinsizlik ve zındıklık (bozucu) ithamı hazırды. Kur'an-ı Kerim bir dua kitabı olarak addediliyor. Sanki mezarlıklarda okutmak, nüshalara yazılmak için indirilmiş zannediliyordu. Müstebit hükümdar ve yöneticiler de içtihat kapısı açık bulundukça mutlak hakimiyetlerine ulaşamayacaklarını biliyorlardı. İctihat kapısının açık bulunması milletin istibdat altında ezilmesine meydan bırakmayacak, onlar aydınlatan dimağlarıyla adaleti göstereceklerdi.

(13) M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s.358-393.; "İslamda Fen ve Felsefe", Sırat-ı Müstakim, 21 Temmuz 1327,6.C.,338-342,s.341.; "Fıkıh ve Fetva :İctihad Ne Demektir ve Ne Gibi Ahkâmı İctihad Olunabilir?", Sebilürreşad, C.,10.,Sayı:246, Mayıs 1329, s.193-195.

İlmi az, ihtirası çok meşru olmayan arzularını halka semavî bir ferman gibi telkin eden dalkavuklar varken müçtehit yetiştirmek başa bela çıkarmak olurdu. İctihat kapısının kapanmasıyla milletin ilerleme ve saadet kapıları da kapanmış oldu. Taklit devri devam ettikçe gerileme de hızlanıyordu. Müslümanlar, yabancıların hakimiyetine geçiyordu.

İslamların ilerlemesine ayak bağı olan kayıtları çözmek içtihat kapısını açılmasıyla mümkündür. Bu görevi zamanın şartlarına tam manasıyla vakıf, asrın ihtiyaçlarını iyi bilen bir ilmî heyete vermek gerekir. Böyle bir heyet bugün için ne kadar gerekli ise yarın içinde o kadar zorunludur.⁽¹⁴⁾

3 – İLMÎ MESELELER

IX. asır ortalarına kadar Abbasî devlet teşkilâtı rasyonalistlerin elinde idi. Bir süre sonra 847 tarihinden itibaren ananeciler devlet teşkilâtına hakim oldu. 913 tarihinde rasyonalizm safını terk ederek ananecilere katılan Ebu Musa El Eşari ile birlikte giderek daralan bir çerçeve içerisinde düşünmeye mahkûm kalan dimağlar miskinlik ve tembelliğe sürükleyen tarikatçılık içine gömüldüler. Sonuçta zaman ve mekanın, durum ve şartların değişiklikleri ile hükümlerin de değişmesi zorunluluğu unutuldu.⁽¹⁵⁾

a- İlim Adamlığı Vasıflarının Kaybedilmesi

⁽¹⁴⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s.394-401,402-405.; "İslâmda Fen ve Felsefe", Sırat-ı Müstakîm, 7 Temmuz 1327,6.C.;310-312; İslâmda Fen ve Felsefe, "Sırat-ı Müstakîm", 30 Temmuz 1327, 6.C.; 293-298; İslâmda Fen ve Felsefe, "Sırat-ı Müstakîm, 16 Haziran 1327, 6.C.; 262-266

⁽¹⁵⁾ M. Şemsettin Günaltay, "İslâm Dünyasının İnhitatı..." a.g.t. s.81-84

Dinin emirleri unutulurak, İslâm asrını takip etmek amaçları gözetilmemiş, hatta sağlam ve dayanıklılık dine atfedilmiş, dinden bu derece uzaklaşmıştır. Bu durum, ilim ve İslâm'ın gerilemeye mahkûm olmasında önceki İslâmiyet'in büyük yazarlarının kütüphane köşelerinde çürümeye mahkûm edildikleri zamandan başlar.

İlim ve fazilet, nefsin aşırı isteklerini küçük gören bir hayat mizacı ile faaliyetine katlanmak, yalnız ruhun hazzı ile kanaat etmek sayesinde elde edilebilir. Zahmetsizce yüksek derecelere ulaşmak isteyenlerin, bu derece uygun bir faaliyet hayatına katlanmak istemeyecekleri tabiidir. Bu gibi kişiler yüksek mevkilere çıkmak, nefsi ihtiraslarını tatmin edebilmek ve o mevkileri zahmetsizce elde etmek istiyorlardı. Bu amaçlarına ulaşmak için de en kısa yol en iyi çare, Millet kamuoyunu uyuşturmak düşünülen mefkureye halkı boş bırakmaktan ibaret olduğunu çok iyi anlıyorlardı. O zaman bir kaç derme çatma bilgiyle halka istedikleri gibi nüfuzlarını icra edebilecekler, mefkure düşüncesinden mahrum kitleye kendilerini bir büyük dahî tanıtabileceklerdi. İşte o zaman her türlü ihtirasları teminat altına alınmış olacaktı.

İslâm Milletlerinin, gelişme fikrine hizmet edecek büyük eserler yavaş yavaş ortadan kaldırıldı. İnsanlardaki araştırma hissi, ihtiyaçlara vakıf olma, İslâm dini ile hiçbir münasebeti olmayan hurafeler, garip rivayetler, esassız hikayelerle uyuşturulmaya başlandı. Müstebit hükümdarlar da aynı emeli taşıyorlar, kendilerini Allah'ın âlimi tanıyacak, her iradelerini bir semavî ferman, her sözlerini eleştirilmez bir söz olarak anlayacak hurafeci bir teb'a istiyorlardı. Bu suretle her iki tarafın emelleri bir noktada birleşiyordu. İşte bu durum İslâm fertlerinde düşünmek hissini uyuşturuyor, mahvediyordu. Dinin ulviyetini takdir eden dâhiler, zayıf itikatla mahkûm edildiler. Eserlerini okumak büyük günahlardan sayıldı. İsrail hikayeleri, Zerdüşî hurafeleri, Hint

ve Yunan efsaneleri birer hakikat gibi İslâm Milleti arasında yayılmaya başlandı. Büyük rütbelerde ilme sahip olmak için kazasker oğlu doğmak yeterli görülüyordu. Bu cahiller, Kâinatı, Kâinatta ferman hükmünde olan kanunları ve bunların neticesi bulunan yüksek hakimiyeti tetkike gerek görmedikleri gibi, görenleri lânetliyor, eski İslâm yazarlarını yorumlamaya cesaret edenleri adeta küfürle tehdit ediyorlardı. ⁽¹⁶⁾

b- Müspet İlimlerin İhmâli

İslâm medreseleri o kadar esaslı bir şekilde kurulmuştu ki Endülüs'te Müslüman Darülfünunun da öğrenimi tamamlayarak papalığa kadar yükselen kişiler aracılığı ile bu teşkilât Avrupa'ya taşınmıştı. Avrupa üniversiteleri bir çok konuda bu Darülfünunların esaslarını muhafaza ediyor, hatta eski üniversitelerin binaları bile az çok farkla medreseleri hatırlatıyordu.

Avrupa Doğudan aldığı esasları ilerletmiş, büyük ölçüde gelişmeye doğru yürümüştür. Doğru ise sağlam esasları unutarak büyük ölçüde gerilemeye koşmuştur. ⁽¹⁷⁾

Bir milletin saadet sehvası iyi ahlâk fikri kuvvet ve ezici medeniyetten ibarettir. Bunların birinde görülen hastalık diğerlerine de geçer. Birinin çözülmesi çöküşe sebep olur. Osmanlılar kurulduktan sonra bu üç kuvvetin takviyesine uğraşmışlardı. Ancak Osmanlılar zaferden zafere koşarken

⁽¹⁶⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s.162.163-165,166.;Hurafatn...a.g.e.,s.79-81,298-309.;"İslâm'da Fen ve Felsefe", Sırât-ı Müstakîm, 2 Haziran 1327,6.C.229-233,s.232.

⁽¹⁷⁾ M. Şemsettin (Günaltay) ; Zulmetten ... a.g.e. s.174,175

farkında olmaksızın her gün iyi ahlâk ve Millî asîlîklerinden bir şey kaybediyorlardı.

Maddî gücü temsil eden asker arasında da, hükümdarın dileklere uygun olarak yeniçeri ocağına değişik adlar altında serserilerin girmeleri sonucu yukarıda belirtilen üç önemli unsurdan bir diğeri de çürümeye yüz tutmuştu. Fikri kudreti ifade eden medreselerde ise felsefe ilimleri kaldırıldı, müspet bilimlerden uzaklaşıldı. Kısa bir süre sonra isimleri bile söylenmez oldu. Skolastik tarza bağlı kalındı. Mevcut program dahi takip edilemeyecek bir hale geldi. İlmiye sınıfı arasında zâdeganlık ortaya çıktı. Zâdeganlık ayrıcalığı da mutlak müstebit idarelerin sonucudur. Medreselerin bu şekilde müspet ilimleri ihmâl etmesi ve soysuzlaşması milleti de çöküntüye sürüklüyordu.

İlim adına okuma, din adına hurafelerle zihinleri uyuşturarak ülkenin baştan sona felaketlere düşmesine sebep oldu.⁽¹⁸⁾

Medreseler, gerçek bilgi ve kültür yuvası olmayı muhafaza ettikleri müddetçe ülkenin ilerlemesi fikrinin kaynağı olmuşlar, bunu kaybettikleri günden itibaren de vücudun varlığını sarsan karanlık dimağların türemesine bağlı olarak tembellik çukuruna düşmüşlerdir.

Fikrî ilerlemeyi ruhun bilgi ve kültürünü, faaliyetini ürkütmeksizin, şüphelendirmeksizin halkın fikrine akıtacak eller medrese ürünleridir. Medreseler kendilerini aydınlatacak ilimlerle donanırlarsa halkın ümitsizliğe düşmeyeceği, ürkmeyeceği bir şekle dönüşür. Böylece kitleye hem fikre

⁽¹⁸⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten ... a.g.e., s.176-182

uyuma ve bilgi – kültür telkin etme, hem de ileriye doğru atılan, atılacak olan adımlarda amaca yönelmek gibi bir fayda sağlar.⁽¹⁹⁾

4 – KÜLTÜREL MESELELER

Geleceğine fiilen hakim olacak bir miller, ümit, azim ve ruhî heyecanını zinde tutmalıdır. İlerleme ihtiyacı Millî ruhu oluşturan Millî kültürden oluşmuş olmalıdır.

a- Tekke Kültürünün Yozlaşması

Siyasî ve şahsî ihtiraslara müsait bir zemin hazırlayan tarikatlar ve tekkeler Doğuda önemli roller oynamışlardır. “İrşat postundan saltanat tahtına” geçen açığözler Doğuda az değildir. Derviş, şeyh kisvelerine bürünerek halkın zihnini aldatan ve kendisine bağladıktan sonra yavaş yavaş saltanata doğru ilerlemiş bir çok insanlar gösterilebilir. Doğu ki aldatıcı tuzaklara düşmeye çok müsait tatlı sözler çok hoşuna gider. İhtiras peşinde koşan, gizli emellerini dervişlik kisvesi altında saklayan bir çok siyasî kişiler, halkı aldatmak, ve kendi itaat altına almak için bu elbiseyi çok müsait buluyorlar, bu tuzağı çok uygun görüyorlardı. Taç ve tahtlarını kaybeden İran soylular sınıfı daha Emeviler devrinde Elbeyt muhipliği perdesi altında bulunmaya başlamışlardır. Abbasîler ile birlikte İranlıların iktidar mevkiine geçmeleri ile bu ihtiraslar daha fazla yol aldı. Dervişliği siyasî ihtiraslarına aracı seçen bu gibi serserilerin İslâmlar arasına ekmiş oldukları fesat tohumu bir çok masumların boş yere kanlarını akıtmış, yapıları yıkmış, İslâmın sosyal

⁽¹⁹⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten ... a.g.e., s. 183 – 186

hayatını çığırından çıkarmış ve nihayet İslâmlar nazarında gelecekte ahlâksızlığın yayılmasına sebep olmuştur. Tekkeler, toplumda sosyal hayatı uyandırmak, temiz simalar yetiştirmek gibi amaçlarla kurulmuştu. Ancak bu amaçlar sonradan unutuldu. Ülkenin esarete düşmesini hazırladı, toplumun bozulmasına yardım ettiler. Çalışmaktan ürken, hayatta didinmekten yılan ne kadar insan varsa kapıları açık, çorbaları bol, bu fırsatı bir kez daha ele geçiremeyeceklerini düşünenleri fazlaca olan tekkeleri, içinde bulundukları duruma ilaç sandılar ve postlarını buralara attılar.⁽²⁰⁾

b- Milliyet Fikrinin Zayıflaması

En etkili istibdadın en emin dayanağı cehalettir. Müstebit hükümdar, halktaki kabul gören hisleri mahvettiği, fikrî kuvveti bitirdiği, seçici kuvvetini öldürebildiği gündür ki, tahtını sağlamlaştırıp ele geçirir. Müstebitin ihtiras ve heveslerine sanki hipnotize edilmiş gibi itirazsız itaat eder. Müstebit, tebaasını şuursuz bir irade aleti gibi kullanmak için onlarda düşünülen mefkureyi öldürür ve buna karşılık kaba hislerini artırmaya çalışır. Bu sayede istedikleri zaman onlara müracaat ederek onları bir sel yığını haline getirir. Cahil halkta kaba hislerin artması, cahil taassubu şeklinde kendini gösterir. Dinî hisleri alet edebilmek herkes gözünde gerçek dinin gelişmesine uygun olduğundan, müstebit gerçek irfan erbabını etkisizleştirerek bir sürü cahili din uluları makamına getirmeye çalışmaktan geri kalmaz. Bunlar vasıtasıyla her emelini, her isteğini, halka bir dinî hüküm şeklinde telkin ettirir. Nadir olarak yetişebilenlerin bilgilendirmelerine meydan vermemek fikriyle millette sosyal hayatı mahvederek, ferdî hayatı yerleştirir. Bu gibi bozulmaların etkisiyle millette asıl eğitim yok olmaya başlar. Aile hayatı ve sosyal hayat bu

⁽²⁰⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s.187-192.

düzensizliğe çaresiz kalır. Fikrî eğitim büsbütün işe yaramaz olur veya yanlış amaçlara yönelir. Çevreyi saran cehalet gittikçe kararır, karardıkça bir kâbus gibi dimağları uyuşturur. Milleti hayvan hayatına alıştırır. Hayvanî hayatın üstün gelmesi, sınırı aşması fertleri tehlikeli noktalarla felâket ve sefaletle doğru sürükler. Fertlerdeki dimağ faaliyetlerini sarsar, bozar. Millet her gün daha titrek bir adım ile daha acıklı bir safhaya girer. Hezimetten sefaletle, sefaletten yıkıma yuvarlanır.⁽²¹⁾

Şeyh, hoca, derviş gibi kılıklara sokularak Osmanlı'ya koşan serserilerin Milletin ruhunda bıraktığı izler, işlevlerini kaybetmemişler, son asırlarda başlayan saldırı milletimizin seciyelerini, Millî ananelerini, her şeyini sarsmış kemirmiştir. Aslımızdan uzaklaşmışız. Batılılaştık derken, Milletin büyüklüğü unutuldu, akla dayalı cesareti söndü, asîlliği söküldü, ananeleriyle alay edildi. Kutsal saydıkları hakir görüldü. Batıdaki beylik ahlâkı adına ne varsa ülkeye sokuldu.

Milli duyguyu uyandırarak, içerde sanayi kurmalı, ticaret evleri açmalı, Avrupa'yı ilim ve fende takip etmeli, sanat, ticaret ve ziraat yönteminde taklit etmelidir⁽²²⁾

Tarih gösteriyor ki galip ve üstün olan milletler hakimiyetleri altına aldıkları halka yalnız siyasî ve maddî olarak etkili olabiliyorlar. Mağlûp milletin maneviyatına hakim olabilmek için hakimiyeti altına alan, maddi kuvvete sahip olduğu gibi ilmi ve medeni açıdan da hakimiyetleri altına

⁽²¹⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten ... a.g.e., s.94,95

⁽²²⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten ... a.g.e., s. 219

aldıkları milletin üstünde bulunmaları gerekir. Aksi takdirde mağlûp millet, çok geçmeksizin galip milletin kuvvet ve nüfuzunu elde edebilir.⁽²³⁾

c- Milli Kültürün İhmâli

Her millet çevrenin, iklimin kesin gerekleri olarak bir takım ırkî seciyelere sahiptir. Bu seciyedir ki o, millîtin hayatta kalmasına hizmet ederler. Bir milletin gelişme sebebini, ırkî seciyelerinin dayanıklılığında aramak gerekeceği gibi halkın çöküşünü de yine bu seciyelerin bozulmasında aramak gerekir. Milletlerin aslî ırkını değiştiren sebepler çok çeşitlidir.

Her hangi bir ırk yabancı unsurlarla korkmaksızın karışır, tektik etmeksizin onların âdet, ananelerini almakta sakınca görmezse, bizde olduğu gibi, şevkle değişimciliğe eğilim gösterirse gelecekteki, ırkın ruhu karışıklığa uğrar. Sarsıntının şiddeti ırkın genel bünyesini kuşatır. Öyle bir zaman gelir ki ırk büsbütün özünü kaybeder. Bu devre de iflas ile sonuçlanır. Yabancı unsurların ırka olan etkileri gizli bir şekilde, cana yakın, sevimli, hissedilmeyecek bir tarz da olabilir. Fakat zaman geçtikçe etkileri artar.

Batıdan başlayan saldırı milletimizin seciyelerini Millî ananelerini her şeyimizi sarmış kemirmişdir. Fertler bir vücudun parçaları gibidir. Aynı fikir ve amaca yönlendirilmesi, yalnızlıktan kurtarılması gerekir. Bunun yerine

⁽²³⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten ... a.g.e., s.112

getirilmesi için de medeniyete uygun okulların en ücra köşelere kadar yaygınlaştırılması zorunludur.⁽²⁴⁾

İran unsuru emellerine ulaşabilmek için takip ettikleri politikada değişiklik yapmışlar, halifelerin güvenlerini kazanarak , hükümet işlerin ele geçirerek daha kolay ve makul olacağını düşünmüşlerdi. Fırsat buldukça saltanatı kendilerine döndürmeye uğraşıyor, diğer taraftan da yeni dinî , ruhî ihtiyaçlarını tatmin edecek bir şekle sokmaya çalışıyorlardı. Kin ve intikam besleyen hizipler tarihten gelen mezhep anlaşmazlığı ile Anadolu'yu da etkilemiştir. Anadolu halk ve itikatça görünürde aynı dine bağlı birbirini düşmanı olan anlayıştan kurtulmalı , Türklerin her şeyden önce Anadolu'daki hurafeleri temizleme çareleri aramaları gerekir. Anadolu halkını ilmen, irfanen, servetten mutluluğa ulaştıralım , daha sonra hayal olarak görülen tatlı ümitleri gerçekleştirmeye çalışalım; çünkü Anadolu ölürse Turan'da kalmaz. Millet ve devleti kurtarmak demek Anadolu'yu yükseltmek demektir. Bunun sorumluluğu Anadolu evlatlarına aittir. Anadolu halkının yükseltilmesi için "Milli Tenvir Heyeti" oluşturulmalıdır. Anadolu kurtarılsa Türkiye yaşar, Türkiye yaşarsa Turan dirilir.

Fikirler aydınlanarak, aydınlığın karanlığa üstün gelmesiyle Müslümanlık yüksek esaslarıyla ortaya çıkacaktır. O zaman tabii olarak mezhep anlaşmazlıkları büsbütün ortadan kalkar.⁽²⁵⁾

Milletin geleceğini beş on siyasînin kararlarına bağlı olduğu inancına saplananlar gerçekten zavallı insanlardır. Geleceğin siyasî mevki sahibi

(24) M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s.220-225,227,234;Hurafattan...a.g.e.s.206-207; "Muhtekirlerin Pençeleri Altında Kıvranan Köylüleri Düşünelim", Sebilürreşad, C.2-9,Sayı:33-215,Ekim 1328, s.123-125.

olanların kararlarından ziyade olayların, gerçeklerin ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Bir milleti öldürecek yok edici sebep, azmi bırakması, ümitsizliğe düşmesi, inanç olarak sarsılmasıdır. Geleceğine fiilen hakim olan bir milletin fertleriyle, şahsî saltanat otoritesi altında ezilen bir milletin fertleri arasında ümit, azim, ruhî heyecan itibarıyla çok büyük fark vardır. İlerleme ihtiyacı Millî ruhtan doğmadıkça ayakta kalamaz.

Millî hakimiyet yalnız herhangi bir sınıfa değil, bütün millete aittir. Dolayısıyla sosyal durumu ne olursa olsun her ferdin bu hakimiyette diğerleriyle eşit özel bir katılımı vardır. Millet fertlerinin yeni hükümet şekline, samimi bir surette bağlanabilmeleri için hakimiyette, millet fertlerinin eşit , özel bir katılımları olduğunu bilmeleri yeterli değildir. Bunu fiilen de hissetmeleri gerekir. Halkta bu duyguyu meydana getirmek aydınların en kutsal görevidir.

Bir millet için en büyük felâket seçilenler ile halk arasında ruhî ve hissî bir uçurum bulunmasıdır. Bu iki sınıf arasında hissî, ruhî ortak bir duygu sağlanmazsa Millî hakimiyet noktasında geleceğe güvenle bakılamaz. Ancak millet, tarihin, ruhun, vicdan birliğinin, seciyesini , nasıl bir sosyal mizacı olduğunu bilmekle gerçekleşir.

İrk ortak ve birleşik seciyelere sahip olan bu seciyeleri veraset yoluyla haleflerine devreden fertlerden oluşan bir kümedir. Ortak duyguyu

(25) M. Şemsettin (Günaltay); Hurafattan...a.g.e. s.79-81,206-207,222,224-233,;Zulmetten...s.162;227-234,252;Maziden...s.299-302.

en fazla gösteren kümeler devam ede gelen mevcudiyetleri maziye doğru en fazla gömülmüş olan milletlerdir.⁽²⁶⁾

Millî hayatta en buhranlı anlar inkılâp devreleridir. Bu anlarda heyecanlandırma son sınırına ulaşır. Sıradan zamanlarda bile hakimiyet itibarıyla pek az etkilenen aklî mantık, inkılâp devrelerinde büsbütün anlamsız kalır. Fertler zorunlu olarak hissî mantık ile hareket ederler. Fertlerin, milletlerin hayatlarını belirleyen ve yerleşen hissî veya birlik sebebi, bir hayattan başka bir hayata intikal edildiği , geçmişten geleceğe gelindiği anda coşma noktasına ulaşır.

Bunun içindir ki inkılâp zamanları, hayata sahip en üst devrelerdir. Inkılâp zamanları fertler, mahiyetleri ve durumu izahı mümkün olmayan bir takım seri kuvvetlerin esiri olurlar. İradesi akışında görüşleri ile ortaya çıkarlar. Bu seri kuvvetlerin en önemlisi en kuvvetlisi birlik ruhudur.

Birlikte yaşayan fertlerde yalnız olma muhakemesi yok gibidir. Bu fertler hemen tamamıyla sirayet eden zihniyetin esiridir. Bundan dolayı her duydukları şeylere, gerçekleşmesi mümkün olsun veya olmasın, muhakemesiz inanırlar. Her çeşit telkini kabule son derece müsait bulunurlar. İşte bunun içindir ki duyguları hem şiddetli , hem de değişik olur. Kolayca sevgiden nefrete , prestijden kine, gezebilirler. Dün taptıkları , göğe çıkardıkları , yeni telkinlerle ve zihnî geçiş ile ertesi gün lânetlemekten çekinmezler.

⁽²⁶⁾ Maziden...a.g.e. s., 9-12, 15-16,18-25; “Sabır ve Sebat Daima Mücib-i .Necattır”, Sebülürreşat , C-9, Sayı: 37-219, Kasım 1328,s. 199-200.; Zulmetten...a.g.e.s.94-95.

Birlikte yaşayan fertlerde bencillik, yerini tamamıyla terk eder, kendilerini değil, genel menfaati düşünürler. Bunun içindir ki tereddüt etmeden kendilerini ateşe atar. Hayret verici kahramanlıklar gösterirler. Yine bunun içindir ki birlikte yaşayanlarda , iyilik bilme hissi pek zayıftır. Birlikte yaşayan insanlar herkesin, genelin menfaatine büyük fedakârlıklar da bulunmasını tabii bir görev olarak görürler. Dolayısıyla bu gibi fedakârlıklar da bulunanlara karşı teşekkür hissi beslemezler. Onları, ancak kendilerine düşen görevleri yerine getirmiş olarak görürler. Fakat genelin zararına görülen en küçük bir hareketi, hatta kayıtsızlığı en şiddetli bir düşmanlık ile karşılarlar. Çoğu kez cezalar hataya oranla kat kat ağır olur. Birlikte yaşayan fertler ümitle yaşarlar ve daima beğenilen olurlar. Mefkureleri hakkında kendilerinde kötümserlik başladığı anda onlar artık sosyal ve birlikte yaşayan fertlikten çıkmışlar demektir. Birlikte yaşayan fertlerde, hisler son dereceyi bulmuş olduğundan güvenmeleri de o anda daha keskin ve şiddetli olur. Ruhları bir boradan bir diğer boraya sahne olur.

Millî ruh, dil ve din birliğinin sonucudur. Din ve dil birliği fertleri aynı duygularla birleştirir. Ortak duyguların , ortak ifade şekli ise fertleri birbirlerine sevdirebilir ve kaynatır. Din birliği duygulanmaların aynı kaynaktan çıkması demek olduğundan emelleri , ihtirasları, farklı hatta tezat olan fertler belirli itikatlar, belirli ahlâk kaideleri, hatta belirli sanatlar ile şuur dışı ve irade dışı bir halde diğerleriyle birleşir. Dil birliği ise ortak duygulanmaların, ortak duyguların aynı tarzda ve inançlı bir şekilde teatisini temin ederek, bu birliği sarsılmaz bir hale getirir.

Millî ruhu, Millî seciyeleri içerisinde geliştirir. Yeni ve zinde bir hayat kazanır. Fakat hiçbir zaman Millî ruhun sonucu olan belirli ahlâk kurallarından , belirli itikatlardan soyularak bunların yerine yabancı milletlere

ait ahlâk kuralları ve itikat esasları yerleştiremez. Başka bir ifade ile elbise değiştirir gibi bir medeniyetten diğer bir medeniyete geçemez. Yabancı bir medeniyete ait esasları, kaideleri ancak Millî ruha uygun olacak bir şekle soktuktan yani şeklini değiştirdikten sonra kabul edebilir.⁽²⁷⁾

Milleti, esaslı bir inkılâpla kurtarmak ve yükseltmek görevini yerine getirenler, başarılı olabilmeleri için halkın ruhundan gayeye dönük şuursuz dilemeler, istemeler yaratmaya çalışmalıdırlar. Ancak bu suretle halkın ruhuna hakim olabilir ve kitleyi, tepki görmeksizin yükselme yoluna sevk etmek başarısını gösterirler.

Şuursuz istemler kesin bir ses ile ortaya çıkar. Birlikte yaşama, ruhun coşması, şuursuz istemelerin bereketli bir kaynağıdır. Bundan başka halin duygu ve aşırı isteklerinden şuursuz istemeler doğabilir. Geleceği kurmak ve yükseltmek için bu ki kaynaktan istifade etmek mümkündür. Milleti bilgi ve kültür olarak iktisadî olarak yükseltmek için önce kuvvetli bir Millet ruhu uyandırmalıdır. Bu cereyanı açmak, genişletmek konusunda hem Millî ruhun uyanmasından hem de halis duygulardan ve aşırı isteklerden istifade edilebilir.

Kurumlara milliyet ruhu vermek, kutsal sayılanlara özel bir saygı beslemek yabancı anane ve modalara karşı itiraz göstermek, fertlerde derin bir vatan, din ve milliyetini kayırma gayreti uyandırır. Bu durum da Millî ruhu geliştirir. Birlikte yaşama istemelerini kuvvetlendirir. Neticede her fert, genel ve Millî işlerde şahsî menfaatlerin , sefil ihtirasların etkisi altında karşı koyacak kuvvetli bir irade sahibi olur. Vatan fikriyle duygulanmayan milletin

hayat hakkı olamadığı gibi ekonomisine hakim olmayan milletin de yükselmede payı olamaz.⁽²⁸⁾

Türkleşmek, İslâmlaşmak, çağdaşlaşmak cereyanları gerçek, ruhî ve hayatî ihtiyaçlardan doğmuştur. Bu üç fikir birbirlerine muhalif değil, bir diğerinin mükemmel kuvvetlendiricisidirler. Ruhun ışığı, hayatın olgunluğu için halka yönelik ilkelerin mutlaka bu üç fikir üzerine dayanması gerekir. Türkleşmek, İslâmlaşmak, çağdaşlaşmak cereyanları ayrı ayrı ihtiyaçların sonuçları olduğu gibi sahaları da ayrı ayrıdır. Hiç biri diğerinin yerini tutamaz ve biri diğerini üstün yada gereksiz kılamaz. Din ve milliyet ruhî , bilimlerin yüksekliği de hayatî ve fikrîdir. Din ve milliyet kutsal heyecanların kaynağı, bilimlerin yüksekliği de hayatî ihtiyaçların dayanağıdır. Öncekilerin sahası kültür, ikincilerin sahası da medeniyettir. Demek ki bizim için kurtuluş ve yükselme yolu Türk-İslam kültürü dahilinde çağdaş bir medeniyet yoludur. Bu yol takip edildiği takdirde hem Millet fertleri arasındaki anlaşmazlık kalkmış olur hem de ülke sarsılmaksızın medeniyet alanında gelişmeye koşar.⁽²⁹⁾

⁽²⁷⁾ Maziden...a.g.e.270-275; Zulmetten ...a.g.e.s.196,272;”İslâmda Fen ve Felsefe”, Sırat-ı Müstâkîm, 18 Ağustos 1327,6.C.,402-406,s.406.

⁽²⁸⁾ Amziden...a.g.e.s.277-279.

⁽²⁹⁾ Maziden...a.g.e.,s.280-281; Zulmetten...a.g.e.s.199-204.

V. BÖLÜM

FİKİR, İLİM VE SİYASET ADAMI OLARAK ŞEMSETTİN GÜNALTAY

1 – FİKİR CEPHESİ

İlim, siyaset adamı olan M. Şemsettin Günaltay, ilim, siyaset adamı olduğu gibi aynı zamanda bir fikir adamıdır. Onun ortaya koyduğu fikirler geniş bir perspektifle Türk Milletinin, İslâm milletlerinin gerileme sebepleri ile onların ilerlemelerine yönelik olmuştur.

Bir milleti oluşturan halkın bilgi ve kültür seviyeleri ne kadar ilerlerse, o milletin gelişme derecesi, refah ve mutluluğu da o oranda yüksek olur düsturundan hareket eden Günaltay ilim ve bilgi alanında bizi geride bırakan Batılıların yayınları karşısında derin derin düşünmemizi haber vermektedir.

Günaltay, İslâm toplumlarının yüksek, ileri toplum olma yolunda karanlık ve sefalet içine düşmeleri karşısında serzenişlerde bulunarak feryadını ortaya koymuştur. O bu serzenişlerini, ortaya koyarken aynı dönemde bu ölçüde tenkitte bulanabilenlerin yokluğu dikkat çekicidir. Onun fikirlerine kıymet verenler, bulundukları değerlendirmelerde, mutlaka okunması gerektiği okumayacak olanlara anlatılması gerektiği⁽¹⁾ üzerinde durmuşlardır. Medeniyet yolunda ileri gidenler karşısında uykudan uyanamadığımızı dünya

⁽¹⁾ M. Şemsettin (Günaltay,) Zulmetten... a.g.e s. C – Z

için azim ve kuvvetle çalışmanın İslâmiyet'in esaslarından olduğunu ancak cehalet ve tembellikten başımızı kaldıramadığımızı dile getiren Günaltay bunların bir çok sebebi olduğunu belirtmekle birlikte bu sebeplerin en önemlisinin aklımızın uyuşmuşluğu olduğudur. Felaketlerin sebebi dinde olmayıp aklımızda ve idrakimizdedir. Diyen Günaltay dinin dayanağının akıl olduğu eğer akıl yoksa dinin de yapacağı bir şey olmadığı⁽²⁾ hükmünü ortaya koyar. İlimi fakirliğin hüküm sürdüğü, sosyal derterin buhran devresine girdiği sözü edilen tarihlerde ülkenin Avrupa ve Afrika'daki parçalarına tatbik edilen uygulamaların Asya'daki parçaya da tatbik edilebileceği endişesi taşıyan Günaltay vicdan ve vicdan azapları çektiğini belirterek felakete mahkûm edilen milletin didindikçe çöküntüye biraz daha gömüldüğünü⁽³⁾ görmenin ızdırabı ile eserlerinin bir kısmını ele almıştır. M. Şemsettin Günaltay, Mevcut fenâlıkların ve hastalıkların sebepleri, kaldırılıp izale edilirse yavaş yavaş çare bulma yönüne gidilebileceğini, Millî sefaletimizin gerçek sebebinin cahillik olduğunu halkın fikrinin mutlaka aydınlatılması gerektiğini ve yanlış cereyanların engellenmemesi halinde kurtulmak için ümit beslemenin doğru olmadığını belirtir. O, muhafazakârlık veya radikâllik gibi bir kaidecilik arkasında, mücadele edileceği yerine çağın ihtiyaç ve ilerlemelerini, Millî ruhun gerekleriyle birleştirerek bir ana yol takip edilmesini, Milletin genelini toplayacak bir cereyan açmanın, daha faydalı ve daha akılcı olacağını dile getirmektedir.⁽⁴⁾

M. Şemsettin Günaltay, bir milletin yaşamasında ümidin önemini şu şekilde ortaya koymaktadır; Milleti yaşatan veya yıkıma sürükleyen durum ümitsizlik veya ümit ile biten sabit ve genel kanaatlerdir. Ümidi ölmemiş bir millet en kötü çarpmalara rağmen mevcudiyetini muhafaza edebilirler. Yıkıma mahkûm olduğu kanaatini besleyen bir millette hariçten felaketler esmese bile zamanla kendiliğinden çöker gider. Tarih korkunç felaketler içinde yıkıma

(2) "İslâm'da fen ve felsefe" Sırât-ı müstakim, 18 Ağustos 1327 6. C., 402 – 406, s. 405

(3) M. Şemsettin (Günaltay); Zulmetten... a.g.e. s. 3: Hurafattan... a.g.e. s. 49, 317.

(4) (Günaltay); Maziden ... a.g.e. s. 238,280 - 285

doğru sürüklendiği zannedilen milletlerin iman ümidi sayesinde yine dirilmiş olduklarına dair örneklerle doludur.⁽⁵⁾

Ümitsizlik, afete uğramış bir milletin en büyük mağlûbiyetlerinden daha elemli bir durum hazırlamaktadır. Çünkü milletin bir ferdi olarak yaşamak kanaati birleşmiş bulunursa, mağlûbiyetin gerektirdiği durumdan kurtulmak daima mümkündür. Fakat ümitsiz fertlerden oluşan bir topluluk hiçbir suretle yaşamaz ve yaşayamaz.⁽⁶⁾

2 – İLMİ CEPHESİ

M. Şemsettin Günaltay, aldığı eğitim, bildiği yabancı diller ve Batı ile teması neticesi edindiği tenkitçi anlayış ile objektifliği bilimsel çalışmanın ilk ve vazgeçilmez kuralı kabul eder. Ona göre araştırmacı, mümkün olduğu ölçüde tarafsız bir gözlemci sıfatı ile incelemelerini sürdürmelidir. Onun ilmî yönünü, kaleme aldığı eserlerinde görmek mümkündür o, düzgün, anlaşılır, bir dil kullanımı, cümlede kullanılan bir kelimenin cümledeki anlamı dışında farklı bir anlama yol açmaması için diğer ilgili lisanlardaki karşılıklarına da yer vermeyi ihmâl etmemiştir. İfadeleri ile zihinde şekillendirilen fikirlerin bozulmamasına dikkat etmiş, hiç eksik bırakmadan okuyucuda; Ne? Neden?, Niçin? Sorularını sordurmayacak şekilde tam ifadeler kullanmıştır. Açıklanması gerekli görülen isim ve tabirler sayfa altı notlarda dile getirilmiştir. İmlâ konusunda da titizliği gözden kaçmayan bu ilim adamının eserlerinde; şema, kroki, resim ve haritalar söz konusu bahislerin daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli yerlerde gösterilmiştir.

⁽⁵⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Maziden ... a.g.e. s. 12

Onun eserleri, herhangi bir bilginin nereden alındığını gösteren sağlam kaynaklara dayalı olmasıyla, doğruluğunu araştırmak veya aynı konuda fazla bilgi almak isteyenlere istikamet vermiştir.

Her hangi bir isim bir tarih veya herhangi bir konuda kaynaklar arasındaki farklılıklar belirtilerek tarihçi gözü ile tenkidini yapmış, daha sonra bir hükme vararak vardığı hükmü metinde göstermiştir. Modern tarihçilik dar bir çerçevede, sübjektif bir çerçevede değil, özellikle arşivlere dayalı belge ve vesikalarla yapılmaktadır. Bilimsel tarihçilikte, kaynakların sıhhati ve doğruluğu önemli derecede rol oynamaktadır. Dolayısıyla kaynakların kritiğe tâbi tutulması ve karşılaştırılarak değerlendirilmesi esastır. Günaltay ele aldığı meselenin ortaya çıkışında etkili olan sebepleri, kaynakları, etkileşimleri ortaya koymakta meselenin üzerine bina edilecek zemini hazırlamaktadır. Ana kaynaklara, birinci elden kaynaklara da inerek aynı zamanda yazılmış yerli ve yabancı diğer kaynakları da görerek karşılaştırma yapmış ve vardığı hükümlerin güvenilirliğini, geçmiş hayattan örnekler vererek somutlaştırmıştır. Yeri geldikçe mevcut anlayışın toplumda halâ hakim olan unsurlara ne kadar yansıdığı üzerinde durmuştur. Ele aldığı konuların sahalarına göre esas olan teorilerle bağ kurarak, gelişimini ve ortaya konulan durumunu değerlendirmiştir. Kurân-ı Kerim'den gösterdiği ayet ve meâlleriyle sosyal alanda yaşanan olumsuzlukların kaynağı vurgulanırken söz konusu bu tasviplerin, anlayışların terk edilmesi, gerekçelerin yavaş yavaş, safha safha uygulamaya nasıl konulduğu ve nasıl konulması gerektiği üzerinde durmuştur.

Günaltay'ın, İslâm, İslâm Dini, İslâm Medeniyeti ile ilgili eserlerinde; Hz. Muhammed'e bir şekilde intikal etmiş, herhangi bir olaya, Hz. Muhammed'in olumlu ya da olumsuz tepkisi verilerek vardığı hükmü, onun hadisleri

⁽⁶⁾ M. Şemsettin (Günaltay); Maziden ... a.g.e. s.16 ; "İstikbâli Kurtaracak Azim ve Ümididir" İslam Mecmuası, Cilt 1, Sayı 10, Dersaadet Matbaası, 1332, s.311-315

çerçevesinde doğrulanmaya çalışılmıştır. O, hadislerin hüküm olarak ortaya çıkışının gerekçesi ile olay veya olgu arasında ilişki kurmuştur. Özellikle ayetlerin izah edilişinde tefsir edenlerin farklı yorumlarını, cahiliye devrindeki iptidaî hayat yaşayan kabileler arasında, sosyologlarca yapılan esaslı incelemeler değerlendirilerek geçirdiği değişiklikler üzerinde durmuştur.

Güvenirliliği ortaya koymak anlamında ele aldığı konuların muhtevasına göre farklı diğer eserlere de atıflarda bulunmuş, konuyla ilişkilendirmek ve somutlaştırmak için atıfta bulunulan eserlerin bir kısmından alıntılara yer vermiştir.

Şemsettin Günaltay, Zülmetten Nura, Hurafattan Hakikata adlı eserlerinde tenkit ruhu ile hareket ederek İslâmiyet'in ilerlemeye engel olmadığı gerçeği üzerinde durmuş ve ortaya koymuştur. Şemsettin Günaltay, dinde aydınlığı, yosunlaşmış hurafelerden, taassuptan kurtulacak bir şekilde Müslümanlığın toplum hayatında yerleşmesini arzu ediyordu. cihad-ı ekberi; yeni hayatta devamlı yükselmek tarihin bize tayin ettiği geçmişteki mevkii alabilmek için ilmî, sosyal, ekonomik, teknik, alanda başarıya ulaşılmasını sağlayacak, vasıtaların bulunması gerektiği ve zorunluluğu şeklinde ortaya koyuyordu.

Günaltay, yeni Türkiye'nin gelecekte yükselmesi için önem verilmesi gereken ne olduğu ile ilgili olarak şunları söylüyordu; en büyük tehlike milletin rehberlerine karşı zorunlu olan samimi güvenin sarsılmamasıdır. Bir çok zararlı telkinlerin etkisi gittikçe artarsa, rehberleri arasında bir uçurum açılırsa, ihtiraslı vatansızların fırsat düşkünü düşmanların akıl ve hayale gelmez entrikaları baş gösterecek, iç ayrılıklar elde edilen tüm kazançları yok edecektir. Türk'ü hiçbir şey yıldırmaz fakat ayrılık öldürür. Türk'ün en korkunç düşmanı ayrılıktır. Türk'ün tarihi, ayrılığın daima esaret ile neticelenmiş olduğunu gösterir. İşte bu gibi düşünceler ile Günaltay Türk'ün tarihini

tanıtmaya Millî ruhunu Millî seciyesini tayin etmeye başlamış kaleme aldığı Maziden Âtiye adlı eseri bu amaca yönelik olmuştur. O, yeni Türkiye'nin bir tarihî devir kapanarak, yeni bir tarihî devrin başladığı sırada nasıl temeller üzerine kurulması gerektiğini anlayabilmek için onun önemini kavramış, Türk'ün Millî ruh ve seciyesini, yeni ihtiyaçlarını araştırmıştır.

Şemsettin Günaltay, Türk kültür ve tarihine verdiği önem ile tetkik ve araştırmalarını derinleştirmiş Türk tarihini, Türk medeniyet tarihini ilmî bir şekilde ortaya koymuştur. Batılı ilim adamlarının ilmî metoda bizden önce ulaştıklarını, dolayısıyla onların ortaya koyduğu eserlerden kendi tarihimizi öğrendiğimizi dile getiren Günaltay, ancak Batılı ilim adamlarında son yüzyılların bıraktığı art niyetli ve kin dolu hisleri neticesi Türk tarihi hakkında objektif bir kanaat hakim olmadığını görmüş mevcut sabit, ön yargılı fikirleri çürütmekte başarı göstermiştir. Özellikle tebliğlerinde dile getirdiği gibi kendi tarihimizi kendimizden öğrenmemiz için Türk gençlerini Türk tarih ve kültürüne sevk etmeye yönelik serzenişlerde bulunmuştur.

Atatürk'ün yeni ve yüce bir ruh ile düşünerek kurduğu Türk Tarih Kurumunda kurucu üye ve daha sonra da Başkanlık görevlerinde de bulunan Günaltay, ilmî otoritesi ile İslâm Medeniyetinin hakiki kurucularının tayin edilmesi konusunda vardığı yargı ise şu olmuştur ; Türklerin, İslamiyet'e girmemiş oldukları düşünülecek olursa İslâm medeniyeti meydana gelemeyecek o derece gelişemeyecek geniş iklimlere yayılamayacaktı. Günaltay, Türklerin etkisi ile, Ebu Müslim ihtilâlinin iktidara getirdiği Toharistan, Horasan, Maveraünnehir Türklerinin İslâm dünyası üzerinde seçkin bir rol oynamaya başladıktan itibaren ilim, sanat, hukuk ve dinî yorumlama sahalarının her birinde verimli bir hareketin başladığını, İslâm medeniyeti diye büyük medeniyetin ortaya çıktığını belirtir. Emevîlerin sona ermesiyle İslâm dünyasını örten fıkır durgunluğun, Türklerin hakim bir şekilde İslâm dünyasına girmesiyle verimli bir harekete dönüşmesinin sebepsiz

olmadığını ortaya koyar. Türkler bilgi-kültür, medeniyet, zihnî oluşum itibarıyla İslâm dünyası içerisinde yer alan diğer unsurların üstünde bulunduğu hükmüne yer verir.

Şemsettin Günaltay ilmî çalışmalarına devam ederken İstanbul ve Ankara üniversitelerinde Türk tarihi hakkında verdiği dersler ile ulaştığı neticeleri öğrencileri ile paylaşıyordu. Günaltay İslâm dünyasının İnhitatı Sebebi Selçuk İstilâsı mıdır? Konulu tebliğinde de Selçuk Türkleri ile birlikte Yakın Doğudaki anarşik devrin sona erdiğini içte olduğu gibi dışta da İslâm dünyasını tehlikelerden koruduğunu belirtmiş, ayrıca bütün din ve mezheplere karşı tarafsız ve toleranslı davrandıklarını, Türklerin inanç ve vicdan hürriyetinin Türkistan'dan Akdeniz'e kadar uzanan geniş alanda hüküm sürmesini sağladıkları üzerinde durmuştur.

Onun eserlerinde ele aldığı konular ile varmak istediği neticeyi "Beşeriyete nurlar saçan medeniyeti yaratanlar senin atalarındır yürü, senin olan irfan iklimlerini tekrar zaptet"⁽⁷⁾ şeklindeki cümlesi ile özetlemek mümkündür.

İlim adamı Günaltay, Ülkemizin Yakın Doğu içerisinde yer almasından dolayı Yakın doğu ile ilgili incelemelerine geniş yer vermiştir.

O, Türk Milletinin derin ve şerefli tarihini tanıyan ve tanıtmaya çalışan bir tarihçidir.

⁽⁷⁾ "İslâm Medeniyetinde Türklerin Mevkii", I. Türk Tarih Kongresi... a.g.e. s. 306

3 – SİYASÎ CEPHESİ

İlim ve fikir adamı olan M. Şemsettin Günaltay, aynı zamanda Türkiye’de filli anlamda Çok Partili Hayata geçişte önemli rol oynayan bir mevkie sahiptir. Onun siyaset adamı vasfını insan hakları ve hürriyet, basın hürriyeti, toplantı hürriyeti, adaletin bağımsızlığı demokrasi anlayışı, lâiklik anlayışı şeklinde ele almak mümkündür.

a-İnsan Hakları ve Hürriyete Dair Görüşleri

Demokrasi , insan hakları temelleri üzerinde kuruludur. İnsan haklarının başta geleni de şahsî hürriyetlerdir. Şahsî hürriyet bütün diğer hürriyetlerin kaynağıdır. Temelidir. Diğer hürriyetler, onun genişletilmesi tatbiki veya güven altına alınması demektir. Şahsî hürriyet , kimseyi incitmemek kimseyi rahatsız etmemek şartıyla insanın istediği gibi yaşamak, hareket etmek, hakkına sahip olmasıdır.

Bir milletin ilerlemesi ve gelişebilmesi, o milleti oluşturan fertlerin hür olmalarına bağlıdır. Çünkü bir milletin ilerlemesi için ferdî seciyenin kendiliğinden gelmesi kadar etkili ve hayatî bir şey yoktur. Milletin olgunluğu için yanlış kanaat ve inançlardan bağımsız olarak düşünen , her şeyin aklın ve tarihin ışığı altında inceleyen, halkın hoşlanmadığı fikir ve kanaatleri savunabilen bir fikir hürriyeti mutlaka gerekir.

Şahsî hürriyet havadaki oksijen gibi topluma hayat veren bir unsurdur. Eğer şahsî hürriyet sınırlandırılırsa, siyasî hürriyette kendiliğinden kıymetten düşer. Şahsî hürriyetler ancak vatan müdafaası için sınırlandırılabilir. Devlet

ancak içerde asayiş, dışarıya karşı vatani muhafaza için muhtaç olduğu haklar oranında şahsî hakları sınırlandırabilir. İleri giderse demokrasiden ayrılmış, istibdat çukuruna sapmış olur.

Eşitlik esası insanların kanun önünde hukukça beraber olmaları demektir. Siyasî eşitlik, özel şartlara sahip oldukları takdirde erkek, kadın bütün vatandaşların seçimlere katılabilmeleridir. Devlet hizmetlerine girebilmeleridir. Bu konuda bilgi ve yeterlilikten başka hiçbir şey tercih sebebi olamaz. Mülkiyet hakkı ise vatandaşların mal ve mülk sahibi olabilmesi ve bunları muhafaza edebilmesidir.⁽⁸⁾

b-Basın Hürriyetine Dair Görüşleri

İnsan haklarının en önemlilerinden düşünce hürriyeti, söz serbestliği, demokrasinin varlığını belirten işaretlerdir. Söz, düşünme hürriyetinin ilk belirtisidir. İnsan derdini döke döke rahatlar, fikirlerini söyleye söyleye infiallerini azaltır. Fikirlerin hürriyetini şiddetle baskı altına alanlar, insanlarda bir cinnet fikri oluşmasına sebep olurlar. Vatandaşlar ümitsizlik ve mahrumiyetle adeta çılgına dönerler. Hükümetin başına belâ olurlar. Herhalde hükümetler vatandaşların fikirlerini serbestçe söylemelerinden zararlı değil, kârlı olurlar. Çünkü Millet fertleri tarafından her şeyin serbestçe söylenmesi hükümetleri uyandırır, aydınlatır, hataların tamirine sebep olur. Yasaklanan sözlerin sakıncaları, söylenen sözlerin sakıncalarından daha fazladır. Saklı fikirler daima korkunçtur. Hükümetler söz serbestliğinden çok istifade edebilirler. Halkın fikirlerini bilirse içlerinden en iyisini veya en az

(8). M.Şemsettin (Günaltay), Hürriyetin....a.g.e.,s 70-72; Başbakan Şemsettin Günaltay'ın Radyodaki Konuşması, Ayın Tairihi, Sayı : 198 (Mayıs 1950), s.68; B.M.M.'nin 8. Dönemin Sona Ermesi Münasebetiyle Başbakan Şemsettin Günaltay'ın Nutku, Ayın Tarihi, Sayı:196 (Mart 1950) s.68; T.M.M. T.D. Dönem 8, Toplantı 4, Cilt 25, s. 1047

fenasını seçmek oldukça kolaydır. Kamuoyu ister iyi, ister fena olsun mesul insanlar için gerekli bir belgedir. Bir ülkede demokrasiyi yaşatan basın hürriyetidir. Çünkü hür bir basın doğru olayları ortaya koyar.

Yayın hürriyeti, demokrasinin temel taşıdır. Yayın olmasaydı, fikirlerin müstebitlerin silahlı kuvvetlerine karşı üstün gelmesi hiçbir zaman mümkün olmazdı. Hür bir hükümet için basın hürriyeti, canlılığı artıran kan kaynağıdır. Gazete, vatandaşlar için bir rehber bir danışmandır. Kamuoyu yaratmaya, halkın hareketleri üzerinde etki bırakmaya çalışır. Günün meseleleri hakkında değerlendirmelerde bulunur. Vatandaşları aydınlatır. Bundan da ülke ve hükümet faydalanır. Demokratik hükümetler, iyi aydınlanmış her şeyden haberdar ve hassas bir kamuoyuna muhtaçtırlar. Çünkü böyle bir kamuoyuna dayanırlar. Bu nitelikte bir kamuoyu oluşturulması ancak bir fikir almalarıyla mümkün olur. Bu fikirleri verecek kürsüler ise hür gazetelerdir. Bu esaslar, ülkede basın hürriyetinin, o ülkenin yükselmesi ve alçalmasıyla ne derece yakından ilgili olduğunu çok iyi göstermektedir. Basın hürriyeti olmayan yerlerde insanlar uyuşarak hissiz, şuursuz yaratıklar haline dönüşürler ve fikirler kurur, zekalar söner, toplum şuursuz hayvanî bir yığın haline gelir. Gerçi iktidar sahipleri bu sürüyü istedikleri gibi kolayca idare etmek mutluluğuna erişirler. Fakat bu sahte mutluluk dönemi hiçbir bölgede çok sürmemiştir.⁽⁹⁾

c-Toplantı Hürriyetine Dair Görüşleri

İnsanlar yalnız başlarına bir şeyler yapamazlar veya pek az şey yapabilirler. Tek başına hareket eden insan kolayca bencilliğe sürüklenir, başarılı olursa kendini beğenir, ahmakça bir inadin esiri olur. Başarılı

olamazsa ümitsizliğe düşer, mahvolur gider. Bunun içindir ki topluluk hayatına ihtiyaç vardır ve toplanma hürriyeti hür bir toplumun hayat kaynaklarından biridir.

Demokrat bir iktidar, toplantı hürriyetine saygı göstermekle kendi varlığını canlandırır, toplantı hürriyeti olmayan bir bölgeye hür vatandaşlar gözüyle bakılmaz. Orada demokrasiden bahsedilemez, böyle bir diyar ancak esirler, köleler kampı olabilir. Bizim gibi demokrasiye yeni girmiş ve girmekte çok geri kalmış olan milletler, asırların yaşattığı kölelik ruhunu söküp atamaz. Vatandaşa zinde ve hür bir ruh aşılama için demokrasi eğitime önem vermek mecburiyetindedir.

Asırlar ve asırlar boyunca hükümdarları Allah'ın gölgesi, Allah'ın takdiri ile o mevkie çıkmış insanüstü varlıklar gören bir halk, seçim hakkına sahip olduğu zaman bu hakkını hür insanlar gibi kullanabileceğini sananlar aldanırlar. Bunların daima iktidara boyun eğmeleri eski alışkanlıklarının doğal bir sonucu olduğunu unutmamak gerekirdi. Bunun içindir ki ülkemizde vatanî görevlerini şuurlu ve serbestçe bir surette ifa edebilmesi imkanlarını yaratmamız gereklidir.

Halkoyu, önceden tayin edilemeyecek bir kuvvet olduğu gibi ona karşı koymak da imkansızdır. Bu gün demokrasi ile idare edilen her ülkede halk, kuvvet ve kudretin en son ve gür kaynağıdır. Hakim olan halkın iradesidir. Partiler, eğer demokrasi rejimi içinde iktidardan düştükten sonra, tekrar iktidara gelebilmek kararında iseler, halka doğru gitmek mecburiyetinde kalırlar. Unutmamalıyız ki halk en akıllı adamlardan daha akıllıdır. Şu veciz

(9) . M.Şemsettin (Günaltay), Hürriyetin....a.g.e.,s 73-75; “Başbakan Günaltay’ın Basın Temsilcilerine Demeci” . Ayn Tarihi Sayı:185 (Nisan 1949), s.82; 8 Kasım 1949 Ulus.

sözü bir düstur gibi karşılamak, bütün siyasî partilerin en önemli görevi olmalıdır: “ Bütün halkı bir müddet, yahut bir kısım halkı her zaman aldatabilirsiniz. Fakat bütün halkı her zaman aldatamazsınız.”

Vatandaşların siyasî görevlerini yapacak hale gelmesi onu iyi ve faydalı bir vatandaş mevkiine yükseltir. Vatandaşların vatan görevindeki rollerini hakkıyla ifa edip edemediklerinin ölçütü, onların oylarını adayların en iyilerine vermeleri, ülke idaresinde iyi tedbirlerle yardımcı olmaları durumudur.⁽¹⁰⁾

d-Adaletin Bağımsızlığı Hakkında Görüşleri

Demokrasinin gerçekleşmesi için olduğu kadar yaşayabilmesi için de başta gelen şartlardan biri de mahkemelerin bağımsızlığı, hakimlerin tam anlamıyla hürriyetleri meselesidir. Bir ülke adliyesinde bağımsızlığın varlığı o ülkede bütün diğer hak ve hürriyetlerin mevcudiyetlerinin tanığı ve kefilidir.

Fransa'nın 1793 beyannâmesinin 35. maddesinde “ Hükümet halkın hakların tanımazlık ederse isyan milletin en mukaddes hakkı, en önde gelen lüzumlu vazifesidir.” denilerek insan haklarının önemi belirtilmiştir.

Bir ülkede hükümet kuvvetleri ayrılır, adliyeye tam bağımsızlık verilirse bu gibi isyan ve ihtilâllere tabiatıyla gerek kalmamış olur. Bir ülkede insan haklarının koruyucusu olan bağımsız mahkeme olmadıkça hiç kimse evinde, işinde, yurdunda kendisini güvende göremez. Vatandaşların emin

⁽¹⁰⁾. M.Şemsettin (Günaltay), Hürriyetin....a.g.e.,s 76-79.

yaşamadıkları bir yerde ise mutluluk bir hayal, huzur bir serap olur. Böyle bir ülke ancak bir ızdırap ve huzursuzluk yuvası olur. Mahkemelerin bağımsız olabilmeleri için hakimlerin, icra kuvvetinin hiçbir şekilde baskı ve tehdit altında bulunmamalarıyla mümkündür. Mahkemelerin bağımsızlığı şahsî hürriyetlerin en büyük dayanağı olur.⁽¹¹⁾

e-Demokrasi Anlayışı

Günaltay, Saltanat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde bulunduğu görevler münasebetiyle yüksek tecrübe sahibi ve aynı zaman da bir siyaset adamıydı. O, yaşadığı ve gördükleri ile ilmini özdeşleştirmiştir. Hiçbir önyargıya sahip olmadan Mebuslar Meclisinde, TBMM'de ülkenin değişik yerlerine yaptığı ziyaretlerde konuşmalarının özünde, fikirlerin, kanaatlerin serbestçe söylenmesi gerektiği, tartışmalara rağmen birbirimizi sevmenin ve asla birbirimize düşman olmamamızın rejimin ve ülkenin faydasına yönelik olduğu. Ortak görevlerimizi bırakıp da mücadele içerisine girersek, tehlikeleri hazırlarsak hepimizin birden mahvolacağı yer almaktadır. Günaltay "Biz bu gemiyi idare edenler, bu ülkenin saadetine kendilerini adanmış insanlarız." diyerek bu çalışmada da ortaya koyulduğu gibi O'nun bu sözü icraata geçirilmiştir. Aynı zamanda hakiki ahlâk prensiplerine dayanan demokrasiyi kurmanın hedef olduğunu söyleyen Günaltay herkesin düşüncesini serbestçe söylemesiyle söylenenlerin içinde ülke adına faydalı noktaların bulunacağı kanaatindedir. Demokrasi rejimi bir ülkenin felâket kaynağı da olabilir, mutluluk merdiveni de olabilir. Demokrasi demagoglar eline geçerse felâket olur. Onlar ülke çocuklarını birbirine düşman ederler. Çarpışma yoluna gidilmemesi kardeş olarak kalınması esas olmalıdır. Karşımızdakinin hukukuna, şerefine, onuruna saygı göstermekle demokrasi ancak sonuç verir.

(11). M.Şemsettin (Günaltay), Hürriyetin...,a.g.e.,s 80-81; "Başbakan Günaltay'ın Basın Temsilcilerine Demeci", *Aynı Tarihi, Sayı:186 (Mayıs 1949), s.49,50*

Günaltay, demokrasinin hassasiyetini ise şöyle belirtiyordu: "Demokrasi sırat köprüsü gibi tehlikeli yoldur. Maharet ile geçmek gücünü gösteren milletler selâmete erişirler, geçemeyenler gayya kuyusuna yuvarlanırlar, mahvolup giderler. Zarar ortaktır. En iyiyi, en doğruyu alırsak ülke iyileşir. Demokrasi budur. Ahlâk, fazilet ve birbirimizin hukukuna riayet demektir."⁽¹²⁾

İnsanların, düşünen ve toplu yaratıklar olmaları itibariyle belirli kanaatler, fikirler ve menfaatler etrafında toplanmaları çok doğal olup partilerin tarihleri ilk çağlara kadar çıkar. İnsanlar, var olalıdan beri ve hükümet için çarpışmaya başladıklarından bu yana her yerde ve daima partiler kurmuştur. Fakat seçim usulü yayılmaya ve genelleşmeye başladıktan, geniş nisbette halk kütleleri harekete koyulduktan sonradır ki partilerin önemlerini artıran sebepler belirdi. Devlet vatandaş sayısı üzerine dayandıktan, hükümeti elde etmek için çok sayı elde etme ihtiyacı ortaya çıktıktan sonradır ki, partilerin önemleri ve ihtiyacı anlaşıldı. İşte bu zamandan itibaren partiler gerek teorik ve gerek fiilî olarak bu gün tanığı olduğumuz konumu kazandılar, büyük bir önem kazandılar.

Partiler demokrasi bünyesinin gerekli organlarıdır. Partiler karışık ve tezatlı zihniyet ve kanaatler taşıyan toplumlara rehberlik eder. Onları düzene sokarlar. Ülke kamuoyunu belirli amaçlarına doğru hazırlar ve sevk-idare ederler. Memleket işlerine ilgisiz vatandaşlara da ilgi yaratır. Milletın zihnini daima uyanık, tutarlar. Ülke meselelerini tartışmaları kamuoyunu aydınlatır. Vatandaşlarda anlayış kabiliyetini, tenkit eğilimini besler, geliştirir. Partiler olmazsa ülke halkı olan bitenlerden, iktidarın ülkeyi iyi idare edip edemediğinden habersiz kalır. Vatandaş muhakeme, karşılaştırma gücünü kaybeder. Neticede seçim görevini şuurlu şekilde yerine getiremez, yanılır.

⁽¹²⁾. T.B.M.M. T.D., Dönem 8, Toplantı 3, Cilt 15. s 198,199.; B.C.A.: 030 01/12 72 5.; 2 Ağustos 1949 Ulus.; 12 Nisan 1950 Ulus.

Bu yüzden ülke kontrolsüz kalır. Demokrasi de yavaş yavaş söner. Ülkede istibdat ve keyfî idare hüküm sürmeye başlar. Kanunsuzluk, yolsuzluk, alabildiğine ilerler. Partiler ancak ülke ve politika işlerine hiç ilgi göstermeyecek kadar geri olan cehalet içinde uyumuş bulunan veya nefes alamayacak derecelerde şiddetli ve kahredici bir zulüm ve istibdat altında kıvranmaya mahkum edilen bölgelerde ortaya çıkamazlar, yaşama imkan ve gücünü bulamazlar.

Bir ülkede siyasî hayat ne kadar hür ve ne derece canlı ise orda partilerde o oranda gelişir. Partilerin hamleleri ve aralarındaki rekabetledir ki bir ülkenin en iyi en faydalı müesseselerini doğururlar. Milletın bütün saklı kuvvetlerini istidat ve kabiliyetlerini kudret ve servetlerini meydana çıkarırlar. Partiler olmazsa Millî iradeyi gerçekleştirecek bir seçim yapmak mümkün olamaz. Seçimler iktidardaki hükümetin kendi icraatını tasdik edecek adamları toplamış olmasından başka bir anlam ifade etmez. Hakiki, dürüst seçimler hürriyet ve eşit şartlar içinde partilerin mücadelesiyle gerçekleşir.⁽¹³⁾

f-Lâiklik Anlayışı

M. Şemsettin Günaltay, geri kalmışlığımız üzerinde zihnini yorarken özellikle kaleme aldığı ilk eserlerinde üzerinde durduğu konu din kisvesi altında Milletimizin çok ızdıraplar çektiğini, felâketlere uğranıldığını ayrıntıları ile ortaya koymuştu. Sözde din ulularının dinin hükümleri imiş gibi gösterdikleri inanışları ile şahsî menfaatlerini tatmin ettiklerini her defasında belirtmişti. Asırların kökleştirdiği bu batıl inançların kısa sürede yok olmayacağını çok iyi bilen Günaltay bu batıl inançlardan Milletın

⁽¹³⁾ . M.Şemsettin (Günaltay), Hürriyetin....a.g.e.,s 82-87.

kurtarılmasının ancak onların aydınlatılması ile mümkün olabileceğine inanmıştı. O'nun düşüncesi aklı, en kuvvetli destekleyici gördüğü İslâmın özüne sahip çıkılması gerektiği idi.

İslâm dininin toplum ve insan iradesi üzerindeki etkisini yazıları ile dile getiren Gönaltay Yeni Türkiye'nin zihni gelişimi önünde dinî hurafelerin tekrar ortaya çıkmaması gerektiği şuuruyla⁽¹⁴⁾ O, Hükümetin Başkanı olarak Mecliste yaptığı konuşmada; "İlk mekteplerde din dersleri okutturmaya başlayan, İmam Hatip kursları açan, Müslümanlığın yüksek esaslarını öğretmek için İlâhiyat fakültesi açan bir hükümetin başkanayım." diyordu.⁽¹⁵⁾

⁽¹⁴⁾ Gottard JASCHKE; Yeni Türkiye'de İslamlık, Türkçesi, Hayrullah ÖRS, Bilgi Yayın Evi 1.B. Ankara, 1972, s. 18; Başbakan Şemsettin Gönaltay'ın Yalova'da Halkevinde Yaptığı Konuşma, 2 Ağustos 1949 Ulus; Gönaltay'ın Kastamonu'da söylediği Nutuk, 12 Nisan 1950 Ulus; Gönaltay'ın Zonguldak Nutku, 18 Nisan 1950 Ulus

⁽¹⁵⁾ T.B.M.M. T.D., Dönem 8, Toplantı 3, Cilt 20, s 598.; Peyami Safa, Zulmetten Nura, Hurafattan Hakikata, Sebilürreşad'daki "Müslümanlığa aşık" diye nitelendirdiği Gönaltay'ı C.H.P.'nin ileri gelen adamları arasında, adı geçen, Başbakanlığa kadar yükselen Gönaltay'ın, T.B.M.M.'deki konuşması ile Mekke ve Medine ayetlerini tasnif ederek bunlardan önemli bir kısmının artık hükmü kalmadığını dile getiren Gönaltay için aksi istikametinde bir tavır sergilediğini dile getirmekte; Peyami Safa, Sebilürreşad Cilt IX, Sayı, 214.; Ayrıca düşünce, fikir ve basın hürriyetlerinin sürekli destekleyicisi olan M. Şemsettin Gönaltay, Türk Ceza Kanununun değiştirilmesi hakkındaki 163. maddenin de kabul edilmesiyle töhmet altında kalmıştır. Bayram Ali Çetinkaya; Tek Parti Döneminin "İslâmcı" Başbakanı M. Şemsettin Gönaltay, C. Ü. İlâhiyat. Fak. Dergisi, Sayı, 2, Sivas, 1998, 437-444, s 444. diyordu. Halbuki Gönaltay'ın müslümanlığa aşık olmasında bir değişiklik olmamış Başbakanlığa kadar yükselen Gönaltay, zamanın ve mekanın ihtiyaçlarının değişebileceğinden hareketle içtihat kapısının her asırda mutlaka açık olmasını belirtmiştir. Kaldı ki İlâhiyat Fakültesi İmam Hatip Okullarının açılması onun başbakanlık döneminde. Bu konuda bir değerlendirme yapılırken Diyanet İşleri ile ilgili 23 Mart 1950 tarih ve 5633-5634 sayılı kanunların çıkarılmasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesinin artırılmasını gözden uzak tutmamak gerekir. O, elbette vicdan hürriyeti maskesi altındaki her tür irticanın karşısında olmuş, hükümetin dinî efsanelerin ve ülkeyi tahrip edici zihniyetin gelişmemesi yönündeki tutumu ile dikkati çekmiştir.

SONUÇ

Doğum tarihi olan 1883 ile ölüm tarih olan 1961 arasında M. Şemsettin Günaltay, kendisinin bir konuşmasında belirttiği gibi Saltanat, Meşrutiyet, Cumhuriyet dönemi olayları ve gelişmelerine yetmiş dört yıllık ömrü ile tanık olmuş. M. Şemsettin Günaltay bu bahsedilen dönemlerin ilk ikisi ve Cumhuriyet döneminin başlangıcında Ülke ve Millet, içinde bulunduğu felâketli ortamda ızdırabı içinde hissetmiş o dönemdeki yazdığı eserleri ile gene kendi deyimi ile feryatta bulunmuştur. Onun bu feryadı üniversite kürsülerinde, geleceğin aydını olacak olan öğrencilerle olduğu gibi, millet ile de sınırlı kalmamış bütün İslâm Milletlerini kapsayan bir evrensellik göstermiştir. O sözü edilen dönemlerde hocalık görevi yanında milletvekili olarak üslendiği siyasî kimliği ile de Mebuslar Meclisinde ülkenin karşı karşıya olduğu durumdan kurtarılmasında, ortaya konulan tedbirleri eksik buluyordu. Maddî gerekçeler sıralayanlara katılmakla birlikte o maddî gerekçeleri yaratan zihniyetin de nasıl oluşacağını izah etmeye çalışmıştır.

Mebuslar Meclisi'nde söz alıp, yaptığı konuşmalarda kanunların herkesi bağlayıcı olacağından hareketle kanunların ne olduğunu ifade eden kelime ve tabirlerin o kanunlarda hiçbir eksiklik ortaya çıkmaması temelinde bir düzeltici, bir tamamlayıcı olmuştur. Çalışmanın muhtevasında yer verilen yönleri ile bu özellikleri dile getirilen Günaltay, kendisine hedef olarak koyduğu geri kalmışlığın, sefaletin parçalanması için hep Millî düşünmüş Cumhuriyet dönemi öncesi Cumhuriyeti yerleştiren kadrolardan farklı olmamış bilakis o kadroların amaçlarına ulaşabilmeleri için gerekli zemini hazırlayan Türk tarihinde nadir rastlanan ender simalardan olmuştur. O, içten gelen Millî duyguları ile taşıdığı ruhu, Cumhuriyet döneminde de ortaya koyarak 1923'te kaleme aldığı Maziden Atiye (Geçmişten Geleceğe) adlı eseriyle yeni Türkiye'nin hangi temeller üzerine kurulacağını bir Türk aydını

olarak sorumluluk hissiyle ortaya koymuştu. O, her şeyden evvel Türk Irkı'nın dünya tarihinin en eski ırklarından birisi olduğunu belirtmişti. En eski olmayı en köklü olmak şeklinde anlayarak seciyelerin de köklü olacağını vurgulamış, bu seciyelerin yok olabilmesi için de ancak oluşmasıyla üzerinden geçen asırlar kadar da, asırların geçmesi gerektiği fikrini ortaya koymuştur. Ayrıca o Türkleşmek, İslâmlaşmak, Çağdaşlaşmak düsturlarının birisinin birisine tercih edilemeyeceğini savunarak her birinin maddî ve manevî anlamda farklı işlevleri olduğunu, dolayısıyla Türk-İslam kültür ve değerlerini esas almayı zorunlu görmüştür. Onun geniş ilmî bilgisiyle kaleme aldığı eserler Türkoloji ilminde geniş yer tutmuş o adeta tarih anlayışımızın bir hazırlayıcısı olmuştur. Onun kaleme aldığı eserleri ülkemizin mevcut durumda karşılaşılabileceği sorunların, üstesinden gelebilmek amacıyla ihtimâl dahilinde olan sorunları bilimsel temeller üzerinde tahlil ederek önlem alma ve fayda sağlamaya yönelik olmuştur. Çünkü ülkemizin Yakın Doğu'nun bir parçası olduğu bilincindedir. O, sunduğu bir tebliğde tarih bilgisinin derinliğinin de verdiği bir ruh ile Türk Milletinin ulaşması gerektiği hedefi şu öz cümlesi ile yeni nesle vermeye çalışmıştır; "Mazini hatırla ve geçmişte sahip olduğun irfan iklimlerini tekrar zaptet".

Bu öz cümlede Milletin geçmişini ve şimdiki olması gereken özlemini dile getiren Günaltay, ömrünü irfan iklimlerinin milleti tarafından zapt edilmesi uğruna harcamıştır. O Saltanat ve Meşrutiyet dönemlerinde devam eden ilim adamlığını, idarî ve siyasî çeşitli görevlerde de bulunmasına rağmen bırakmamış, Cumhuriyet devrinde de yukarıda belirtilen hedefine kilitlendiği için, eserlerinin sağlamlığının da getirdiği bir güvenle Türk Tarih Kurumu başına 1941 yılında getirilmiş ve O görülmesi çok nadir olan yirmi yıl gibi bir süre bu Kurumun başında kalmıştır. Günaltay, Atatürk'ün mirasını bıraktığı ve bu kuruma yüklediği o yüksek ideallerin en iyi ifâ edicisi olarak görülmüştür. İlmî faaliyetlerinden bir an bile kopmayan Günaltay, içinde bulunduğu siyasî faaliyetlerine 15 Ocak 1949'da hükümeti kurmakla görevlendirilerek hükümetin Başkanı olmuştu. Onun hükümeti kurmakla

görevlendirilmesinde bir çok yazarın üzerinde birleştiği; fikir ve vicdan hürriyetine saygılı, mutedil, hür teşebbüse yer veren bir kişiliğe sahip olmasının etkili olduğu şeklindedir. Hükümetinin sona erdiği 22 Mayıs 1950 tarihine kadar bir Hükümet Başkanı olarak onun kafasını meşgul eden birinci mesele yukarıda belirtilen karakteri gereği Millî İradeye kanun ve bu kanunun icraatı ile yer vermek isteği olmuştur. O, bu meseleyi sonuçlandırmayı taahhütte bulunmuş, 16 Şubat 1950 tarih 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunun çıkarılmasında ön ayak olmuştur.

Din eğitiminin sağlıklı olabilmesi, dinin aslının araştırılması amacıyla ilahiyat fakültesi açılmıştı. Günaltay toplum için dinin gerekliliğini daha önceki yazılarında savunduğu gibi bu kez icraatı ile ortaya koymuştur. Ancak asırlar boyunca yanlış itikat ve inançların halkın görüş ve düşünce ufkunu sınırlandıracağı endişesini taşımıştır. Günaltay gerek din eğitiminin yapılması konusunda gerek Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında 2800 Sayılı Kanuna dair olan 3665 sayılı ek kanunla dinin tarifinde olduğu gibi topluma yönelik ahlakî, vicdanî ve fazilet olarak vatandaşlarda görülmesi beklenen erdemlerin gerçekleşmesini sağlamak istemiş, ancak bu yerine getirilmeye çalışılırken asırların dimağlarda bıraktığı yine kendi deyimi ile kof, yosun tutmuş hurafelerin, batıl inançların tehlike olabileceği endişesini taşıyordu. Zihnî gelişime engel olmaması şartıyla 10.6.1949 tarihli Türk Ceza Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun içerisinde bulunan 163. maddenin de bulunması, onun yukarıda endişe ettiğini gördüğümüz gerekçe ile söz konusu dönem için bir anlam kazanmıştı.

O hükümeti döneminde programına dahil ettiği vergilerdeki düzenleme ile sosyal adaleti sağlamayı da hedef edinmişti.

M. Şemsettin Günaltay, ilim, fikir sahasında gösterdiği, yerine getirdiği hizmetleri büyük olmakla birlikte özellikle Hükümet Başkanı iken gizli oy-açık tasnif ve hakim teminatına dayalı seçim kanunun çıkarılmasıyla yönetimin, halkın iradesine bırakılmasında samimiyetini göstermişti. Bunun takipçisi olmuştu. Hiziplerden ülkenin çektiği sıkıntıları bildiği için muhalefeti ziyarette bulunan, bu işe Türk Milletinin geçirdiği bir imtihan ve büyük bir inkılâp olarak bakan şahsiyet olmuştur.

KAYNAKÇA

AKÇURA, Yusuf

1983 **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, 2.B., Ankara.

ARMAOĞLU, Fahir

1984a **20.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1904-1908)**, 4.B., Ankara.

---1984b **20.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2.B., Ankara.

AYDEMİR, Ş. Süreyya

1993 **İkinci Adam (1938-1950)**, 2. Cilt, 5.B., Remzi Kitabevi, İstanbul.

Ayın Tarihi

B.C.A. : 0 30 18 01 124 81 15

B.C.A. : 0 30 18 01 118 108 20

B.C.A. : 0 30 01.12 72 3

B.C.A. : 0 30 12 72 12

B.C.A. : 0 30 01.12 72 4

B.C.A. : 0 30 01.12 72 5

B.C.A. : 0 30 01.12 72 6

B.C.A. : 0 30 12 71 9

B.C.A. : 0 30 12 72 10

B.C.A. : 0 30 01.12 72 18

BAYDAR, Ertuğrul

1978 **İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri**, Maliye Bak. Tetkik Kurulu Yay., Ankara

BAYUR, Y. Hikmet

1983a **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt 1, 3.B., Ankara.

1983b **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt 2, Kısım IV, 2.B. Ankara.

BERKES, Niyazi

1978 **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul.

BLAISDELL, C. Donald

1979 **Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Malî Denetimi, "Duyunu Umumiye"**, Çev. Ali İhsan DALGIÇ, İstanbul.

BİRİNCİ, Ali

1990 **Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkiye karşı Çıkanlar**, İstanbul.

Birinci Türk Tarih Kongresi, Maarif Vekaleti ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Tarafından Tertip Edilmiştir. Konferanslar İle Müzakere Zabıtları, Cilt 1, Ankara, 1937.

BURÇAK, R. Salim

1979 **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)**, Olgaç yayınevi, İstanbul.

Cumhuriyet

Cumhuriyet Halk Partisi, Yedinci Kurultayı, Ankara, 1948.

ÇAY, Abdulhaluk

"1876 Meşrutiyet Meclisi", H. Ü. Edebiyat Fak. Dergisi, Cilt 4, sayı:1, 96-105.

ÇAYCI, Abdurrahman

1992 **"Atatürk ve Çağdaşlaşma"**, Atatürkçü Düşünce, Ankara, 641-658.

ÇETİNKAYA, Bayram Ali

1988 **"Tek Parti Döneminin "İslâmcı" Başbakanı M. Şemseddin Günaltay"**, C. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, sayı: 2, Sivas, 437-444.

ÇOKER, Fahri

1983 **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, T.T. Basımevi, Ankara

DEVELLİOĞLU, Ferit

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 7.B., Aydın Kitabevi, Ankara.

DOĞRUL, Ömer Rıza

1949 **"Şemsettin Günaltay" Cumhuriyet 18 Ocak**

Dördüncü Türk Tarih Kongresi, Ankara, 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1952.

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 31-2,

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 31-4

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 31-5

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 30

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul

1986 **Türkiye'de İslâm ve Irkçılık Meselesi**, İstanbul.

ENGELHARDT

1976 **Tanzimat**, Çev. Ayda DÜZ, Milliyet Yay.

ERGIN, Osman

1943 **Maarif Tarihi**, Cilt III, İstanbul.

ERİŞİRGİL, M. Emin

1984 **Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp**, 2.B. İstanbul.

GERGER, Haluk

1985 "Türk Dış Politikası (1946-1980)", C.D.T.A., Cilt 2, İletişim yay., İstanbul, 537-550.

GÖKALP, Ziya

1976a **Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak**, Ankara

1976b **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip

1961 "M. Şemseddin Günaltay", **Vatan** 6 Kasım.

GÖNLÜBOL, Mehmet, H. ULMAN

1969 **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, A. Ü. S.B.F. Yay., Ankara.

GÜNALTAY, M. Şemsettin

1327a "İslâm'da Fen ve Felsefe", **Sırat-ı Müstâkîm**, 6. Cilt, Temmuz, 338- 342.

1327b "İslâm'da Fen ve Felsefe", **Sırat-ı Müstâkîm**, 6.Cilt, Temmuz, 310-312.

1328a **Fennin En Son Keşfiyatından**, İstanbul.

1328b “Muhtekirlerin Pençeleri Altında Kıvranan Köylüleri Düşünelim (İçtimaiyat) **Sebilürreşad**, Cilt 2-9, sayı: 33-215, Ekim, 123-125.

1328c “Bir Milleti Sefaletle Saik Kuvvetler ve Kurtaracak Eller”, **Sebilürreşad**, Cilt 1-8, sayı:16-198, Mayıs, 297-300.

1328d “Talim ve Terbiye Meselesi”, **Sebilürreşad**, Cilt 1- 18, sayı:20-202, Temmuz, 379-380.

1328e “Talim ve Terbiyede Ebeveynin Vezaifi”, **Sebilürreşad**, Cilt 1-8, sayı: 22-204, temmuz, 417-419

1328f “Talim ve Terbiyede Mektepler (Terbiye ve Talim)”, **Sebilürreşad**, Cilt 1-8, sayı: 24-206, Ağustos, 460-462.

1328g “Terbiye ve Talim: Programların tanziminde hükümetin Hak ve Vazifesi”, **Sebilürreşad**, Cilt 2-9, Sayı: 30- 212, Eylül, 69-70.

1328h “Mektep Programlarının Tanziminde Nazar-ı İtibare Alınacak Esaslar”, **Sebilürreşad**, Cilt 2-9, sayı: 29-211, Eylül, 45-47.

1915 **Zulmetten Nura**, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, İstanbul.

1332 **Hurafattan Hakikata**, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, İstanbul.

1340 **Mufasssal Türk Tarihi**, I.Kitap, Efka Matbaası, İstanbul.
1338

1339a **Mufasssal Türk Tarihi**, II.Kitap, İstanbul Matbaası, İstanbul.

1339b **Mufasssal Türk Tarihi, III. Kitap, İstanbul Matbaası, İstanbul.**

1339c **Mufasssal Türk Tarihi, IV. Kitap, İstanbul Matbaası, İstanbul**

1340 **Mufasssal Türk Tarihi, V. Kitap, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul.**

1922 **Tarih-i Edyan, Kanaat Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul.**

1922 **İslâm Tarihi, Efkaı-ı İslâmiye matbaası, İstanbul.**

1925

"Şarkî Tokyo (Türk) Hakanlığında Fetret Devresi, M. 630-681, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası I, sayı:3, 247-270.

1339 **Felsefe-i Ülä İsbat-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri, Efkaı-ı İslâmiye**
1341 **Matbaası, İstanbul.**

1339 **Maziden Âtiye, 1.B., Kanaat Matbaası ve Kitaphanesi, Dersaadet.**

1923 **İslâm'da Tarih ve Müverrihler, Efkaı-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul. 1926**

1924 **İslâm Dini Tarihi, Darülfünun Matbaası, İstanbul.**

1923 **Müntehab Kıraat, Efkaı-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul.**

1933 **Müslümanlığın Çıktığı ve Yayıldığı Zamanlarda Orta Asya'nın Umumî Vaziyeti, Başvekâlet Müdevvenat Basımevi, Ankara.**

1934a **Mezopotamya-Sümerler, Akadlar, Gutiler, Amürüler, Kassitler, Asurlular, Mitanniler, İkinci Babil İmparatorluğu, Akşam Basımevi, İstanbul.**

1934b **Suriye ve Palestin, Akşam Basımevi, İstanbul**

1936 **İbraniler, Akşam Matbaası, İstanbul.**

1937a "İslâm Medeniyetinde Türklerin Mevkii", I. Türk Tarih Kongresi, maarif Vekâleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Tarafından Tertip Edilmiştir. **Konferanslar ve Müzakere Zabıtları, C.1, Ankara, 289-306.**

1937b **Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, Kadim Çin ve Hind, Millî Mecmua Basımevi, İstanbul.**

1937c "Türk Tarihinin ana Kaynaklarından Camiüttevarih ve Fazlullah Reşidüddin, **Belleten, I-1, 165-179.**

1937d "İbni Sina ve Mantık, Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sina Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler, Muallim Halit Kitabevi, İstanbul, 1-24

1938a **Dil ve tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar, Devlet Basımevi , İstanbul.**

1938b "İslâm Dünyasının İnhitatı Sebebi Selçuk İstilâsı mıdır?", **Belleten, II-5-6, 73-88.**

1938c "Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatlara Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi, **Belleten, II-7-8, 337-365.**

1939a **Tarih Lise I**, Maarif Basımevi, İstanbul.

1939b "Atatürk'ün Tarihçiliği ve fahri Profesörlüğü hakkında Bir Hatıra", **Belleten**, III-10,273-274.

1940 "İbni Sina'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi", **Belleten**, IV-13, 1-37.

1939 **Üniversiteyi Açış Dersi " Türklerin Anayurdu ve Irkı Meselesi"**,
Ülkü 1941 Basımevi, İstanbul, I-14

1942 "Abbasoğulları İmparatorluğu2nun Kuruluş ve Yükselişinde Türklerin Rolü", **Belleten** VI-23-24, 177-205.

1943 "Selçuklular Horasan'a İndikleri Zaman İslâm Dünyasının Siyasal, Sosyal ,Ekonomik ve Dinî Durumu, **Belleten**, VII-25, 59-99.

1944 "Türk Tarih Kurum Başkanı Prof. Şemseddin Günaltay'ın Açış Nutku", III.Türk Tarih Kongresi, Ankara, 15-20 Kasım 1943, Kongreye Sunulan Tebliğler, **Belleten**, VIII-29, 5-10.

1947 **Yakın Şark III, Suriye ve Filistin**, T.T.K. Basımevi Ankara.

1949 **Başbakan Ş. Günaltay'ın Nutku**, Kader Matbaası, İstanbul.

1950 "Farâbi'nin Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri", **A.Ü. D.T.C.F. VIII. 4** Aralık, 423-436.

1951a "İslâmdan Önce Araplar Arasında kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikah Şekilleri" , **Belleten**, XV-60, 691-707.

1951b **Yakın Şark IV. T.T.K. Basımevi ,Ankara.**

1952a "Türk Tarih Kurumu Başkanı, Sivas Milletvekili Ord. Prof. Şemseddin Günaltay'ın Söylevi", IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 10-14 Kasım 1948, **Kongreye Sunulan Tebliğler**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2-6

1952b "Kongre ve Kurum Başkanı Prof. Şemseddin Günaltay'ın Kapanış Nutku" ,IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 10-14 Kasım 1948. **Kongreye Sunulan Tebliğler**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 475-477.

1958 **Hürriyet Mücadeleleri**, (Haz. Sabahat ERDEMİR), Gün Matbaası,İstanbul.

1960 "Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord.Prof. Şemseddin Günaltay'ın Söylevi", V. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 12-17 Nisan 1956, **Kongreye Sunulan Tebliğler**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2-7

1987a **Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elâm ve Mezopotamya**, 2.B., T.T.K. Basımevi ,Ankara.

1987b **İran Tarihi, En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar**,T.T.K. Basımevi, Ankara.

1987c **Yakın Şark II, Anadolu, En Eski Çağlardan Ahamenişler İstilâsına Kadar**, T.T.K. Basımevi ,Ankara. HAYDAROĞLU, İ. Polat

1990 **Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar**, Ankara. İctihat İĞDEMİR, Uluğ 1973 **50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, T.T.K.Basımevi Ankara.

İkdam

İkinci Türk Tarih Kongresi, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, Kongre Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler, Kenan matbaası, 1943, İstanbul.

İslâm Mecmuası

KARA, İsmail

1986 **Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi**, Cilt 1, İstanbul.

KARAİBRAHİMOĞLU, Sacit

1968 **Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Ege Matbaası, Ankara

KARAL, E. Ziya

1988a **Osmanlı Tarihi**, Cilt V, 5.B., Ankara

1988b **Osmanlı Tarihi**, Cilt VIII, 3.B. T.T.K.Yay. Ankara

KARPAT, H. Kemal

1967 **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul

1986 “Türkler (Cumhuriyet Devri)”, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 12-2, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 381-408

KOCA, Salim

2000 **Türk Kültürünün Temelleri II**, K.T.Ü. Giresun Fen Edebiyat. Fak. Yay. Trabzon

KOCAHANOĞLU, O. Selim

1998 **İttihat - Terakki’nin Sorgulanması ve Yargılanması**, Temel Yay. İstanbul.

KURAN, Ercüment

1967 “Türkiye’nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimî Elçilerinin Rolü”, VI. T.T. Kongresi Bildirileri, 489-496

KURAT, A. Nimet

1953 “Panislavizm”, A. Ü. D.T.C.F., Cilt XI, Haziran-Aralık, sayı:2-4,241-278.

1990 **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bak. Yay., Ankara

T.B.M.M. Basımevi ,1993.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima Senesi 2, II. Cilt,

T.B.M.M. Basımevi ,1991

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima Senesi 3.

II.Cilt.T.B.M.M. Basımevi, 1991

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima Senesi 4, I.Cilt,

T.B.M.M. Basımevi, 1992

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima Senesi 4, II.Cilt,

T.B.M.M. basımevi 1991

Meclisi Mebusan Encümen Mazbataları Ve Tekâlif-i Kanuniyye İle Said

Halim Ve Mehmet Talât Paşalar Kabineleri Âzalarının Divân-ı Âliye

Sevkləri Hakkında Beşinci Şubece İcra Kılınan Tahkikat, Cilt I, no.

503-523, Birinci, Dördüncü, Dokuzuncu İçtima, T.B.M.M. Basımevi,

1993

ÖZBUDUN, Ergün

1975 **Sosyal Değişim ve Siyasal Katılma**, A.Ü. H. F. Yay.

Ankara.

SAKALLI, Bayram

“Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Aydını” **Osmanlı**, Cilt VII, Yeni
Türkiye Yay., 616-629

SANDER, Oral

1984 **Siyasî Tarih**, Ankara

SARINAY, Yusuf

1994 **Türk Milliyetçiliği'nin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları
1912-1931**, Ötüken Yay., İstanbul

Sebilürreşad

SHAW, Stanford

1982 **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehme
HARMANCI, I.Cilt, İstanbul.

Sırat-ı Müstâkîm

SOYSAL, İsmail

1965 **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca
Antlaşmalar**, Ankara

ŞAHİNGÖZ, Mehmet

2000 **Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası ve Tepkileri**, Bizim
Büro Basımevi, Ankara

TUNAYA, T. Zafer

1948 “Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Siyasî
Tefekküründe İslâmcılık Cereyanı”, **İ. Ü. H.F. Mecmuası**
Cilt XIX No:3-4, 630-670

1952 **Türkiye'de Siyasî Partiler 159-1950**, İstanbul.

1959 **Hürriyetin İlânı**, İstanbul.

1960 **Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri**,
İstanbul

TURHAN, Mümtaz

1987 **Kültür Değişmeleri**, M. Ü. İ. F. Vakfı Yay. İstanbul.

T.B.M.M. Sicil Arşivi, No: 622, Albüm sıra no: 104

T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, 7, 601-700

T.B.M.M. Umumî Kâtipliği Tercümei Hal (Kısaca)

T.B.M.M. Albümü, 23 Nisan 1920-20 Ekim 1991,

Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türk Parlamento Tarihi, IV. Dönem, 1931-1935, II. Cilt, IV. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri, Ankara

T.B.M.M. T.D, Dönem 8, Cilt 15

T.B.M.M. T.D, Dönem 8, Cilt 18

T.B.M.M. T.D, Dönem 8, Cilt 20

T.B.M.M. T.D, Dönem 8, Cilt 24

T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem 8, Cilt 31,

T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem 8, Cilt 32,

UBEYDULLAH, Efganî

1332 (**Kavmi Cedid**), **Mucize-i Peygamberi**, İstanbul

Ulus

US, H. Tarık

1953 **Meclis-i Mebusan**, Cilt II, İstanbul

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı

1982 **Osmanlı Tarihi** Cilt III, I.Kısım, 2.B., Ankara.

ÜLKEN, H. Ziya

1980 **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yay. İstanbul.

Üçüncü Türk Tarih Kongresi, Ankara, 15- 20 Kasım 1943, Kongreye Sunulan Tebliğler , T.T.K. Basımevi Ankara, 1948.

Vatan

Vakit

YALÇIN, E. Semih

2000 “Mustafa Kemâl Paşa’nın İttihatçılığı”, **Türkler** 13 (Ed.) H.

Celâl GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA, Yeni Türkiye Yay.,

245-262.

YEŞİL, Ahmet

1987 Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş, Kùltür ve Turizm

Bak. Yay. I.B. Ankara

Zafer

DİKKAT : 1. Tasahhül doğum tarihlerinde tasahhül al-
mahkeme ilânının tarihi ve sayısı ağı-
nda «Not» bölümüne yazılacaktır.
2. Başvuruların ilânın kesinleşme ta-
rihi ilgili bölüme yazılacaktır.

Yakınlık derecesi	Soyadı, Adı	İlçe	Baba Adı	Ana Adı	Doğum tarihi	Doğum yeri	Sokak		Evlenme tarihi	Ev veya küçük Sıra No.	
							Modeni Hali	Evlenme tarihi		Cilt No.	Sahif. No.
6	Kendisi Gülten Muatte	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
1	Babası Mehmet Semsettin	İstanbul	Salih	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
2	Annesi Fatma Salih	İstanbul	Salih	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
3	Kendisi Salih	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
4	Kendisi Fatma Behine Güllü	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
5	Kendisi Ayşe Melika Güllü	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
211	83.990.043	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
111	Semsettin Güllü	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
111	M. Güllü	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
111	Yazmacı Fatma Sök	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
111	Yazmacı S. S. H. H. H.	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
111	D. 19	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313
111	157	İstanbul	Mehmet Semsettin	Salih	1946	İstanbul	Evli	1946	313	1946	313

Nüfus idaresi yetkilisinin imzası ve mührü

Kayıt çıkış tarihi

Kayıt çıkış No.

VUKUATLI NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ
T.C. Standart Form No. 13004
T.C. Emekli Sandığı T.C. Emekli Sandığı

T. C.

KADIKÖY İHRAZI

KARAGÜZÜ HAVUZU

MÜHÜR MÜHÜRÜ

SAYI:

32

31/22

Yat anbul

Taditay

Sarıyaz

Sarıyaz

Mehmet Semsettin

Günaltay

Fatma

Gabiha

Abdül Fettah

Vasfi

Gabiha

Mehmet

KANCAKEMET

Fatma

Behide

SIBAY

Ayşe

Melika

Gülten

Mevalla

6 - Kurşun

Kazda

gülden

Gabiha

Zethem

Fatma

Zethem

Fatma

Fatma

Fatma

Zethem

Abdül Fettah

Fatma

Zethem

Fatma

Fatma

Gabiha

Mehmet

KANCAKEMET

Fatma

Zethem

Fatma

Fatma

Fatma

Behide

SIBAY

Abdül Fettah

Fatma

Zethem

Fatma

Fatma

Ayşe

Melika

SIBAY

Abdül Fettah

Fatma

Zethem

Fatma

Fatma

Gülten

Mevalla

SIBAY

Abdül Fettah

Fatma

Zethem

Fatma

Fatma

6 - Kurşun

Kazda

SIBAY

Abdül Fettah

Fatma

Zethem

Fatma

Fatma

3. 11. 1941

Secretary

Secretary

در خصوصده شرقی قالیان، اینکجه فکری التزام ایدلرده شرقیالقادین
 یوس بوتون صوبوله رق هر معناسیله ضربلی اولمالی مدانه ایدر که
 کورونیورلر . جالبوکه هر معناسیله و صورت مطلقهده شرقی قالیق
 ایستادیکدن تقدیرده عصری قاصوغملر اوکننده وارلنمیزی
 قو، تارمه، جغز، حقیقدور . هر معناسیله و صورت مطلقهده غربلی
 اولمه طرفداراقدوده ملی بئلکدن قطعاً تجرد ایتک، هویت ملیهده
 چیقماق، جاس جاولاق دوزنره برانسان کومهسی اولمه، رجا کوسترمک
 دیمکدور . بونک امکان تحقیق اولوب اولدینی ده آریجه جای بخندور .
 فقط، بوابکی چیقماز و تهاکلی یول آره سنده بزی قورنارده جق
 امنیتی اوچونجی بر شهره واردور . یکی تورکیا بو شهره ای تعیب
 ایتکله یوکسه له جکدر : بئلکمز و هویت ملیه مزی محافظه ایتک
 مناسنه شرقی قالیق، غربک بوتون آلیات و علومندن، مدینندن هر
 صورتله استفاد ایتک معاسنده غربیللاشمق هم ممکن هم ده لازمدور .
 تورکلشمک، اسلاملاشمق و معاصرلاشمق جریانلری آری آری
 احتیاجلرک مولودی اولدقلری کبی ساحلری ده آری ایریدر . هیچ
 بری دیکرینک برنی طوقه من ویری دیکرندن مستقی قیله من . دین
 و ملیت، روحی، آلیات و فنون ایسه حیاتی و فکریدر . دین و ملیت
 قدسی هجائلرک منبی، آلیات و قنون ده حیاتی احتیاجلرک مسندیدر .
 اولکلرک ساحه سی حرث، اینکجیلرک ساحه سی ده مدینت دور . دینک که
 بزم ایچون نجات و اعتلا یولی تورک - اسلام حرثی داخاندده معاصر
 برمدینت شهره ایدر . بو شهره تعیب ایدلرک تقدیرده هم افراد
 ملت آراسنده کی آکلاشلامازل قالیقش اولور ، هم ده مملکت
 صارسایله سیزین ، ملت یوکسک سبجیلرینی ، ملی روحنی قائمه
 ایتکسزین مدینت ساحه سنده ترقی و تکامله قورشار .

محافظه کارلر — مندریک

عنائلی امپراطورلارنک صولک عصری ، اینکی جریانک بهضاً ساکن ،
 بهضاً آتشی جادشهمسیله تیار ایدر . بو جریانلر ، ظاهراً بربرینک
 خندی کورونیورلردی . بریسی هر شیشینی ماضیدن آلق بناه علیه
 ماضی بی عیناً یاشامق ، دیکری ده هر شیشی آوروپادن آلق و بنا علیه
 بئلکی تمامیه اونونمق کبی متضاد اینکی استقامت تعیب ایدیورلردی .
 تنظیماندن صوکره خسرو یاشا - رشید یاشا رقابترلرینه تمیل ایدن بو
 جریانلر ، بهضاً بری ، بهضاً دیکری غلبه ایتک اوزره تدریجاً انکشاف
 یاتیش ، قانون اساسینک اینکجه دفعه تطبیقه باشلانقدن صوکره
 هر ایکسی ده تیلر ایدرک بری محافظه کارلر و دیکری چندریلک
 غاملرله یکدیگرینه قارش قیله المشلردور .

یکی تورکیاده بوابکی نام آنته صیغیان قاعتلرک تصادمه شاهد
 اوله جغمز ، بر جوق اماره لرلرون آکلاشلمه مقدمه در . عنائلی امپراطورلارنه
 عائد بوتون حساسلرک تسویه ایدلرکی انتقال دورمسنده ، شوابکی
 علمی اسم آنته صیغمنش اولان بو جریانلری تحلیل ایتک، ماهیتلرینی
 آکلاشق ، مبهم بر وظیفه در . چونکه دون حیات اجتماعی بجران
 وایچنده برقان بو اینکی جریانک ماهیتلری تحلیل ایدلرسه جاذبه دار

Adı ve Soyadı	Mahmet Şençettin	İlmî rütbesi	Müderris
Babasının ve Anasının adı	Günaltay Edhem	Mesleki ve işi-gücü	
Doğum yeri ve tarihi	Kemaliye (Eğin) 1299	Yedek Subay ise Şubesi ve Sicil No. sı	
Tahsili	Darülmüalliminî Aliye	Evlî olup olma-dığı, kaç çocuğu bulunduğ	
Bildiği diller		Seçimden evvel-ki iş durumu	Darülfünun ilâhiyat Rıyasetiile Din, İslâm tar-himüderrişliği ve Edebiyat Fakültesi ilâhiyat tarihi müderrişliği.
İhtisası		Memur olup olmadığı	
Eserleri		Mebushukları	

Tahsili ibtidaiyi Üsküdar'da ravzaî Terakki mektebi hususla ikmal ederek 1312 senesi haziranında Aliyülâla derecede şahadetname ah-zına muvaffak olmuş bedehu bilintihan İstanbul darülmüallimini ibtidai şubesine dahil olarak 1317 senesinde bilâikmal Aliyülâla derecede rüşti ye şubesine terfi eyleyip 1319 tarihinde mezkûr şubeyi ikmal ederek Ali yülâla derecede şahadetname ahseylemiş ve senel mezkûre gayesinde Darul müallimininiâliye Fûnun şubesine dâhil için açılan müsabaka imtihanında aliyülâla derecede ihraz-ı muvaffakiyetle birincilikle şubei mezkûreye kabul edilip 13 Eylül 1321 tarihinde mezkûr şubeyi birincilikle ikmal ve aliyülâla derecede şahadetname ile neşet etmiş ve 1. Kânuniasani. 321 ta-rihinde Darüşşafaka Hendese muallimliğine tayin ve Kıbrıs İdadisi Müdür muavinliği ve Ulu muallimliğine tayini üzerine mezkûr vazifed istifa ederek Kıbrıs gitmiş ve bilahere mezkûr mektep müdüriyetine ta-yin olunmuştur. 1325 senesinde Kulga Marif Nezareti tarafından ikmalî ta-sil etmek üzere Avrupaya izam olunacak talebe için açılan müsabaka imti-hanına dahil ve muvaffak olduğundan 17. Haziran. 325 tarihinde Kıbrıs İda-disi Müdürlüğünden istifak ederek Avrupaya azimet ve İsviçre'nin Lozan Darulfünununda tahsil ve avdetle 10. Teşrinievvel. 1326 tarihinde Midilli İdadisi Müdüriyetine tayin ve 1. Kânunuevvel. 326 tarihinde terfian İzmir Lisesi Müdüriyetine ve 21. Eylül. 330 tarihinde naklen İstanbul Galenbevi Lisesi Müdüriyetine ve 14. Teşrinievvel. 331 tarihinde Darulfünun Edebiyat Fakültesi İlahiyat tarihi ve Tarih müderrişliğine, 1. Eylül. 333 medresesi Süleymaniye tarih edebiyat müderrişliğine, 24 Nisan 335 tarihinde Darulfünun Edebiyat Fakültesi akvamı islâmiye tarihi müderrişliğine 5. Ağustos. 335 de medresesi Süleymaniye felsefesi islâmiye müderrişliğine ve 21 Teşrinievvel 338 de Şeriye vekâleti tetkikat ve telifat azalığına ve 1. Mayıs. 340 tarihinde Darulfünun-u ilâhiyat Fakültesi din-i islâm tarihi müderrişliği kâtibi umumiliğine ve 19. Nisan. 341 tarihinde

İlahiyat Fakültesi Riyasetine intihap ve tayin olunmuştu. 12 Teşrinievvel 1331 tarihinde Ertuğrul mebusluğuna ve ^{224 Tarihinde} Mebusan idare memurluğuna intihap edilmiş ve 21. Kanunevvel. 334 tarihinde Meclisin feshi üzerine Meclis Nizamnamesi dahiliyesine göre idare memuru sıfatile 3. Şubat. 336 tarihinde kadar yeni yeni meclisin içtimainı kadar ifai vazife eylemiştir. 341 tarihinde İstanbul cemiyet-i umumiye-i belediye azalığına ve cemiyeti belediyenin içtimainı müteakip cemiyet-i umumiye-i belediye reis vekilligine intihap edilmiştir.

[illegible]

هيند تقيدي ريندي رطله

١٠٠٠

21

Sivas sayırlavlığı için icra kılınan intihapta sıvas eski sayırlav Şem
settin gün altayın sekiz yüz yetmiş iki reyile ekseriyetle intihap edil
diği heyeti teftişiyeden tanzim ve tevdi olunan 16/2/1935 tarihli maz-
bata mefadından anlaşılmış olmağıla intihabı meb'usan kanununun elli be-
şinci maddesi mucibince işbu mazbata yapılarak onaylandı . 17/2/1935

REİS
SIVASVALISI

Y. Kapan

ÜYE
Defterdar

R. K. K. K.

ÜYE
Mektupcu

1. K. K.

ÜYE
Maarif.MD

2. K. K.

ÜYE
Baş Mühendis.V

M. K. K.

ÜYE
Sıhhat.MD

K. K. K.

ÜYE
Ziraat.MD

B. K. K.

Heyeti teftişiyeye

Reisi

K. K. K.

ÜYE

H. V. G. K.

ÜYE

V. K. K.

ÜYE

K. K. K.

ÜYE

ÜYE

K. K. K.

ÜYE

K. K. K.

ÜYE

K. K. K.

ÜYE

ÜYE

ÜYE

K. K. K.

ÜYE

K. K. K.

ÜYE

K. K. K.

ÜYE

K. K. K.

ÜYE

K. K. K.

17 Mart 1935
Tarihli 5211 sayılı kanunla tas-
dik olunanmıştır.

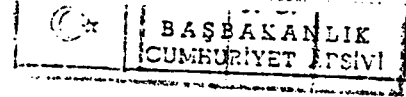
T. C.
BAŞBAKANLIK
MÜAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı:

3

8959

KARAR

Ücretleri Millî Eğitim Bakanlığı 1949 yılı bütçesinin (E)
cetveline giren (560) nci " Geçici hizmetliler ücreti " bölümüne
konulan ödenekten verilmek üzere, İmam- Hatip Kurslarında geçici
olarak çalıştırılacak öğretmen ve hizmetlilere ait ilişik cetvelde
yazılı kadroların 1/2/1949 tarihinden geçerli olmak üzere onanması;
Millî Eğitim Bakanlığının 9445/355,919 sayılı ve 3/2/1949, 11/3/1949
tarihli yazıları ve Maliye Bakanlığının 1120-1/465 sayılı ve 18/3/-
1949 tarihli mütalâası üzerine, 5350 sayılı kanunun 5 nci maddesine
göre, Bakanlar Kurulunca 26 /3 /1949 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başbakan
İ. G. G. G. G.

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı
M. H. H. H.

Devlet Bakanı
M. H. H. H.

Adalet Bakanı
M. H. H. H.

Millî Savunma Bakanı
M. H. H. H.

İçişleri Bakanı

M. H. H. H.

Dışişleri Bakanı

M. H. H. H.

Maliye Bakanı

M. H. H. H.

Millî Eğitim Bakanı

T. B. B. B.

Bayındırlık Bakanı

M. H. H. H.

Eko. ve Ticaret Bakanı

M. H. H. H.

Sa. ve S. Y. Bakanı

M. H. H. H.

G. ve Tekel Bakanı

M. H. H. H.

Tarım Bakanı

M. H. H. H.

Ulaştırma Bakanı

M. H. H. H.

Çalışma Bakanı

M. H. H. H.

M. H. H. H. C. C. C. C.

M. H. H. H. S. S. S.

12018

Okullarda okutulacak din derslerinin programları kitapla-
rı ve öğretmenlerinin aydınlatılması hususları üzerinde incelemeler
yapmak üzere Millî Eğitim Bakanlığında toplanan yetkili karma komis-
yonun raporuna dayanılarak:

1- Türk çocuklarının diğer ihtiyaçlarına olduğu gibi dinî
ihtiyaçlarına da cevap vermek üzere ilk okullarda din öğretimi
yapılmasının uygun olduğu,

2- Bakanlıkca bastırılmış olan ilk okul din dersleri kitap-
larının şimdilik maksada yettiği,

3- Bu hususta öğretmenlere rehber olacak bir kitabın hazır-
lanması gerektiği,

4- Çok öğretmenli ilkokullarda din derslerinin bu dersleri
bilhassa okutmak isteyen öğretmenlere verilmesi, bunlar da çok olduğu
takdirde içlerinden daha yaşlılarının tercih edilmesi muvafık olduğu,

5- Çocuklarına din derslerini okutmak istemiyen ebeveyn bu
hususu sene başında okul idaresine yazı ile bildirdikleri takdirde
bu çocukların bu ders ve imtihanından muaf tutulmaları,

Bakanlar Kurulunun 4/11/1950 tarihli toplantısında karar-
laştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Bayar

Başbakan

U. N. Cengiz

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı

S. Savaş

Devlet Bakanı

T. N. Cengiz

Adalet Bakanı

M. S. Cengiz

Millî Savunma Bakanı

R. F. Cengiz

İçişleri Bakanı

B. M. Cengiz

Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

M. S. Cengiz

Millî Eğitim Bakanı

S. Savaş

Bayındırlık Bakanı

Eko. ve Ticaret Bakanı

Dışişleri B. V.

Sa. ve So. Y. Bakanı

M. S. Cengiz

C. ve Tekel Bakanı

M. S. Cengiz

Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı

Çalışma Bakanı ve
Bayındırlık B.V.

İşletmeler Bakanı

M. S. Cengiz

622 / 190 93	+				Istanbul
					Meclise-i Meclis
					Vefat etmiştir.
					Vefat tarihi: 19.10.1961
Mehmed Şemseddin Günaltay			Vefatı: 19	10/1961	

Emek Sicil No. 83 - 990 - 043

O. M. III. Dönem Erteşgöl
TBMM II - VII. Sivas, Erzurum IX
Milletvekili - Başbakan 16/1/1949 - 22/5/1950
Kürsü Meclis Üyesi CHP Temsilcisi

Semset

ÖZET

İlim, fikir ve siyaset adamı M. Şemsettin GÜNALTAY 1883'te Erzincan'a bağlı Kemaliye (Egin)'de doğdu. Girdiği okulları başarılı bir şekilde bitiren Günaltay, Yüksek Öğretmen Okulu fen şubesinden mezun olmasına rağmen ülkenin içinde bulunduğu felâket ortamında, ülkenin kurtuluşuna yönelik çözüm bulmaya çaba sarf edenler arasına katılıp, ortaya koyduğu çözümlerin ilmî, fikrî, sosyal temellerini araştırmaya başladı. İlk yazdığı eserlerle ve dinî mecmualardaki yazıları ile bir İslâmcı olarak tanınmış ancak, Batı kültürü ile temasından kazandığı tenkit ruhu ile hareket etmişti. Koyu şeriatçılardan ve mutaassıp dindarlardan kolaylıkla ayrılıp, bu istikamette mümtaz bir yer almıştı. İstanbul Üniversitesi fakültelerinde hocalığı devam ederken, 1915 yılında İttihat ve Terakkinin Ertuğrul (Bilecik) Mebusu olarak Meclise girdi. Meclisteki görüşmelerde yaptığı konuşmalarla O, alınacak kararların tashih edicisi gibiydi. Mecliste aldığı görevlerin yanı sıra İttihat ve Terakki ileri gelenlerini sorgulayan komisyonda da bulundu. Sorduğu sorular, devlet mekanizmasının gerektiği gibi niçin işlemediğine, Savaş neticesi ağır sonuçlarla karşılaşmamak ile ilgili alınması gereken tedbirler doğrultusunda idi.

Teceddüt Fırkası kurucuları arasında da yer alan Günaltay, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul Teşkilâtında, bir süre sonra da Kuvâ-yı Millîye içinde yer aldı. İstanbul Belediye Başkan vekilliği görevinde bulunan Günaltay'ın milletvekilliği Yeni Türkiye'de 1923'te Cumhuriyet Halk Partisi Sivas milletvekili olmasıyla başladı. Bu dönemler içerisinde Meclis Başkan vekili ve Parti Grubu Başkanı vb. görevlerde de bulunan Günaltay, yedi dönem arka arkaya Sivas, bir dönem Erzincan Milletvekili seçildi. Onun ilmî kişiliği, mutedil yapısı ve geniş deneyimi Başbakan olarak önerilmesinde etkili oldu. 15 Ocak 1949-22 Mayıs 1950 tarihleri arasında 27 yıllık C.H.P.

iktidarının son Başbakanı idi. Onun işbaşına geçer geçmez taahhüdü, millet iradesini tam anlamıyla yansıtacak bir seçim kanunu idi. O, fedakâr ve olgun bir anlayışla her eleştiriye karşı sabırlı bir tutum sergilemiş, gayretleri ile 16 Şubat 1950 tarih 5545 sayılı gizli oy-açık tasnif hakim teminatına bağlı seçim kanunun çıkarılmasında birinci derecede rol oynayıp bunun icraatından da kendisini sorumlu tutmuştu. “İlk mekteplerde din derslerini okutturmaya başlayan, İlahiyat Fakültesi açan bir Hükümetin Başkanıym” diyen Günaltay’ın Din Eğitimi ve Din işleri organizasyonunda temel aldığı esas; dinî efsanelerin ve ülkeyi tahrip edici zihniyetin gelişmesine müsaade edilmemesi şeklinde cereyan etti. Atatürk’ün direktifi ile kurulan Türk Tarih Kurumunun kuruluşunda üye olduğu gibi 1941 yılından ölüm tarihi olan 1961 yılına kadar Başkanlığını yapmış, organizasyonları ile olduğu gibi bir kütüphaneyi hatırlatan bibliyografya ortaya koymuştur. O, Türk Tarih Tezinin kurucuları arasında yer aldı. Türk Tarihinde, sahasında otorite olan hocalar yetiştirdi. Kendi deyimi ile Milletine borcunu ödedi. Eserleri ile onun çabası, Türk milletinde mevcut olan millî ruh ve seciyelerin ortaya çıkarılmasını sağlamak, Millî enerji kaynağımızın sonsuzluğu ile geleceğin gene Türklerin olması amacına yönelik olmuştu. M. Şemsettin Günaltay, Türk milletine inanan, Türklerin her işi başaracağına, her zorluğu yeneceğine ve her vadide ilerleyeceğine dair en sağlam inancı taşıyan bir Türk’tür. Bir milliyetçidir. 1961 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi Temsilciler Meclisi üyeliğine seçilen Günaltay, 20 Ekim 1961’de İstanbul’da vefat etti.

O. Türk tarihinde birden fazla yönüyle tanınan mümtaz şahsiyetlerden birisidir.

ABSTRACT

M. Şemsettin Günaltay, man of science, intellectual and policy was born in 1883, in Kemaliye (Egin)'a town of Erzincan. He finished his schools very successfully. Although he had been graduated from High Teacher's School's science department, he joined the group who were trying to save the country from its bad condition and started to search the scientific, intellectual and social foundations of the solutions that he had put forward. He has known as an Islamic person because of his first works and the writings in the religious journals, but he was seperated clearly from the vey shariats and the fanatical religious people as he behaved with the criticism spirit that he had gained from the touch of the west culture, and also had taken a distinguished place by this way. While he was teaching at the faculties of Istanbul University in 1915, he was chosen as a parliamenter of the Union and Progress Party (İttihat ve Terakki Partisi) Ertuğrul (Bilecik) and had a seat in the parliament. He was like an arranger because of the speeches he made about the decisions that were going to be taken at the parliament. Besides the missions he had taken at the parliament, he also was at the commission which questioned the notables of the Union and Progress Party. The questions that he had asked were about why the government's mechanism wasn't going on as it had to be, he himself asked questions about preventing the very bad results of the war before facing them.

Günaltay was one of the founders of the Progress Party (Teceddüd Fırkası). For a while he was a member of the Organization for the Legal Defence of Rumelia (Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti,) Istanbul organization and after a while he was in National Forces(Kuvay-ı Milliye). He also worked as Istanbul's deputy mayor. His parliamenter period at New Turkey started with begin a parliamenter of Rebuplican Party of Common

People (Cumhuriyet Halk Partisi)1923, from Sivas. During these periods he became the deputy head parliamenter, and the head of the party group. He was chosen a parliamenter from Sivas seven times and one term he was chosen from Erzincan. His scientific personality, moderate build and great experience were effective when he was suggested as a prime-minister of CHP's power between January 15th 1949-May 22nd 1950. As soon as he started working, his commitment was to make an election law of representing the whole national volition. Having a self sacrificing and matured understanding he showed patient behaviour against all the critics. With his efforts he was the first responsible man of making the law of election, which 16th February, 1950 dated 5545 numbered secret vote-open classification court supervised. He himself was responsible of its performances. Günaltay said that he was the prime-minister of a state that had started the lessons of religion at primary schools, founded the School of the Theology. Günaltay's main importance on Religion education an Religion Affairs Organization was; not to allow the advance of religion legends and the mind of destroying the coutry. He had been the chairman of the Turkish History Association (Türk Tarih Kurumu) which was founded by the directive of Atatürk. With his organizations and also wit his bibliography like a library he thinks that he had paid back to the Turkish people and had taken place among the foundations of Turkish History Thesis. He brought up teachers who were great at their fields. With his works, his efforts were to bring out the national spirit and characters inside the Turkish people with the endless national energy source the future would be again the Turks. M. Şemsettin Günaltay is a nationalist who has the strongest belief that the Turks could success every thing, they could overcome every valley. He had been chosen a member of the Representative Council of the repuplican Party. (Cumhuriyet Halk Partisi Temsilciler Meclisi) during the 1961 elections. He died on October 20th, 1961 in İstanbul.

In Turkish History he has been known as one of the greatest personality.